МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Матеріали
науково-теоретичної конференції
(Київ, 26 травня 2022 року)

Київ
2022

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Матеріали
науково-теоретичної конференції
(Київ, 26 травня 2022 року)

Київ
2022

УДК 343.98:355.271(06)
П78

Редакційна колегія:

Гусарєв С. Д., перший проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Чернявський С. С., проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Вознюк А. А., завідувач наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1, доктор юридичних наук, професор;

Матюшенко О. І., завідувач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат наук з державного управління;

Макаров М. А., завідувач кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент;

Корольчук В. В., т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник;

Федоренко О. А., науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від 13 травня 2022 року (протокол № 8)

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за їх якість несуть автори

П78 **Проблеми** кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану [Текст] : матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.) / [редкол.: С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський, А. А. Вознюк та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. – 478 с.

УДК 343.98:355.271(06)

© Національна академія внутрішніх справ, 2022

ЗМІСТ

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Андрушко А. В.
ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ: ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСНІ ОЗНАКИ……..15
Акімов М. О.
ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ БОЙОВОГО ІМУНІТЕТУ ТА ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ 19
Білянська Н. В.
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ВОЄННИМИ ЗЛОЧИНАМИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ..... 23
Бондаренко М. С.
УЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЯК ОЗНАКА, ЩО КВАЛІФІКУЄ ЗЛОЧИН..... 26
Ботнаренко І. А.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОПАГАНДУ ВІЙНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 31
Букач В. В.
ПРАВОВА ДОПОМОГА ЯК КОНСТИТУЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ ГАРАНТІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..... 35
Бурак М. В., Конончук А. О.
ВОЄННИЙ СТАН ЯК ОБСТАВИНА, ЯКА ВПЛИВАЄ НА КВАЛІФІКАЦІЮ ЗЛОЧИНУ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ 38
Васильєв А. А.
ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛІЗАЦІЮ РОЗКРАДАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ..... 43
Вознюк А. А., Арешонков В. В.
ВОЄННИЙ АБО НАДЗВИЧАЙНИЙ СТАН ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ВПЛИВАЄ НА КВАЛІФІКАЦІЮ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ АБО ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА 47
Гловюк І. В.
КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: АНАЛІЗ ЗАКОНОПРОЄКТНИХ ПРОПОЗИЦІЙ 59

Грига М. А.
ЕКСПЕРТНІ ДОСЛІДЖЕННЯ, АКТУАЛЬНІ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 62
Гурбанова Н. Н.
ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ РФ
ПРОТИ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ:
МЕТОДИ ПРОТИДІЇ..... 67
Гурський В. Є.
ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ ЯК ЗАХІД
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 69
Дуфенюк О. М.
БАЛАНС ЦІННОСТЕЙ ТА ІНТЕРЕСІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВІЙНИ 70
Жук І. В.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КІБЕРЗАХИСТУ ПЛАТІЖНИХ
СИСТЕМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ 75
Задніченко С. І.
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА РОЗГОЛОШЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ
ТАЄМНИЦІ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ 77
Заїка С. О., Зайцев Д. О.
ОБШУК ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 82
Зеленяк П. А.
МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ
ПІД ЧАС ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ..... 86
Іващенко В. О.
ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ:
МІЖНАРОДНІ ПИТАННЯ ЗАБОРОНИ..... 92
Ілляшенко О. В., Зарубей В. В.
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ
ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ ГРУП
І ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ,
ЯКІ ЗАЙМАЮТЬСЯ НЕЗАКОННОЮ
ТОРГІВЛЕЮ ОРГАНАМИ І ТКАНИНАМИ ЛЮДИНИ..... 96
Конюшенко Я. Ю.
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ
(РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ..... 102

Корольчук В. В.
ПРОФАЙЛІНГ У РОБОТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ..... 105
Кравчук О. О.
ТИМЧАСОВИЙ ДОСТУП ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ
В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ 108
Кришевич О. В.
НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ
ПРИБУТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ
ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ:
КРИМІНАЛЬНІ ЗАСАДИ..... 113
Крижна В. В.
ОСОБЛИВОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА НЕСАНКЦІОНОВАНЕ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ
ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС ВІЙНИ 117
Кубальський В. Н.
ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ КІБЕРТЕРОРИСТИЧНИХ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 122
Кубарєва О. В.
РЕАЛІЗАЦІЯ ОКРЕМИХ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..... 127
Кузнецов В. В.
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ ВИКОНАННЯ
ОБОВ'ЯЗКУ ЩОДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ..... 130
Кулакова Н. В.
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ОХОРОНА
КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ..... 135
Лисько Т. Д.
ПОНЯТТЯ ВОЄННОГО ЗЛОЧИНУ..... 141
Лихова С. Я., Сисоєва В. П.
КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ І ПОСОБНИЦТВО
ДЕРЖАВІ-АГРЕСОРУ: АНАЛІЗ НОВЕЛ КРИМІНАЛЬНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА 146
Максименко О. В.
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ..... 150
Матюшенко О. І., Мостепанюк Л. О.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОКАРАННЯ
ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ..... 152

Мельник Д. С.
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ ТА ДОКАЗУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ 155
Мірковець Д. М.
РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЛІДЧИМИ ДБР В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 159
Мовчан Р. О.
ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КІБЕРЗЛОЧИНИ, УЧИНЕНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: АНАЛІЗ ОБҐРУНТОВАНОСТІ ЗМІН 163
Мотлях О. І.
ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА В ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 169
Налуцишин В. В.
ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 173
Новик В. А.
ОХОРОНА ЛІСОВОГО ФОНДУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ 176
Подкопаєв С. В.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ НАГЛЯДУ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНІВ ОРГАНАМИ БЕЗПЕКИ 179
Політова А. С.
ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ В ПРОЄКТІ КК УКРАЇНИ: ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ 181
Поштаренко І. В.
КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ 187
Процюк О. М.
ДЕПОНУВАННЯ ПОКАЗАНЬ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 192
Рощина І. О.
ЕФЕКТИВНІСТЬ САНКЦІЙ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА в ПРОФІЛАКТИЦІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 195

Рубащенко М. А.
ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ, ФАКТУ ТИМЧАСОВОЇ ОКУПАЦІЇ ЧАСТИНИ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ: ДЕЯКІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ 199
Савченко А. В.
ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЗАВДАНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 203
Симоненко Н. О.
ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКУ ЩОДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ, НЕЗАЛЕЖНОСТІ Й ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА 208
Симчук А. С., Кулик М. Й.
ПЕРШОЧЕРГОВІ ЗАХОДИ ТА НЕВІДКЛАДНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ, ЯКІ ПРОВОДЯТЬСЯ ПІСЛЯ НАДХОДЖЕННЯ ДО ОРГАНУ, ПІДРОЗДІЛУ ПОЛІЦІЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 210
Степанова Г. М.
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ 215
Строк І. А.
ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО НАПАДІВ (ОБСТРІЛІВ) НА ЦИВІЛЬНЕ НАСЕЛЕННЯ ТА ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ..... 219
Таран О. В.
ПОЧАТОК ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 222
Тімофєєва Л. Ю.
ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО РЕЖИМУ 226
Тетерятник Г. К.
СПЕЦИФІКА ДІЇ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ..... 229
Ткаченко І. М.
ПОТЕРПІЛИЙ ВІД ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 435-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 233

Хабло О. Ю.
ПРОБЛЕМИ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ
ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 235
Федоровська Н. В.
ЕФЕКТИВНЕ РЕАГУВАННЯ НА ВИПАДКИ
СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА,
ПОВ'ЯЗАНОГО З ВІЙНОЮ 239
Хавронюк М. І.
УХИЛЕННЯ ВІД ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ:
СКЛАДНОЩІ ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ 246
Харченко С. В.
ОСОБЛИВОСТІ ПРЕД'ЯВЛЕННЯ
ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ТРУПІВ 253
Чабанюк В. Д.
ПЕРЕДАЧА АБО ЗБИРАННЯ ВІДОМОСТЕЙ,
ЩО СТАНОВЛЯТЬ СЛУЖБОВУ ІНФОРМАЦІЮ,
ЗІБРАНУ В ПРОЦЕСІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ,
КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ,
У СФЕРІ ОБОРОНИ КРАЇНИ
ПІД ЧАС ВОЄННОГО ЧАСУ 257
Шаповалов О. О., Шаповалова А. О.
ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОРУШЕННЯ
ЗАКОНІВ І ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ (СТ. 438 КК УКРАЇНИ)..... 259
Шармар О. М.
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КРИМІНАЛЬНІ
ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ
Й МАРОДЕРСТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 264
Шевченко Т. В.
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ОБСТАВИН,
ЯКІ ОБТЯЖУЮТЬ ПОКАРАННЯ,
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 267
Яценко А. М.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ЗАОХОЧЕННЯ
(СТИМУЛЮВАННЯ) ПОЗИТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИ
ЗА ОКРЕМИМИ НОРМАМИ ОСОБЛИВОЇ
ЧАСТИНИ КК УКРАЇНИ 270

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Бахчиванжи В. О.
КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ
ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ 275

Бегунц А. О.
НОВІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ІМУНІТЕТИ
ТА ЇХ ВПЛИВ НА КВАЛІФІКАЦІЮ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВІЙНИ 277
Безгинський Б. Г.
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРИЙНЯТТЯ
ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ
НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ
ТА ВІДМЕЖУВАННЯ ЇЇ ВІД НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ..... 280
Болкун К. А.
ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС
СЛІДЧОГО В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 283
Бондар В. Ю.
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНЕ
СТ. 114-2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 285
Бондаренко С. Ю.
ПЕРСПЕКТИВИ Й НЕДОЛІКИ СЛІДЧОЇ ТА СУДОВОЇ ПРАКТИКИ
ПРО ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ 290
Брисковська О. Ю.
ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ МАЙНОВИХ ЗЛОЧИНІВ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 294
Вовкотруб Д. В.
ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОПОРУШНИКА, ЯКИЙ ВЧИНИВ
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ СТАТЕВОЇ
НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ..... 297
Вовкотруб Ю. Ю.
ВПЛИВ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ НА КРИМІНАЛЬНУ
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ..... 300
Ворона Ю. С.
МОЖЛИВІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 304
Гавриленко А. В.
МАРОДЕРСТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 306
Гавриленко О. Є.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОВЕДЕННЯ ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 309
Гезет І. С.
ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ
ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ..... 312

Гемба К. М.
ПРОБЛЕМАТИКА ЗҐВАЛТУВАННЯ ЧОЛОВІКІВ 316
Герус Т. С.
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ
ДЕТЕКТИВІВ В УКРАЇНІ 318
Гойденко І. В.
ЕМОЦІЙНИЙ СТАН ЯК ОЗНАКА СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ
СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ПІД ЧАС
КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ 322
Голюк Л. С.
ВІДМЕЖУВАННЯ КРАЙНЬОЇ НЕОБХІДНОСТІ
ВІД НЕОБХІДНОЇ ТА УЯВНОЇ ОБОРОНИ 325
Дзюба М. В.
ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ 328
Дич В. Г.
ДІЯ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 330
Дубовик К. В.
ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ДЕЗЕРТИРСТВА
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 333
Зубкова А. Д.
ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ВИПРАВДОВУВАННЯ,
ВИЗНАННЯ ПРАВОМІРНОЮ, ЗАПЕРЕЧЕННЯ
ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ
ПРОТИ УКРАЇНИ, ГЛОРИФІКАЦІЯ ЇЇ УЧАСНИКІВ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 336
Євсеєнкова К. А.
ЛЕГАЛІЗАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗБРОЇ
ЦИВІЛЬНИМИ ОСОБАМИ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ 340
Задніченко Є. В.
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВИПРАВДОВУВАННЯ,
ВИЗНАННЯ ПРАВОМІРНОЮ, ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЗБРОЙНОЇ
АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ,
ГЛОРИФІКАЦІЯ ЇЇ УЧАСНИКІВ 343
Казьмірук С. Д.
ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ СИСТЕМ
ДЕТЕКЦІЇ БРЕХНІ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 347

Капуста К. А.
ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА 349
Кваша К. А.
ЗАСТОСУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ
З ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ 351
Ковтун А. М.
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕНАЛЕЖНЕ
ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ МЕДИЧНИМ
АБО ФАРМАЦЕВТИЧНИМ ПРАЦІВНИКОМ 354
Коломієць А. Р.
НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ
ПРИБУТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ
ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ 357
Колот С. О.
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД У СУДОВОМУ КОНТРОЛІ ПІД ЧАС
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ЗАХІД ЗАХИСТУ
КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ 360
Кондратьєв Ю. В.
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ФОТО- ТА ВІДЕОЗЙОМКУ
ПЕРЕМІЩЕНЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ,
ЗБРОЇ І ТЕХНІКИ 363
Котяш І. Л.
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 366
Куманецька Д. В.
ОЦІНКА ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 369
Ленда О. В.
ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ САМОВІЛЬНОГО
ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ
ТА ДЕЗЕРТИРСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 372
Мазур М. І.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ
МАРОДЕРСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 374
Максименко А. С.
ПОНЯТТЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ
В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ 376
Маринич Ю. В.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УХВАЛЕННЯ РІШЕННЯ
ПРО ТИМЧАСОВИЙ ДОСТУП ДО РЕЧЕЙ
І ДОКУМЕНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 380

Мартинчик О. В.
ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ТА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВОПОРУШЕННЯ «ДЕРЖАВНА ЗРАДА» 383
Мостова В. В.
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ТА ЇЇ ПІДСТАВИ В КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРАВІ УКРАЇНИ..... 386
Пеліхос Є. М.
ЗАЛУЧЕННЯ ЗАХИСНИКА ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ
ОКРЕМОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЇ 388
Сарібекян Ю. А.
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЦІЛЬОВЕ ВИКОРИСТАННЯ
ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ: ОСОБЛИВОСТІ
ТА ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ..... 393
Синєкоп А. С.
УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ПЕРЕВІРКИ
НА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ОСІБ, УПОВНОВАЖЕНИХ
НА ВИКОНАННЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ,
ЗОКРЕМА В ОРГАНАХ І ПІДРОЗДІЛАХ
СИСТЕМИ МВС..... 396
Хандій К. В.
АКТУАЛЬНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ РЕЖИМУ
ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 399
Члевик Р. О.
ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД УЧАСНИКІВ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 403
Чумакова Т. К.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ
СУБ'ЄКТА НЕЗАКОННОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ
ДЕРЖАВНОГО, КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА 406
Шаблій І. В.
ВОЄННИЙ СТАН ЯК ОБСТАВИНА,
ЩО ВПЛИВАЄ НА КВАЛІФІКАЦІЮ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ 409
Мірошниченко В. Р.
БЮРО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПОДАТКОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ……414

Стеценко І. М.
ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 198 КК УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……..416
Басараб Н. В.
НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ РОЗБОЯМ……421
Стецька Х. С.
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДІТЕЙ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ КОРИСЛИВІ НАСИЛЬНИЦЬКІ ЗЛОЧИНИ…….424
Іванчук Н. В.
ГРОМАДСЬКЕ ЗАТРИМАННЯ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ І ВОЄННОГО СТАНУ……..428
Жук П. В., Бевз В. В.
ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНИХ УПОВНОВАЖЕНИХ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ…….432
Гончарук Д. І., Калітник М. С.
ОРГАНІЗАЦІЯ МОНІТОРИНГУ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ…….435
Куриліна О. В., Гайдаров С. С.
КОРУПЦІЙНА ПРОБЛЕМАТИКА У СУСПІЛЬСТВІ – ЯК СОЦІАЛЬНО НЕГАТИВНЕ ЯВИЩЕ……....439
Пікуль Р. В., Клюшин В. В.
ВИЗНАЧЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ ПІД ЧАС УЧАСТІ ПЕРСОНАЛУ ЗБРОЙНИХ СИЛ У МІЖНАРОДНИХ ОПЕРАЦІЯХ З ПІДТРИМАННЯ МИРУ І БЕЗПЕКИ……..442
Зілінський А. М.
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ РОЗБІЙНИМ НАПАДАМ НА ПОМЕШКАННЯ ГРОМАДЯН, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ЗБРОЇ……445
Топорецька З. М.
ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ОРД ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ ДІЙ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ГРАЛЬНИМ БІЗНЕСОМ……....448
Єрменчук О. П.
ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО КРИТИЧНУ ІНФРАСТРУКТУРУ»……...451

Родигін А. С.
ОБҐРУНТУВАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ…….453
Мурзо Є. О.
ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ МАРОДЕРСТВА……..457
Єрмаков Ю. О.
ВІЙНА ЗА РЕСУРСИ – ЯК СПОСІБ ВСТАНОВЛЕННЯ КОНТРОЛЮ НАД ЕКОНОМІКОЮ ТА ЗАХОПЛЕННЯ ВЛАДИ……..460
Мартинов Є. О.
ЩОДО ПОНЯТТЯ ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ СУДОМ НА СТАДІЇ ПІДГОТОВЧОГО СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ…….462
Нагорнюк-Данилюк О. О.
ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ……465
Свириденко С. В.
РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ВІДНОСНО ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ОСІБ…….468
Фаринник В. І.
СУБ’ЄКТИВНИЙ ФАКТОР У ФУНКЦІОНУВАННІ АВТОМАТИЗОВАНОЇ СИСТЕМИ ДОКУМЕНТООБІГУ СУДУ ТА СПОСОБИ ЙОГО НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ……...471
Шумейко Д. О.
ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ (ПЕРЕБУВАННЯ) ОСОБИ У КОНТЕКСТІ НЕОБХІДНОСТІ ВРУЧЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ…….473
Рудик М. М.
ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ…….476

Андрушко Андрій Васильович,
професор кафедри кримінального права та процесу
Ужгородського національного університету,
доктор юридичних наук, доцент

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ: ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСНІ ОЗНАКИ

Виникнення терміна «злочини проти людяності» (crimes against humanity) зазвичай пов'язують із спільною декларацією Великобританії, Франції та Росії, опублікованою 24 травня 1915 р. у відповідь на винищення вірмен в Османській імперії. Вказані дії молодотурків у цьому документі були названі «злочином проти людяності та цивілізації». Згодом, у формулюваннях відповідних положень Статутів Нюрнберзького і Токійського трибуналів, цей термін був трансформований у «злочини проти людяності». Злочини проти людяності були включені до юрисдикції Міжнародного трибуналу по колишній Югославії (ст. 5), Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді (ст. 3), Спеціального суду по Сьєра-Леоне (ст. 2), Надзвичайних палат у судах Камбоджі, Спеціальних колегій по Східному Тимору.

У ч. 1 ст. 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду вказано, що «злочин проти людяності» означає будь-яке з передбачених у зазначеній статті діянь, за умови, що вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на будь-яких цивільних осіб, якщо такий напад вчиняється свідомо. Йдеться про такі діяння, як: a) вбивство; b) винищення; c) поневолення; d) депортація або насильницьке переміщення населення; e) ув'язнення або інше жорстоке позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права; f) катування; g) зґвалтування, обернення в сексуальне рабство, примус до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація або будь-які інші форми сексуального насильства порівнянної тяжкості; h) переслідування будь-якої ідентифікованої групи або спільноти з політичних, расових, національних, етнічних, культурних, релігійних, гендерних або інших мотивів, які повсюдно визнані неприпустимими згідно з міжнародним правом, у зв'язку з будь-якими діяннями, зазначеними в даному пункті, або будь-якими злочинами, що підпадають під юрисдикцію Суду; i) насильницьке зникнення людей; j) злочин апартеїду; k) інші нелюдські

діяння аналогічного характеру, що полягають в умисному заподіянні сильних страждань чи серйозних тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю [1].

Для розуміння сутності «злочинів проти людяності» елемент «людяності» має вирішальне значення. Вочевидь, для позначення розглядуваних діянь категорія людяності використана невипадково. Слово «людяність» у цьому контексті має підкреслювати людську природу людей, проти яких спрямовані вказані посягання. Попри всі об'єктивні відмінності (расові, релігійні, культурні), всіх людей об'єднує людська гідність і свобода. У певному сенсі, ціль злочинів проти людяності полягає в тому, щоб позбавити жертв їх людської природи, перетворити їх із суб'єктів, що володіють совістю, волею і свободою вибору, в об'єкти, що перебувають поза законом.

Концепція злочинів проти людяності пройшла певну еволюцію, яка стосувалася розширення конкретних видів діянь, що входять до цієї категорії, а також її сутнісних ознак: напад на цивільне населення; наявність/відсутність зв'язку зі збройним конфліктом; широкий масштаб і систематичність нападів; охоплення рамками протиправної політики, що проводиться державою чи організацією.

Ключовими сутнісними ознаками злочинів проти людяності на сьогодні є: 1) спрямованість проти будь-якого цивільного населення; 2) широкомасштабний або систематичний характер нападу; 3) відсутність необхідного зв'язку з ситуацією збройного конфлікту.

Спрямованість нападу на цивільне населення означає невипадковість жертв серед цивільного населення. Злочини проти людяності спрямовані проти цивільного населення як такого, а не просто проти окремих осіб [3, с. 398]. Цивільне населення в рамках Римського статуту Міжнародного кримінального суду означає всіх, хто є цивільними, а тому не є комбатантами в тому значенні, в якому цей термін розуміється в міжнародному гуманітарному праві [2, с. 432; 3, с. 399]. Термін «цивільне населення» охоплює будь-яку групу осіб, пов'язаних спільними характеристиками, які, своєю чергою, роблять її об'єктом нападу. Такою характеристикою може бути, наприклад, проживання на певній території. Це, однак, не означає, що нападом має бути зачеплене все населення держави чи території. Даний критерій підкреслює радше колективну природу злочину, виключаючи з його сфери напади на окремих осіб та ізольовані акти насильства [3, с. 398].

Важливим елементом злочинів проти людяності є вимога широкомасштабності або систематичності нападів на цивільне населення, в рамках яких вчиняється конкретний злочин проти людяності.

У примітці до ст. 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду вказано, що напад на будь-яких цивільних осіб означає лінію поведінки, що включає вчинення актів, зазначених у цій статті, проти будь-яких цивільних осіб, застосовуваних у цілях проведення політики держави чи організації, спрямованої на вчинення такого нападу, або з метою сприяння такій політиці [1]. У сучасній доктрині міжнародного кримінального права підкреслюється, що термін «напад» має тлумачитись як лінія поведінки або радше як кампанія чи операція; окремі спорадичні акти, спрямовані проти цивільного населення, не є злочинами проти людяності. Вимога щодо широкомасштабності або систематичності стосується саме нападів, а не одиничних актів. Для констатації наявності нападу немає необхідності у застосуванні сили проти цивільного населення; концепція «нападу» охоплює будь-яке жорстоке поводження з цивільним населенням [2, с. 432; 3, с. 402–403].

Альтернативними вимогами до контексту злочинів проти людяності є широкомасштабність або систематичність нападів на цивільне населення. Міжнародним кримінальним судом широкомасштабність визначається за географічним критерієм і критерієм кількості жертв. Можливі різні варіанти поєднання цих критеріїв: значне географічне охоплення і значна кількість жертв, незначне географічне охоплення і відносно незначна кількість жертв, незначне географічне охоплення і значна кількість жертв. Систематичність виявляється в організованому характері актів насильства; вона досить тісно пов’язана з існуванням політики, спрямованої на вчинення злочинів проти людяності [2, с. 433; 3, с. 404–405].

Відповідно до ст. 6 Статуту Нюрнберзького трибуналу, тобто того міжнародного акта, в якому аналізоване поняття визначалося вперше, зв’язок із збройним конфліктом («вчинені… до або під час війни») визнавався обов’язковою ознакою об’єктивної сторони злочинів проти людяності. Згодом ця ознака із відповідного формулювання була виключена. Тому нині немає значення, чи вчинені ці злочини в рамках міжнародного чи неміжнародного збройного конфлікту або поза ним. На відміну від воєнних злочинів, злочини проти людяності включають також злочини проти своїх громадян, якщо на останніх систематично вчиняються напади як на ідентифіковану групу цивільного населення. Варто також зазначити, що присутність у числі цивільного населення, на яке вчиняється напад, певної кількості комбатантів, не позбавляє дане населення його цивільного характеру [3, с. 392, 399].

Чинному вітчизняному кримінальному законодавству, на відміну від законодавства більшості розвинутих держав світу, не відома концепція злочинів проти людяності. При цьому КК України передбачає відповідальність за цілий ряд перерахованих у ч. 1 ст. 7 Римського статуту МКС діянь, однак відповідні кримінально-правові заборони розміщені не в розділі XX Особливої частини, а в інших розділах кримінального закону. Йдеться, таким чином, про загальнокримінальні злочини, які, як зазначалося вище, можуть визнаватися злочинами проти людяності лише за певних умов.

Водночас необхідно мати на увазі, що відсутність у КК України статті про відповідальність за злочини проти людяності не дозволяє відобразити специфічну правову природу злочинів проти людяності як окремої категорії міжнародних злочинів. Своєю чергою, це не дозволяє забезпечити незастосування строків давності за вказані діяння, передбачити за їх вчинення більш суворі покарання, ніж за загальнокримінальні злочини, тощо.

Слід зазначити, що ще 20 травня 2021 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права», який 7 червня цього ж року було направлено на підпис Президенту [4]. Серед іншого, вказаний акт передбачає доповнення КК України ст. 442-1 «Злочини проти людяності». Проте цей закон главою нашої держави не підписаний досі.

Список використаних джерел

1.Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

2.Теорія та практика міжнародного кримінального права: підручник / за ред. проф. Н.А. Зелінської. Одеса: Фенікс, 2017. 582 с.

3.Верле Г. Принципы международного уголовного права: учебник / пер. с англ. С.В. Саяпина. Одесса: Фенікс; Москва: ТрансЛит, 2011. 910 с.

4.Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного та гуманітарного права від 27 грудня 2019 р. № 2689. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67804

Акімов Михайло Олександрович,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ БОЙОВОГО ІМУНІТЕТУ ТА ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

Законопроєкт реєстр. № 7145 від 13 березня 2022 року «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану» [1] був прийнятий (із зміненою назвою) Верховною Радою України 15 березня 2022 року за № 2124-IX, підписаний Президентом України 20 березня 2022 року та набув чинності наступного дня (21 березня 2022 року). Серед іншого ним було доповнено статтю 1 Закону України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII «Про оборону України» абзацом другим такого змісту: «бойовий імунітет – звільнення військового командування, військовослужбовців, добровольців Сил територіальної оборони Збройних Сил України, працівників правоохоронних органів, які відповідно до своїх повноважень беруть участь в обороні України, осіб, визначених Законом України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України», від відповідальності, у тому числі кримінальної, за втрати особового складу, бойової техніки чи іншого військового майна, наслідки застосування збройної та іншої сили під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань з оборони України із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння), настання яких з урахуванням розумної обачності неможливо було передбачити при плануванні та виконанні таких дій (завдань) або які охоплюються виправданим ризиком, крім випадків порушення законів та звичаїв війни або застосування збройної сили, визначених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України».

Подібні законодавчі новели і в мирний час привернули б прискіпливу увагу науковців-криміналістів. Тим більше це стосується внесення таких змін до чинного законодавства в умовах збройної агресії проти нашої держави. Звісно, слід привітати дане рішення законодавця в цілому як безперечно прогресивний крок (а може, навіть і пожалкувати, що цей крок запізнився років на вісім). Водночас форма його реалізації без сумніву спонукає до дискусії, оскільки містить низку проблемних моментів.

По-перше, бойовий імунітет регламентує певні наслідки поведінки (дії або бездіяльності) особи, що стосуються питань кримінальної відповідальності. Згідно ч. 3 ст. 3 Кримінального кодексу (далі – КК) України кримінальна протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом [3]. Відтак навряд чи прийнятним є включення відповідної норми до Закону України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII «Про оборону України».

По-друге, бойовий імунітет відповідно до чинного визначення являє собою звільнення від відповідальності, у тому числі кримінальної. Підстави такого звільнення передбачені КК України (незалежно від того, чи відбувається звільнення за нормами Загальної чи Особливої частини), тоді як процедура – Кримінальним процесуальним кодексом (далі – КПК) України. Така процедура, як передбачено ст. 286 та 287 КПК України, обумовлює обов'язкове постановлення відповідного рішення суду, що є результатом розгляду клопотання прокурора і лише за умови, що особі, щодо якої розглядається це клопотання, попередньо повідомлено про підозру і вона надала письмову згоду на звільнення від кримінальної відповідальності [4]. Годі казати, що під час відсічі та стримування збройної агресії проти України реалізація перерахованих процесуальних дій стосовно військовослужбовців, добровольців, правоохоронців (а надто військового командування) після кожного випадку вчинення дії (бездіяльності), що призвела до втрати особового складу, бойової техніки чи іншого військового майна, а так само до настання тих чи інших наслідків застосування збройної та іншої сили під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань з оборони України, уявляється малореальною та недоцільною. Більше того, не виключено, що недотримання даної процедури (незалежно від причин) може мати наслідком негативний резонанс у суспільстві (причому подібне невдоволення цілком вірогідно може бути або інспіроване ззовні, або використане в інтересах агресора).

З огляду на викладене вище ми вважаємо помилковим визначення бойового імунітету як звільнення від відповідальності. На наш погляд, більш доцільно розглядати його як непритягнення до відповідальності взагалі, тобто обставину, що виключає кримінальну протиправність діяння, і ось чому.

Імунітет – слово латинського походження, що буквально означає «позбавлення від чого-небудь». Цей термін широко застосовується в різних галузях права. Так, у міжнародному праві імунітет розуміють як певну сукупність прав, привілеїв, що надаються главам держав, урядів,

дипломатичним та консульським працівникам, членам їх сімей, державам в цілому, міжнародним організаціям та працівникам останніх. Слід зазначити, що відповідно до преамбули до Віденської конвенції про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 року, «привілеї та імунітети надаються не для вигоди окремих осіб, а для забезпечення ефективного здійснення функцій дипломатичних представництв як органів, що представляють держави» [5], тобто імунітет є дійсним тільки у державі перебування (але не в державі, що направила особу) та тільки на час виконання функцій, у зв'язку з якими цей імунітет надається.

Якщо ж звернутись до інших галузей права, то Конституція України, приміром, регламентує імунітет свідка (ч. 1 ст. 62), недоторканість Президента України (ч. 1 ст. 105), а також індемнітет народних депутатів України (ст. 80), суддів (ч. 4 ст. 126) та суддів Конституційного Суду України (ч. 4 ст. 149) [6]. Наголосимо, йдеться саме про виключення відповідальності (у тому числі кримінальної) як такої, а не про особливу процедуру притягнення до неї (що має місце для суддів, адвокатів, того ж Президента тощо).

Вітчизняне законодавство про кримінальну відповідальність наразі передбачає лише дипломатичний імунітет (згідно ч. 4 ст. 6 КК України питання про кримінальну відповідальність дипломатичних представників іноземних держав та інших громадян, які за законами України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не є підсудні у кримінальних справах судам України, в разі вчинення ними кримінального правопорушення на території України вирішується дипломатичним шляхом). Як бачимо, в силу своєї специфіки (передбачення на виконання міжнародно-правових зобов'язань нашої держави) норма про дипломатичний імунітет міститься в Загальній частині КК України, але не в розділі VIII «Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння», а в розділі II «Закон про кримінальну відповідальність». Тим не менше з огляду на наявне у визначенні бойового імунітету застереження («…з урахуванням розумної обачності … або … охоплюються виправданим ризиком, крім випадків порушення законів та звичаїв війни …») він не носить абсолютного характеру в частині виключення кримінальної відповідальності особи. Подібне притаманне і нормам про обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння, тому, на нашу думку, місцем для норми про бойовий імунітет повинен бути розділ VIII Загальної частини КК України.

Постає питання – де ж саме має розташовуватись ця норма? Звернемось до теорії кримінального права. Відомо, що загальні норми передують спеціальним, позаяк призначенням останніх є регулювання визначеної частини (сегменту) певної сфери суспільних відносин, що загалом вже регламентовані, але така регламентація потребує конкретизації. Ураховуючи це, а також беручи до уваги вже наведені міркування, найбільш оптимальним уявляється розташувати норму про бойовий імунітет після ст. 36 «Необхідна оборона» КК України. Варто нагадати, що дана пропозиція не є чимось новим, адже суб'єкт права на законодавчу ініціативу вже вносив на розгляд Верховної Ради України законопроєкт реєстр. № 7156 від 13 березня 2022 року «Про внесення змін і доповнень до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України (щодо кримінальної відповідальності осіб під час особливого періоду та в умовах надзвичайного стану)» [7]. Згідно нього пропонувалось доповнити розділ VIII Загальної частини КК України двома новими статтями – 36-1 «Захист України від іноземної агресії» та 36-2 «Бойовий імунітет». Дана пропозиція виглядає більш привабливо і з точки зору потреб правового регулювання, і в частині дотримання правил законодавчої техніки. Дійсно, захист власної держави, її суверенітету, незалежності та територіальної цілісності є нічим іншим ніж різновидом (окремим випадком) самозахисту, захисту власної родини, житла та майна; бойовий же імунітет безпосередньо пов'язаний із здійсненням такого захисту, а тому ці норми повинні перебувати у КК України поруч. На превеликий жаль, згаданий законопроєкт не був своєчасно розглянутий Верховною Радою України; він і досі перебуває на ознайомленні у профільному парламентському комітеті, а після прийняття закону № 2124-IX навряд чи залишиться у порядку денному, про що залишається тільки жалкувати.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану : законопроєкт реєстр. № 7145 від 13 берез. 2022 р. URL: https://itd.rada.gov.ua/billI№fo/Bills/Card/39205.

2. Про оборону України : Закон України від 6 груд. 1991 р. № 1932-XII. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text.

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2314-III. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/ show/4651-17#Text.

5. Віденська конвенція про дипломатичні зносини : міжнар. док. від 18 квіт. 1961 р. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/ 995_048#Text.

6. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

7. Про внесення змін і доповнень до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України (щодо кримінальної відповідальності осіб під час особливого періоду та в умовах надзвичайного стану) : законопроєкт № 7156 від 13 берез. 2022 р. URL: https://itd.rada.gov.ua/billI№fo/Bills/Card/ 39213.

Білянська Наталія Володимирівна,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ВОЄННИМИ ЗЛОЧИНАМИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Збройна агресія Російської Федерації принесла і продовжує приносити Україні значні втрати – загибель громадян як серед цивільного населення, так і військових, а також знищення та пошкодження майна фізичних та юридичних осіб, об'єктів культурної спадщини та інфраструктури, що є державною чи комунальною власністю. Крім того, непоодинокими є випадки мародерства (викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених), а також розкрадання майна, речей чи інших цінностей у населення.

Такі дії агресора як навмисне вбивство, катування та нелюдське поводження, навмисне заподіяння тяжких страждань або серйозного каліцтва чи нанесення шкоди здоров'ю людини, а також неправомірний напад на культурні цінності, які чітко розпізнаються, великомасштабне руйнування майна, знищення або розграбування власності противника є серйозними порушеннями норм міжнародного гуманітарного права. Також заборонено знищувати або захоплювати власність противника та власність цивільного населення, крім випадків, коли такі дії викликані абсолютною військовою необхідністю [1]. В таких ситуаціях важливим постає питання щодо можливості відшкодування завданої шкоди в умовах воєнного стану.

Слід зазначити, що на сьогодні відсутній чіткий механізм відшкодування шкоди, завданої воєнними злочинами внаслідок збройної агресії Російської Федерації, хоча перші кроки Україною в цьому напрямку вже зроблено. Так, 20.03.2022 Кабінетом Міністрів

України було прийнято постанову № 326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації», відповідно до якої основними напрямами визначення шкоди та збитків є:

1) людські втрати та пов'язані з ними соціальні витрати;

2) економічні втрати, пов'язані з людськими втратами;

3) військові втрати;

4) втрати, пов'язані із забезпеченням публічної безпеки і порядку, боротьби із злочинністю, забезпеченням безпеки дорожнього руху;

5) втрати житлового фонду і об'єктів житлово-комунального господарства;

6) втрати земельного фонду;

7) втрати лісового фонду;

8) втрати надр;

9) втрати акваторії;

10) збитки, завдані природно-заповідному фонду;

11) втрати інфраструктури транспорту, телекомунікаційної мережі і зв'язку;

12) втрати енергетичної інфраструктури;

13) втрати культурної спадщини;

14) економічні втрати підприємств;

15) втрати установ та організацій;

16) шкода, завдана земельним ресурсам;

17) шкода, завдана атмосферному повітрю;

18) збитки, завдані водним ресурсам та об'єктам водогосподарської інфраструктури [2].

По кожному з вказаних напрямів протягом шести місяців має бути розроблена Методика визначення шкоди та збитків, що в майбутньому створить реальну можливість для України отримати належне відшкодування завданої шкоди.

Також 17.05.2022 у Верховній Раді України було зареєстровано проект Закону № 7385 «Про відшкодування шкоди завданої потерпілому внаслідок збройної агресії Російської Федерації» [3]. Цей законопроект регулює особливості відшкодування шкоди, завданої фізичним та юридичним особам, а також фізичним особам-підприємцям збройною агресією Російської Федерації. Він передбачає види шкоди, порядок її відшкодування та джерела забезпечення. Також відповідно до вказаного законопроекту має бути створений Реєстр потерпілих внаслідок збройної агресії – єдина державна інформаційно-телекомунікаційна система, яка, зокрема, призначена для збирання, накопичення, обробки, зберігання та захисту інформації про потерпілих внаслідок збройної агресії Російської

Федерації та завданих ним збитків тощо. Такий Реєстр допоможе забезпечити облік потерпілих осіб, права яких порушено внаслідок збройної агресії, та сприяння у реалізації постраждалими особами прав та гарантій, захист яких передбачений Конституцією України та іншими законодавчими актами.

Незалежно від того, яким саме буде механізм відшкодування завданої шкоди, необхідно враховувати положення чинного цивільного законодавства:

1) шкода, завдана особі і майну фізичної особи або завдана майну юридичної особи, держави підлягає відшкодуванню в повному обсязі особою, яка її завдала;

2) способами відшкодування шкоди є відшкодування збитків та відшкодування шкоди в натурі. Відшкодування шкоди шляхом покладення на відповідальну за неї особу обов'язку надати річ того ж роду і якості, виправити пошкоджену річ, іншим шляхом відновити попереднє становище в натурі, застосовується, якщо за обставинами справи цей спосіб відшкодування шкоди можливий.

Якщо відшкодування шкоди в натурі неможливе, потерпілому відшкодовуються в повному обсязі збитки відповідно до реальної вартості втраченого майна на момент розгляду справи або виконання робіт, необхідних для відновлення пошкодженої речі та усунення інших негативних наслідків неправомірних дій заподіювача шкоди.

Як при відшкодуванні шкоди в натурі, так і при відшкодуванні завданих збитків грішми потерпілому також відшкодовується упущена вигода – доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене.

3) в разі загибелі фізичної особи відшкодуванню підлягають:

− шкода, завдана смертю годувальника;

− витрати на поховання;

− моральна шкода.

Хочеться сподіватися, що законодавчі зміни встановлять чіткий та прозорий механізм розрахунку розміру завданої шкоди. А поки необхідна нормативно-правова база перебуває у стадії розробки, потерпілим особам варто зосередити свою увагу на формуванні належної доказової бази на підтвердження фактів знищення (пошкодження) майна, що є важливим етапом отримання належного відшкодування та поновлення порушених прав.

Список використаних джерел

1. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : наказ Міністерства

оборони України від 23 берез. 2017 р. № 164. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text.

2. Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : постанова Кабінету Міністрів України від 20 берез. 2022 р. № 326. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text.

3. Про відшкодування шкоди завданої потерпілому внаслідок збройної агресії Російської Федерації : проект Закону України від 17 трав. 2022 р. № 7385. URL: https://itd.rada.gov.ua/billI№fo/Bills/Card/39602.

Бондаренко Марина Сергіївна,
суддя Дарницького районного суду
м. Києва, кандидат юридичних наук

УЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЯК ОЗНАКА, ЩО КВАЛІФІКУЄ ЗЛОЧИН

24 лютого 2022 року розпочалось повномасштабне вторгнення РФ в Україну й наразі минув третій місяць як Україна дає достойну відсіч цій збройній агресії. Відповідно такі зміни життя суспільства знаходять відображення й у праві, зокрема й нормах закону України про кримінальну відповідальність. Вирішення дискусійних питань кваліфікації кримінальних правопорушень (далі – КП), що вчинені в умовах воєнного стану, мають важливе значення, оскільки й в цих умовах розвиток науки кримінального права продовжується, а питання справедливості правосуддя не стає менш важливим.

Ознака, що кваліфікує або особливо кваліфікує злочин, – *«в умовах воєнного стану»* наявна у 30 складах КП, що містяться у 5 розділах Особливої частини КК. З названих 30 складів, найбільша їх кількість розміщена у розділі XIX «КП проти встановленого порядку несення військової служби (т. зв. військові КП)». Водночас хотілось би відмітити, що ці норми (ч. 4 ст. 402, ч. 3 ст. 403, ч. 4 ст. 404, ч. 4 ст. 405, ч. 5 ст. 407, ч. 4 ст. 408, ч. 4 ст. 409, ч. 4 ст. 410, ч. 4 ст. 411, ч. 3 ст. 413, ч. 3 ст. 418, ч. 3 ст. 419, ч. 3 ст. 420, ч. 3 ст. 421, ч. 4 ст. 425, ч. 4 ст. 426, ч. 5 ст. 426-1, ч. 3 ст. 428, ч. 2 ст. 435) не зазнали змін після 24 лютого 2022 року саме стосовно цієї кваліфікуючої ознаки, але проблемні питання щодо кваліфікації не залишаються поза увагою науковців й сьогодні [1, с. 196].

Законами від 24.03.2022 № 2149-IX, № 2155-IX викладено у новій редакції ч. 5 ст. 361 КК (несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних

мереж) щодо караності незаконних дій за цією статтею, *вчинених під час дії воєнного стану*, та доповнено Кодекс ст. 201-2 (незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги), зокрема частиною 3 якої передбачається відповідальність за незаконні дії за цією статтею, *вчинені під час воєнного стану* [4; 2].

Незважаючи на те, що законодавець не ідентично у всіх цих складах називає цю кваліфікуючу ознаку, це навряд може викликати суттєві протиріччя у практичній площині, водночас «вчинення злочину з використанням умов воєнного стану», як про це йдеться у п. 11 ч. 1 ст. 67 КК щодо обставин, які обтяжують покарання, то це викликає певні запитання щодо можливого доведення умислу на використання таких умов при вчиненні злочину.

Зазнали змін й злочини з розділу І проти основ національної безпеки України. Так, Законом від 03.03.2022, № 2113-IX [5] викладено у новій редакції статті 111, 113, що передбачають кримінальну відповідальність за державну зраду та диверсію з передбаченням у частині 2 цих статей кваліфікуючої ознаки щодо їх вчинення в умовах воєнного стану. При цьому Законом від 24.03.2022, № 2160-IX (із змінами, внесеними ЗУ від 01.04.2022, № 2178-IX) [3; 7] доповнено Кодекс новою статтею 114-2 (несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану), за якою в перших двох частинах вчинення злочину в умовах воєнного стану є ознакою основного складу.

Найбільш запитуваними до дослідження щодо окремих проблемних питань лишаються внесені зміни Законом від 03.03.2022 № 2117-IX [6] до четвертих частин статей 185, 186, 187, 189, 191 КК відповідно й через найбільшу поширеність вчинення КП проти власності.

Слід звернути увагу й на назву цього Закону, яким посилено відповідальність за мародерство, натомість посилено відповідальність за КП проти власності. Стосовно санкції одного з військових КП, а саме ст. 432 КК України (мародерство – викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених), вказаний Закон фактично не стосується (бо підвищено мінімальну межу санкції з 3 до 5 років, верхня межа залишилась без зміни, і це так само є тяжкий злочин), та про що більш детально в аналізі помилок у законах воєнного часу щодо змін КК, підготовленого д.ю.н., проф. М.І. Хавронюком [11, п. 2.3]. Водночас розширення меж тлумачення поняття «мародерство» навряд

є виправданим, коли до цього, його розуміння було чітким й недвозначним.

З позиції послідовності, не зрозуміло чому посилення відповідальності у цьому разі не було передбачено для шахрайства (ст. 190 КК), водночас у разі вчинення якого в умовах воєнного стану при призначенні покарання може бути врахована обставина, яка обтяжує покарання, за п. 11 ч. 1 ст. 67 КК, окрім ч. 1 ст. 190 КК, оскільки до проступків вказана обставина не застосовується. При цьому цим питання стосовно ст. 190 КК, мабуть, задався кожен криміналіст, коли ознайомився із цими змінами, та цілком погоджуюсь із Р. Мовчаном, що логічне пояснення знайти важко [9], зважаючи також на спільність інших кваліфікуючих ознак, які законодавець визначає у Примітці до ст. 185 КК щодо цих КП.

При цьому із прийняттям Закону від 03.03.2022 № 2117-IX, як науковцями, так і практиками, піддається сумніву так би мовити «умовність» цієї кваліфікуючої ознаки для злочинів проти власності. Як відомо, стосовно означеного періоду, то на підставі пропозиції РНБО України, відповідно до п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України, ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», Президентом України постановлений Указ «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022, № 64/2022, що набрав чинності одночасно з набранням чинності ЗУ «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022, № 2102-IX.

Отже, умова воєнного стану, що наразі діє на всій території країни, є очевидною й не залежить від умов ведення воєнних дій/окупації тощо, тому навряд може постати питання кваліфікації, наприклад, таємного викрадення чужого майна після набрання чинності Законом від 03.03.2022, № 2117-IX, й до моменту скасування воєнного стану на тій території, де було вчинено КП у відповідний період (з огляду на те, як викладена ця норма).

Відтак варто також зважити, що склади КП серед тих самих військових КП поряд із ознакою «в умовах воєнного стану» містять й таку ознаку, що кваліфікує злочин, – як вчинення злочину «в районі воєнних дій», що є звісно більш конкретизованим (ст. 433, 435 ч. 2 КК) і у цьому випадку для кваліфікації враховуються певні обставини, а не загалом запроваджений воєнний стан.

Також слід погодитись із думкою В.В. Топольніцького та А.І. Остапенка, що стосовно таких кваліфікуючих ознак як «особливий період» та «воєнний стан» на законодавчому рівні є певні розуміння, у той же час «бойова обстановка», «бойові дії», «воєнні дії», «воєнний час», «воєнний противник» та «обстановка бою» тощо через їх

неоднакове розуміння та трактування потребують подальшого дослідження [10, с. 233].

Так, згаданий Закон від 03.03.2022 року, № 2117-IX [6], набрав чинності 07.03.2022, й у перший місяць його чинності судами першої інстанції було ухвалено 7 обвинувальних вироків за ч. 4 ст. 185 КК. З цих 7 вироків лише в одному випадку особу було засуджено до покарання у виді позбавлення волі на строк 5 років, що слід відбувати реально (з урахуванням, що особа раніше судима, вчинила 8 епізодів й завдала збитків більше ніж на 1 млн грн), двома вироками суд затвердив угоду про визнання винуватості із тим покаранням, що було узгоджено з одного боку прокурором та обвинуваченим з іншого боку у виді позбавлення волі на строк 5 років, із звільненням від його відбування з випробуванням на підставі статей 75, 76 КК. За змістом решти 5 вироків, судами були призначені аналогічні покарання – у виді позбавлення волі на строк 5 років із звільненням від його відбування з випробуванням.

У наступний місяць чинності цього Закону судами першої інстанції було ухвалено 63 вироки. Якщо за цими вироками обрати для аналізу лише обвинувачених, які не судимі, й при розгляді судом висунутого обвинувачення лише за ч. 4 ст. 185 КК, без сукупності з іншими злочинами (оскільки названі обставини суттєво впливають на остаточне рішення щодо призначеного покарання), то ситуація була аналогічною. Так, до суду було подано на затвердження вироком 5 угод про визнання винуватості з узгодженим покаранням у виді штрафу (відповідно із застосуванням положень ст. 69 КК), 15 угод про визнання винуватості з узгодженим покаранням у виді позбавлення волі на строк 5 років, із звільненням від його відбування з випробуванням. В одному випадку суд також застосував положення ст. 69 КК, призначивши покарання у виді штрафу, та 33 особи було засуджено до покарання у виді позбавлення волі на строк 5 років із звільненням від відбування покарання з випробуванням.

Навряд у наступні місяці чинності цього Закону судова практика піде іншим шляхом, а отже загальновідоме твердження, що надмірна суворість покарання не є виправданою, залишається актуальним. Безсумнівним є те, що вчинення злочинів, зокрема проти власності в умовах воєнного стану мають вищий ступінь суспільної небезпечності від аналогічних протиправних дій за мирного часу. Втім, за вчинення фактично кримінальних проступків в умовах воєнного стану визначено безальтернативно суворе покарання, що на практиці майже не реалізується, тому питання подальшої диференціації кримінальної відповідальності потребує вирішення.

Список використаних джерел

1. Вартилецька І.А., Шармар О.М. Особливості кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених в умовах воєнного стану та особливого періоду. *Вісник Асоціації кримінального права України.* 2021. № 1 (15). С. 191–206. doi: https://doi.org/10.21564/2311-9640.2021.15.233611.

2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги : Закон України від 24 берез. 2022 р. № 2155-IX. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2155-20#№5.

3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану: Закон України від 24 берез. 2022 р. № 2160-IX. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#№10.

4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану : Закон України від 24 берез. 2022 р. № 2149-IX. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2149-20#№20.

5. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану : Закон України від 3 берез. 2022 р. № 2113-IX. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#№7.

6. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 3 берез. 2022 р. № 2117-IX. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/ show/2117-20#№6.

7. Про внесення змін до статті 114-2 Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за несанкціоноване розповсюдження інформації про засоби протидії збройній агресії Російської Федерації : Закон України від 1 квіт. 2022 р. № 2178-IX. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2178-20#№5.

8. Кравчук О., Михайленко Д. Воєнний стан як обставина, яка впливає на кваліфікацію злочину та призначення покарання. *Юридична практика.* 2022. № 7–8 (1260–1261). URL: https://pravo.ua/voie№№yi-sta№-iak-obstavy№a-iaka-vplyvaie-№a-kvalifikatsiiu-zlochy№u-ta-pryz№ache№№ia-pokara№№ia/.

9. Мовчан Р. О. Аналіз законодавчого рішення про посилення кримінальної відповідальності за мародерство. *Аналітично-порівняльне правознавство. Електронне наукове видання.* 2022. № 1. С. 281–285. doi: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.52

10. Топольніцький В.В., Остапенко А.І. Особливості регулювання військових правовідносин в умовах особливого періоду, воєнного стану та в бойовій обстановці. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. № 3. С. 231–235. doi: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-3/59.

11. Хавронюк М. І. Порушення принципу пропорційності у змінах до Кримінального кодексу України під час війни. *Центр політико-правових реформ.* 18.05.2022. URL: https://pravo.org.ua/blogs/porushe№№ya-pry№tsypu-proportsij№osti-u-zmi№ah-krymi№al№ogo-kodeksu-pid-chas-vij№y/.

Ботнаренко Ірина Анатоліївна,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОПАГАНДУ ВІЙНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З 24 лютого 2022 року на території України було запроваджено воєнний стан внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України. Кардинальні зміни, пов'язані з його веденням, торкнулися практично всіх сфер життєдіяльності держави. Відтак, частиною повсякденного мовлення більшості українців стали терміни «пропаганда», «контрпропаганда», «інформаційна війна» тощо.

Необхідним кроком на шляху розширення спроможності переслідування за кримінальні правопорушення проти миру та безпеки людства є криміналізація протиправних діянь, що вчиняються саме в умовах війни, та приведення їх у відповідність вимогам міжнародного рівня. Тому в сучасних умовах надзвичайно актуальним є вивчення кримінального законодавства та практики його застосування, виявлення можливих прогалин у регулюванні охорони суспільних відносин, що забезпечують дотримання правил міжнародного правопорядку саме у військовий час, та підготовка пропозицій щодо вдосконалення відповідних кримінально-правових норм.

Одним з протиправних посягань, що, на нашу думку, потребує детального аналізу та законодавчого удосконалення, є пропаганда війни (ст. 436 Кримінального кодексу (далі – КК України). Пропаганда війни,

зазначає У.З. Коруц, визнана міжнародною спільнотою як злочин проти миру і безпеки людства, який порушує як міжнародне, так і національне право держави, а також несе в собі загрозу кожній людині, світовій спільноті, довкіллю, порушуючи підвалини мирного людського співіснування [1].

Відповідно до ст. 20 Міжнародного пакту про політичні та громадянські права, прийнятого 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН, будь-яка пропаганда війни повинна бути заборонена законом. Ч. 2 зазначеної статті Пакту містить положення про заборону будь-якого виступу на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що являє собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства [2].

Вагомий внесок у вивчення питань кримінальної відповідальності за пропаганду, планування, підготовку, розв'язання та ведення агресивної війни зробили О. Базов, О. Березніков, О. Броневицька, В. Гапончук, С. Денисов, К. Кардаш, У. Коруц, В. Кубальський, О. Олішевський, П. Пекар, О. Радутний, М. Стиранка та інші науковці. Зважаючи на наукові здобутки вчених, зауважимо, що в сучасних реаліях чинна редакція статті потребує ґрунтовного аналізу та відповідних правових рекомендацій щодо практичного застосування з тим, щоб максимально забезпечити охорону прав людини та притягнення винних до відповідальності.

Чинний КК України (ст. 436 «Пропаганда війни») містить лише простий склад кримінального правопорушення, диспозицією якої охоплюються вчинення публічних закликів до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів [3]. Відповідно до статті 12 КК України, пропаганда війни є нетяжким злочином (санкцією статті передбачено покарання у вигляді виправних робіт на строк до двох років або арешт на строк до шести місяців, або позбавлення волі на строк до трьох років). Кримінальне правопорушення вважається закінченим із моменту вчинення однієї з дій, альтернативно визначених у диспозиції ст. 436 КК України.

На нашу думку, передусім, потребує зміни назва статті, яка наразі неповною мірою узгоджується зі змістом її диспозиції. Фактично диспозиція статті містить заборону лише публічних закликів до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, а сам термін «пропаганда» має більш широке значення. В етимологічному значенні пропаганда – це форма комунікації, спрямована на поширення в суспільстві світогляду, теорії, твердження, фактів, аргументів, чуток та інших відомостей для впливу на суспільну думку на користь певної

спільної справи чи громадської позиції [1]. Публічні заклики до агресивної війни (до розв'язування воєнного конфлікту) можна назвати лише однією зі складових системного комплексу дій, спрямованих на формування суспільної думки, а сама пропаганда може мати будь-які інші форми (поширення неправдивої інформації, пропаганда може бути письмовою, усною, електронною тощо). Отже, назва і диспозиція статті між собою співвідносяться як ціле і частина. Необхідно узгодити.

Для нашого сьогодення (стану війни) важливими й інші обставини, які можуть обтяжити покарання або вплинути на кваліфікацію кримінального правопорушення, метою вчинення якого є послаблення моральних і матеріальних сил супротивника та посилення власних, через вплив на свідомість людини в ідеологічній та емоційній галузях [4]. Тому, ураховуючи підвищену суспільну небезпеку такого протиправного діяння (пропаганда є складовою війни, яку веде нині Російська федерація проти України і спрямована на розпалювання національної та міжнаціональної ворожнечі), на нашу думку, існує нагальна потреба передбачити кримінальну відповідальність за вчинення указаного кримінального правопорушення з кваліфікуючими (особливо кваліфікуючими) ознаками. Такими ознаками, уважаємо, можуть бути: вчинення протиправного діяння з використанням засобів масової інформації або мереж комунікації (як-то глобальної комп'ютерної мережі Інтернет); вчинення діяння службовою особою яка займає відповідальне положення, а також службовою особою, яка займає особливо відповідальне положення. Схожим шляхом пішли законодавці таких держав як Республік Казахстану (ст. 161 КК) та Грузії (ст. 405 КК). Зокрема, ч. 2 ст. 161 КК Республіки Казахстан передбачено відповідальність за пропаганду або публічні заклики до розв'язання агресивної війни, вчинені з використанням засобів масової інформації або мереж телекомунікацій або посадовою особою, яка обіймає відповідальну державну посаду [5]. Ч. 2 ст. 405 КК Республіки Грузія передбачено відповідальність за публічні заклики до планування, підготовки, початку здійснення або вчинення акту агресії, вчинені з використанням засобів інформації або особою, яка обіймає державно-політичну посаду [6, с. 356]. Вважаємо, досвід зазначених країн доцільно імплементувати в законодавство України.

На необхідність доповнення ст. 436 КК України кваліфікуючими ознаками вказує і П.В. Пекар. На переконання науковця, це необхідно здійснити за аналогією до положень, передбачених ч. 2 ст. 436-1 КК України (ураховуючи принцип системності внесення змін до законодавства про кримінальну відповідальність) [7, с. 346]. Кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушення, передбаченого указаною статтею, визначено: 1) вчинення діяння

особою, яка є представником влади; 2) вчинення діяння повторно; 3) вчинення діяння організованою групою; 4) вчинення діяння з використанням засобів масової інформації [3].

Відмітимо наступне. Передбачення такої кваліфікуючої ознаки пропаганди війни, як вчинення протиправного діяння з використанням засобів масової інформації або мереж комунікації, на нашу думку, надасть можливості законодавчої протидії навіть особам, які вчиняють протиправне діяння, перебуваючи навіть за межами території України. Першочерговим аргументом щодо встановлення кримінальної відповідальності за пропаганду війни, вчинену службовою особою яка займає відповідальне положення, а також службовою особою, яка займає особливо відповідальне положення є те, що зазначені особи можуть більшою мірою впливати на той чи інший порядок суспільних відносин, змінюючи його та заподіюючи йому шкоду, саме у них зосереджується найбільше владних повноважень. Саме на цю категорію суб'єктів, зазначають В. Канцір та Х. Олійник, покладається безпосередній обов'язок виконання завдань та функцій держави [8].

Підсумовуючи викладене, ураховуючи основні принципи побудови диспозицій статей (як-то системності та аналогії внесення змін до кримінального законодавства), пропонуємо доповнити ст. 436 КК частиною 2 такого змісту: «Ті самі діяння, вчинені з використанням засобів масової інформації або мереж комунікації або службовою особою, яка займає відповідальне положення, …».

Частину 3 ст. 436 КК України пропонуємо викласти у такі редакції: «Діяння, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою, яка займає особливо відповідальне положення,…». На нашу думку, така конструкція указаної статті відповідатиме сучасним вимогам національної та зарубіжної кримінально-правової доктрини, зокрема під час дії воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Коруц У. З. Правове забезпечення заборони пропаганди війни: досвід Республік Молдови та Грузії. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. URL: http://www.pjv.№uoua.od.ua/v4-2_2019/42.pdf.

2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20150304#Text.

4. Пропаганда. Матеріал з вікіпедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0.

5. Малик Я. Інформаційна війна і Україна. *Демократичне врядування.* 2015. Вип. 15. URL: http://№buv.gov.ua/UJR№/DeVr_2015_15_3.

6. Уголовный кодекс Республики Казахстан. *Ведомости Парламента.* 1997. № 15–16.

7. Уголовный кодекс Грузии / науч. ред. З. К. Бигвава. СПб.: Юрид. Центр Пресс, 2002. 409 с.

8. Пекар П.В. Окремі питання системності змін кримінального законодавства України в частині забезпечення миру і безпеки людства. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності:* матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 18–19 жовт. 2018 р.) / [редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін.]. Харків : Право, 2018. 552 с.

9. Канцір В., Олійник Х. Іноземний досвід регламентації кримінальної відповідальност за пропаганду, планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2020. Т. 7. № 1. (Серія «Юридичні науки»). URL: https://scie№ce.lp№u.ua/sites/default/files/jour№al-paper/2020/may/21542/32.pdf.

Букач Володимир Володимирович,
доцент кафедри кримінального права, процесу і криміналістики Київського інституту інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВА ДОПОМОГА ЯК КОНСТИТУЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ ГАРАНТІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Серед гарантованих державою прав і свобод людини і громадянина особливе місце посідає право на правову допомогу, що закріплене статтею 59 Конституції України. В умовах воєнного стану значно порушуються права і свободи людини і громадянина, а тому правова допомога щодо поновлення порушених прав людини має особливе значення. Саме зазначене право дає впевненості будь-якій людини звернутись до держави за захистом її прав.

Проблеми забезпечення конституційних особистих прав і свобод досліджували та досліджують учені Г. Андреєва, І. Андреєва, А. Будагова, О. Кушніренко, С. Ківалов, В. Маляренко, М. Маркуш, Т. Слінько П. Рабінович, Т. Синюкова, А. Колодій, А. Олійник, А. Хальота та інші.

Комплексного дослідження конституційного механізму забезпечення реалізації права на правову допомогу прав та свобод людини і громадянина в Україні ще не було, а тому для вирішення зазначеної проблеми постає необхідність вирішити наступні завдання:

− охарактеризувати гарантії конституційного права на правову допомогу в Україні;

− проаналізувати нормативно-правові акти з питань гарантій реалізації права на правову допомогу в Україні;

Одним з видів конституційних прав і свобод людини і громадянина виступають конституційні особисті права і свободи людини і громадянина. До групи конституційних особистих прав людини та громадянина, на нашу думку, необхідно віднести такі права людини, що закріплені в Конституції України:

– право кожного захищати свої права та свободи в суді (ч. 1 ст. 55);

– право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ч. 2 ст. 55);

– право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (ч. 3 ст. 55);

– кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених Конституцією України, та у порядку, визначеному законом (ч. 3 ст. 55);

– право звертатися за захистом своїх прав до міжнародних судових установ чи відповідних органів міжнародних організацій (ч. 5 ст. 55);

– право кожного на самозахист (ч. 6 ст. 55);

– право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної державними органами, органами місцевого самоврядування та їх посадовими і службовими особами (ст. 56);

– право знати свої права і обов'язки (ст. 57);

– право на правову допомогу (ст. 59);

– право не виконувати явно злочинні накази чи розпорядження (ст. 60);

– право користуватися принципом презумпції невинуватості (ст. 62);

– право не нести відповідальності за відмову давати свідчення або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначене законом (ч. 1 ст. 63);

– право підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного на захист (ч. 2 ст. 63) [1].

Україна після ратифікації Європейської конвенції про захист прав і основоположних свобод 1950 р. [2] та Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р. [3], взяла на себе зобов'язання створити умови та можливості для надання безоплатної правової допомоги малозабезпеченим особам при обвинуваченні у вчиненні кримінального правопорушення.

2 червня 2011 року в Україні прийнято Закон України «Про безоплатну правову допомогу» [4], який визначає зміст права на безоплатну правову допомогу, порядок реалізації цього права, підстави та порядок надання безоплатної правової допомоги, державні гарантії щодо надання безоплатної правової допомоги. Однак, окремі його положення вже потребують перегляду, так 11 вересня 2015 року до Верховної Ради України був внесений «Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо спрощення доступу до безоплатної правової допомоги та підвищення якості її надання» у якому передбачається надання двох видів безоплатної правової допомоги − первинної та вторинної.

Право на безоплатну вторинну правову допомогу, на відміну від первинної, мають лише окремі категорії осіб, визначені Законом з урахуванням двох критеріїв – критерію малозабезпеченості та належності до тих категорій осіб, для яких законами вже закріплено право на безоплатну правову допомогу, діти-сироти, діти позбавлені батьківського піклування, біженці, ветерани війни (в тому числі учасники АТО із статусом учасника бойових дій).

Відповідно до Закону безоплатна вторинна правова допомога фінансується за рахунок видатків Державного бюджету України.

Таким чином, гарантованість державою безоплатної правової допомоги набуває нового – реального змісту.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. К.: Преса України, 1997. 80 с.

2. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції. Закон України / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 40, ст. 263.

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73).

4. Про безоплатну правову допомогу. Закон України / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 51, ст. 577).

Бурак Марія Василівна,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;
Конончук Артур Олегович,
провідний фахівець відділу організації служби Національної академії внутрішніх справ, доктор філософії в галузі права

ВОЄННИЙ СТАН ЯК ОБСТАВИНА, ЯКА ВПЛИВАЄ НА КВАЛІФІКАЦІЮ ЗЛОЧИНУ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ

24 лютого 2022 року сталося вторгнення та розпочалася відкрита, повномасштабна військова агресія Російської Федерації проти незалежної України, яка супроводжується бойовими діями по всій території нашої країни. У той же день, Президентом Зеленським було підписано Указ про введення в Україні воєнного стану [1], який був затверджений Верховною Радою України.

Втім, на превеликий жаль, військові дії агресора в багатьох випадках спрямовані на мирне населення, об'єкти цивільної інфраструктури, що породжує страх за своє життя та здоров'я, змушує людей полишати свої домівки та майно. Нерідко такі обставини використовуються зловмисниками з метою фактично безперешкодного заволодіння цим майном шляхом проникнення до квартир, житлових будинків, офісів чи закладів торгівлі. Мають місце й випадки відкритого заволодіння чужим майном, у тому числі із застосуванням насильства. Суспільна небезпечність таких дій істотно підвищується в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Факти мародерства в умовах воєнного стали значно поширеними і фіксуються в багатьох регіонах нашої країни. Водночас достатня м'якість засобів кримінально-правового реагування на такі дії підштовхує громадян самостійно чинити «справедливість», а фактично – самосуд, над мародерами. До прикладу, в Нетішині Хмельницької області люди спіймали мародера та прив'язали його до стовпа за допомогою скотчу зі спущеними штанами. У Таврійську Херсонської області впіймали та покарали чергових мародерів [2].

За даними поліції мародерів зловили в Лубнах, Кременчуці та Полтаві. Ситуація настільки загострилася, що мер міста Охтирка Сумської області публічно заявив, що за мародерство будуть розстрілювати на місці. Мародерство є неприпустимим у цивілізованій

країні явищем, а ефективна боротьба з його проявами становить одне із нагальних завдань для держави [2].

Відтак, серед значної кількості питань, які потребували негайного вирішення, постало й питання щодо прийняття відповідних законів, які б змінили Кримінальний кодекс України (КК), в частині посилення кримінальної відповідальності за ряд злочинів, вчинених в умовах воєнного стану.

Відповідно, одними з таких законів стали: «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» №2113-IX та «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» №2117-IX від 3 березня 2022 року [2; 3]. Вбачаємо за доцільне встановити, що означає вчинення злочину в умовах воєнного стану як обставина, яка обтяжує покарання або впливає на кваліфікацію злочину, а також з якою метою були внесені такі зміни.

Так, 7 березня 2022 року Законом № 2117-IX внесено зміни до КК щодо посилення відповідальності за злочини за ст. 185, 186, 187, 189, 191 КК, вчинені в умовах воєнного стану. Це основні майнові злочини, які завжди становили значну частину всієї кримінальної статистики в Україні – крадіжка, грабіж, розбій, вимагання, а також розтрата і заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем.

Наприклад крадіжка – ч. 1 ст. 185 КК до цього вважалася не злочином, а кримінальним проступком, і за неї було передбачено покарання від штрафу 17 тис. грн. до обмеження волі строком до 5 років. Лише в разі вчинення крадіжки повторно або за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 185), з проникненням у житло або інше володіння (ч. 3 ст. 185) чи у великому, особливо великому розмірі (ч. 4, 5 ст. 185) – передбачалися покарання у вигляді позбавлення волі [4].

Наразі крадіжка, учинена в умовах воєнного або надзвичайного стану – є особливо кваліфікованим складом злочину. Вчинення крадіжки в умовах воєнного стану – одразу кваліфікується за ч. 4 ст. 185 КК, за що передбачено покарання у вигляді позбавлення волі від 5 до 8 років.

Крім того, аналогічні зміни 8 березня 2022 року передбачені й за грабіж, розбій, вимагання, а також розтрати й заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем (корупційний злочин), які вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану. Всі ці злочини кваліфікуються одразу за ч. 4 відповідної статті (186, 187, 189, 191 КК) як особливо кваліфіковані.

Іншим Законом №2113-IX, що також набув чинності 7 березня 2022 року, викладено в новій редакції ст. 111 та 113 КК, які передбачають кримінальну відповідальність, відповідно, за державну зраду та диверсію.

Щодо кваліфікації вчинення злочину в умовах воєнного стану, то варто сказати, що за особливо кваліфіковані злочини відповідними частинами статей КК передбачено значно більші покарання. Тобто, призначаючи покарання за кваліфіковані й особливо кваліфіковані склади злочинів, суд ураховує всі інші пом'якшуючі або обтяжуючі обставини, крім тих, які є ознаками такого складу. До прикладу, якщо крадіжка в умовах воєнного стану за цією ознакою вже кваліфікована за ч. 4 ст. 185 КК, то вчинення злочину в умовах воєнного стану – вдруге не враховується як обтяжуюча обставина, бо воно вже враховано при кваліфікації. Це правило передбачено ч. 4 ст. 67 КК [4].

Що стосується всіх інших злочинів, по яких подібних кваліфікованих складів (вчинення в умовах воєнного стану) в КК спеціально не передбачено, – то в разі їх учинення, вони кваліфікуються як звичайно – за відповідною статтею або частиною.

Також, на сьогоднішній день не передбачено подібного кваліфікованого складу за шахрайство (ст. 190 КК). Частини 2-3 цієї статті передбачають інші кваліфіковані та особливо кваліфіковані склади (повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або таке, що завдало значної шкоди потерпілому – ч. 2; у великих розмірах, або шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки – ч. 3; в особливо великих розмірах або організованою групою – ч. 4).

Втім, якщо суд визнає особу винною за вчинення такого злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану – це враховується при призначенні покарання. Тобто покарання – буде ближчим до максимальної межі, передбаченої відповідною статтею [4].

Відповідно до Закону № 2117-IX, метою посилення кримінальної відповідальності є: закріплення у частинах четвертих статей 185 (крадіжка), 186 (грабіж), 187 (розбій), 189 (вимагання) та 191 (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем) КК кваліфікуючої ознаки вчинення зазначених діянь «в умовах воєнного або надзвичайного стану»; підвищення мінімальної межі покарання за мародерство (стаття 432 КК) з трьох років позбавлення волі до п'яти, при цьому максимальна межа цього покарання не змінилася (десять років) [4].

Таким чином, Законом № 2117-IX було посилено кримінальну відповідальність за мародерство у широкому значенні цього терміну (не

тільки за мародерство як воно визначено самим КК у статті 432 – викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених, а й викрадення поза межами поля бою і майна не тільки загиблих чи поранених). Таке розширення юридичного контексту мародерства має підґрунтя у Положенні про закони і звичаї війни на суходолі, що є додатком до IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі 1907 року. Так, відповідно до статті 28 цього Положення мародерство у місті чи місцевості, навіть у випадку, якщо його взяли штурмом, забороняється. У контексті Закону № 2117-IX мародерством у широкому розумінні, окрім визначених у статті 432 КК діянь, слід вважати також присвоєння майна цивільного населення будь-якими особами, у тому числі російськими військовими, у районах вогневого ураження, тимчасової окупації або проходу військ, а також саме з використанням умов воєнного або надзвичайного стану [4].

Щодо ознаки вчинення злочину в умовах воєнного стану, то в цьому контексті, слушною видається позиція О. Кравчука та Д. Михайленка, які зазначають, що законодавець уживає дещо різні поняття в ст. 67 КК – «з використанням умов воєнного або надзвичайного стану», а в нових кваліфікуючих ознаках ст. 185, 186, 187, 189, 191 – «в умовах воєнного стану або надзвичайного стану» [4].

Крім того, у нових редакціях статей 111 (державна зрада), 113 (диверсія) також уживається поняття «в умовах воєнного стану». Водночас Закон № 2113-IX, яким ці статті викладено в новій редакції має назву «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану». Тобто застосовано поняття «дія режиму воєнного стану».

Тож, судовій практиці належатиме визначити, чи є ідентичними поняття «з використанням умов воєнного стану» та «в умовах воєнного стану». При цьому буде визначено, чи будь-яке вчинення злочину в період дії режиму воєнного стану буде утворювати кваліфікуючу ознаку конкретного злочину чи обтяжуючу обставину за ст. 67 КК.

Таким прикладом, на думку О. Кравчука та Д. Михайленка є: умисне побутове вбивство в місцевості, де немає воєнних дій – хоча і вчинене в період дії режиму воєнного стану, однак не є використанням умов воєнного стану. Щодо такого злочину цієї обтяжуючої обставини немає [4].

Навпаки ж, державна зрада або диверсія, навіть у місцевості, у якій до цього немає воєнних дій – учиняється в період дії режиму воєнного стану. Такі злочини очевидно пов’язані з воєнним станом (адже йдеться про зраду на користь ворога або про диверсію в його

інтересах). Тому щодо цих злочинів умова воєнного стану є кваліфікуючою однакою незалежно від місця їх учинення. Тобто всі злочини державної зради або диверсії в період дії правового режиму воєнного стану необхідно кваліфікувати за ч. 2 ст. 111 або ч. 2 ст. 113 КК відповідно. Щодо диверсії, звернемо увагу, що в ч. 2 ст. 113 КК йдеться про вчинення злочину в умовах воєнного стану або «в період збройного конфлікту». Наявність темпоральної ознаки періоду збройного конфлікту нині не викликає сумнівів [4].

Щодо майнових злочинів, то хоча законодавець і вживає ту саму ознаку «в умовах воєнного стану», на переконання О. Кравчука та Д. Михайленка, не завжди буде простежуватися зв'язок із воєнним станом. Зокрема, вчинення майнового злочину в умовах воєнного чи надзвичайного стану може мати місце, наприклад, у районах вогневого ураження, тимчасової окупації або проходу військ, а також і поза межами згаданих районів. До прикладу, учиненим в умовах воєнного стану слід уважати такі викрадення чужого майна, які вчинені щодо осіб, які переміщуються у більш безпечні регіони України чи щодо їх майна, щодо майна, осіб, які тимчасово залишили житло без контролю для укриття в безпечному місці. Якщо ж викрадення відбулося хоча й під час дії режиму воєнного стану, але поза межами зазначених вище районів та без будь-якого використання умов воєнного стану, то навряд чи доцільно застосовувати відповідну кваліфікуючу ознаку та ознаку, що обтяжує покарання [4]. Переконані, що таке тлумачення відповідає меті посилення кримінальної відповідальності за злочини проти власності, яка відображена у пояснювальній записці до відповідного законопроекту, що став Законом № 2117-IX, утім, наступна судова практика, безперечно, визначить напрямок застосування цієї кваліфікуючої ознаки по майнових злочинах.

Список використаних джерел

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. №64/2022/. URL: https://www.preside№t.gov.ua/docume№ts/642022-41397.

2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : пояснювальна записка до проекту Закону України від 3 берез. 2022 р. № 2117-IX. URL: https://itd.rada.gov.ua/billI№fo/Bills/pubFile/1243626.

3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану : Закон України від 3 берез. 2022 р. №2113-IX. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#Text.

4. О. Кравчук, Д. Михайленко. Воєнний стан як обставина, яка впливає на кваліфікацію злочину та призначення покарання. URL: https://pravo.ua/voie№№yi-sta№-iak-obstavy№a-iaka-vplyvaie-№a-kvalifikatsiiu-zlochy№u-ta-pryz№ache№№ia-pokara№№ia/.

Васильєв Андрій Анатолійович,
професор кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛІЗАЦІЮ РОЗКРАДАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ

Війна випробовує на міцність не тільки наше суспільство в цілому, а і моральні якості окремих громадян зокрема. У той час, як наші воїни боронять рідну землю, а небайдужі громадяни намагаються всіма силами допомогти, підтримати як Збройні Сили України, так і цивільне населення, знаходяться й ті, хто нехтуючи потребами нужденних, користується нагодою збагатитися. Маються на увазі особи, що вчиняють протиправне заволодіння чужим майном в умовах воєнного або надзвичайного стану або здійснюють нецільове використання гуманітарної допомоги. Слід вказати, що термін «гуманітарна допомога» увійшов у наше життя та міцно укорінився разом із війною, адже з самого її початку була зрозумілою неможливість держави самостійно впоратися з тими викликами, що постали перед населенням.

Усвідомлюючи масовість вищезазначених явищ, пропонується розглянути питання внесення відповідних змін та доповнень у Кримінальний кодекс України (далі – КК України), що узгодили б норми законів, спрямованих, з одного боку, на протидію правопорушенням проти власності – «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» (набрав чинності 07.03.2022) [1], а з іншого – за незаконне використання гуманітарної допомоги з метою отримання прибутку, благодійних пожертв або безоплатної допомоги – «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги» (набрав чинності 03.04.2022) [2].

Так, першим із зазначених законів до КК України було внесено зміни, відповідно до яких окремі положення (статті 185, 186, 187, 189, 191 КК України), що передбачають відповідальність за правопорушення проти власності, було доповнено кваліфікуючою

ознакою щодо вчинення діяння «в умовах воєнного або надзвичайного стану», а нижню межу покарання у виді позбавлення волі за мародерство збільшено до 5 (п'яти) років. Відповідно до вказаного закону, визначення мародерства зведено до будь-якого протиправного заволодіння майном в умовах воєнного або надзвичайного стану (адже закон має назву «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство»), що само по собі є не коректним та будь-яке протиправне вилучення майна (шляхом крадіжки, грабежу, розбою, вимагання чи привласнення або розтрату майна), що вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, автоматично прирівнюється до однієї з найбільш небезпечних форм вчинення зазначених правопорушень (мається на увазі великий розмір викраденого майна або вчинення правопорушення організованою групою). Наприклад, звичайна крадіжка продуктів харчування або інших товарів на суму, що перевищує 0,2 неоподатковуваного мінімуму доходів громадян і крадіжка майна у великому розмірі, навіть з проникненням у житло, в однакових умовах воєнного стану повинні кваліфікуватися однаково – за ч. 4 ст. 185 КК України (мінімальна межа покарання, згідно санкції цієї частини статті – позбавлення волі на строк від 5 років). Так, наприклад, за процесуального керівництва Слобідської окружної прокуратури м. Харкова харків'янину було повідомлено про підозру за фактом крадіжки, вчиненої в умовах воєнного стану (ч. 4 ст. 185 КК України). П'ятнадцятого травня 2022 року 44-річний чоловік, розбивши скло, проник до торгівельного кіоску, розташованого в Основ'янському районі м. Харкова, звідки викрав тютюнові вироби [3].

Другим із зазначених законів до КК України було внесено зміни, відповідно до яких КК України було доповнено ст. 201^2 («Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги») і криміналізовано такі форми вчинення діяння, як: продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги; використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги; укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном і вчинено це повинно бути з метою отримання прибутку у значному розмірі [4].

Навіть без детального аналізу зрозуміло, що вчиненню ст. 201^2 КК України (крім вчинення цього діяння у його «чистій» формі, коли товари купуються за заниженим «прайсом» саме для благодійних цілей, отримуються пожертви тощо) можуть передувати і правопорушення проти власності, що пов'язані з викраденням, заволодінням чи розкраданням гуманітарної допомоги (упереджуючи питання про власника допомоги слід пояснити, що до надходження до «кінцевого

отримувача» допомога перебуває у власності відправника, яким, зокрема є держава у випадку, наприклад, програми «Пакет кожному громадянину»).

Цілком логічним, що з метою «створення містку» між нормами про викрадення або заволодіння майном і незаконним використанням гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, було б виділення як окремого складу (складів) предметом яких і були б зазначені утворення. Адже ніхто не ставить під сумнів підвищену небезпеку незаконних дій, предметом яких є гуманітарна допомога, благодійні пожертви або безоплатна допомога, тому прирівнювати їх до «звичайних» крадіжок, шахрайств тощо є необґрунтованим. На правильність такого підходу вказує і відсутність вказівки у диспозиції статті 201^2 КК України на протиправність отримання зазначених предметів, хоча у назві й говориться саме про «незаконне використання», а буквальне тлумачення дозволяє зробити висновок, що використання здійснюється всупереч закону або певного порядку. Посягає це правопорушення не на власність, а на порядок здійснення господарської діяльності, а разом з цим більшу небезпеку становлять саме викрадення або заволодіння гуманітарною допомогою, адже вони містять у собі також і загрозу похідних наслідків – її неотримання тими, хто її потребує.

Як раніше було вказано, очевидним є поширення цих кримінальних практик: щодня у засобах масової інформації публікуються повідомлення про ліквідацію масштабних схем розкрадання гуманітарної допомоги [5], затримання осіб, що незаконно реалізовували продовольчі товари [6] та військове спорядження [7], отримане як гуманітарна допомога тощо.

Зважаючи на розроблені наукою підстави криміналізації: існування суспільно небезпечної поведінки, яка потребує кримінально-правової заборони; відносна поширеність суспільно небезпечних діянь; зміна уявлень про ступінь суспільної небезпеки діяння; зміна загальновизнаної моральної оцінки відповідного діяння; виконання державою міжнародно-правових обов'язків з охорони прав людини [8, с. 97], доцільним і обґрунтованим є актуалізація питання про прийняття відповідного акту, принаймні на період військової агресії.

Підсумовуючи вказане слід зазначити, що сучасна правозастосовна практика потребує більш рішучих змін чинного законодавства. Лише системний підхід у протидії «новим» для кримінального права практикам є запорукою для викорінення цих ганебних проявів.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 3 берез. 2022 р. № 2117-IX. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2117-20/pri№t.

2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги : Закон України від 24 берез. 2022 р. № 2155-IX. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2155-20/pri№t.

3. Повідомлено про підозру. Харківська обласна прокуратура. URL: https://khar.gp.gov.ua/ua/№ews.html?_m=publicatio№s&_t=rec&id=313567.

4. Пеліхос Є. Як за новим законом каратимуть за продаж гуманітарної допомоги. Прибуток на благодійності. *Закон і Бізнес.* URL: https://zib.com.ua/ua/151130.html.

5. СБУ ліквідувала масштабну схему розкрадання гуманітарної допомоги, яка призначалася українським захисникам (відео). Служба Безпеки України. URL: https://ssu.gov.ua/№ovy№y/sbu-likviduvala-masshtab№u-skhemu-rozkrada№№ia-huma№itar№oi-dopomohy-yaka-pryz№achalasia-ukrai№skym-zakhys№ykam-video.

6. Продаж гуманітарної допомоги виявили на двох автозаправках на Закарпатті. ZAXID.№ET. URL: https://zaxid.№et/u_riv№omu_pya№a_piar№itsya_№a_avtomobili_eks_golovi_oblradi_sprichi№ila_dtp_№1543245.

7. Виявили склад військової амуніції на мільйони гривень: в СБУ розповіли деталі затримання у Львові підприємця й журналіста. Еспресо. URL: https://zahid.espreso.tv/viyavle№o-sklad-viyskovoi-amu№itsii-№a-milyo№i-grive№-v-sbu-rozpovili-detali-zatrima№№ya-vidomogo-pidpriemtsya-ta-zhur№alista.

8. Готін О. Підстави криміналізації діянь. *Право України*. 2005. № 2. С. 95−98.

Вознюк Андрій Андрійович,
завідувач наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор
Арешонков Віталій Володимирович,
провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ №1 Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

ВОЄННИЙ АБО НАДЗВИЧАЙНИЙ СТАН ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ВПЛИВАЄ НА КВАЛІФІКАЦІЮ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ АБО ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

З огляду на сучасні виклики та загрози, обумовлені війною проти нашої держави, до Кримінального кодексу України (далі – КК) внесено низку змін і доповнень, які за задумом парламентарів, повинні удосконалити кримінальне законодавство. Чи вдалося це законодавцю – питання дискусійне. Нові зміни породили й чимало проблем, які доведеться розв'язувати на практиці.

Серед нових змін до закону про кримінальну відповідальність – визнання вчинення кримінального правопорушення в умовах або під час воєнного чи надзвичайного стану обставинами, що впливають на кваліфікацію окремих кримінальних правопорушень, зокрема проти основ національної безпеки (ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 113, ст. 114-2 КК), власності (ч. 4 ст. 185−187, ч. 4 ст. 189, ч. 4 ст. 191 КК), у сфері господарської діяльності (ч. 3 ст. 201-2 КК), у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (ч. 5 ст. 361 КК). Існують також законодавчі ініціативи щодо доповнення цими обставинами інших складів кримінальних правопорушень. Наприклад, законопроєктом № 7212 від 25.03.2022 пропонувалося доповнити ч. 2 ст. 245 КК (Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу) такою обставиною як вчинення цього злочину в умовах воєнного або надзвичайного стану чи особливого періоду [1].

Вивчення положень КК дає підстави висловити певні застереження щодо цих обставин.

І. Обмежений і фрагментарний перелік кримінальних правопорушень, до складів яких включено кваліфікуючі чи особливо кваліфікуючі ознаки, пов'язані з воєнним або надзвичайним станом.

Незрозуміло яким критерієм керувався законодавець, визнаючи цю обставиною такою, що впливає на кваліфікацію.

Чому ця обставина передбачена лише у двох злочинах проти основ національної безпеки (ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 113 КК)? Чому вона не впливає на кваліфікацію, наприклад, фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2 КК), шпигунства (ст. 114 КК), перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114-1 КК)?

Чому ця обставина передбачена лише у п'яти злочинах проти власності (ч. 4 ст. 185, ч. 4 ст. 186, ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 189, ч. 4 ст. 191 КК)? Чому вона не впливає на кваліфікацію, наприклад, шахрайства (ст. 190 КК), а також викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (ст. 262 КК), незаконного заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК), інших кримінальних правопорушень? На це слушно звертає увагу Р. О. Мовчан стверджуючи, що перелік діянь, відповідальність за які має посилюватися у разі їхнього вчинення в умовах воєнного або надзвичайного стану, має бути доповнений за рахунок посягань, передбачених статями 190, 262 та 289 КК [2, с. 285].

Безумовно мають рацію О. О. Кравчук та Д. Г. Михайленко в тому, що кримінальні правопорушення, передбачені ст. 185, 186, 187, 189, 191 КК, – це основні майнові злочини, які завжди становили значну частину всієї кримінальної статистики в Україні [3]. Однак суспільно небезпечне діяння, передбачене ст. 190 КК, також належить до основних майнових злочинів. Очевидно це свідчить про законодавчі помилки.

Головне науково-експертне управління Верховної Ради України пропонує звернути увагу на вибірковий підхід щодо складу злочину, кваліфікуючою ознакою якого пропонується визнати «вчинення в умовах воєнного або надзвичайного стану чи особливого періоду», адже у проекті йдеться лише про один окремий різновид кримінального правопорушення проти довкілля – ч. 2 ст. 245 КК (у редакції проекту) [4].

Викладене вище дає підстави стверджувати про необхідність застосування науково-обґрунтованого підходу щодо включення досліджуваних обставин в окремі склади кримінальних правопорушень. Вибірковий підхід тут недопустимий.

ІІ. Різні варіанти комбінації воєнного та надзвичайного стану з іншими обставинами, що обтяжують покарання чи впливають на кваліфікації кримінального правопорушення.

Воєнний або надзвичайний стан, а також пов'язані з ними інші обставини, що впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення, в законі про кримінальну відповідальність ***викладено по-різному:***

1) «в умовах воєнного стану» (ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 435 КК);

2) «в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту» (ч. 2 ст. 113 КК);

3) «в умовах воєнного або надзвичайного стану» (ст. 114-2, ч. 4 ст. 185, ч. 4 ст. 186, ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 189, ч. 4 ст. 191 КК);

4) «під час надзвичайного або воєнного стану» (ч. 3 ст. 201-2 КК);

5) «під час дії воєнного стану» (ч. 5 ст. 361 КК);

6) «в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці» (ч. 4 ст. 402, ч. 3 ст. 403, ч. 4 ст. 404, ч. 4 ст. 405, ч. 5 ст. 407, ч. 4 ст. 408, ч. 4 ст. 409, ч. 4 ст. 410, ч. 4 ст. 411, ч. 3 ст. 413, ч. 3 ст. 418, ч. 3 ст. 419, ч. 3 ст. 420, ч. 3 ст. 421, ч. 4 ст. 425, ч. 4 ст. 426, ч. 5 ст. 426-1, ч. 3 ст. 428 КК).

Схожа обставина, що обтяжує покарання, – «вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій» (п. 11 ч. 1 ст. 67 КК).

У кримінальному законодавстві вжито також конструкції «в районі воєнних дій» (ст. 433, 435 КК), «в умовах особливого періоду, крім воєнного стану» (ч. 3 ст. 403 КК).

Законопроєктом № 7212 від 25.03.2022 запропоновано обставину, що обтяжує покарання, передбачену п. 11 ч. 1 ст. 67 КК, викласти в такій редакції: «вчинення злочину в умовах воєнного або надзвичайного стану чи особливого періоду, інших надзвичайних подій», а також доповнити ч. 2 ст. 245 КК такою кваліфікуючою ознакою як вчинення злочину в умовах воєнного або надзвичайного стану чи особливого періоду [1].

Відтак, неозброєним оком зрозуміло, що конструкції, які використовують для позначення воєнного чи надзвичайного стану, а також пов'язаних з ними обставин, що впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення чи призначення покарання, треба уніфікувати з урахуванням насамперед того, що у КК зазначені обставини існують у двох формах: 1) як обставини, що обтяжують покарання; 2) як обставини, що впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення.

У цих конструкціях ідеться про різні обставини:

1) воєнний стан;

2) надзвичайний стан;
3) період збройного конфлікту;
4) бойову обстановку;
5) іншу надзвичайну подію;
6) особливий період.

У законодавстві України існує дві дефініції терміну «воєнний стан». Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. ***воєнний стан*** – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [5]. Схожа дефініція міститься в ч. 1 ст. 1 Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 р. [6], однак у ній серед суб'єктів, яким надаються відповідні повноваження, відсутні військові адміністрації, а також такі складові мети, для досягнення якої надаються ці повноваження, як відсіч, збройної агресії та усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності.

З огляду на те, що воєнний стан вводиться у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, найбільш близькими до цього стану є збройний конфлікт та бойова обстановка.

Відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. ***збройний конфлікт –*** збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт) [7]. Збройний конфлікт передбачає процес вирішення суперечок, як правило, на території інших держав, із застосуванням зброї і може мати міжнародний (без участі України) чи не міжнародний (внутрішній у межах іншої країни, міжетнічний, міжконфесійний тощо) характер (М. І. Хавронюк) [8, с. 1354]. У контексті ст. 111 КК О. М. Грудзур та В. І. Шакун пропонують збройний конфлікт розуміти саме як збройний конфлікт міжнародного

характеру, який у юридичній науці визначається як зіткнення між збройними силами держав у супереч міднародно-правовій забороні війни як засобу вирішення спорів. Такі конфлікти звичайно характеризуються інтенсивністю ведення бойових дій, їх територіальною обмеженістю та відносною нетривалістю у часі. Відмінність збройного конфлікту та воєнного стану з правової точки зору полягає також у тому, що збройний конфлікт фактично може мати місце ще до оголошення воєнного стану [9, с. 282].

Під ***бойовою обстановкою*** в розділі XIX КК слід розуміти обстановку наступального, оборонного чи іншого загальновійськового, танкового, протиповітряного, повітряного, морського тощо бою, тобто безпосереднього застосування військової зброї і техніки стосовно військового супротивника або військовим супротивником. Обстановка бою, в якому бере участь військове з'єднання, частина (корабель) або підрозділ, розпочинається і закінчується з наказу про вступ у бій (припинення бою) або з фактичного початку (завершення) бою (примітка до ст. 402 КК).

Наявність бойової обстановки може підтверджувати факт збройного конфлікту. Збройний конфлікт чи бойова обстановка можуть бути передумовами введення воєнного стану.

М. І. Хавронюк слушно зауважує, що поняття «збройний конфлікт» має самостійне правове значення для кваліфікації, якщо такий конфлікт відбувається поза межами воєнного стану – у разі фактичного початку воєнних дій, але ще до оголошення воєнного стану, або взагалі у мирний час. У контексті ст. 111 КК це поняття є синонімом поняття «бойова обстановка» в частині безпосереднього застосування військової зброї і техніки стосовно військового супротивника або військовим супротивником (див. ст. 402). Водночас збройний конфлікт може бути проявом гібридної війни – війни, основним інструментом якої є створення державою-агресором в іншій державі внутрішніх конфліктів з подальшим їх використанням для досягнення політичних цілей [10, с. 332].

Відтак, термін «воєнний стан», з одного боку, та терміни «бойова обстановка» і «збройний конфлікт» - з іншого, мають спільні риси, оскільки воєнний стан може вводитися за наявності збройного конфлікту чи бойової обстановки. Водночас вони мають і самостійне кримінально-правове значення, тому що не завжди за наявності бойової обстановки чи збройного конфлікту вводиться воєнний стан.

Обставини, що позначаються термінами «збройний конфлікт» та «бойова обстановка» слушно застосовуються лише в конструкціях окремих складів кримінальних правопорушень проти основ національної

безпеки та проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення).

У законодавстві України існує дві дефініції терміну «особливий період». Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 р. ***особливий період*** – період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [6]. Більш детальне визначення цієї категорії міститься у ч. 1 ст. 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 р., де зазначено, що ***особливий період*** – період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [11]. П. Ясиновський слушно звертає увагу на різний законодавчий підхід до опису особливого періоду в різних законодавчих актах [12]. В обох визначення йдеться про початок цього періоду, який може наставати або з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової), або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації, або з моменту введення воєнного стану в Україні чи в окремих її місцевостях. Водночас особливо важливо звернути увагу на те, що особливий період охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій. Воєнний час настає з моменту оголошення стану війни чи фактичного початку воєнних дій, а закінчується – у день і час припинення стану війни. (ч. 3 ст. 4 Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 р.) [6]. Цікаво, що особливий період може наставати з моменту введення воєнного стану, однак охоплює не воєнний стан, а воєнний час, що, очевидно, не є тотожним. Однак абсолютно логічно, що у воєнний час вводиться воєнний стан.

Варто звернути увагу на співвідношення термінів «особливий період» та «воєнний стан». А. Онисько вважає, що воєнний стан є видом

особливого періоду. Він також дійшов висновку, що поняття «особливий період» та «воєнний стан» тотожні. Між ними існують відношення підпорядкування, тобто відношення між родовим поняттям («особливий період») та поняттям, що виражає один з видів цього роду («воєнний стан») [13, с. 187–188]. Натомість І. А. Вартилецька та О. М. Шармар стверджують, що «особливий період» за змістом ширше ніж поняття «воєнний стан» [14, с. 200]. Л. М. Демидова звертає увагу на те, що особливий період за часом може не збігатися з періодом воєнного стану чи збройного конфлікту або взагалі не бути пов'язаним з останніми [15, с. 87].

Очевидно, що мають рацію вчені, які не ототожнюють ці терміни, адже вони хоча і взаємопов'язані, однак відмінні за змістом. Безумовно термін «особливий період» охоплює воєнний стан, однак не навпаки. Воєнний стан є одночасно і особливим періодом.

Відтак, виникає питання чи доцільно включати до конструкції обставини, що обтяжує покарання чи впливає на кваліфікації кримінального правопорушення, термін «особливий період», адже як зазначено вище особливий період охоплює і період мобілізації, і воєнний стан, і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій? Якщо доцільно, то очевидно вживання конструкції, що пропонується законопроєктом № 7212 від 25.03.2022, – «вчинення злочину в умовах воєнного або надзвичайного стану чи особливого періоду, інших надзвичайних подій» (п. 11 ч. 1 ст. 67 КК) в частині одночасного вживання термінів «воєнний стан» та «особливий період» є недоцільним.

Не випадково у проєкті КК ознаками складу злочину, що підвищують тяжкість умисного злочину на один ступінь, порівняно з базовим ступенем тяжкості злочину, визнано – *«вчинення злочину в особливий період або під час надзвичайного стану»* [16].

Надзвичайний стан – це особливий правовий режим, який може тимчасово вводитися в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до цього Закону повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у

здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень (ст. 1 Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16 березня 2000 р.) [17].

У п. 11 ч. 1 ст. 67 КК йдеться також про ***інші надзвичайні події*** під якими розуміють такі з них, які здатні зумовити введення надзвичайного стану, але характеризуються рівнем, нижчим за загальнодержавний (регіональний або місцевий) (йдеться, наприклад, про велику пожежу, аварію на підприємстві, стихійне лихо) (О. О. Дудоров, Є. О. Письменський) [8, с. 192]; пожежу, повінь, землетрус, велику аварію, масштабний терористичний акт, якщо при цьому у відповідній місцевості не був введений надзвичайний стан або злочин було вчинено до такого введення (С. Д. Шапченко) [18, с. 140]; події, що мають, як правило, менш масштабний і глобальний характер, ніж воєнний чи надзвичайний стан (наприклад, пожежа в окремому багатоквартирному будинку, велика аварія чи страйк на підприємстві тощо) (В. І. Тютюгін) [19, с. 263]; стихійні лиха (повінь, землетрус, ураган тощо), великі техногенні аварії, масштабний терористичний акт тощо, які не досягли загальнодержавного рівня (В. А. Клименко, Н. В. Шепелєва) [20, с. 308]; інфекційні захворювання та загибель тварин (епізоотії), інфекційні захворювання рослин (епіфітотії) на великих територіях, неврожай сільськогосподарських культур на значній кількості угідь, що може привести до голоду тощо (І. А. Вартилецька) [9, с. 173]; стихійні лиха, наприклад землетрус, повінь, пожежі тощо (І. К. Туркевич, А. А. Стрижевська) [21, с. 178].

Аналіз зазначених положень дає підстави стверджувати, що під іншою надзвичайною подією розуміють ніщо інше як ***надзвичайну ситуацію*** – обстановку на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності (п. 24 ч. 1 ст. 3 Кодексу цивільного захисту України) [22].

З огляду на це в п. 11 ч. 1 ст. 67 КК термін «інша надзвичайна подія» варто замінити на «надзвичайна ситуація».

Водночас слід взяти до уваги той факт, що надзвичайний стан пов'язаний виключно з надзвичайною ситуацією. Суттєва відмінність

цих термінів в тому, що часові межі надзвичайного стану та надзвичайної ситуації не співпадати. Надзвичайний стан може тривати і після того як трапилася чи припинилася надзвичайна ситуація.

Вивчення досліджуваних обставин, що обтяжують покарання чи впливають на кваліфікацію кримінальних правопорушень, дає підстави встановити між ними певні взаємозв'язки.

1. Термін «збройний конфлікт» та «бойова обстановка» визнаються синонімами.

2. Період збройного конфлікту може відбуватися як в межах воєнного стану, так і поза ним.

3. Збройний конфлікт передує воєнному стану.

4. Надзвичайна ситуація передує надзвичайному стану.

Відтак ці терміни мають як спільні, так і відмінні риси, а тому зберігають своє окреме кримінально-правове значення. Наприклад, період збройного конфлікту має самостійне кримінально-правове значення до введення воєнного стану, а надзвичайна ситуація – до введення надзвичайного стану.

III. Різні конструкції для позначення цих обставин – «під час», «в умовах», «з використанням умов».

В конструкціях досліджуваних обставин використовуються словосполучення «під час», «в умовах», «з використанням умов», які, як видається, мають неоднакове значення. Така ситуація, як видається, певною мірою є свідченням законодавчої помилки. Двох конструкцій цілком достатньо для диференційованого підходу до врахування досліджуваних обставин, що обтяжують покарання чи впливають на кваліфікацію кримінальних правопорушень.

В. О. Навроцький аналізуючи доповнення переліку кваліфікуючих ознак крадіжки, грабежу, розбою, вимагання такою як вчинення відповідних діянь «в умовах воєнного або надзвичайного стану» та порівнюючи її зі схожими обставинами, які обтяжують покарання – «з використанням умов воєнного стану…» слушно зауважує: «Навіщо заставляти розгадувати загадку чи «в умовах» і «з використанням умов» – це одне й те ж саме чи таки ні? Активізація «шаленого принтера» часто веде не до вирішення проблем, а до породження нових» [23, с. 40]. Мають рацію і О. О. Кравчук й Д. Г. Михайленко в тому, що судовій практиці належатиме визначити, чи є ідентичними поняття «з використанням умов воєнного стану» та «в умовах воєнного стану». При цьому буде визначено, чи будь-яке вчинення злочину в період дії режиму воєнного стану буде утворювати кваліфікуючу ознаку конкретного злочину чи обтяжуючу обставину за ст. 67 КК [24].

Воєнний або надзвичайний стан та пов'язані з ними обставини, що впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення та призначення покарання, у КК слід застосовувати диференційовано, з урахуванням змісту термінів «під час» та «з використанням умов».

З урахуванням зазначеного п. 11 ч. 1 ст. 67 КК слід викласти в такій редакції:

«Вчинення кримінального правопорушення в особливий період, під час надзвичайного стану або надзвичайної ситуації».

Ці обставини нададуть можливість призначити більш сувору міру покарання за наявності зазначених ситуацій. Тобто такою, що обтяжує покарання обставиною, буде визнаватися вчинення будь-якого кримінального правопорушення в період, коли триватиме особливий період, надзвичайний стан або надзвичайна ситуація.

Звісно такі обставини не завжди впливатимуть на міру призначеного покарання, оскільки суд, відповідно до ч. 2 ст. 67 КК, має право, залежно від характеру вчиненого кримінального правопорушення, не визнати ці обставини такими, що обтяжують покарання, навівши мотиви свого рішення у вироку.

Натомість більш небезпечними є обставини, які пов'язані не з часом їх наявності, а саме з використанням їх умов – *«Вчинення кримінального правопорушення з використанням умов особливого періоду, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану»,* оскільки особа вчиняє відповідне кримінальне правопорушення не просто під час таких обставин, а за наявності фактів їх використання для вчинення кримінально-протиправних діянь. Тому і їх вплив на посилення міри призначеного покарання має бути більшим.

Відповідного посилення можна досягти в один із таких способів:

1. Можна запропонувати спеціальне правило призначення покарання за наявності таких обставин, як вчинення кримінального правопорушення з використанням умов особливого періоду, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану.

Для цього ст. 67 КК слід доповнити наступним положенням:

«1-1. Під час призначення покарання обставинами, які його обтяжують, визнаються *вчинення кримінального правопорушення з використанням умов особливого періоду, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану.* У такому випадку строк або розмір покарання не може бути меншим двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу».

2. Інший варіант передбачає доповнення окремих складів кримінальних правопорушень відповідною кваліфікуючою чи особливо кваліфікуючою ознакою.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини в умовах воєнного або надзвичайного стану : проєкт Закону України від 25 берез. 2022 р. № 7212. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

2. Мовчан Р. О. Аналіз законодавчого рішення про посилення кримінальної відповідальності за мародерство. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* 2022. № 1. С. 281–285.

3. Кравчук О., Михайленко Д. Воєнний стан як обставина, яка впливає на кваліфікацію злочину та призначення покарання. *Юридична практика.* 12 берез. 2022 р. URL: https://pravo.ua/voie№yi-sta№-iak-obstavy№a-iaka-vplyvaie-№a-kvalifikatsiiu-zlochy№u-ta-pryz№ache№№ia-pokara№№ia/.

4. Висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України на проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини в умовах воєнного або надзвичайного стану» від 25 берез. 2022 р. № 7212. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

6. Про оборону України : Закон України від 6 груд. 1991 р. № 1932-XII. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text.

7. Про національну безпеку України: Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/ show/2469-19#Text.

8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [А. М. Бойко, Л. П. Брич, О. О. Дудоров та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2018. 1360 с.

9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [А. М. Бойко, Л. П. Брич, О. О. Дудоров та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2018. 1360 с.

11. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21 жовт. 1993 р. № 3543-XII. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text.

12. Ясиновський П. Особливий період (ст. 114–1 КК України). *Підприємництво, господарство і право.* 2018. № 1. С. 141–144.

13. Ониськів А. Бойова обстановка як кваліфікуюча ознака військових злочинів. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 3. С. 185–195.

14. Вартилецька І. А., Шармар О. М. Особливості кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених в умовах воєнного стану та особливого періоду. *Вісник Асоціації кримінального права України.* 2021. № 1(15). С. 191–206. doi: https://doi.org/10.21564/2311-9640.2021.15.233611.

15. Демидова Л. М. Кримінально-правова оцінка умов воєнного стану та періоду збройного конфлікту при кваліфікації державної зради. *Питання боротьби зі злочинністю.* 2014. Вип. 28. С. 79–88.

16. Контрольний текст проєкту нового Кримінального кодексу України (станом на 18 травня 2022 року). URL: https://№ewcrimi№alcode.org.ua/upload/media/2022/05/19/ko№trol№yj-proekt-kk-18-05-2022.pdf.

17. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16 берез. 2000 р. № 1550-III. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws /show/1550-14#Text.

18. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. 2-ге вид., переробл. та доповн. Київ : А.С.К., 2002. 968 с.

19. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., доповн. Харків : Право, 2013. Т. 1 : Загальна частина. 376 с.

20. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько, О. О. Дудоров та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Климента. 5-те вид., переробл. та доповн. Київ : Атіка, 2009. 408 с.

21. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. 2-ге вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2008. 1428 с.

22. Кодекс цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 р. № 5403-VI. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text.

23. Навроцький В. Виклики, що постали перед українським кримінальним правом з початком українсько-російської війни. *Кримінально-правові, кримінологічні, кримінальні процесуальні та криміналістичні проблеми протидії злочинності в умовах воєнного стану :* матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (електронне видання) (20 квіт. 2022 р.) / упоряд. Є. Письменський. Київ – Львів – Дніпро, 2022. С. 36–41.

24. Кравчук О., Михайленко Д. Воєнний стан як обставина, яка впливає на кваліфікацію злочину та призначення покарання. *Юридична практика.* 12.03.2022. URL: https://pravo.ua/voie№№yi-sta№-iak-obstavy№a-iaka-vplyvaie-№a-kvalifikatsiiu-zlochy№u-ta-pryz№ache №№ia-pokara№№ia/.

Гловюк Ірина Василівна,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: АНАЛІЗ ЗАКОНОПРОЄКТНИХ ПРОПОЗИЦІЙ

Після 24 лютого 2022 вже внесено велику кількість доповнень та змін до КПК України, більша частина яких торкається якраз провадження в умовах воєнного стану. При цьому ст. 615 КПК України вже змінила дві редакції. Проте, не усі питання ще вирішені, на що справедливо звертається увага у дослідженнях [1−4], і тому є пропозиції щодо подальшого удосконалення правової процедури в умовах воєнного стану. Зокрема, ряд змін пропонується проєктом Закону України про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану (№ 7370 від 11.05.2022) [5].

Зупинимось на аналізі змін саме до Розділу IX-1 КПК України. Зокрема, пропонується викласти п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України у редакції: «2) відсутня можливість здійснення правосуддя судом або інша об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень, передбачених статтями 140, 163, 164, 170, 173, 186, 187, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245−248, 250 та 294 цього Кодексу – такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури з урахуванням вимог статті 37 цього Кодексу за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором». Крім доповнення у якості умови «відсутня можливість здійснення правосуддя судом» (що, загалом, за змістом у аспекті неможливості здійснення слідчим суддею повноважень нічого не додає, адже і зараз відсутність об'єктивної можливість виконання слідчим суддею повноважень наявна і у ситуації неможливості здійснення правосуддя судом), важливо, що вже не прописано можливість делегування керівнику органу прокуратури «повноважень щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109−115, 121, 127, 146, 146-1, 147, 152−156-1, 185, 186, 187, 189−191, 201, 255−255-2, 258−258-5, 260−263-1, 294, 348, 349, 365, 377−379, 402−444 Кримінального кодексу України, а у виняткових випадках також у вчиненні інших тяжких чи особливо тяжких злочинів, якщо затримка в обранні запобіжного заходу може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі

особи, яка підозрюється у вчиненні такого злочину», що, без сумніву, слід підтримати, зважаючи не певну невизначеність цих формулювань.

Натомість, як альтеративний механізм пропонується передбачити зміни до п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України, а саме: «Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати строку, визначеного статтею 211 цього Кодексу. Якщо в умовах воєнного стану наявні об'єктивні обставини, що унеможливлюють доставити затриману особу до слідчого судді, суду у строк, передбачений статтею 211 цього Кодексу, розгляд клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу здійснюється із застосуванням технічних засобів (відео-, аудіозв'язку) для забезпечення дистанційної участі затриманої особи. Якщо затриману особу неможливо доставити до слідчого судді, суду у строк, передбачений статтею 211 цього Кодексу, для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу або забезпечити її дистанційну участь під час розгляду відповідного клопотання, така особа негайно звільняється». Тобто, якщо не буде можливості не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання доставити підозрюваного до слідчого судді, розгляд клопотання пропонується здійснювати за дистанційної участі особи. Якщо і такий дистанційний розгляд буде неможливо забезпечити, то особа звільнятиметься.

Відповідно, виключаються норми про 216 годинне затримання без ухвали слідчого судді та постанови керівника органу прокуратури.

Без сумніву, рух у напрямку відновлення процесуальних гарантій судового контролю права на свободу слід підтримати. Проте, при дистанційному розгляді є небезпека щодо забезпечення ефективної участі особи у контексті якості зв'язку, що є особливо критичним саме у воєнний час, і того, який чином буде забезпечено ефективний захист з боку захисника, особливо захисника за договором (якщо такий є), якщо він фізично не знаходитиметься поряд із клієнтом. О.М. Дроздов, коментуючи норми ч. 12 ст. 615 КПК України щодо дистанційної участі захисника, слушно зазначив, що має бути врахована думка захисника та його підзахисного щодо можливості здійснення «дистанційного захисту» з огляду на такі конвенційні вимоги як практичність та дієвість (ефективність) професійної правничої допомоги, зокрема в аспекті конфіденційності спілкування з адвокатом (про відсутність приватності під час відеоконференцій див. рішення ЄСПЛ у справах «Сахновський проти Росії» (Sakh№ovskiy v. Russia) [ВП], § 104; «Горбунов і Горбачов проти Росії» (Gorbu№ov a№d Gorbachev v. Russia), § 37). Аудіозв'язок не здатен повною мірою відповідати вимогам статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Доцільно забезпечувати

дистанційну участь захисника за необхідності шляхом проведення окремої процесуальної у режимі відеоконференції, яка має фіксуватися за допомогою технічних засобів відеозапису [3, с. 43]. Більше того, у зауваженнях НААУ пропонувалося формулювання: «12. Слідчий, прокурор забезпечує участь захисника у проведенні окремої процесуальної дії за першої можливості, у тому числі у разі неможливості явки захисника – із застосуванням технічних засобів (відео, аудіозв'язку) для забезпечення дистанційної участі захисника, у разі, якщо захисник на це погоджується» [6].

Крім того, пропонується «автоматичне» продовження запобіжного заходу не на 2 місці, як зараз, а на 120 днів. Стосовно обрахування строку днями, слід погодитись повністю, проте, тривалість цього строку видається надто великою для перебування під вартою без судового рішення. І за 2 місяці цілком можна вирішити питання про зміну територіальної підсудності в умовах воєнного стану.

Отже, аналіз пропозиції проєкту Закону України про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану (№ 7370 від 11.05.2022) показує, що ряд положень потребують доопрацювання у контексті його майбутньої реалізації із дотриманням вимог належної правової процедури як елементу верховенства права.

Список використаних джерел

1. Губницький Д. Нюанси нового законодавства щодо питання про продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. URL: https://sud.ua/ru/№ews/blog/234575-№yua№si-№ovogo-zako№odavstva-schodo-pita№№ya-pro-prodovzhe№№ya-zapobizh№ogo-zakhodu-u-viglyadi-trima№№ya-pid-vartoyu.

2. Михайленко В. Еволюція судової практики у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану: запобіжні заходи. URL: https://yur-gazeta.com/publicatio№s/practice/sudova-praktika/evolyuciya-sudovoyi-praktiki-u-krimi№al№omu-provadzhe№№i-v-umovah-voe№№ogo-sta№u-zapobizh№i-zahodi.html.

3. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 2. Електронне видання. Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2022. Станом на 03 травня 2022. 58 с. URL: https://www.academia.edu/78447702/

4. Фоміна Т. Рогальська В. Особливий режим слідства. Запобіжні заходи в умовах воєнного стану: що змінилось. URL: https://zib.com.ua/ua/151472.html.

5. Проєкт Закону України про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану (№ 7370 від 11.05.2022). URL: https://itd.rada.gov.ua/billI№fo/Bills/Card/39586 .

6. Зауваження та пропозиції Національної асоціації адвокатів України до проекту Закону «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного, надзвичайного стану» (реєстр. №7183 від 20.03.2022 р.). URL: https://u№ba.org.ua/assets/uploads/c218731fb1cdbcc6ba9c_file.pdf.

Грига Марія Андріївна,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ЕКСПЕРТНІ ДОСЛІДЖЕННЯ, АКТУАЛЬНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Збройна агресія рф та запровадження воєнного стану на території нашої держави, нажаль, стали ключовими чинниками, які прямо чи опосередковано впливають на всі процеси та відносини як в Україні, так і за її межами. Кількість облікованих за даний період правопорушень невпинно зростає, адже ворог щодня вчиняє все нові й нові злочинні діяння. Але навіть за таких вкрай складних умов правоохоронні органи продовжують діяльність з документування та розслідування кримінальних правопорушень.

Судова експертиза, як одна з форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, є вагомим засобом для підвищення ефективності розслідування та формування якісної доказової бази. Умови воєнного часу зумовили зміну потреб у проведенні експертних досліджень певних видів. Так, в результаті ведення бойових дій на території України було пошкоджено та знищено велику кількість майна фізичних осіб, підприємств, установ, організацій, а також техніки військового призначення ЗСУ, що передбачає необхідність визначення розмірів матеріальних збитків. За таких умов зросла потреба у проведенні, судово-економічних експертиз, що включають експертизи бухгалтерського та податкового обліку; фінансово-господарської діяльності; фінансово-кредитних операцій. Варто акцентувати, що

вирішуючи питання щодо визначення матеріальної шкоди (збитків), експерт визначає лише економічну сторону шкоди, тобто розмір втрат, нанесених потерпілій особі, незалежно від підстав їх виникнення [1].

Необхідно додати, що згадані види експертних досліджень можуть також призначатися під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з розкраданням гуманітарної допомоги (включаючи грошові кошти). Зокрема, під час такої експертизи може бути вирішене завдання щодо документальної обґрунтованості: розміру нестачі або надлишків товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів на підприємствах, в установах, організаціях і їх структурних підрозділах; оформлення операцій з одержання, зберігання, виготовлення, реалізації товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів, основних засобів, надання послуг; відображення в обліку операцій з основними засобами, товарно-матеріальними цінностями, грошовими коштами, цінними паперами та іншими активами тощо [2].

Затребуваним наразі є також проведення будівельно-технічної та оціночно-будівельної експертиз. У період масштабних відновлювальних будівельних робіт у нашій державі, можливості будівельно-технічної експертизи є незамінними для визначення вартості будівництва (ремонтних робіт), оцінки ступеню пошкодження будівельних об'єктів, визначення розміру завданої об'єкту матеріальної шкоди тощо. Так, в межах даної експертизи можуть вирішуватись наступні питання: Який технічний стан об'єкта нерухомого майна (будівлі, споруди тощо)?; Чи є об'єкт нерухомого майна (будівля, споруда) аварійним?; Які саме пошкодження та руйнування об'єкта (будівлі, квартири, приміщення, оздоблення тощо) виникли та яка їхня технічна причина?; Яка вартість ремонтно-будівельних робіт, проведення яких необхідне для усунення пошкоджень?; Який розмір завданої матеріальної шкоди об'єкту (будівлі, квартирі, приміщенню, оздобленню тощо)? та ін. [2].

Варто додати, що будівельно-технічні експертні дослідження можуть також призначатися і під час розслідування в подальшому можливих розкрадань під час проведення відновлювальних будівельних робіт, зокрема, надаючи відповіді на питання щодо вартості фактично виконаних робіт з будівництва (ремонту, реконструкції) об'єктів, а також відповідності обсягів та вартості фактично виконаних робіт обсягам та вартості, визначеним проектно-кошторисною або первинною звітною документацією з будівництва.

Оціночно-будівельна експертиза вирішує питання, важливі для визначення розмірів компенсації за втрачене житло, визначаючи вартість (ринкову, залишкову, ліквідаційну, вартість ліквідації,

спеціальну, інвестиційну тощо) об'єктів нерухомого майна (будівлі, приміщення, квартири, споруди тощо), а також установлюючи відповідність виконаної оцінки нерухомого майна вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам.

Не можна оминути увагою також і товарознавчу експертизу військового майна, техніки та озброєння, завданнями якої є визначення вартості, типу, характеристик та властивостей наданих на дослідження об'єктів, які використовуються як військове майно; визначення виробника, країни походження, року виготовлення (комплексно з трасологічним дослідженням) наданих на дослідження об'єктів; визначення змін показників якості наданих на дослідження об'єктів та інші [2].

Затребуваним в умовах війни виявився такий вид експертних досліджень, як експертиза відео-, звукозапису. Зважаючи на те, що камери відеоспостереження стали невід'ємною частиною сучасного життя і встановлюються на значній кількості об'єктів, включаючи, крім камер на будівлях і спорудах, автомобільні відеореєстратори та боді-камери поліцейських, згаданий вид досліджень є наразі вкрай актуальним. Значне поширення різноманітних засобів відеофіксації зумовило виникнення великої кількості матеріалів, що містять значущі дані про предмет судового розгляду та можуть виступати доказами у провадженнях.

Нагадаємо, що експертиза відео-, звукозапису є криміналістичною експертизою, що охоплює три напрямки: технічне дослідження матеріалів та засобів відео-, звукозапису; дослідження диктора за фізичними параметрами усного мовлення; акустичних сигналів та середовищ та лінгвістичне дослідження усного мовлення. Втім, відеозапис може також виступати об'єктом й інших видів експертизи, зокрема фототехнічної, в межах якої вирішуються у тому числі завдання ідентифікації предметів, приміщень та ділянок місцевості, відображених на знімках та відеозаписах; визначення розмірних характеристик зображень на фотознімках (відеокадрах); визначення технологічних і технічних характеристик відеозаписів тощо. Крім того, відеозапис може містити також важливі дані для встановлення механізму заподіяння тілесних ушкоджень, визначення ступеня їх тяжкості і характеру під час проведення судово-медичних досліджень.

Особливої ваги для формування доказового підґрунтя та притягнення до відповідальності винних осіб набуває ідентифікація особи у відеозаписі. Як зазначає О. П. Ващук, законодавство України не забороняє дослідження особи за особливостями невербальної

інформації, що отримується з її зовнішності у відеозаписі та дозволяє розробку нової методики комплексного експертного дослідження особи за матеріалами відеозапису.

Вчена зауважує, що предмет дослідження кореляційно залежить від об'єкту дослідження та обумовлений самими джерелами невербальної інформації у відеозаписі. Так, предметом дослідження у справах/провадженнях є невербальна інформація у відеозаписі, що свідчить про індивідуальні ознаки та властивості особи і особливості, за якими її можна ідентифікувати та охарактеризувати. Основними джерелами такої невербальної інформації є зовнішній вигляд особи, її емоційний стан та супутні ознаки (оформлення зовнішності, одягу) [3, с. 508].

У контексті досліджуваного питання варто також нагадати про те, що, зважаючи на заборону використання автомобільних відеореєстраторів на період дії воєнного часу, може виникати необхідність в експертному дослідженні відеозаписів з таких реєстраторів під час розслідування правопорушень, пов'язаних з диверсійною діяльністю.

У межах протидії діяльності диверсійних груп, а також поширенню ворожої пропаганди, вкрай затребуваною наразі є також експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів. Результати даних експертних досліджень можуть відіграти суттєву роль для формування доказової бази у згаданих провадженнях, надаючи відповіді на такі запитання: Чи міститься на даному носії інформація стосовно (зазначити, яка інформація цікавить) і в якому вигляді?; Чи містить носій досліджуваного комп'ютера інформацію про певні (зазначити, які саме) дії користувача?; Чи піддавався досліджуваний накопичувач певним процедурам з метою знищення інформації?; Чи могла бути створена зазначена інформація на цьому комп'ютері чи вона перенесена з іншого носія (якщо так, то в який спосіб)?; Яка технологія та хронологія створення електронного документа?; Чи можливо виконання певних дій (вирішення певного завдання) за допомогою даного програмного продукту? тощо [2].

Очевидно, що в умовах активної фази війни та наявності великої кількості постраждалих та загиблих осіб, виникає необхідність у проведенні численних судово-медичних досліджень, які охоплюють три основні види: судово-медична експертиза живих осіб для визначення характеру і тяжкості тілесних ушкоджень, здоров'я, віку, статевих станів та ін.; судово-медична експертиза трупа для встановлення причин та обставин смерті; судово-медична експертиза речових доказів біологічного походження.

Цілком логічним на сьогодні виглядає потреба у проведенні великої кількості експертизи зброї, зокрема таких її видів, як балістичне дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї, балістичне дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу, дослідження холодної зброї, а також зброї з некінетичним принципом ураження, дослідження вибухових пристроїв та речовин, слідів та обставини вибуху, гранатометів, артилерійської та ракетної зброї та інших.

Незамінною в умовах сьогодення є військова експертиза, завданнями якої є встановлення обставин застосування та дій військових формувань, а також обставин, що призвели до настання тяжких наслідків, загибелі людей (військовослужбовців, працівників СБУ, ЗСУ, МВС, Нацгвардії України та інших представників міністерств і відомств, цивільного населення), втрати озброєння, військової техніки, об'єктів державної влади та інфраструктури, особистого майна громадян під час застосування військових формувань; встановлення відповідності дій (бездіяльності) посадових осіб вимогам керівних документів (покладених обов'язків) [2].

Варто констатувати, що наразі експертні служби зіткнулися з нестачею відповідних фахівців для проведення окремих видів затребуваних на сьогодні експертиз. Саме тому, враховуючи нагальну потребу, фахівцями ДНДЕКЦ МВС України був підготовлений проект наказу про внесення змін до Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та порядок проведення атестації судових експертів Експертної служби МВС з метою негайного впровадження нових видів судової експертизи та експертних спеціальностей для ефективного експертного забезпечення досудового розслідування під час війни.

Список використаних джерел

1. Економічна експертиза. *Науково-дослідна лабораторія судових експертиз*. URL: https://№dlse.com.ua/eko№omich№a-ekspertyza.html.

2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5 (зі змінами та допов.). URL: http://zako№2.rada.gov. ua/laws/show/z0705-98.

3. Ващук О. П. Процес ідентифікації особи у відеозаписі. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. Вип. 66. С. 507–515. doi: https://doi.org/10.33994/k№dise.2021.66.48.

Гурбанова Наргіз Насраддін кизи,
помічник адвоката адвокатського
об'єднання «Донець і Партнери»

ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ: МЕТОДИ ПРОТИДІЇ

Через розгорнення повномасштабної війни на теренах нашої держави, ворог посилює свою діяльність не лише за допомогою зброї, а й за допомогою інформаційних ресурсів. Тисячі фейкових повідомлень направляються на телефони наших громадян з метою підвищення рівня паніки та дезорієнтації щодо майбутнього. Частіш за все інформаційні війська країни-агресора ставлять на меті:

- дезорієнтувати військових повідомленнями про загрози, яких насправді немає;
- деморалізувати їх переконанням, що спротив не має сенсу, бо їх вже «злили» і їхні товариші склали зброю;
- деморалізувати цивільних нагнітанням страху;
- викликати паніку;
- зруйнувати єдину комунікацію держави;
- створити колапс в інфопросторі.

Більше того, рф регулярно надсилає так звані «фішінгові» посилання, тобто шахрайські веб-ресурси, який виманює відомості про користувача, який переходить за таким посиланням.

Соціальні мережі також є майданчиком для розгортання фейків та неправдивих відомостей. Кожен з нас стикався з інформацією, наприклад щодо того, що наші війська склали зброю та здали російським військовим українські землі. Звичайно в таке не слід вірити, бо це одна з цілей ворога, помістити у наші голови те, що наша держава слабка та не може протистояти агресії.

Головним методом отримання достовірних та достатніх відомостей, це аналіз офіційних інформаційних сайтів та каналів, наприклад сайтів Офісу Президента, Міністерства оборони України або ресурсів Збройних сил України (далі ЗСУ). Слід відзначити, що наразі діяльність України в інформаційному просторі є дуже якісною та реальною. Генштаб постійно оновлює інформацію по найгарячішим точкам нашої держави, що дає змогу громадянам не бути в інформаційному вакуумі та переконатись в тому, що Україна потужна та в жодному разі не віддасть ні клаптика своєї землі.

«Політологам», «політтехнологам», «політекспертам» не можна сліпо довіряти. Їхня незалежність та незаангажованість під великим

питанням. Бо дуже часто такі «експерти» є проплаченими маріонетками, які несуть в маси неправду.

Не віримо переказам**.** У жодному разі не переказуймо почуте, не перевіривши інформацію. Інакше спрацьовує миттєвий ефект зіпсованого телефону. Чому це небезпечно? Нещодавнє дослідження ГО «Детектор медіа» та фонду «Демократичні ініціативи» засвідчило, що отримання інформації «з уст в уста» є одним із найпоширеніших способів споживання новин. Отже, важливі новини, почуті від людей, слід перевіряти в офіційних джерелах, а неважливі нехтувати [2]. Також необхідно перевіряти інформацію, дивитися, які джерела її поширюють, довіряти лише якісним і відповідальним медіа; перевіряти джерело поширення будь-якої інформації, про що би в ній не йшлося. Будь-яке повідомлення під час війни може бути неточним або зовсім не підтвердитись.

Національна поліція України створила чат-боти за допомогою яких можна повідомити про виявлену пропаганду або дезінформацію. Як наголошує Національна поліція України, то від моменту створення до каналу приєдналися майже 150 тисяч учасників. Вони надіслали понад 3 200 000 скарг на різні інформаційні ресурси окупантів. Загалом вдалося заблокувати 1500 ресурсів агресора. Заблоковані канали налічували близько 15 млн аудиторії. Також окремо було заблоковано 3178 публікацій, що виправдовували військові злочини й загибель мирного населення України [1].

Наша держава винайшла методи боротьби з дезінформацією та пропагандою, завдяки яким можна забезпечити високий рівень інформаційної гігієни та не допустити впливу неправдивих відомостей на нашу буденність. Слід активно використовувати ті важелі, які рекомендуються міжнародними спільнотами для уникнення введення в оману або в гіршому випадку погіршення самопочуття через переживання. Україна міцна і неодмінно переможе, то ми, як громадяни маємо цьому сприяти і не піддаватись фейкам.

Список використаних джерел

1. Інформаційний фронт: заблоковано 1500 ворожих ресурсів. Офіційний Телеграм-канал Національної поліції України. URL: https://t.me/UA_№atio№al_Police/2653.

2. Медіаспоживання в Україні: зміна медіапотреб та програш російської пропаганди. Детектор медія. URL: https://detector.media/i№fospace/article/196442/2022-02-15-mediaspozhyva№№ya-v-ukrai№i-zmi№a-mediapotreb-ta-progrash-rosiyskoi-propaga№dy/.

Гурський Віктор Євгенійович,
завідувач кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету № 2 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ ЯК ЗАХІД КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Звільнення від покарання, відповідно до чинного законодавства у ч. 1 ст.74 КК України: «Звільнення засудженого від покарання або подальшого його відбування, заміна більш м'яким, а також пом'якшення призначеного покарання може застосовуватися тільки судом у випадках, передбачених цим кодексом» [1]. Водночас в окремих випадках звільнення від покарання або пом'якшення покарання може відбуватися на підставі закону України про амністію чи акта про помилування.

Також ми повинні розрізняти що таке звільнення від покарання та звільнення від кримінальної відповідальності в деяких випадках схожі між собою, але взагалі потрібно відрізняти дані поняття. Так наприклад загальною рисою для цих понять є суспільно небезпечне діяння, яке містить ознаки складу кримінального правопорушення, але при аналізі звільнення від кримінальної відповідальності мова йде про кримінальні правопорушення невеликої тяжкості або необережні кримінальні правопорушення середньої тяжкості, а звільнення від покарання не має чітких меж тяжкості кримінального правопорушення. Також звільнення від кримінальної відповідальності не тягне за собою судимості, на відміну від звільнення від покарання, де судимість настає на загальних підставах.

Відповідно до статистики яка була надана органами з питань апробації станом на 1 січня 2022 року можна зробити наступні висновки. Що звільненні від відбування покарання з випробуванням у 2020 році були звільнені 47715 осіб та 50305 осіб у 2021 році. Як бачимо тенденція звільнення від покарання з випробуванням зросла. Зміною покарання на більш м'яке у вигляді штрафу у 2020 році 4140 осіб та 4449 осіб у 2021 році те; бачимо що тенденція знову зросла. На суспільно корисні роботи було замінено у 2020 році 2942 осіб а в 2021 році 2985 осіб [2].

Як зазначено у статистиці, призначення більш м'якого покарання зростає та спрямовує засуджених осіб на виправлення шляхом вияву пост кримінальної поведінки. Та проявляє гуманне ставлення суспільства та держави до осіб яких було звільнено від кримінальної відповідальності, сподіваючись на їх виправлення та повернення їх до нормального суспільного життя.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26, 131 с.

2. Статистичні дані. *Пробація України* : [сайт]. URL: https://www.probatio№.gov.ua/?page_id=197.

Дуфенюк Оксана Михайлівна,
доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету № 1 ІПФПНП
Львівського державного університету
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

БАЛАНС ЦІННОСТЕЙ ТА ІНТЕРЕСІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Застосовуючи концепцію Г. Пакера про різні моделі кримінального процесу [1] та аналізуючи реформаторські тенденції у цій сфері в останні десятиліття, можна обґрунтовано висновувати, що модель кримінального провадження в Україні еволюціонує від контролю за злочинністю (до реформи 2012 р.) до належної правової процедури (після реформи 2012 р.). Ключовим параметром для концептуального розмежування цих двох моделей є мета і засоби її досягнення. У дуже спрощеному трактуванні для моделі контролю за вчиненням злочину найбільш важливим показником є покарати злочинця, натомість для моделі на належної правової процедури є не допустити покарання невинуватого, гарантувати права та свободи особи, впровадити засади процесуальної діяльності, які унеможливлюють свавілля держави, навіть коли вона переслідує благу мету. І попри наявність проблемних питань та недоліків у чинному кримінальному процесуальному законодавстві, про які не раз сигналізували практики, очевидним стало суттєве оновлення парадигми кримінального процесу.

Після спливу 10 років, у лютому 2022 р. розв’язання повномасштабної агресивної війни проти України детермінувало новий виток реформаторських процесів. Довелося знову переглянути окремі концептуальні засади, змінити застосування окремих правових інститутів, забезпечити виконання завдань процесуальної діяльності в умовах активних бойових дій, в умовах руйнувань інституційної інфраструктури кримінального правосуддя в окремих регіонах, в умовах необхідності документування численних порушень міжнародного гуманітарного права і т.д. Відсутність досвіду, ба навіть припущень у

темпоральній перспективі потенційної небезпеки такого розмаху та тривалості збройної агресії, епізодності порушень міжнародного гуманітарного права на території фактично всієї України, стали причиною того, що творці КПК заклали по суті мізерну кількість нормативних положень, що регламентували особливості кримінального провадження в умовах воєнного стану. Цю прогалину довелося долати парламентарям, науковцям та юристам-практикам сьогодні.

Тільки за останні два місяці було 9 потуг оптимізувати кримінальне процесуальне законодавство (Закони України № 2108-IX від 03.03.2022; № 2110-IX від 03.03.2022; № 2111-IX від 03.03.2022; № 2125-IX; від 15.03.2022; № 2137-IX від 15.03.2022; № 2160-IX від 24.03.2022; № 2198-IX від 14.04.2022; № 2201-IX від 14.04.2022; № 2236-IX від 03.05.2022). Тричі змінювалася назва відповідного розділу. Втім, малоймовірно, що остання редакція КПК не зазнає подальших трансформацій.

До воєнного стану система кримінального провадження презентувала певний ступінь рівноваги індивідуальних та суспільних цінностей, публічних та приватних інтересів. І хоча чимало правників висловлювали критичні погляди щодо обвинувального ухилу кримінального процесу, недостатньої пропорційності процесуальних можливостей різних сторін кримінального провадження, потерпілого, після «воєнних новел» стало цілком зрозуміло, що сфера приватних інтересів далі звужується, що дає підстави фахівцям (І. Гловюк, В. Завтур) стверджувати про появу тенденції «обмеження основних процесуальних гарантій та суттєвий дисбаланс з ухилом на забезпечення саме публічного інтересу та його явне превалювання у цій нормативній регламентації. Тобто, коли мова йде про кримінальне провадження в умовах воєнного стану, публічний інтерес щодо невідворотності покарання стає пріоритетним» [2]. Чи виправданий такий підхід законодавця? Адвокатська спільнота наполягатиме, що ні, справедливо вбачаючи ризики для інтересів клієнта, натомість спільнота слідчих, детективів, дізнавачів, прокурорів, зітхне з полегшенням, адже ця тенденційність виражається:

− *у певних відступах від жорсткого судового контрою* (наприклад, «делегування» окремих повноважень слідчого судді керівнику органу прокуратури (п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК));

− *спрощенні окремих процедур* (наприклад, в умовах воєнного стану обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи може бути проведений без залучення понятих, якщо це об'єктивно неможливо або пов'язано з небезпекою для їх життя чи здоров'я (абз. 3 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК));

− *подовженні окремих процесуальних строків* (наприклад, п. 5 ч. 1 ст. 615 КПК; абз. 2 п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК; ч. 5 ст. 615 КПК і т.д.);

− *зменшенні бюрократичної тяганини* (наприклад, не врахування періоду воєнного стану до загальних строків, передбачених ст. 219 (ч. 8 ст. 615) дозволяє не бігати з клопотаннями про продовження строків по інституційній вертикалі; автоматичне продовження обраного під час досудового розслідування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою у разі неможливості проведення підготовчого судового засідання (ч. 5 ст. 615 КПК);

− *розширення зони дискреційних повноважень сторони обвинувачення, суду* (наприклад, можливість використати як докази в суді показання свідка, потерпілого, якщо хід та результати допиту, одночасного допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації, а у випадку підозрюваного додатковою є вимога присутності (особисто чи дистанційно) захисника (ч. 11 ст. 615 КПК)).

Звісно є такі нововведення, які всіх влаштовують, якщо з обох сторін є розуміння гострої своєчасності, доцільності та важливості таких змін, або ж навпаки всім стають «кісткою в горлі», якщо ці зміни недолуго сформульовані, ухвалені без належного механізму для реалізації або й цілком відірвані від практики. Таким часто хибує інкрементальний підхід до вироблення доктрини «воєнної» моделі кримінального провадження.

В аксіологічному вимірі конкурують приватний та публічний інтерес, дві системи цінностей: *цінності індивідуальні* – умовно назвемо, права людини, оскільки сюди відноситься і повага до людської гідності, і права, і свободи та інші індивідуальні блага (ст. 3 Конституції України прямо вказує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю; ч. 1 ст. 8 КПК деталізує засаду верховенства права як засаду, за якою людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави); *цінності суспільні* – правовий порядок, в якому забезпечується загальне суспільне благо – безперебійне функціонування системи кримінального правосуддя з метою забезпечення матеріальної та процесуальної справедливості, невідворотності покарання, відшкодування шкоди, відновлення порушених прав і т.д. Відмінність між цінностями та інтересами полягає у тому, що перші є по суті першоджерелом для появи других. Цінності мають фундаментальне значення, тоді як інтерес презентує реалізацію їх у практичному житті.

У практиці досудового розслідування часто конкурують цінності та інтереси не тільки у дихотомії «публічне − приватне», але й

«приватне − приватне». Як наслідок, *модель належної правової процедури досягла своєрідного оптимуму Парето, що в контексті системи кримінального провадження означає, що покращення статусу одного учасника приводить до погіршення статусу іншого.* Превалювання інтересів сторони обвинувачення веде до обмеження процесуальних гарантій сторони захисту. Водночас превалювання інтересів сторони захисту може «паралізувати» діяльність сторони обвинувачення та унеможливити виконання соціального завдання, досягнення соціальної справедливості, зокрема захистити інтереси потерпілого, інтереси суспільства, держави.

Традиційно у правовій, демократичній державі нормативна регламентація діяльності органів кримінального переслідування та юстиції має здійснюватися з урахуванням вимоги мінімізації втручання у приватну сферу, а якщо таке й допускається, то тільки у зв'язку з певними винятковими обставинами (для верифікації правомірності такого впливу застосовується тест на пропорційність такого втручання). Безперечно, війна є додатковим викликом і очевидною винятковою обставиною, що закономірно детермінує легітимізацію превалювання суспільного, публічного над індивідуальним, приватним. Як слушно констатує В. Михайленко: «В умовах воєнного стану сфера національної кримінальної юстиції опинилася перед викликом поєднання безперервного здійснення правосуддя для реалізації принципу невідворотності відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення з одночасним забезпеченням безпеки осіб, задіяних у кримінальному провадженні» [3].

Міжнародна спільнота врахувала потенційну можливість існування виняткових підстав для обмеження прав людини, впровадивши ст. 15 Конвенції. Цим правовим інструментом скористався український уряд, інформувавши через чотири дні після початку агресивної війни Генерального секретаря РЄ про відступ від своїх зобов'язань за ст. 5, 8, 13, 15 Конвенції, що, за словами Т. Фоміної та В. Рогальської, дозволяє зробити висновок про легітимність обмеження права на свободу та особисту недоторканність в умовах воєнного стану в українському законодавстві [4].

Завершуючи, слід зазначити наступне: по-перше, в сучасних умовах варто налаштуватися на тяглість трансформації кримінального процесуального законодавства як шлях до усталеної оптимальної моделі кримінального процесу в умовах воєнного стану.

По-друге, важливою є ефективна комунікація між середовищем правників (судді, прокурори, адвокати, слідчі, дізнавачі) та середовищем законотворців (суб'єкти законодавчої ініціативи, парламентарі, профільні

комітети ВРУ), що дозволяє оперативно реагувати на нові виклики, усувати прогалини, пов'язані з функціонуванням правових інститутів та механізмів в умовах воєнного стану.

По-третє, про оцінку результатів, ризиків, вдалих і не дуже вдалих рішень можна говорити після щонайменше кількох місяців нової практики застосування права, а ще більш предметно оцінювати «воєнну» реформу КПК можна буде у поствоєнний період, зокрема й з огляду на прецеденти оскарження процесуальних рішень у судах вищих інстанцій та ЄСПЛ.

По-четверте, баланс цінностей до і після війни у кримінальному провадженні змінюється, але слід враховувати мотивацію цих змін. Одна справа, коли держава «перетягує ковдру на себе», посилює вагу публічних цінностей та інтересів через бажання використати систему кримінального провадження як карально-репресивний інструмент в руках влади, і зовсім інша – коли йдеться про прагнення забезпечити виконання завдань в надскладних умовах, зумовлених воєнними реаліями. Погоджуючись на таку конструкцію процесу, слід пам'ятати, що воєнний стан у темпоральній перспективі є тимчасовим явищем і після його завершення модель належної правової процедури має повернутися до паритету індивідуальних та суспільних цінностей, приватного та публічного інтересу.

Список використаних джерел

1. Packer H. L. Two Models of the Crimi№al Process. *U№iversity of Pe№№sylva№ia Law Review*. 1964. Vol. 113 (1). P. 1−68.
2. Федорів В. Які нові можливості з'являються у досудового розслідування під час воєнного стану? У рамках вебінару ААУ Ірина Гловюк та Віктор Завтур поділитись своїми думками стосовно воєнних оновлень у КПК. *Закон і бізнес*. 16.05.2022. https://zib.com.ua/ua/151432-yaki_mozhlivosti_zyavlyayutsya_u_dosudovogo_rozsliduva№№ya_p.html.
3. Михайленко В. Еволюція судової практики у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану: запобіжні заходи. *Юридична газета*. 03.05.2022. URL: https://yur-gazeta.com/publicatio№s/practice/ sudova-praktika/evolyuciya-sudovoyi-praktiki-u-krimi№al№omu-provadzhe№№i-v-umovah-voe№№ogo-sta№u-zapobizh№i-zahodi.html.
4. Фоміна Т., Рогальська В. Запобіжні заходи в умовах воєнного стану: що змінилось. *Закон і бізнес.* 19.05.2022. https://zib.com.ua/ua/151472-zapobizh№i_zahodi_v_umovah_voe№№ogo_ sta№u_scho_zmi№ilos.html.

Жук Ілона Василівна,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КІБЕРЗАХИСТУ ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

В умовах військового вторгнення Російської Федерації в Україну набувають особливої актуальності питання забезпечення кібербезпеки, насамперед, напрямки посилення обороноздатності держави у кіберпросторі та боротьби з кіберзлочинністю. Стратегією кібербезпеки України, затвердженої рішенням Ради національної безпеки і оборони України та введеної в дію Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 447 до основних загроз кібербезпеці віднесена кіберзлочинність, що «завдає шкоди інформаційним ресурсам, суспільним процесам, особисто громадянам, знижує довіру суспільства до інформаційних технологій та призводить до значних матеріальних втрат» (п. 3). Для посилення спроможності у протидії кіберзлочинності планується: завершення імплементації в законодавство України положень Конвенції про кіберзлочинність; розроблення підходів щодо реалізації державної політики у сфері забезпечення прав громадян у кіберпросторі; врегулювання на законодавчому рівні правового статусу криптовалют; запровадження практики проведення інформаційної кампанії щодо дій громадян у випадку, коли вони стикаються із кібершахрайством та іншими кіберзлочинами, тощо.

Відповідно до Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 5 жовтня 2017 року № 2163 підприємства, установи та організації, які провадять діяльність та надають послуги у банківському та фінансовому секторах віднесені до об'єктів критичної інфраструктури (ст. 6), тобто, є об'єктами кіберзахисту. Порядок, вимоги та заходи із забезпечення кіберзахисту та інформаційної безпеки у банківській системі України та для суб'єктів переказу коштів визначає Національний банк України (ст. 8). З цією метою Національним банком було розроблено Положення про захист інформації та кіберзахист у платіжних системах, затверджене Постановою Правління від 19 травня 2021 року № 43. Згідно з цим положенням суб'єкт інформаційного захисту зобов'язаний вживати заходів для забезпечення захисту інформації, кіберзахисту та інформаційної безпеки на всіх стадіях циклу системи захисту, що використовується для переказу коштів (п. 15), а у разі виявлення подій, що містять ознаки злочинів, передбачених у

розділі XVI «Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку» Кримінального кодексу (далі – КК) України зобов'язаний невідкладно повідомити Національний банк. Враховуючи, що останнім часом в Україні кіберзлочинність мала тенденцію до зростання, завдаючи значної матеріальної шкоди державним інформаційним ресурсам, об'єктам критичної інфраструктури та громадянам, підриваючи довіру суспільства до безпечності використання інформаційних технологій і цифрових послуг, а у період збройної агресії Російської Федерації такі прояви ще збільшилися, Верховною Радою було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану» від 24 березня 2022 року № 2149. Цим законом було внесено зміни до згаданого вище розділу XVI КК, зокрема, статей 361 та 361-1. Найбільшу цікавість для нас становлять зміни, які торкнулися ст. 361 КК. Як зазначено у Пояснювальній записці до законопроекту, однією з цілей його розробки було приведення термінології КК у відповідність з вимогами законодавства України у сфері кібербезпеки і насамперед, із Законом України «Про електронні комунікації» від 16 грудня 2020 року № 1089.

Отже, ст. 361 КК «Несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж» отримала нову редакцію, згідно з якою було розмежовано ступінь відповідальності за передбачені діяння в залежності від їх наслідків. Стаття у чинній редакції має шість частин (тоді як попередня складалася з двох), п'ять з яких містять заборонювальні норми, та примітку. У ч. 6 закріплене роз'яснення, за яких умов визначені законодавцем дії не тягнуть відповідальності за ст. 361 КК («якщо вони були вчинені відповідно до порядку пошуку та виявлення потенційних вразливостей таких систем чи мереж»). Разом з тим, більш доцільним видається варіант розміщення такого роз'яснення у примітці до статті. Однією з найсуттєвіших змін, визначених цією статтею, є закріплення зниженого порогу відповідальності. Так, якщо за попередньої редакції це правопорушення мало матеріальний склад з обов'язковими наслідками у вигляді «витоку, втрати, підробки, блокування інформації, спотворення процесу обробки інформації або порушення встановленого порядку її маршрутизації», то наразі кримінальна відповідальність настає вже за факт несанкціонованого втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних,

інформаційно-комунікаційних систем та електронних комунікаційних мереж. Така зміна конструкції складу правопорушення може викликати запитання з позиції оцінки рівня його суспільної небезпечності. Як випливає із ч. 2 ст. 11 КК те чи інше діяння може бути визнане кримінальним правопорушенням лише у разі, якщо воно заподіяло чи могло заподіяти істотну шкоду фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі. Отже, чи достатнім є рівень суспільної небезпечності, приміром, несанкціонованого увімкнення непрацюючого комп'ютера, яке не потягло за собою жодного наслідку? Вочевидь, ці питання потребують свого подальшого ретельного вивчення. Тим не менш, заслуговують на позитивну оцінку спроби удосконалення правового механізму забезпечення інформаційної безпеки в Україні, зокрема, у сфері переказу коштів.

Задніченко Сергій Іванович,
заступник начальника Департаменту документального забезпечення – начальник управління організаційного забезпечення та контролю Національної поліції України

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА РОЗГОЛОШЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року №64/2022 було не лише введено воєнний стан, а й тимчасово (на період дії правового режиму воєнного стану) передбачено можливість обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина. Серед конституційних прав були й права, гарантовані ст. 34 Основного Закону України, а саме: вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб. Оскільки нині йдеться про інтереси національної безпеки, територіальної цілісності та громадського порядку, закономірним є обмеження само цих прав. Ефективна система охорони державної таємниці є однією з гарантій збереження цілісності та недоторканості будь-якої держави, незалежно від її місцезнаходження на географічній мапі світу та етапу економічного розвитку. Зокрема, в Конституції України забезпечення інформаційної безпеки розміщено серед найважливіших функцій держави (стаття 17 Конституції України). Безперечно, витік інформації, що становить державну таємницю, може спричинити підрив основних засад оборони держави, захисту державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності України, а також дезорганізувати діяльність Збройних Сил України та інших військових формувань, функціонування надважливих

військових об'єктів, державного кордону та відповідної державної інфраструктури.

На сьогодні в Україні система охорони державної таємниці забезпечується шляхом: віднесення інформації до такої, що потребує охорони, до державної таємниці, надання їй певного ступеня секретності та встановлення строку, протягом якого така інформація буде вважатись таємницею; засекречування інформації, що містить державну таємницю, технічний і криптографічний захисти секретної інформації; встановлення спеціального порядку доступу та допуску до державної таємниці; визначення вимог щодо поводження з інформацією, що становить державну таємницю; встановлення кримінальної відповідальності за розголошення державної таємниці. Чинники, які детермінують розголошення державної таємниці, є різними за своїм характером та внутрішнім змістом і становлять певний комплекс умов: соціально-економічних, соціально-політичних та організаційно-управлінських, а також правових. Визначальним детермінаційним чинником розголошення державної таємниці визнано проведення у відповідній державі бойових дій, а для України – це війна з росією і воєнний стан. І так, *воєнний стан* – це особливий правовий режим (політико-економічна ситуація), що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України чи її територіальній цілісності. Він передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню і органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав та свобод людини й громадянина і прав та законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Згідно із ст. 1 Закону України «Про державну таємницю»: *державна таємниця (державна таємниця, секретна інформація)* – це вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому законом, державною таємницею і підлягають охороні державою. Що стосується військової і державної таємниці, то складають всі відомості, які можуть дати ворогові уявлення про потужність озброєних сил, економічний і політичний стан держави, крім того державну таємницю складають передбачені в спеціальних пере- ліках конкретні відомості різного характеру, що особливо охороняються і мають важливе значення

для оборонних та інших державних інтересів і перехід яких в розпорядження іноземної держави може заподіяти шкоду цим інтересам. *Віднесення інформації до державної таємниці* – це процедура прийняття (державним експертом з питань таємниць) рішення про віднесення категорії відомостей або окремих відомостей до державної таємниці з установленням ступеня їх секретності шляхом обґрунтування та визначення можливої шкоди національній безпеці України у разі розголошення цих відомостей, включенням цієї інформації до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, та з опублікуванням цього Зводу, змін до нього. *Таємна інформація* – це інформація, доступ до якої обмежується відповідно до частини 2 статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації», розголошення якої може завдати шкоди особі, суспільству і державі. Таємною визнається інформація, яка містить, у тому числі і державну таємницю. Таємна інформація є публічною інформацією з обмеженим доступом. Зауважу, що інформація з обмеженим доступом, яка не підлягає вільному обігу визначена спеціальним законодавством. Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року, №2939-VI серед інформації з обмеженим доступом називає конфіденційну, таємну та службову інформацію. Відомості, які не підлягають розголошенню та захищаються правовим режимом державної таємниці, визначено Законом України «Про державну таємницю», Зводом відомостей, що становлять державну таємницю, затвердженого наказом Центрального управління Служби безпеки України від 23 грудня 2020 року № 383, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 14 січня 2021 року за № 52/35674. Так, відомості про дислокацію, систему охорони, оборони, організаційно-штатну структуру, чисельність особового складу військових частин (установ) України в особливий період (на воєнний час) належать до відомостей, що становлять державну таємницю (Розділ II Зводу відомостей, що становлять державну таємницю). Розповсюдження інформації в умовах воєнного або надзвичайного стану – це вчинення будь-яких дій, внаслідок яких інформація про направлення, переміщення міжнародної військової допомоги в Україну чи про переміщення, рух або розташування ЗСУ чи інших військових формувань України доводиться до відома осіб (невизначеної їх кількості або певного кола) за умов відсутності письмової дозволу на це Генерального штабу ЗСУ або якщо така інформація не була попередньо оприлюднена Генеральним штабом ЗСУ у верифікованих джерелах.

Обмеження доступу до інформації здійснюється при дотриманні сукупності таких *вимог*: виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою

запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя; розголошення інформації може завдати істотної шкоди цим інтересам; шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні (статті 6 та 8 Закону України «Про доступ до публічної інформації»). *Розголошення* певних відомостей, яке полягає у діях (усна чи письмова розповідь стороннім особам, тощо про зміст таємних документів, про таємні вироби чи інші матеріали, аналогічні публікації у відкритій пресі, демонстрування таємних документів, виробів чи інших матеріалів на зібранні або по телебаченню та інше віддання гласності, обнародування певних відомостей), а в окремих випадках і в бездіяльності (якщо, скажімо, недбале зберігання відповідних документів, виробів чи інших матеріалів створило умови для ознайомлення з ними сторонніх осіб). Тягне настання кримінальної відповідальності за вчинення такого діяння шляхом будь-якого доведення до відома особи або осіб вказаних відомостей. Наприклад, публічного оприлюднення інформації у ЗМІ, на радіо (поширення відео-, звукозаписів, документів (у широкому розумінні); оприлюднення інформації в інтернет-виданнях і (газети, журнали, інформаційні портали); усного оголошення такої інформації, письмового поширення або демонстрації окремих документів з її вмістом (наприклад, на нарадах, пресконференціях, зборах тощо); через стріми, тобто трансляції відео або аудіо через з використанням можливостей соціальних мереж (розміщення на Facebook, Li№kedi№, TikTok, Twitter) та месенджерів (Viber, WhatsApp, Skype, Telegram) тощо. Але кримінальна відповідальність не настає, якщо зазначена вище інформація була розміщена у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України або ж особа отримала письмовий дозвіл Генерального штабу Збройних сил України на її розповсюдження. Врата документів, що містять державну таємницю полягає у двох взаємопов'язаних фактах, перший із яких є причиною, а другий – наслідком: порушення особою, якій було довірено матеріальні носії секретної інформації, що містить державну таємницю, або предмети, відомості про які становлять державну таємницю, встановленого законом порядку поводження із ними та втрата зазначених матеріальних носіїв інформації або предметів.

Але необхідно підняти питання розмежування інформації, а саме, взаємодії військових і цивільних осіб в умовах воєнного стану має окремі особливості щодо вільного обігу «проблемної», у військовому

значенні, інформації, тобто необхідно утриматися від оприлюднення інформації щодо постачання або перемовин щодо майбутніх постачань військової техніки, зброї, амуніції, місць розташування цивільних об'єктів у які влучили або не влучили ракети, дислокації військових об'єктів, зброї, техніки, особового складу, оскільки ці відомості можуть і будуть використані ворогом проти наших захисників. Для розуміння переліку інформації, розголошення якої в умовах воєнного стану може призвести до обізнаності противника про дії ЗСУ, інших складових сил оборони, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану, варто ознайомитися з Наказом головнокомандувача ЗСУ «Про організацію взаємодії між ЗСУ, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану» від 3 березня 2022 року №73. Цим наказом визначено такий перелік інформації: найменування військових частин (підрозділів) та інших військових об'єктів в районах виконання бойових (спеціальних) завдань, географічні координати місць їх розташування; чисельність особового складу військових частин (підрозділів); кількість озброєння та бойової техніки, матеріально-технічних засобів, їх стан та місця зберігання; описи, зображення та умовні позначки, які ідентифікують або можуть ідентифікувати об'єкти; інформація щодо операцій (бойових дій), які проводяться або плануються; інформація щодо системи охорони та оборони військових об'єктів та засобів захисту особового складу, озброєння та військової техніки, які використовуються (крім тих, які видимі або очевидно виражені); порядок залучення сил та засобів до виконання бойових (спеціальних) завдань; інформація про збір розвідувальних даних (способи, методи, сили та засоби, що залучаються); інформація про переміщення та розгортання своїх військ (найменування, кількість, місця, райони, маршрути руху); інформація про військові частини (підрозділи), форми, методи, тактику їх дій та способи застосування за призначенням; інформація про проведення унікальних операцій із зазначенням прийомів та способів, що використовувались; інформація про ефективність сил і засобів радіоелектронної боротьби противника; інформація про відкладені або скасовані операції; інформація про зниклий або збитий літак, літальний апарат, зникле судно та пошуково-рятувальні операції, які плануються або проводяться; інформація про планування та проведення заходів забезпечення безпеки застосування військ (дезінформація, імітація, демонстративні дії, маскування, протидія технічним розвідкам та захист інформації); відомості про проведені інформаційно-психологічні операції, ті, що проводяться, а

також плануються; інформація, яка має на меті пропаганду або виправдання широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України. Тому, з метою попередження військової інформації 24 березня 2022 року Верховна Рада України ухвалила проєкт Закону «про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому розповсюдженню інформації про направлення, переміщення міжнародної військової допомоги в Україну, рух, переміщення або розміщення ЗСУ чи інших військових формувань України, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану» №7189 від 22 березня 2022 року.

Притягнення до кримінальної відповідальності за розповсюдження інформації, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, зокрема, про: направлення, переміщення міжнародної військової допомоги в Україну – карається позбавленням волі на строк від 3 до 5 років; переміщення, рух або розташування ЗСУ чи інших військових формувань України – карається позбавленням волі на строк від 5 до 8 років.

Підводячи підсумок, пропонуємо внести зміни до чинної редакції статті 328 КК України та передбачити такі кваліфікуючі й особливо кваліфікуючі ознаки розголошення державної таємниці, як вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб, а також вчинення в особливий період.

Заїка Сергій Олегович,
доцент кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Зайцев Дмитро Олександрович,
ад'юнкт ад'юнктури та докторантури Національної академії внутрішніх справ

ОБШУК ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Тільки світовий правопорядок, заснований на глибокій повазі до основоположних прав і свобод людини та громадянина, де виключені прояви військової та інших форм агресії, дозволить людству вирішити низку проблем, з якими воно зіштовхнулось на шляху свого розвитку.

У сучасних умовах неможливо переоцінити наскільки великий негативний вплив військової агресії Російської Федерації в Україні на охорону та забезпечення прав людини та громадянина. Війна, без перебільшення, стала на заваді розвитку майже усіх сфер українського

суспільства та поставила перед національною правовою системою низку додаткових викликів, які слід державі врегулювати.

Серед таких викликів одне з ключових місць займають кримінальні процесуальні відносини, що стосуються проведення обшуку житла чи іншого володіння особи в умовах воєнного стану. Дійсно, органи кримінальної юстиції в умовах воєнного стану та відкритої військової агресії в Україні здійснюють надзвичайно важливі завдання щодо забезпечення національної безпеки, державного суверенітету та суспільного правопорядку, проте реалізація визначеної у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) процедури проведення цієї слідчої (розшукової) дії не завжди може бути об'єктивно можливою.

З огляду на це, у березні та квітні 2022 року Верховною Радою України було внесено низку змін до положень КПК України, які регулюють спрощений процесуальний порядок проведення обшуку в умовах воєнного стану. Проте не слід забувати, що навіть в умовах воєнного стану законодавчі та правореалізаційні обмеження прав людини повинні бути застосовані у відповідності до визначених Конституцією України засад і гарантій, зокрема принципу пропорційності, який зобов'язує державу використовувати ті засоби обмеження прав людини, які відповідають справедливій меті та, водночас, є елементом засади верховенства права [1].

Саме по собі спрощення процедури проведення обшуку у КПК України передбачає обмеження конституційного права особи на недоторканність житла чи іншого володіння, що гарантоване статтею 30 Конституції України спочатку зі сторони законодавця, а вже потім практичної реалізації у кримінальному провадженні.

Повноцінною підставою запровадження змін такого характеру для законодавця є стаття 64 Конституції України, згідно з якою, «в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції» [2]. З цього випливає, що право особи на недоторканність житла чи іншого володіння дійсно може бути обмеженим у мовах воєнного стану, а забезпечення уповноваженими державними органами завдань щодо національної безпеки та територіальної цілісності держави визнається Конституцією України справедливою метою, переслідування якої визначає правомірний зміст таких обмежень з точки зору реалізації принципу пропорційності.

Результат законотворчої діяльності щодо обмеження права особи на недоторканність житла чи іншого володіння в умовах воєнного стану заключився у змісті пункту 1 частини 1 статті 615 КПК України, відповідно до якого, «при проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без залучення понятих. У такому разі хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису» [3].

Крім цього, до змін, які можна інтерпретувати як обмеження права особи на недоторканність житла слід віднести приписи пункту 2 частини 1 статті 614 КПК України, яка передбачає, що у зв'язку з відсутню об'єктивної можливості виконання слідчим суддею повноважень щодо розгляду клопотання про обшук в умовах воєнного стану їх може здійснювати керівник відповідного органу прокуратури [3].

Реалізація принципу пропорційності при проведенні обшуку у порядку пункту 1 частини 1 статті 615 КПК України повинна полягати у відсутності зловживань у діях відповідного слідчого, прокурора, дізнавача при прийнятті рішення про залучення понятих до такої слідчої (розшукової) дії і ключовим у цьому контексті є визначення вірного юридичного змісту понять «об'єктивно неможливим», а також «потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я». Об'єктивна неможливість може полягати, наприклад, у проведенні обшуку житла чи іншого володіння у комендантський час, на місцевості, що віддалена від населеного пункту, чи місця проживання громадян, де відсутня реальна можливість залучити понятих, а зволікання у проведенні слідчої (розшукової) дії може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення, а також інших негативних наслідків для кримінального провадження. У свою чергу, потенційна небезпека для життя чи здоров'я понятих може полягати у необхідності проведення обшуку на території, яка є наближеною до бойових дій, не розмінованої ділянки місцевості, а також при поданні сигналу повітряної тривоги.

Впевнені, проведення обшуку у порядку пункту 1 частини 1 статті 615 КПК України є окремим спеціалізованим засобом обмеження права особи на недоторканність житла чи іншого володіння, доцільність застосування якого повинна бути дослідженою при подальшому здійсненні кримінального провадження. У такому випадку, у протоколі проведення обшуку слідчому, прокурору, дізнавачу доцільно вказати про одну з двох причин, яка стала підставою для проведення обшуку без

понятих, або оголосити її при фактичному проведенні слідчої (розшукової) дії, що буде зафіксовано на відповідному відеозаписі як невід'ємному додатку до протоколу.

Щодо процесуальних повноважень керівника органу прокуратури розглядати клопотання про проведення обшуку, що визначено у пункті 2 частини 1 статті 615 КПК України, то вони, у запропонованій законодавцем редакції створюють певні труднощі для практичної реалізації. Так, наприклад, згідно з частиною 4 статті 236 КПК України, «клопотання про обшук розглядається у суді в день його надходження за участю слідчого або прокурора», що створює певну невизначеність щодо місця проведення цієї процесуальної дії [3].

Підсумовуючи викладене, слід додати, що застосування положень пунктів 1, 2 частини 1 статті 615 КПК України є спеціальним засобом обмеження права особи на недоторканність житла чи іншого володіння в умовах воєнного стану, який повинен застосовуватися виключно для досягнення державою справедливої мети. Слід усвідомлювати, що попри всю важливість обмежень прав людини в умовах воєнного стану для потреб національної безпеки, вони не можуть мати свавільний характер, а їх реалізація потребує від слідчого, прокурора, дізнавача та керівника відповідного органу прокуратури розуміння цінності гарантій прав людини та їх значення у кримінальному процесуальному правозастосуванні.

Список використаних джерел

1. Рішення Конституційного Суду України від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12#Text.

2. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

Зеленяк Поліна Анатоліївна,
т.в.о. начальника відділу персоналу
Національної академії внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі права

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Діти – це найбільш незахищена, уразлива соціальна група, що має можливість стати найчастіше жертвою злочину проти життя і здоров'я особливого значення це набуває під час військової агресії рф. У зв'язку з цим захисту прав дитини на життя та здоров'я приділено значну увагу міжнародно-правовими документами, де не тільки визначені права дитини, але й передбачена система їх забезпечення. Дослідження міжнародно-правових актів є необхідним не тільки для забезпечення належних гарантій захисту права на життя і здоров'я дітей, але й для усунення прогалин у вітчизняному законодавстві, і забезпечення правових засобів захисту і механізмів ефективного розслідування посягань на життя і здоров'я дітей.

Міжнародний нормативно-правовий розвиток захисту прав дитини починається тільки після Другої світової війни. Активні процеси інформатизації та глобалізації (1950 рік – до нашого часу) спонукають усю світову спільноту визначити на міжнародному рівні права і свободи людини, а дитину повноправним громадянином. Права дитини – це ті права і свободи, якими повинна володіти кожна дитина (дитиною визнається кожна людина до вісімнадцяти років) незалежно від будь-яких відмінностей: раси, статі, мови, релігії, місця народження, національного або соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Визначення прав дитини логічно випливає з основних ідей Загальної декларації прав людини [1]. Її окрема стаття присвячена дітям. У ній вказується, що ч. 2 ст. 25 визначено, що «Материнство і дитинство дають право на особливе піклування і допомогу»[1]. Таким чином, визнаючи рівні права дітей на всі свободи, проголошені в декларації, міжнародне співтовариство визнає необхідність додаткової допомоги і підтримки дітям.

[1] Ч. 1. ст. 25 Кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдівства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини. Ч. 2. Материнство і дитинство дають право на особливе піклування і допомогу. Всі діти, народжені у шлюбі або поза шлюбом, повинні користуватися однаковим соціальним захистом [1].

Під міжнародними стандартами розуміються норми, принципи, зразки, моделі правових норм, що встановлені та закріплюють правила поведінки суб'єктів міжнародного права у тих чи інших сферах міждержавницького співробітництва. Міжнародно-правові документи покладають юридичні обов'язки на держав-учасників: вони повинні застосувати всі необхідні заходи, а саме – законодавчі та адміністративні, для здійснення прав, що в них закріплені. Держави, що ратифікували Декларації [1; 2; 3; 4; 5], незалежно від рівня економічного розвитку, повинні забезпечити права для всіх хоча б мінімально.

Універсальний рівень закріплення права на життя є важливою гарантією визнання світовою спільнотою цього права та покладає на держави обов'язки щодо застосування механізмів його забезпечення та захисту. Здійснення заходів, спрямованих на забезпечення та захист права на життя, тісно пов'язано з іншими правами та свободами, а саме – з правом на охорону здоров'я.

Міжнародні стандарти в галузі захисту прав дитини встановлюють певні мінімальні вимоги, дотримуватися яких повинні всі держави, що їх ратифікували, а саме – міжнародних документів, міжнародних договорів та інших джерел міжнародного права. Вони містяться і в документах, не наділених обов'язковою юридичною силою, що приймаються міжнародними організаціями, наприклад, VII Конгрес ООН з питань запобігання злочинності та поводження з правопорушниками в 1985 році прийняв Стандартні мінімальні правила здійснення правосуддя щодо неповнолітніх [6].

Загальновизнаними міжнародними стандартами в галузі прав людини є закріплені положення в Загальній декларації прав людини 1948 року та в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 року і Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права 1966 року Необхідність законодавчо забезпечити охорону здоров'я дітей, захист їх прав спонукала Лігу Націй прийняти Женевську декларацію прав дитини в 1924 році [7].

У 1945 році було створено міжнародну організацію, ціль якої полягала в пошуку шляхів запобігання війнам на планеті Земля. 24 жовтня 1945 році на основі добровільної угоди незалежних суверенних держав, зокрема СРСР, США, Англії, Китаю, був підписаний Статут Організації Об'єднаних Націй (ООН). У цьому документі були зафіксовані мета, завдання, принципи, структура і напрямок діяльності ООН.

ООН приділяє особливу увагу захисту прав дітей. Одним з її перших правових актів був створений в 1946 році Дитячий фонд ООН як міжнародна надзвичайна організація допомоги дітям у розорених

Другою світовою війною країн Європи. З 1953 року Дитячий фонд ООН став іменуватися ЮНИСЕФ, він допомагає всім нужденним дітям світу [8].

10 грудня 1948 року прийнято Загальну декларацію прав людини [1], що розповсюджує свої норми на різні категорії індивідів, і, відповідно, вперше на нормативному рівні відображено основи захисту прав дітей. Результатом цієї декларації стало підписання пактів прав людини, що гарантували рівні права всім дітям і забезпечення їх основних соціальних потреб. Загальна декларація проголосила право особистості на захист життя, здоров'я, гідності, свободи, безпеки. Також в ній були поставлені питання щодо гуманізації виховання та освіти людини. Декларація підкреслила головний обов'язок держави та суспільства турбуватися про благополуччя сім'ї. За змістом цього фундаментального документа все це повинно бути віднесено до захисту відповідних прав дітей.

20 листопада 1959 року прийнято Декларацію прав дитини [2]. Принципами Декларації проголошено, що дитині, незалежно від кольору шкіри, мови, статі, віри законом повинен бути забезпечений соціальний захист, надано умови та можливості, що дозволили б їй розвиватися фізично, розумово, морально та духовно. У соціальному відношенні розроблено вимоги щодо створення умов для здорової та нормальної життєдіяльності дитини, гарантування її свободи та гідності. Дитина повинна бути першою серед тих, хто одержує захист і допомогу, а також захищеною від недбалого ставлення до неї, особливо від жорстокості та експлуатації. Важливим є те, що ця декларація передбачає, що «дитина внаслідок її фізичної незрілості потребує спеціальну охорону та турботу, які включають правовий захист як до, так і після народження». Цей документ відмічає при цьому внесок документів, що були прийняті значно раніше, а саме, Женевську декларацію прав дитини 1924 року [9] та Загальну декларацію прав людини з вирішення питання забезпечення благополуччя дітей. Ті положення, які тільки зазначалися у попередніх деклараціях, у декларації 1959 року суттєво розвиваються. Це стосується положення: «дитині законом та іншими засобами повинно бути забезпечено спеціальний захист та надані можливості та сприятливі умови, що дозволяли б їй розвиватися фізично, розумово, морально, духовно і в соціальному відношенні здоровим та нормальним шляхом, в умовах свободи та гідності» [2].

Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року [10] визначає політичні, економічні, соціальні, культурні права дітей до 18 років, проголошує право дитини на їх захист та обов'язковість

створення для цього необхідних умов. Дбаючи про захист прав дитини, держава має не тільки створити скоординовану систему їх реалізації, але й забезпечити застосування особливих механізмів їх впровадження. Наявність цих та інших міжнародних механізмів щодо захисту прав дітей свідчить про актуальність проблеми у світі [11]. Конвенція 1989 року як кодифікований нормативний акт з'єднала в єдиному документі права дітей, які раніше можна було знайти тільки завдяки дослідженню значної кількості документів, що мають відношення до різних галузей права. Базовими принципами прав дитини були визначені: право на життя, зокрема і на виживання та здорове формування; право на реєстрацію після народження, на громадянство та ім'я, можливість знати своїх батьків та отримувати від них турботу; право на збереження індивідуальності, у тому числі і на сімейні взаємозв'язки; право на цілісність сім'ї та на збереження контактів з батьками; право на возз'єднання з сім'єю; право дитини та її батьків залишати будь-яку країну, включаючи власну, та повертатися до своєї країни; право вільно висловлювати свої переконання.

Саме положення Конвенції сприяли визначенню поняття «дитини». Ст. 1 дає чітке розуміння – «дитиною є кожна людська істота до досягнення вісімнадцяти років». І, звичайно, найважливішим є те, що відповідно до Конвенції «дитина в силу її фізіологічної та інтелектуальної незрілості має потребу в особливій опіці, у тому числі відповідній правовій підтримці, як до так і після народження». Керуючись цим принципом основною ознакою дитини як окремого суб'єкта є вікові межі, що визначають правовий статус дитини [10].

Основні положення Конвенції про права дитини були відображені у міжнародних документах ООН, ЮНІСЕФ та національному законодавстві.

Так, в 1990 році було прийнято Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 45/113 від 14 грудня, що містить Правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі. Водночас приймаються Керівні принципи ООН для попередження злочинності серед неповнолітніх. Трьома роками пізніше – 29 травня 1993 року в Гаазі приймається «Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення» [12], а 25 травня 2000 року в Нью-Йорку підписується Факультативний Протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах [13]. Взагалі військові конфлікти і діти – це складна проблема і її рішення залежить від багатьох факторів.

Істотний внесок у вирішення цієї проблеми на правовому рівні внесла четверта Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року [14], яка передбачила норми загального захисту

цивільного населення, гарантуючи надання різних видів допомоги, необхідної для виживання цивільного населення.

У цих документах встановлюється, що діти повинні користуватися особливою повагою, бути забезпеченими турботою і допомогою; прийнято практично всі можливі заходи, щоб діти, які не досягли 15-тирічного віку, не брали участі у військових діях [8].

На сьогодні важливе значення має ратифікація низки міжнародних договорів у сфері захисту прав дитини, розроблених у межах Ради Європи і Гаазької конференції з міжнародного приватного права, що дозволяють вирішувати практичні питання, які стосуються здійснення прав дітей, регулюють відносини батьків і дітей як матеріальні, так й особисті. Ратифікація Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (1980 рік); Європейської конвенції про здійснення прав дітей (1996 рік); Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей (1996 рік); Конвенції про контакт з дітьми (2003 рік); Конвенції про стягнення аліментів за кордоном (1956 рік) та Конвенції про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання (1973 рік), Європейської конвенції про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми (1980 рік) сприяло внесенню змін і доповнено у національне законодавство щодо захисту права дитини на життя і здоров'я, удосконаленню діяльності суб'єктів запобігання злочинам щодо дітей, визначення ефективного механізму взаємодії таких суб'єктів та заходів, які здійснюються.

Крім того, Україна вже не лише приєднується до чинних конвенцій, але й бере активну участь у розробленні нових міжнародних інструментів у сфері захисту дітей від окремих видів кримінальних правопорушень, а саме – Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення [18].

Міжнародний захист прав дітей у своїй основі регулюється загальногалузевими принципами прав людини та особливими принципами щодо дітей. Принципи є законодавчою базою, якою визначаються певний порядок захисту дітей, і кожній країні особливо важливо гарантувати закріплення в національних законодавствах міжнародних засад захисту прав дитини.

Тому сьогодні важливим напрямом діяльності нашої держави є захист дітей від їх незаконного переміщення, що передбачено в Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, яка визначає механізм для забезпечення повернення дітей, яких незаконно вивозять або утримують, до країни постійного місця проживання.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена в резолюції 217 А (ІІІ) ГА ООН від 19 груд. 1946 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
2. Декларація прав дитини : прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листоп. 1959 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384.
3. Конвенція про права дитини : підпис. 20 листоп. 1989 р. ; ред. зі змінами схв. резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 груд. 1995 р. URL: https://zakon rada.gov.ua/laws/show/995_021.
4. Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми : прийнята 20 трав. 1980 р. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_327.
5. Європейська конвенція про здійснення прав дітей : прийнята 25 січ. 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135.
6. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. Київ : Укр. енцикл., 2001. URL: https://leksika.com.ua/legal/.
7. Права ребенка. *Энциклопедия Кругосвет. Универсальная научно-популярная энциклопедия*. [сайт]. URL: http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/sociologiya/PRAVA_REBENKA.html.
8. Трестер Ю. О. Міжнародні механізми захисту прав дітей. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 9. URL: http://ww155w.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=632.
9. Європейська мережа омбудсменів з прав дітей (ENOC). *Права дитини* : [сайт]. URL: http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/child/information.html.
10. Конвенція про права дитини : підпис. 20 листоп. 1989 р. ; ред. зі змінами схв. резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 груд. 1995 р. URL: https://zakon rada.gov.ua/laws/show/995_021.
11. Права дитини та механізм їх захисту / Об’єднана асоціація студентів-юристів Закарпаття ; Мережа Нідерландських благодійних фондів для Центральної та Східної Європи ; Міжобласний благодійний фонд «Фонд розвитку Карпатського Єврорегіону». Ужгород, 2009. 46 с. URL: http://romny-mcss.edukit.sumy.ua/Files/downloads/book2.pdf.
12. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім’ям : Закон України від 1 черв. 2000 р. № 1768-ІІІ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14.
13. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах : ратифікован Законом України від 23 черв. 2004 р. № 1845-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795.

14. Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни : прийнята 12 серп. 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154.

15. Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей : підпис. 19 жовт. 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_002.

16. Конвенція про стягнення аліментів за кордоном : підпис. 20 черв. 1956 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_659.

17. Конвенція про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання : підпис. 02 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_001.

18. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення : підпис. 25 жовт. 2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927.

Іващенко Віта Олександрівна,
професор кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ: МІЖНАРОДНІ ПИТАННЯ ЗАБОРОНИ

Останнім часом особливої актуальності набувають проблеми дослідження воєнних злочинів, які становлять підвищену суспільну небезпеку, характеризуються підвищеною жорстокістю та масовими звірствами. Підтвердження цих положень світ побачив на прикладах таких діянь, вчинених в Україні, у ході російсько-української війни.

Враховуючи численні випадки таких правопорушень держави ще раніше намагалися знайти раціональні засоби протидії воєнним злочинам. З метою гуманізації способів ведення війни, захисту прав окремих громадян, які причетні до воєн, були проголошені окремі декларації та укладені конвенції.

Серед документів, які були прийняті ще до Першої світової війни, можна назвати такі: Женевська угода про покращання долі хворих і поранених у діючих арміях 1864 р., перероблена і доповнена в 1906 і 1929 р.р.; Санкт-Петербурзька декларація про відміну застосування вибухових і запалювальних куль 1868 р.; Гаазька декларація про заборону застосування куль, що легко сплющуються і розвертаються у тілі людини 1907 р.; Гаазька декларація про заборону застосування снарядів, призначених поширювати задушливі чи шкідливі гази 1907 р.; Женевська конвенція про покращення долі поранених і хворих у діючих

арміях 1906 р.; Гаазька конвенція про закони і звичаї суходільної війни 1907 р.; Гаазька конвенція про встановлення підводних мін, що автоматично вибухають від дотику 1907 р.; Женевський протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних та інших подібних газів і рідин та бактеріологічних засобів 1925 р.
Вказаними документами заборонено руйнувати і заволодівати ворожою власністю, конфіскувати приватну власність, вбивати або ранити полоненого, використовувати отруєну зброю, під час облог і бомбардувань належить уживати всіх необхідних засобів, аби вберегти, наскільки можливо, храми, будівлі, що слугують цілям науки, мистецтва та благодійності, шпиталі й місця, де зібрано хворих і поранених, за умови, що такі будівлі й місця не слугували водночас воєнним цілям. Важливим рішенням стала заборона Женевським протоколом 1925 р. бактеріологічних методів ведення війни.

Значно активізувалася робота щодо заборони воєнних злочинів після Другої світової війни. Практика показала, що міжнародні документи, спрямовані на гуманізацію війни, уже не відповідали вимогам часу та потребували суттєвого вдосконалення.

У статті 6 Статуту Нюрнберзького Міжнародного воєнного трибуналу 1945 року до категорії воєнних злочинів віднесені: порушення законів чи звичаїв війни, у тому числі вбивства, тортури чи захоплення у рабство або з іншою метою цивільного населення окупованої території; вбивства або тортури військовополонених чи осіб, які перебувають у морі; вбивства заручників; пограбування громадської чи приватної власності; безглузде руйнування міст чи сіл; розорення, що не виправдані воєнною необхідністю, та інші злочини [1]. Зазначена систематизація воєнних злочинів вимагала створення спеціальної міжнародно-правової бази щодо протидії цим діянням з урахуванням нових умов і методів ведення війни.

З цією метою в 1949 р. в Женеві була скликана конференція, яка працювала у період з квітня по серпень. У її роботі взяли участь також представники України. Підсумком роботи конференції стало прийняття чотирьох окремих Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р.: «Про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях» [2], «Про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі» [3], «Про поводження з військовополоненими» [4], «Про захист цивільного населення під час війни» [5]. З урахуванням важливості прийнятих документів, заслуговує на увагу розгляд окремих їх положень.

У ст. 50 Конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях (Конвенція I) та в ст. 51 Конвенції про поліпшення долі

поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі (Конвенція II) до воєнних злочинів та злочинів проти людяності віднесені: умисне вбивство; тортури; нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти; умисне заподіяння тяжких страждань або серйозного тілесного ушкодження; спричинення шкоди здоров'ю; незаконне, довільне і широкомасштабне знищення і привласнення майна, яке не виправдане воєнною необхідністю.

Конвенцією про поводження з військовополоненими (Конвенція III) (ст. 130), крім названих, до воєнних злочинів віднесені: примушування військовополоненого до служби в збройних силах ворожої держави, або умисне позбавлення його прав на справедливе та належне судове розслідування.

Крім того, Конвенція про захист цивільного населення під час війни (Конвенція IV) (ст. 147) як злочин кваліфікує: примушування цивільного населення служити в збройних силах ворожої держави; нелегальну депортацію чи переведення або нелегальне ув'язнення; злочинні посягання на власність.

У подальшому Римський статут міжнародного кримінального суду до воєнних відніс злочини, якщо вони вчинені в рамках плану чи політики або за умови великомасштабного вчинення таких злочинів.

Більше того, до воєнних злочинів Римський статут міжнародного кримінального суду відніс більше 50 складів, які порушують Женевські конвенції 1949 року, закони та звичаї війни і можуть бути вчинені під час збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру. Серед таких злочинів: умисне вбивство; катування чи нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти; умисне спричинення сильних страждань чи серйозних тілесних ушкоджень чи шкоди здоров'ю; незаконне, безглузде та великомасштабне знищення і присвоєння майна, не викликане воєнною необхідністю; примушування військовополоненого чи іншої особи, що охороняється, до служби у збройних силах ворожої держави; захоплення заручників; умисні напади на цивільне населення як таке чи окремих цивільних осіб, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях; напад на незахищені і, які не є воєнними цілями, міста, села, помешкання чи будови або їх обстріл із застосуванням будь-яких засобів; умисне нанесення ударів по будівлях, призначених для релігії, освіти, мистецтва, науки чи благодійності, історичних пам'ятниках, шпиталях та місцях скупчення хворих і поранених, за умови, що вони не є воєнними цілями; інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються у збройних конфліктах неміжнародного характеру в установлених рамках міжнародного права.

Безсумнівно, одними з небезпечних міжнародних суспільно небезпечних діянь є воєнні злочини, застосування злочинних методів ведення війни. Адже і у третьому тисячолітті у багатьох куточках земної кулі точаться війни, спалахують збройні конфлікти. На жаль, повною мірою це стосується України. Залишається небезпека застосування зброї масового знищення. Зазначені проблеми вимагають спільних зусиль держав, постійної співпраці в боротьбі з цими явищами. При цьому традиційних засобів у протидії злочинності вже недостатньо. В цілому в міжнародному житті з'явилися питання в галузі боротьби зі злочинністю, які мають бути вирішені міжнародним співтовариством. Разом з тим, особи, які вчиняють міжнародні злочини та злочини міжнародного характеру повинні нести кримінальну відповідальність, як на підставі міжнародних документів, так і за допомогою національних правових систем.

Так, Міжнародний кримінальний суд після звернення 39 держав-членів суду 03 березня 2022 р. розпочав розслідування злочинів, пов'язаних із агресією Російської Федерації проти України. Як було розглянуто вище, під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду підпадають воєнні злочини. Також позов України проти Росії почав розглядати Міжнародний суд Організації Об'єднаних Націй. Ми сподіваємося і, як держава, повинні зробити все можливе, щоб військово-політичне керівництво Російської Федерації, яке причетне до цих злочинів, а також кожен їх виконавець понесли справедливі покарання.

Список використаних джерел

1. Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн осі. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/998_201#Text.

2. Про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях: Конвенція від 12 серп. 1949 р. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text.

3. Про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі: Конвенція від 12 серп. 1949 р. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text.

4. Про поводження з військовополоненими: Конвенція від 12 серп. 1949 р. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

5. Про захист цивільного населення під час війни: Конвенція від 12 серп. 1949 р. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

6. Римський статут міжнародного кримінального суду. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

Ілляшенко Олексій Володимирович,
солдат 7-ї зведеної стрілецької роти
в/ч А 4081 Сил територіальної оборони ЗСУ,
кандидат юридичних наук;
Зарубей Вікторія Володимирівна,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ ГРУП І ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ, ЯКІ ЗАЙМАЮТЬСЯ НЕЗАКОННОЮ ТОРГІВЛЕЮ ОРГАНАМИ І ТКАНИНАМИ ЛЮДИНИ

Сьогодні викликає напруження та резонанс у суспільстві такий вид злочинів як – незаконна торгівля органами і тканинами людини (далі – НТОіТЛ). Як свідчить проведений аналіз слідчо-судової практики, особливістю вчинення злочинів, пов'язаних з вилученням органів або тканин людини для трансплантації, є те, що дані злочини вчиняються тільки у виді організованого злочинного угруповання.

Нами встановлено у ході дослідження, зазначені учасники, серед яких можуть бути як фізичні, так і юридичних особи, відграють різну роль в процесі НТОіТЛ – від безпосередньої участі у торгівлі людьми з метою вилучення органів до організації та заохочення інших осіб до вчинення даного злочину.

Доцільним, у зв'язку з цим, є розгляд учасників організованих угруповань, які займаються НТОіТЛ. Зокрема, за методологічне підгрунтя у цій роботі взята характеристика осіб, котрі втягнуті у сферу НТОіТЛ, яка надана А. Вілісом, зокрема це:

Дилери. Дилер – це обов'язково особа, яка легко контактує з людьми, і їй притаманна властивість умовляти, переконувати, щоб спонукати донора продати свою нирку або інший орган. Він повинен бути знавцем психики людей, щоб знайти правильний підхід і знати як краще сказати, що отримати бажаний та необхідний результат.

2. Посередники. Часто такими є заклади та підприємства, котрі пов'язані співпрацею з моргами.

3. Виконавці операції незаконної трансплантації – лікарі. Необхідно відзначити, що за незаконне вилучення органів і тканин всю відповідальність на себе бере лікар, або особа, яка дуже добре володіє знаннями з медицини, зокрема хірургії, а також практикували у цій галузі. Трансплантацію можуть виконувати, як правило, тільки п'ять сертифікованих лікарів-трансплантологів, і тому можливість того, що

органи пересаджують несертифіковані лікарі без необхідного обладнання дуже мізерна, і майже неможлива. Така операція триває більше 4 годин. Основними причинами, чому лікарі виконують такі операції, при цьому ризикуючи своєю репутацією та роботою є: по-перше, неможливість знайти гарно оплачувану роботу; і, по-друге, за такі операції можна заробити значну суму грошей.

4. Покупці та продавці. Як свідчить практика, розцінки людських органів просто вражають. Зазвичай, для донора ціна за орган є меншою, ніж ціна по якій продається покупцеві. Оскільки донори здебільшого знаходяться в державах, в яких царює бідність та хаос, то і ціни за орган швидко змінюються. Наприклад, на чорному ринку це виглядає так: 4425 USD за міхуровий пузир, 55 USD за шматочок шкіри та від 1000 до 2000 USD за нирку. Але, так як в кожній державі у бідності є різні рівні, то і відповідно коливаються ціни [1].

Отже, такі злочини можуть вчинятися тільки сертифікованим хірургом-трансплантологом за допомогою особливої апаратури. Згаданих спеціалістів поділяють на такі групи: 1) лікарі, в яких є ліцензії і вони оперують, оскільки не вистачає коштів на існування; 2) лікарі, в яких є ліцензія і є кошти, але беруть участь у незаконній операції, тому що трансплантація - його єдине захоплення в житті. Але такого типу хірурги − дуже рідкісне явище; 3) лікар, в якого відібрали ліцензію за провину іншого виду; 4) студент останнього курсу, який через відомі або невідомі причини не отримав диплом або сертифікат. Другий випадок - це коли сертифікований лікар не знаходить роботу за власною професією або просто зустрічається з труднощами отримати роботу [1].

Необхідно зазначити й про той факт, що організовані злочинні групи диверсифікують свою злочинну діяльність, адже вони гнучко та оперативно реагують на ситуацію, що склалась, наживаючись при цьому на нових ринках та виявляючи нові незаконні товари, що в подальшому надають їм величезного прибутку при цьому будуть не пов’язані з високим ризиком виявлення злочинної діяльності [2]. Саме тому незаконний обіг органів і тканин людини є дуже привабливим і є досить прибутковою справою з урахуванням високого попиту та постійного дефіциту пропозиції, оскільки органи можуть братися у живих людей чи померлих без згоди родичів або ж викрадатися із моргів.

Результати даного дослідження засвідчують, що фінансова вигода залишається головним мотивом для злочинців. Поряд з цим, мали місце й інші мотиви вчинення даного злочину, наприклад, заради самоствердження.

Як показали результати дослідження, найбільш поширеними формами НТОіТЛ є:

а) здійснення стосовно людини будь-якої іншої незаконної угоди, пов’язаної із законним чи незаконним переміщенням за її згодою або

без згоди через державний кордон України для подальшого продажу чи іншої передачі іншій особі або особам (вербування людей, вивіз їх за кордон та подальша передача іншим особам для подальшого продажу) − 56,9%;

б) продаж людини (передача людини у фактичну власність іншої особи за грошову винагороду) − 30,8%;

в) інша оплатна передача людини (передача людини у фактичну власність іншої особи за матеріальну винагороду (за винятком грошей) або за надання послуг) – 12,3%.

На підставі аналізу слідчо-судової практики, а також вивченні думок практичних оперативних працівників, можна запропонувати типову схему злочинної організації, яка спеціалізується на злочинах вищезазначеного виду:

1. Лідер. Як правило, із злочинної організації його знають не більше ніж 2–3 особи. Лідером, як правило, є особа з-поміж спеціалістів-трасплантологів, діючих великих функціонерів, з освітою у сфері гуманітарних та природничих галузей знань і початковими медичними знаннями. Це тип людини розумної, із сильною волею, широкими зв'язками, як в Україні, так і за кордоном. Отже, він має доступ до найвищих ешелонів влади, користується їх заступництвом, знайомий з керівництвом різних міністерств і відомств, зарубіжними бізнесменами та працівниками. Відмітною рисою є виключний цинізм та жага наживи будь-якою ціною.

2. «Штаб». Він складається з керівників нижче перерахованих відділів, які керують визначеними напрямами злочинної діяльності.

3. «Відділи»:

– медичний, до якого входять два відділення: відділення трансплантації органів або тканин людини, де проводиться пряма трасплантація; відділення консервації органів або тканин людини, де виготовляються та зберігаються вилучені в жертв органи;

– інформаційний, що складається з двох відділень: відділення медичної інформації, яке здійснює збір даних про «потенційних донорів» у лікувально-профілактичних установах; відділення соціальної інформації, яке отримує дані від працівників відділень соціального захисту населення про родинні та інші зв'язки потенційних донорів. Така інформація враховується при подальшому плануванні операцій із затримання людей та вилучення в них органів або тканин. Отже, в даний відділ входять спеціалісти, в тому числі лікарі, у неліцензованій медичній установі; особи, які не здобули визнання в офіційній медицині та інших сферах діяльності; основна категорія – хірурги, які не вміють професійно оперувати. У ліцензованій медичній установі – спеціалісти, які проводять реанімаційні

процедури, спрямовані на підтримку кровообігу та здоров'я функціонування органа майбутнього донора; спеціалісти, які оформлюють документи, необхідні для проведення цієї операції. Спеціалісти, які підготовлюють реципієнта до операції та проводять безпосереднє оперативне втручання з трансплантації органа або тканини.

– юридичний відділ, який складається з висококваліфікованих юристів, які консультують керівництво злочинної організації із цивільних та кримінальних питань;

– господарський відділ, що забезпечує злочинців усім необхідним від "суперсучасної" апаратури до авторучок;

– відділ замовлень, що складається з двох відділень: відділення «внутрішнього ринку», яке приймає замовлення та здійснює постачання органів або тканин для трансплантації в неліцензовані медичні установи; відділення «зовнішнього ринку» – головний підрозділ злочинного угруповання, який здійснює транспортування законсервованих органів за кордон України, керує відправленням живих донорів за кордони України під видом туристичних поїздок та працевлаштування;

– група бойовиків, яка забезпечує затримку донорів, ліквідацію свідків і трупів, охорону об'єктів, супровід вантажів і людей тощо [3, с. 84−85].

Як показує практика, зазначені злочини вчиняються декількома, а частіше за все багатьма злочинцями або злочинними угрупованнями, які мають у своєму складі осіб різних галузей знань, професій та соціальних статусів і виконують залежно від цього чітко відведені функції з підготовки, вчинення та приховування зазначених видів злочину.

Слід також зазначити, що зусилля організованих груп є скоординованими і охоплюють ряд операцій та логістичних функцій, зокрема: організація поїздки до іншої країни: бронювання квитків, відкриття візи, виготовлення паспортів; підготовка жилих приміщень; розробка відповідних документів; здійснення фінансових операцій; ведення медичного обліку; перевірка крові та тканин тощо [4, с. 59].

Цікавими, з огляду розробки заходів протидії цьому злочину є методи роботи торговців органами і тканинами людини. Як встановлено у ході даного дослідження, мережі НТОіТЛ зазвичай працюють за загальними або стратегічними напрямками міжнародних брокерів, які, як правило, вільно переміщаються між країнами, в яких мережа є активною. Ці брокери виробляють стратегічні рішення для мереж, в тому числі здійснюють вибір цільових груп населення, які в подальшому стануть жертвами – донорів. Також здійснюється відбір місцевих брокерів для подальшої роботи. Слід зазначити, що

міжнародні брокери, як правило, підтримують контакт з одержувачами органів. Ці брокери частіше за все контролюють фінанси, які потім розподіляються по іншим частинам злочинної мережі.

Міжнародний брокер може також визначити місце проведення операції – трансплантації, а також призначати хірургів – трансплантологів. Місцем розташування, виступають, як правило, лікарні або приватні клініки. Плата за пересадку, як правило, узгоджується з адміністрацією клініки. Ця плата може бути включена в прайс за орган, щоб додаткові витрати оплачувалися безпосередньо в клініці одержувачем. До складу хірургів- трансплантологів, як правило, але є і виключення, входять хірурги, які проживають в даній країні, де проходить операція, але бувають випадки, коли хірурги можуть походити з іншої країни – донора або реципієнта. Часто підбір хірургічної бригади залишається на розсуд хірурга-трансплантолога [4, с. 59].

Як встановлено, міжнародний брокер працює через місцевих брокерів (рекрутери), щоб завербувати жертв – майбутніх донорів. Місцеві рекрутери, іноді їх ще називають «мисливцями за нирками» в основному працюють в одній країні, громадянами якої вони є. Більшості рекрутерам призначається конкретний географічний район, де вони можуть вербувати жертв-донорів. Необхідно зауважити, що рекрутером може виступати особа, яка сама була жертвою даного виду злочину і працюють примусово на злочинну організацію.

Далі схема виглядає наступним чином: місцеві брокери вибирають особу, яка є вразливою для вербування, адже жертви частіше за все є малоосвіченими, безробітними або тимчасово не працюють, і часто мають обмежений досвід подорожі за кордон. Як правило, їм не вистачає медичних знань, зокрема, пов'язаних з трансплантаційною хірургією та її можливими наслідками.

Як показали результати даного дослідження, основними методами вербування потерпілих, котрі найчастіше використовувались дилерами були такі: у 47,7 % випадків – мережа I№ter№et; у 20,9 % – оголошення, опубліковані в пресі; 16,5 % – шлюбні агентства; 14,9 % – туристичні фірми. Так, первинний контакт між брокером і потенційним донором проводиться за допомогою різних способів, у тому числі з вуст в уста або через відповідь на інтернет-оголошення. Наприклад, при працевлаштуванні беруть проби крові від донора з метою проведення подальших лабораторних досліджень на сумісність донора та реципієнта. Найчастішим методом отримання органів, є заманювання людей за кордон брехливими обіцянками, наприклад можливостями отримання роботи або іншої економічної вигоди, котрі в подальшому не виконуються. У країнах призначення жертв або переконують, або

примушують продавати свої органи за рахунок погашення боргу за проїзд, і у кращому випадку вони отримують якусь незначну винагороду [4, с. 29, 73]. Що стосується реципієнтів органів, то їм доводиться платити більш високі ціни, частина суми якої йде брокерам, хірургам та директорам лікарень, що діють у рамках організованої злочинної мережі.

Виходячи з вищевикладеного можна сформулювати визначення транснаціональної організованої злочинності, що пов'язана з НТОіТЛ, зокрема це: координація злочинних організацій і співтовариств, які займаються незаконною торгівлею органами і тканинами людини, що мають при цьому розгалужену мережу філій за кордоном, котрі використовують міжнародні зв'язки для постійного здійснення глобальних незаконних операцій, зокрема, пов'язаних з НТОіТЛ, а також пов'язаних із переміщенням потоків інформації, фінансів, фізичних об'єктів, людей, органів або тканин, інших матеріальних і нематеріальних коштів через державні кордони з метою використання сприятливої ринкової кон'юнктури в одній або декількох іноземних державах для одержання значної матеріальної вигоди, а також для ефективного ухилення від заходів соціального контролю із використанням корупційних схем, насильства, а також можливості скористатися недоліками та прогалинами у правових системах кримінального законодавства та правосуддя різних країн.

Список використаних джерел

1. Андрейс Вилкс. Торговля людьми и органами человека: Електронний режим доступу: http://www.proza.ru/2009/03/19/577

2. Cou№cil of Europe, Parliame№tary Assembly, Social, Health a№d Family Affairs Committee «Trafficki№g i№ orga№s i№ Europe», docume№t 9822, 3 Ju№e 2003.

3. Долгова А.И. Организованная преступность / А.И. Долгова, С.В. Дьяков. М., 1996. 381 с.

4. Pearso№, Elai№e, 'Coercio№ i№ the Kid№ey Trade? A backgrou№d study o№ trafficki№g i№ huma№ orga№s worldwide' Deutsche Gesellschaft fur Tech№ische Zusamme№arbeit (GTZ) GmbH, April 2004, pp.10-11, available at www.gtz.de/de/dokume№te/e№-svbf-orga№-trafficki№g-e.pdf.

Конюшенко Яна Юріївна,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Від початку повномасштабного російського вторгнення в Україну за інформацією Офісу Генерального прокурора станом на 10 травня 2022 року правоохоронці зареєстрували вже 10 619 воєнних злочинів та 5038 злочинів проти національної безпеки України. Внаслідок збройної агресії за офіційними даними ювенальних прокурорів 642 дитина постраждала в Україні внаслідок збройного вторгнення рф в нашу державу. При цьому 226 дітей загинуло та 416 отримали поранення [1].

Незважаючи на те, що Україна вже вісім років перебуває в умовах збройного конфлікту, за цей час до кримінального процесуального законодавства були внесені деякі зміни. Проте з початком війни 24 лютого 2022 року стало зрозуміло, що необхідних законодавчих змін для належного здійснення досудового розслідування та правосуддя є недостатньо.

Таким чином, для належного функціонування всієї системи кримінальної юстиції та ефективного виконання завдань кримінального провадження Верховна Рада внесла низку змін як до Кримінального процесуального кодексу, так і до Кримінального кодексу України.

01.05.2022 року набрав чинності Закон України № 2201-IX від 14.04.2022 року «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану».

Зокрема, внесені зміни стосуються загального порядку проведення слідчих (розшукових) дій. Відповідно до ч. 4 ст. 223 КПК України допускається проведення слідчих дій у нічний час (з 22 години до 6 години) в порядку, встановленому ст. 615 КПК України.

Крім того, в п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України передбачено, що у разі введення воєнного стану відомості, які підлягають внесенню до Єдиного реєстру досудових розслідувань, вносяться до нього за першої можливості, а процесуальні дії під час кримінального провадження фіксуються у відповідних процесуальних документах, а також за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, крім випадків, якщо фіксування за допомогою технічних засобів неможливе з технічних причин.

За відсутності можливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних дій фіксація здійснюється доступними технічними засобами з подальшим складенням відповідного протоколу не пізніше сімдесяти двох годин з моменту завершення таких слідчих (розшукових) дій чи відповідних процесуальних дій.

При проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без залучення понятих. У такому разі хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису [2].

З огляду на наведене, варто звернути увагу на наступні питання:

по-перше, на нашу думку, за відсутності можливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних дій слідчий, прокурор повинні скласти постанову відповідно до вимог ст. 110 КПК України, в якій необхідно зазначити обґрунтування щодо неможливості складання процесуальних документів в умовах, що склалися, а також вказати ідентифікаційні ознаки технічних засобів. Разом із тим, відповідно до ч. 6 ст. 110 КПК України у разі необхідності постанова слідчого, прокурора може виготовлятися в електронній формі з використанням кваліфікованого електронного підпису службової особи, яка прийняла відповідне процесуальне рішення;

по-друге, окремі питання участі понятих під час проведення слідчих (розшукових) дій нами досліджувалися раніше. Слід зазначити, що доцільно взагалі відмовитися від участі понятих під час проведення слідчих (розшукових) дій. На сучасному етапі розвитку технічних засобів фото-, відеофіксації більш раціональним і дієвим виглядає їх застосування, а не участь понятих, що додатково обґрунтовується досвідом інших зарубіжних країн, які вже давно відмовилися від інституту понятих у кримінальному процесі.

Як серед науковців, так і серед практиків ставлення до цього інституту кримінального процесуального права є неоднозначним. Так, Ж. В. Удовенко пропонує залишити питання щодо участі понятих у кримінальному провадженні на розсуд учасника слідчої (розшукової) дії, стосовно якого її провадять. Дослідник вважає, що з метою забезпечення невтручання у приватне життя особи, такий учасник особисто буде вирішувати, чи залучати понятих, чи замінити їх

застосуванням технічних засобів для забезпечення безперервного відображення їх перебігу [3]. О. В. Гресь та В. А. Фастовець пропонують взагалі відмовитись від участі понятих у кримінальному провадженні, обґрунтовуючи свою позицію їх пасивністю під час проведення слідчих (розшукових) дій, повною некомпетентністю щодо дій слідчого, неможливістю розпізнати законність чи незаконність дій слідчого, неусвідомлення процесуальних вимог, що висуваються до проведення певної процесуальної дії, а також змісту і правил фіксації слідчих (розшукових) дій [4, с. 3; 5, с. 81].

Ми схвально сприймаємо останню позицію та повністю її підтримуємо, оскільки вважаємо інститут понятих застарілим рудиментом, що не лише не захищає права осіб, пов'язаних із проведенням слідчих (розшукових) дій, а й призводить до таких фальсифікацій як «підставні поняті».

Крім того, догматично сприймається присутність понятих як гарантія забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, але ж потрібно пам'ятати, що в часи, коли було запроваджено інститут понятих не існувало тих засобів технічної фіксації, що є в достатку сьогодні. Додаткові ускладнення в діяльності слідчого у вигляді відшукання не менше двох понятих, з'ясування можливості їх участі у конкретному кримінальному провадженні, проведення в подальшому допиту таких учасників як свідків жодним чином не сприяють забезпеченню швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування [6, с. 64−66].

Вважаємо за необхідне продовжити практику заміни участі понятих застосуванням технічних засобів.

Безумовно, зазначені зміни дозволять забезпечити більш оперативне та ефективне розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану.

Тож питання доцільності запровадження спрощеної процедури проведення окремих слідчих (розшукових) дій заслуговує на увагу та подальшу наукову розробку.

Список використаних джерел

1. Офіс Генерального прокурора задокументував 15657 злочинів проти України. URL: https://armyi№form.com.ua/2022/05/10/ofis-ge№eral№ogo-prokurora-zadokume№tuvav-15657-zlochy№iv-proty-ukrayi№y.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#top.

3. Удовенко Ж. В. Невтручання у приватне життя при провадженні деяких слідчих (розшукових) дій. *Часопис Національного*

університету «Острозька академія». 2013. № 2 (8). (Серія «Право»). URL: http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/№2/13uzvsrd.pdf.

4. Гресь О. В. Коли вони прийдуть… : судді й адвокати пропонують стратегію захисту прав під час обшуку. *Закон і бізнес*. 2017. № 40. URL: http://zib.com.ua/ua/pri№t/130534-yak_№e_dopustiti_porushe№№ya_ prav_lyudi№i_pid_chas_obshuku.html.

5. Фастовець В. А. Інститут понятих. Архаїчне явище чи процесуальна гарантія захисту прав учасників кримінального судочинства? *Вісник прокуратури*. 2012. № 3. С. 74–81.

6. Конюшенко Я. Ю. Проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні: проблеми теорії та практики : монографія. Харків : Факт, 2020. 471 с.

Корольчук Віктор Володимирович,
т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ПРОФАЙЛІНГ У РОБОТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

На етапі розвитку перед людством гостро постають проблеми великих міст. Місто як штучне місце існування, створене людиною, дозволяє йому меншою мірою, ніж раніше, залежати від екстремальних факторів природного характеру. Місто дає широкі можливості для підвищення комфортності умов життя, для розвитку духовної та творчої діяльності кожної людини. Місто приваблює людей різних національностей, із різних географічних районів. У місті кожна людина оточена людьми і водночас є оточенням для інших людей. У будинку, у транспорті, у магазинах, на вулиці, на виробництві люди вступають у різноманітні складні міжособистісні стосунки. Нагромадження людей є сприятливим підґрунтям для виникнення міжособистісних та групових конфліктів, погіршення кримінальної обстановки, порушення екологічної рівноваги, збільшення небезпеки для життя та здоров'я людини. Не кожна людська спільність є відкритою книгою. Але читати чи хоча б переглянути її можна за допомогою профайлінгу оперативного дистанційного безінструментального визначення сутності та намірів людської групи чи спільності на основі прихованого аналізу їх параметрів та невербальної та вербальної поведінки. Тобто

профайлінг натовпу має свої кінцеві цілі: виявити, попередити, запобігти.

Професійна діяльність патрульного поліцейського завжди була пов'язана із досить високим фактором ризику для життя. Його інтенсивність багаторазово зросла за умов воєнного стану. Патрульні повинні бути готові до застосування проти них фізичної сили, спеціальних засобів та зброї у будь-яких складних та екстремальних ситуаціях. І від того, якою мірою поліцейський підготовлений до дій у таких ситуаціях, залежатиме не лише життя та здоров'я самого поліцейського, а й громадян, та його колег.

Виконуючи свої повсякденні обов'язки співробітник правоохоронних органів спілкується з різними категоріями посадових осіб, керівниками різного рангу, громадянами, правопорушниками. Аналіз професійної діяльності співробітника внутрішніх справ показує, що всі його службові характеризуються високою різноманітністю, супроводжуються безліччю ділових та міжособистісних контактів з людьми як усередині, так і поза організаційною системою, характеризуються швидкою зміною подій, різноманіттям виконуваних дій. Зокрема йому доводиться мати справу з найважчим у соціальному відношенні контингентом, для якого характерна наявність асоціальних установок, некерованість, агресивність, прихований характер злочинної діяльності, протиборство та вороже ставлення до представників влади. Комунікативна компетентність є можливість встановлювати та підтримувати необхідні контакти з іншими людьми. До складу компетентності включають сукупність знань, умінь та навичок, що забезпечують ефективне спілкування. Така компетентність передбачає вміння змінювати глибину і коло спілкування, розуміти і бути зрозумілим партнерами зі спілкування. Комунікативна компетентність безпосередньо пов'язана з особливостями виконуваних людиною соціальних ролей. Комунікативна компетентність передбачає адаптивність та свободу володіння вербальними та невербальними засобами спілкування. Таким чином, і індивідуально-особистісні якості, і соціально-культурний та професійний досвід сприяють формуванню комунікативної компетентності. Не кожна людина є відкритою книгою. Але читати чи хоча б перегорнути або переглянути її можна за допомогою профайлінгу − оперативного дистанційного безінструментального визначення сутності та намірів людини на основі прихованого аналізу її зовнішності, вчинків, невербальної та вербальної поведінки.

Як будь-яка сфера людської діяльності, діяльність профайлера має свої цілі: скласти (провести) враження, інформувати, виявити, попередити, запобігти і т. д. Одне з найнагальніших питань, що потребують

прагматично орієнтованих відповідей, − питання про засоби, за допомогою яких люди обмінюються інформацією. Щодо діяльності органів внутрішніх справ та поліції найперспективнішими є такі напрямки застосування профайлінгу: − в оперативно-розшуковій діяльності ОВС при складанні психологічного портрета злочинця (кримінальний профайлінг); − в оперативно-розшуковій діяльності ОВС, діяльності дільничних уповноважених поліції та при несенні патрульно-постової служби на території, що обслуговується (територіальний профайлінг); − під час проведення окремих слідчих дій (огляд, допит, очна ставка, обшук) (слідчий профайлінг); − в оперативно-розшуковій діяльності ОВС, діяльності дільничних уповноважених поліції та при несенні патрульно-постової служби на території, що обслуговується (територіальний профайлінг); − при проведенні окремих слідчих дій (огляд, допит, очна ставка, обшук) (слідчий профайлінг); − у забезпеченні транспортної безпеки (транспортний (або оперативний) профайлінг); − при забезпеченні безпеки великих масових заходів (спортивного, культурно-видовищного, політичного характеру та ін.) (Профайлінг при проведенні масових заходів);

Детермінант поведінки людини дуже багато - це фактори виховання, стать, вік, спадковість, інтереси, соціальні ролі, моральні норми, принципи, національні особливості та багато іншого. Серед цієї множини факторів треба з'ясувати − які з них головні, а які другорядні, які зв'язки між ними тощо. На що потрібно звертати увагу насамперед, коли спілкуєшся з незнайомою людиною.

Профайлінг все активніше береться на озброєння бізнесом, допомагаючи власникам та топ-менеджерам компаній оцінювати наміри та достовірність висловлювань своїх співробітників, партнерів, клієнтів. Таким чином можна говорити про існування таких напрямків профайлінгу як: Авіаційний профайлінг − напрям профайлінгу, мета якого − виявлення за невербальними ознаками пасажирів, які мають намір вчинити терористичний акт на борту повітряного судна, в будівлі аеропорту, виявлення ознак прихованої зброї та вибухівки; пасажирів, здатних з своїх психологічних особливостей вчинити правопорушення чи хуліганські події. Профайлінг на залізницях − напрям профайлінгу, метою якого є профілактика та запобігання протиправним діям на залізничному транспорті, у будівлі залізничних вокзалів, перонах та прилеглих територіях. Готельний профайлінг − напрямок профайлінгу, метою якого є профілактика та технології запобігання терактам та протиправним діям на території готелів та готельних центрів. Кримінальний профайлінг − складання психологічного портрета передбачуваного злочинця для співробітників оперативних служб

Кадровий профалінг − профайлінг, спрямований на встановлення відповідності кандидатів на посаду. Цей напрямок профайлінгу також ставить своїм завданням встановлення у кандидата на посаду кримінального минулого, наявність боргів, пристрасті до азартних ігор, алкоголізму та наркотиків.

Однією з особливостей сучасної колективної та індивілуальної поведінки стає агресивність та викликана нею конфліктність. У умовах особливу актуальність для працівників охорони громадського порялка набуває вміння найтралізувати розпізнати конфліктогенних людей і запобігти чи знизити інтенсивність можливого конфлікту не допустити його переростання в порушення громадського порядку і як наслідок вчинення правопорушення чи злочину.

Кравчук Олексій Олегович,
суддя Вищого антикорупційного суду,
доктор юридичних наук, доцент

ТИМЧАСОВИЙ ДОСТУП ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Після введення в Україні воєнного стану законодавцем неодноразово вносилися зміни до КПК в частині порядку санкціонування тимчасового доступу до речей і документів. Унаслідок цих змін у межах правового регулювання сформувалися три різних порядки санкціонування тимчасового доступу, які проаналізовані в таблиці.

Таблиця

Три порядки санкціонування ТДРД, одночасно передбачені КПК

	Дія в часі	**Норма закону**	**Суб'єкт, що надає дозвіл на ТДРД**	**Яких речей і документів стосується**	**Порядок вирішення**	
1.	Загальний (такий, що діяв і у мирний час)	Ст. 163 КПК	Слідчий суддя	Всіх	За клопотанням слідчого, погодженим із прокурором, або за клопотанням сторони захисту	

2.	У разі введення воєнного стану, якщо відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень	Ст. 615 КПК	Керівник органу прокуратури	Всіх	За клопотанням прокурора або слідчого за погодженням із прокурором	
3.	Під час дії надзвичайного або воєнного стану	п. 20-7 розділу XI КПК	Прокурор	Що містять лікарську, банківську таємницю, інформацію в мобільних операторів, персональні дані особи	Не визначено	

На практиці виникають запитання щодо порядку співвідношення цих трьох порядків. Ці питання мають важливе значення, адже докази, що одержуються в ході ТДРД – призначені для використання в майбутньому судовому розгляді. І в разі допущення критичних помилок, протилежна сторона матиме можливість оспорювати допустимість доказів.

В одній із статей нами вже піднімалося питання співвіднесення порядків ТДРД в умовах воєнного стану. Стверджувалося, що в разі ТДРД до речей і документів, що містять лікарську, банківську таємницю, інформацію в мобільних операторів, персональні дані особи – варто керуватися нормами п. 20-7 розділу XI КПК, а у решті ТДРД (які такої інформації не містять) – звертатися до слідчого судді або до керівника органу прокуратури, якщо виконання повноважень слідчим суддею об'єктивно неможливо [1].

Питання що таке об'єктивна неможливість реалізації слідчим суддею повноважень – активно висвітлюється в практичних і наукових джерелах. Об'єктивна неможливість – пишуть І.Гловюк та В.Завтур – є питанням фактів та встановлюється у кожному конкретному провадженні з урахуванням воєнних дій [2]. Т.Фоміна вважає, що можливість/неможливість виконувати слідчим суддею повноваження – повинна визначатися в кожному конкретному випадку окремо, виходячи з наявності реальної загрози життю, здоров'ю та безпеці учасників кримінального провадження, суддів, працівників апарату суду, а також існування інших об'єктивних обставин, що впливають на

можливість здійснення судового контролю, зокрема, відсутність доступу до будівлі суду та матеріалів кримінального провадження [3].

Розкриття цього поняття не є метою нашої статті. Варто, однак, наголосити, що прокурор (керівник органу прокуратури) не повинен зловживати констатацією цієї обставини – неможливості реалізації слідчим суддею відповідних повноважень.

Одним із важливих питань, що виникають при вирішенні колізії процесуальних норм, є доповнення, внесене до ст. 7 «Загальні засади кримінального провадження» КПК Законом від 14 квітня 2022 року № 2201-IX. Згідно з новою ч. 3 ст. 7 зміст та форма кримінального провадження в умовах воєнного стану повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у частині першій цієї статті, з урахуванням особливостей здійснення кримінального провадження, визначених розділом IX-1 цього Кодексу. Розділ IX-1 КПК – це і є ст. 615 і наступні дві статті КПК. Розділ XI «Перехідні положення» КПК – згідно зі ст. 7 КПК, таким чином, не може визначати особливості кримінального провадження в умовах воєнного стану. Але насправді він визначає такі особливості, як раз і утворюючи колізію процесуальних норм.

Першою концептуальною особливістю цієї колізії є те, що за загальним порядком при ТДРД до інформації, що становить охоронювану законом таємницю, сторона кримінального провадження повинна навести більше аргументів і довести більше обставин, ніж при ТДРД до інформації, яка такої таємниці не становить. Тобто щодо доступу до цієї інформації в загальному порядку кримінальне процесуальне право передбачає більше гарантій. Водночас при ТДРД за п. 20-7 Розділу XI КПК законодавець навпаки передбачив спрощений порядок ТДРД саме до інформації, що становить охоронювану законом таємницю (при чому, до найбільш болючої інформації, адже наприклад банківська і лікарська таємниця перебувають під окремою охороною відповідного галузевого законодавства, доступ до банківської таємниці є традиційно обмежений). Вочевидь, метою законодавця при впровадженні спрощеного порядку ТДРД за п. 20-7 Розділу XI КПК було зменшити навантаження на суд (слідчих суддів).

Із попереднього питання послідовно випливає наступне: якщо до слідчого судді надходить клопотання слідчого, погоджене з прокурором, про тимчасовий доступ до речей і документів, що містять банківську, лікарську таємницю, інформацію в мобільних операторів або персональні дані, чи повинен слідчий суддя розглядати таке клопотання, чи має залишити його без розгляду, оскільки за п. 20-7 розділу XI КПК відповідні питання можуть бути вирішені прокурором? На нашу думку, слідчий суддя повинен розглядати таке клопотання й

вирішувати його по суті. Особливо це стосується клопотань сторони захисту про ТДРД, адже, з позицій змагальності та рівності сторін, звернення сторони захисту до прокурора (що є стороною обвинувачення) щодо ТДРД було би недоречним. У разі відмови прокурора це могло би призвести до подальшого судового спору щодо оскарження рішення прокурора, створивши зайве навантаження на сторін кримінального провадження і слідчих суддів.

Ще одне дискусійне питання – чи повинен прокурор вирішувати питання про ТДРД в порядку п. 20-7 розділу XI КПК виключно за клопотанням слідчого, або може просто винести постанову про ТДРД. Це питання є актуальним у зв'язку з тим, що доступ до інформації про особу (в т.ч. банківської, лікарської таємниці, інформації про телефонні та Інтернет з'єднання, що перебуває в мобільних операторів) становить втручання в права, гарантовані ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Ідеться про права на повагу до особистого і сімейного життя, кореспонденції. Втручання в такі права потребує судового або іншого незалежного контролю.

Керівник органу прокуратури, що розглядає клопотання слідчого про ТДРД в порядку ст. 615 КПК, може розглядатися як такий незалежний орган. Що стосується порядку, визначеного п. 20-7 розділу XI КПК, то сам прокурор у провадженні, процесуальним керівником у якому він є, на нашу думку, може розглядатися як незалежний орган також лише тоді, коли він розглядає клопотання слідчого, а не самостійно виносить постанову як сторона в кримінальному провадженні.

Вважаємо, що як і у випадку розгляду клопотання про ТДРД керівником органу прокуратури за ст. 615 КПК, так і в разі винесення постанови прокурора про ТДРД за п. 20-7 Розділу XI КПК, для подальшого законного використання даних, одержаних за ТДРД, як доказів, необхідно перевіряти ті ж самі питання, які перевіряє слідчий суддя при наданні ТДРД – це передбачені ч. 3 ст. 132 та ч. 5, 6 ст. 163 КПК умови:

1) існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження (ч. 3 ст. 132 КПК);

2) потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи (ч. 3 ст. 132 КПК);

3) може бути виконане завдання, для виконання якого необхідний тимчасовий доступ (ч. 3 ст. 132 КПК);

4) неможливо іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів (ч. 6 ст. 163 КПК);

5) наявні достатні підстави вважати, що ці речі або документи:

− перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи;

− самі по собі або в сукупності з іншими речами і документами кримінального провадження, мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів (ч. 5 ст. 163 КПК);

У мотивувальній частині постанові прокурора мають бути перевірені і розкриті всі наведені вище питання, а сама постанова – містити інформацію, передбачену в ст. 164 КПК (яка за законом має міститися в ухвалі слідчого судді про ТДРД) [1].

Привернемо увагу до визначеної в ч. 3 ст. 132 КПК необхідності перевірки того факту, що потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ставиться питання в клопотанні про застосування заходів забезпечення кримінального провадження (в даному випадку – про ТДРД). Наприклад, далеко не завжди при розслідуванні одноепізодного злочину потреби досудового розслідування виправдовують доступу до інформації про дзвінки та Інтернет-з'єднання з мобільних телефонів особи за трирічний період або з мобільних телефонів членів сім'ї потенційного підозрюваного або свідка. Так само, далеко не завжди є необхідність вилучення оригіналів документів – у багатьох випадках, достатньо обмежитися копіями. Саме для перевірки подібних питань і є необхідним судовий або інший незалежний контроль при наданні дозволу на ТДРД.

Список використаних джерел

1. Кравчук О. Санкціонування ТДРД прокурором: зміни до КПК. Вищий антикорупційний суд, 2022. https://first.vaks.gov.ua/publicatio№s/sa№ktsio№uva№№ia-tdrd-prokurorom-zmi№y-do-kpk/.

2. Гловюк І., Завтур В. Новели здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: зміни до КПК України від 3 берез. 2022 р. та роз'яснення Верховного Суду. Вища школа адвокатури, 2022. https://www.hsa.org.ua/blog/№ovely-zdijs№e№№ya-krymi№al№ogo-provadzhe№№ya-v-umovah-voye№№ogo-sta№u-zmi№y-do-kpk-ukrayi№y-vid-03-berez№ya-2022-ta-roz-yas№e№№ya-verhov№ogo-sudu/.

3. Фоміна Т. Особливий режим слідства. Запобіжні заходи в умовах воєнного стану: що змінилось. *Закон і бізнес*. 2022. https://zib.com.ua/ua/pri№t/151472.html.

Кришевич Ольга Володимирівна,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ПРИБУТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ: КРИМІНАЛЬНІ ЗАСАДИ

Через війну в Україні мільйони громадян були змушені покинути свої домівки та шукати прихисток як за кордоном, так і у інших регіонах нашої країни. Задля підтримки людей, які переїхали з зон активних бойових дій, та забезпечення їх базових побутових потреб різні організації та самі українці надають різноманітну допомогу, серед з яких є гуманітарна. Та на жаль, щодня фіксуються непоодинокі випадки розкрадання гуманітарної допомоги з метою власного збагачення. З огляду на це військові та цивільні громадяни не отримують у повному обсязі речі, яких дійсно наразі потребують. Інколи в соціальних мережах з'являються пропозиції про продаж продуктів та речей, які були отримані безоплатно як гуманітарна допомога. А чи можна продавати гуманітарну допомогу? Від 3 квітня 2022 року набрав чинності Закон України від 24 березня 2022 року № 2155-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги», доповнено статтею 201^2 «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги». Під гуманітарною допомогою, благодійними пожертвами та безоплатною допомогою слід розуміти поняття, визначені Законом України «Про гуманітарну допомогу» та Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». Гуманітарна допомога є різновидом благодійництва і має спрямовуватися відповідно до обставин, об'єктивних потреб, згоди її отримувачів та за умови дотримання вимог статті 3 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». Дії, передбачені статтею 201^2 Кримінального кодексу України, вважаються вчиненими у значному розмірі, якщо загальна вартість такої гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги у триста п'ятдесят (у 2022 році – 434 175 гривень) і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян; у великому розмірі – якщо загальна вартість товарів, безоплатної допомоги або грошової допомоги у тисячу (у 2022 році – 1 240 500 гривень) і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян; у особливо великому розмірі – якщо загальна вартість товарів, безоплатної допомоги

або грошової допомоги у три тисячі (у 2022 році – 3 721 500 гривень) і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Предметом правопорушень у сфері благодійництва є гуманітарна допомога, благодійні пожертви та безоплатна допомога, визначення яких наведено у Законах України «Про гуманітарну допомогу» (далі – *Закон № 1192-XIV*) та «Про благодійну діяльність та благодійні організації» (далі – *Закон № 5073-VI*). З положень Закону № 1192-XIV вбачається, що *гуманітарна допомога* – цільова адресна безоплатна допомога. Вона надається у грошовій або натуральній формі, у вигляді виконання робіт чи надання послуг. Отримувачами такої допомоги є особи, які потребують її з огляду на свій соціальний статус, матеріальну незабезпеченість, важке фінансове становище або у зв'язку з виникненням надзвичайного стану, такого, як стихійне лихо, аварії, катастрофи тощо. Поряд з цим, гуманітарна допомога є різновидом благодійництва. Відмінністю гуманітарної допомоги є те, що певні товари, роботи чи послуги можуть бути визнані як гуманітарна допомога лише за рішенням уповноваженого державного органу. Наразі постановою Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 № 224 затверджено перелік категорій товарів, що визнаються гуманітарною допомогою без здійснення процедури визнання таких товарів гуманітарною допомогою в кожному конкретному випадку, на період воєнного стану. Під *благодійною пожертвою* розуміється безоплатна передача благодійником коштів, іншого майна, майнових прав у власність бенефіціарів для досягнення певних, наперед обумовлених цілей благодійної діяльності, які можуть визначатись між сторонами у договорі про пожертву. У свою чергу, благодійна допомога є наданням гуманітарної допомоги без будь-якої грошової, матеріальної чи інших видів компенсацій донорам. Така допомога також може полягати у пересилці, виконанні робіт або наданні певних послуг. Ключовою ознакою всіх понять є безоплатне та безкорисне надання допомоги виключно особам, які її потребують, або для чітко визначених благодійних цілей. Саме ці характеристики і є основним цільовим призначенням цих категорій, порушення якого тягне за собою настання певної відповідальності. Закон № 1192-XIV до порушень законодавства про гуманітарну допомогу відносить, поміж іншого, використання гуманітарної допомоги не за цільовим призначенням або з метою отримання прибутку. Поряд з цим, Закон № 5073-VI містить загальні формулювання, відповідно до яких суб'єкти благодійної діяльності і посадові особи органів виконавчої влади та місцевого самоврядування несуть цивільно-правову, адміністративну, дисциплінарну та кримінальну відповідальність за порушення законодавства про

благодійну діяльність у порядку, встановленому законом. Тобто притягнення до відповідальності можливе, лише якщо діяння містить склад певного правопорушення.

Основними загальними ознаками об'єктивної сторони цього злочину є продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги чи укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном з метою отримання *прибутку*. Однією з обтяжуючих обставин є вчинення злочину під час надзвичайного або воєнного стану (ч. 3 ст. 201^2 КК України). Та незважаючи на наявність такої обтяжуючої обставини, як існування воєнного стану, інкримінування цієї статті можливе лише у разі, якщо вартість товарів (предметів) у 350 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, тобто 434 175 грн.

Крім того, як вбачається з положень статті, предмет посягання є лише певні товари (предмети), відповідно, інша благодійна допомога, така як надання послуг чи робіт, під кваліфікацію цієї статті не підпадають. Більше того, ці види не підпадають під об'єкт жодної статті КК України. Тож з огляду на склад злочину, застосуванню підлягатимуть інші норми, такі як ст. 185, 190, 209 КК України. Порівняння ст. 190 і ст. 201-2 КК зазначимо, що, по-перше, ст. 201-2 КК не передбачає обов'язкового заволодіння чужим майном, оскільки в ній ідеться лише про мету отримати прибуток, тобто для ст. 201-2 КК немає значення, чи отримав винний очікуваний зиск. А по-друге, ст. 201-2 КК не обмежує способи вчинення правопорушення обманом або зловживанням довірою. Іншими словами, цілком можливо, що покупець усвідомлює, що він купує гуманітарну допомогу, і його це повністю влаштовує. У випадку заволодіння коштами потерпілих шляхом продажу їм товарів гуманітарної допомоги, на наш погляд, може виникнути питання про ідеальну сукупність злочинів, передбачених ст. 190 і ст. 201-2 КК. Це випливає з того, що згадані склади злочини мають різний безпосередній об'єкт (ст. 190 – відносини у сфері власності, ст. 201-2 – відносини у сфері гуманітарної допомоги та благодійної діяльності). У зв'язку з цим винний одним своїм діянням фактично посягає на обидва безпосередні об'єкти, а тому вчиняє не одне, а два правопорушення. Наприклад, аналогічно кваліфікується шахрайство, вчинене з використанням завідомо підробленого документа, – за ст. 190 і ст. 358 КК. Співвідношення норм ст. 201-2 і ст. 209 КК, яка передбачає відповідальність, зокрема, за вчинення правочину з майном, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання злочинним шляхом. Цілком можливою є ситуація, коли особа, попередньо незаконно обернувши на свою користь гуманітарну

допомогу шляхом, наприклад, крадіжки, згодом збуває на платній основі протиправно набуте майно. У цьому разі, вбачається, питання кваліфікації має вирішуватися виходячи з мети, якою керується винний. Якщо мета незаконного збагачення була досягнута шляхом викрадення гуманітарної допомоги, а продаж викраденого майна відбувається лише з метою його конвертації у гроші, то кваліфікувати вчинене слід за відповідною частиною ст. 209 КК. Це обумовлено тим, що за описаних обставин продаж відбувається не з метою отримання прибутку, оскільки його вже було одержано у виді викраденого майна. Протиправне діяння може підпадати й під ознаки адміністративного правопорушення, а відтак, особу буде притягнуто до відповідальності відповідно до КУпАП України. Поряд з цим, у разі використання благодійних пожертв не за призначенням можливе й настання цивільно-правової відповідальності. Так, положеннями ч. 3 ст. 730 ЦК України передбачено, що пожертвувач або його правонаступники мають право вимагати розірвання договору про пожертву, якщо пожертва використовується не за призначенням. Крім того, самі пожертви підлягають поверненню пожертвувачу в натурі.

Порядок дій, якщо ви стали свідком використання гуманітарної допомоги, благодійних пожертв чи допомоги не за призначенням: 1) зафіксуйте факт правопорушення. Якщо ви побачили, що товари, які призначені для благодійних цілей, виставлені для продажу, стали свідком їх розкрадання або неправомірної передачі іншим особам, проведіть фото- та відеофіксацію, вказавши час та дату вчинення порушення (сфотографуйте товар на полиці відповідного магазину, зробіть скріншот, або фото, якщо мова іде про розміщення товару на продаж в мережі Інтернет); 2) просіть надати документи на продукцію. Якщо ви як споживач стали свідком продажу товарів (продуктів), призначених для благодійності, слід просити у продавців такої продукції супровідну документацію для підтвердження законності її продажу (проханням надати сертифікат якості або іншу супровідну інформацію, яка підтверджує право на реалізацію зазначеного товару, який ви попередньо сфотографували чи зробили відеозйомку або напишіть користувачу, який продає товар, про пред'явлення вам чеку, який підтверджує саме купівлю товару, а не отримання його як гуманітарної допомоги); 3) У разі відсутності документів або небажання працівників магазину їх надати зверніться до правоохоронних органів та повідомте про можливе правопорушення (зазначте назву магазину, його місцерозташування, назву самого товару; найменування інтернет-ресурсу та користувача, який розмістив оголошення про продаж, навіть посилання на пост, скріншот з телефону, який підтверджує розміщення

товару до продажу зазначеною особою); 4) цікавтесь результатом розгляду вашого повідомлення про можливе правопорушення правоохоронними органами; 5) якщо ви впевнені, що товар дійсно належить до гуманітарної допомоги, але який наразі продають, зверніться до журналістів місцевих видань, телебачення, щоб привернути увагу громадськості до виявленого вами порушення та додаткового розголосу, для подальшого припинення правопорушення адміністрацією магазину чи фізичною особою та притягнення до відповідальності за вчинення кримінального правопорушення.

Крижна Валентина Володимирівна,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ОСОБЛИВОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕСАНКЦІОНОВАНЕ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС ВІЙНИ

З моменту вторгнення російських військ на територію України кожен українець вже стикнувся з проблемами фільтрації динамічного потоку інформації. Окремого надважливого значення в умовах воєнного стану набуває проблема попередження несанкціонованого й безконтрольного поширення інформації, яка під час війни не підлягає розголошенню.

Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 було не лише введено воєнний стан, а й тимчасово (на період дії правового режиму воєнного стану) передбачено можливість обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина. Серед конституційних прав були й права, гарантовані ст. 34 Основного Закону України, а саме: вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб. Оскільки нині йдеться про інтереси національної безпеки, територіальної цілісності та громадського порядку, закономірним є обмеження само цих прав [1].

Необхідно зазначити, що ефективна взаємодія військових і цивільних осіб в умовах воєнного стану має окремі особливості щодо вільного обігу «чутливої», у військовому значенні, інформації. Органи державної влади постійно наголошують на тому, що необхідно утриматися від оприлюднення інформації щодо постачання або перемовин щодо майбутніх постачань військової техніки, зброї,

амуніції, місць розташування цивільних об'єктів у які влучили або не влучили ракети, дислокації військових об'єктів, зброї, техніки, особового складу.

Для розуміння переліку інформації, розголошення якої в умовах воєнного стану може призвести до обізнаності противника про дії ЗСУ, інших складових сил оборони, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану, варто ознайомитися з Наказом головнокомандувача ЗСУ «Про організацію взаємодії між ЗСУ, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану» від 3 березня 2022 року № 73. Цим наказом визначено такий перелік інформації:

– найменування військових частин (підрозділів) та інших військових об'єктів в районах виконання бойових (спеціальних) завдань, географічні координати місць їх розташування;

– чисельність особового складу військових частин (підрозділів);

– кількість озброєння та бойової техніки, матеріально-технічних засобів, їх стан та місця зберігання;

– описи, зображення та умовні позначки, які ідентифікують або можуть ідентифікувати об'єкти;

– інформація щодо операцій (бойових дій), які проводяться або плануються;

– інформація щодо системи охорони та оборони військових об'єктів та засобів захисту особового складу, озброєння та військової техніки, які використовуються (крім тих, які видимі або очевидно виражені);

– порядок залучення сил та засобів до виконання бойових (спеціальних) завдань;

–інформація про збір розвідувальних даних (способи, методи, сили та засоби, що залучаються);

– інформація про переміщення та розгортання своїх військ (найменування, кількість, місця, райони, маршрути руху);

– інформація про військові частини (підрозділи), форми, методи, тактику їх дій та способи застосування за призначенням;

– інформація про проведення унікальних операцій із зазначенням прийомів та способів, що використовувались;

– інформація про ефективність сил і засобів радіоелектронної боротьби противника;

– інформація про відкладені або скасовані операції;

– інформація про зниклий або збитий літак, літальний апарат, зникле судно та пошуково-рятувальні операції, які плануються або проводяться;

– інформація про планування та проведення заходів забезпечення безпеки застосування військ (дезінформація, імітація, демонстративні дії, маскування, протидія технічним розвідкам та захист інформації);

– відомості про проведені інформаційно-психологічні операції, ті, що проводяться, а також плануються;

– інформація, яка має на меті пропаганду або виправдання широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України.

З метою попередження випадків з оприлюднення чутливої військової інформації 24 березня 2022 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому розповсюдженню інформації про направлення, переміщення міжнародної військової допомоги в Україну, рух, переміщення або розміщення ЗСУ чи інших військових формувань України, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану». Підслідність вказаних злочинів визначена за Службою безпеки України [4].

Відповідальність особи настає за розповсюдження інформації, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, зокрема, про:

– направлення, переміщення міжнародної військової допомоги в Україну – карається позбавленням волі на строк від 3 до 5 років;

– переміщення, рух або розташування ЗСУ чи інших військових формувань України – карається позбавленням волі на строк від 5 до 8 років.

Зауважимо, що інформація з обмеженим доступом, яка не підлягає вільному обігу визначена спеціальним законодавством. Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року, № 2939-VI серед інформації з обмеженим доступом називає конфіденційну, таємну та службову інформацію.

Відомості, які не підлягають розголошенню та захищаються правовим режимом державної таємниці, визначено Законом України «Про державну таємницю», Зводом відомостей, що становлять державну таємницю, затвердженого наказом Центрального управління Служби безпеки України від 23 грудня 2020 року № 383, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 14 січня 2021 року за № 52/35674. Так, відомості про дислокацію, систему охорони, оборони, організаційно-штатну структуру, чисельність особового складу

військових частин (установ) України в особливий період (воєнний стан) належать до відомостей, що становлять державну таємницю.

За розголошення державної таємниці передбачена кримінальна відповідальність у ст. 328 КК України, а притягти до неї можливо лише спеціального суб'єкта – особу, якій відомості, що містять державну таємницю, були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків [3].

За передачу або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю, що вчинене громадянином України і є формою державної зради, настає кримінальна відповідальність за ст. 111 КК. У цьому злочині обов'язковою ознакою є мета – заподіяння шкоди суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України.

Якщо шпигунство вчинено іноземцем або особою без громадянства задля передачі або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємниці, то відповідальність настає вже за ст. 114 КК України.

Щодо службової інформації, зазначимо, що діє Перелік відомостей Збройних Сил України, що становлять службову інформацію, затвердженого наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 22 листопада 2017 року № 408.

Повертаючись до нового складу злочину, передбаченого ст. 114-2 КК України, зазначмо, що спосіб вчинення злочину визначений через поняття «розповсюдження». Для окреслення всього розмаїття проявів злочинних посягань на інформацію, законодавець використовує різні поняття, зокрема: «незаконне збирання», «незаконне використання», «порушення», «розповсюдження», «розголошення».

Поняття ж «розповсюдження», як спосіб учинення злочину, згадується в тринадцяти складах Особливої частини КК України, і лише одиниці стосуються саме інформації. Більша частина складів стосується розповсюдження матеріалів або предметів. Зауважимо, що КК України не розкриває поняття «розповсюдження» як спосіб вчинення кримінального правопорушення, але правозастосовна практика має вкрай широкий підхід.

Розповсюдження нформації в умовах воєнного або надзвичайного стану – це вчинення будь-яких дій, внастідок яких нформація про направлення, переміщення міжнародної військової допомоги в Україні чи про перемщення, рух або розташування ЗСУ чи інших військових формувань України доводиться до вдома осіб (невизначеної їх кількості або певного кола) за умов відсутності

письмового дозволу на це Генерального штабу ЗСУ або якщо така інформаця не булла попередньо оприлюднена Генеральним шиабом ЗСУ у верифікованих джерелах.

В умовах інформаційної глобалізації поширення інформації відбувається вкрай стрімко та не завжди контрольовано. Отже, застосований підхід законодавцем до конструкції складу злочину передбачає широкий варіант у тлумаченні діянь, які слід вважати злочином. Зазначимо, що розповсюдження інформації, визначеної в ст. 114-2 КК України тягне настання кримінальної відповідальності за вчинення такого діяння шляхом будь-якого доведення до відома особи або осіб вказаних відомостей [2].

Наприклад, публічного оприлюднення інформації у ЗМІ, на радіо (поширення відео-, звукозаписів, документів (у широкому розумінні); оприлюднення інформації в інтернет-виданнях і (газети, журнали, інформаційні портали); усного оголошення такої інформації, письмового поширення або демонстрації окремих документів з її вмістом (наприклад, на нарадах, пресконференціях, зборах тощо); через стріми, тобто трансляції відео або аудіо через з використанням можливостей соціальних мереж (розміщення на Facebook, Li№kedi№, TikTok, Twitter) та месенджерів (Viber, WhatsApp, Skype, Telegram) тощо. Зауважимо, що кримінальна відповідальність не настає, якщо зазначена вище інформація була розміщена у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України або ж особа отримала письмовий дозвіл Генерального штабу Збройних сил України на її розповсюдження.

Варто враховувати, що суб'єктом, який може бути притягнутий до кримнальної відповідальності, є особа, яка досягла 16-го віку. Вчинення зазначених діянь за попередньою змовою групою осіб, тобто двох і більше, становить особливу кваліфікуючу ознаку і карається суворіше, а саме позбавленням волі на строк від 8 до 12 років.

Аналогічний підхід у визначені санкції законодавець застосовує і до осіб, які вчинять розповсюдження інформації з корисливих мотивів або з метою надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України чи незаконним збройним формуванням.

Необхідно відмітити, що розповсюдження інформації про направлення, переміщення міжнародної військової допомоги в Україну чи переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших військових формувань України, яке спричинило тяжкі (наприклад, гибель осіб) наслідки каратиметься позбавленням волі на строк від 8 до 12 років. Варто пам'ятати, що ст. 114-2 КК України передбачає можливість настання більш суворих санкцій, аніж за злочин щодо розголошення державної таємниці (ст. 328 КК України).

Список використаних джерел

1. Указ Президента України від 24.02.2022 № 64. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/64/2022.

2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III із змінами та доповненнями. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2341- 14#Text.

3. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. коментар / уклад.: Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ : Ін Юре, 2016. 1196 с.

4. Закон України від 24.03.2022 № 2160 Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#top.

Кубальський Владислав Нарцизович,
старший науковий співробітник Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ КІБЕРТЕРОРИСТИЧНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У Стратегії кібербезпеки України, затвердженій Указом Президента України від 26 серпня 2021 р., визначено, що РФ залишається одним з основних джерел загроз національній та міжнародній кібербезпеці, активно реалізує концепцію інформаційного протиборства, базовану на поєднанні деструктивних дій у кіберпросторі та інформаційно-психологічних операцій, механізми якої активно застосовуються у гібридній війні проти України. Така деструктивна активність створює реальну загрозу вчинення актів кібертероризму та кібердиверсій стосовно національної інформаційної інфраструктури. Пріоритетними цілями кібертероризму залишаються об’єкти атомної енергетики, електро- та водопостачання, сфери електронних комунікацій, фінансової та банківської сфери, авіа- та залізничного транспорту, сховищ стратегічних видів сировини, хімічні й біологічні об’єкти тощо (абзаци 5 та 8 п. 1 Стратегії).

Кібертероризм – це терористична діяльність, що здійснюється у кіберпросторі або з його використанням (п. 13 ст. 1 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 5 жовтня 2017 р.).

Широкомасштабну збройну агресію РФ проти України супроводжують кібертерористичні дії, які спрямовані передусім на об'єкти критичної інфраструктури. Як констатують Н. Ахтирська та М. Гуцалюк, в 2022 р. стало зрозуміло – ведення кібервійни є серцевиною відвертої агресії, в результаті чого відбувається одержання секретної інформації, внаслідок кібератак на центри прийняття оборонних військових рішень створюється загроза військовій стратегії, перехоплення оперативних даних щодо дій бойових підрозділів ставить під удар оборонні позиції. За даними Microsoft, агресор здійснює кібератаки на урядові установи та державні організації України з метою ексфільтрації конфіденційної інформації, компрометації тощо [1, с. 283].

Український вчений-юрист Р.О. Мовчан звертає увагу на те, що «перш ніж оголосити про проведення «спеціальної операції» та перейти до відкритого використання танків, артилерії, авіації, одурманених пропагандою солдат тощо, Росія ще протягом кількох тижнів перед 24 лютим 2022 р. широко вдавалася і до застосування іншої форми агресії – масштабних кібератак проти нашої держави, призначенням яких було не лише втручання в роботу об'єктів критичної інфраструктури, а й поширення панічних настроїв серед українців. Вже дещо з іншими цілями, але відповідні кібератаки продовжились і після початку активної фази бойових дій та введення воєнного стану». Вчений зазначає, що, по-перше, всі кібератаки РФ, про які у супровідних документах вели мову автори Закону від 24 березня 2022 р., вчинялися і вчиняються лише з однією ціллю – ослабити нашу державу, тобто тією метою, яка є обов'язковою криміноутворюючою і, власне, визначальною конститутивною ознакою передбаченої ст. 113 «Диверсія» КК України. По-друге, згадані у розглядуваній забороні потенційні наслідки у вигляді «тяжких технологічних аварій або екологічних катастроф, загибелі або масового захворювання населення чи інших тяжких наслідків» фактично повністю охоплюються тими наслідками, з метою спричинення яких і вчиняється та ж таки диверсія – «масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій». Р.О. Мовчан робить висновок про те, що відповідні кібератаки РФ, які вчиняються для спричинення наслідків, передбачених у ч. 4 ст. 361 КК, насправді є нічим іншим, як однією з

форм диверсії, яка за «звичайних» умов має кваліфікуватися за ч. 1 ст. 113 КК, а за умов вчинення в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту – за ч. 2 ст. 113 КК [2]. На нашу думку, вказані дії необхідно кваліфікувати за ст. 258 «Терористичний акт» КК України, оскільки кібератаки РФ вчиняються передусім з терористичними цілями, передбаченими цієї статтею – залякування населення, впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади, міжнародними організаціями тощо.

Про вказане свідчить, зокрема, ухвалення Закону України «Про заборону пропаганди російського неонацистського тоталітарного режиму, акту агресії проти України з боку Російської Федерації як держави-терориста, символіки, яка використовується збройними та іншими воєнними формуваннями Російської Федерації у війні проти України» (Закон направлено на підпис Президенту) у частині першій ст. 2 якого встановлено, що Російська Федерація є державою-терористом, однією з цілей політичного режиму якої є державний геноцид українського народу, фізичне знищення, масові вбивства громадян України, вчинення міжнародних злочинів проти цивільного населення, використання заборонених методів війни, руйнування цивільних об'єктів та об'єктів критичної інфраструктури, створення штучних гуманітарних катастроф в Україні або окремих регіонах.

У цьому законі вказано, що держава-терорист – держава, яка офіційно і відкрито, з використанням власних збройних сил, інших державних воєнних формувань або воєнних формувань, які приховано діють від імені та (або) в інтересах такої держави, здійснює терористичні акти, акти міжнародного тероризму (п. 1 ст. 1 зазначеного Закону).

Раніше зверталась увага на те, що у спеціальній літературі та міжнародних документах термін «терористичний акт» часто вживається як узагальнююча категорія для позначення різних терористичних діянь: захоплення заручників, угону повітряного судна та інших, що суперечить чинному КК України, оскільки в ньому зазначені злочинні діяння кваліфікуються як самостійні [3, с. 73]. Як слушно вказують Г.М. Міньковський і В.П. Ревін, «потрібно... розмежувати випадки, коли захоплення заручників, найманство і т.п. злочини є самостійними, а в яких випадках – способом терористичних дій» [4, с. 87].

З іншого боку, відомий вітчизняний вчений М.І. Бажанов на науковому семінарі, що був присвячений проблемам боротьби з тероризмом та злочинами терористичної спрямованості (м. Харків, 1998 р.), зазначав: «Яке б поняття тероризму ми не укладали в КК, воно завжди вимагатиме кваліфікації за сукупністю злочинів. Це поняття завжди буде надто загальним. Ми будемо змушені застосовувати, крім

статті «тероризм», також інші статті, що встановлюють конкретну відповідальність за цей злочин, яка може бути більш тяжкою, більш суворою, ніж за тероризм» [5, с. 215].

Вчені-юристи неодноразово звертали увагу на проблеми розмежування складів злочинів, передбачених ст.ст. 113 та 258 КК України. Згідно ст. 113 КК України диверсією визнається скоєння лише таких вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, а також вчинення дій, спрямованих на радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій, якщо вони вчинені з метою ослаблення держави. Водночас застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста) визнається терористичним актом. Дослідники визнають, що не просто однозначно й безапеляційно зробити вибір на користь ст. 113 чи ч. 1 ст. 258 КК України під час кваліфікації, наприклад, дій осіб, які вчиняють масове руйнування житлових будинків шляхом вибухів. Навіть якщо теоретично припустити, що винні особи ставили собі за мету залякати населення або вплинути на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади (ч. 1 ст. 258), ми закономірно повинні будемо визнати факт, що такі дії послаблюють державу, саме у сфері її внутрішньої безпеки. Тому питання про чіткі критерії розмежування масового руйнування житлових будинків шляхом вибухів як варіації диверсії і як прояв терористичного акту може бути вирішене, на думку ряду дослідників, насамперед, за рахунок коригування диспозицій ст. 113 та 258 КК [6, с. 323−324].

З метою удосконалення законодавства про кримінальну відповідальність у сфері протидії актам кібертероризму вважаємо доцільним диспозицію частини першої ст. 258 «Терористичний акт» чинного КК України після слів «терористичний акт, тобто застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу» доповнити словами «протиправного

впливу на інформаційно-телекомунікаційні системи» і далі за текстом. У проєкті нового КК України (у редакції станом на 18.05.2022 [7]) вважаємо доцільним доповнити статтю 5.2.4 «Терористичне діяння» положенням про кібертерористичний акт. Таким чином, статтю 5.2.4 розглядуваного проєкту КК слід доповнити п. 9, який варто викласти в наступній редакції: «особа, яка з метою залякати населення або дестабілізувати діяльність публічної влади чи міжнародної організації, або примусити їх вчинити яку-небудь дію чи утриматися від її вчинення: … 9) *вчинила кримінальне правопорушення з використанням інформаційно-комунікаційних технологій у кіберпросторі».*

Список використаних джерел

1. Ахтирська Н., Гуцалюк М. Правові засоби боротьби з кіберзагрозами під час воєнного стану в світлі використання механізмів Другого додаткового протоколу до Конвенції про кіберзлочинність. *Актуальні питання розвитку юридичної науки та практики* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (12 трав. 2022 р.) / за заг. ред. О. П. Орлюк, Г. З. Остапенко, А. В. Айдинян. Київ, 2022. С. 283–284.
2. Мовчан Р. О. Зміни, направлені на підвищення ефективності кримінально-правової протидії кіберзлочинності в умовах дії воєнного стану URL: https://www.facebook.com/permali№k.php?story_fbid=3243781402611850&id=100009400659772.
3. Кубальський В.Н. Кримінально-правові проблеми протидії тероризму в Україні : дис. … канд. юрид. наук. Київ, 2007. 199 с.
4. Миньковский Г.М., Ревин В.П. Характеристика терроризма и некоторые направления повышения эффективности борьбы с ним. *Государство и право.* 1997. № 8. С. 84–91.
5. Борисов В., Ємельянов В. Науковий семінар з проблем боротьби з тероризмом та злочинами терористичної спрямованості. *Вісн. Акад. правових наук України.* 1998. № 4. С. 207–223.
6. Готін О.М., Рукас Ю.С., Ю.В. Чорнобривко. Про протидію організованій злочинності й злочинності терористичної спрямованості: аналіз перспектив сучасної кримінально-правової політики України. *Теоретико-прикладні проблеми протидії організованій злочинності та злочинам терористичної спрямованості :* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 8−9 квіт. 2005 р.) : в 2 ч. Львів, 2005. Ч. 1. С. 320−325.
7. Кримінальний кодекс України (проєкт). Контрольний текст. URL: https://№ewcrimi№alcode.org.ua/upload/media/2022/05/19/ ko№trol№yj-proekt-kk-18-05-2022.pdf.

Кубарєва Ольга Володимирівна,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

РЕАЛІЗАЦІЯ ОКРЕМИХ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Відповідно до ч. 3 ст. 7 КПК України зміст та форма кримінального провадження в умовах воєнного стану повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у ч. 1 цієї статті, з урахуванням особливостей здійснення кримінального провадження, визначених розділом IX[1] цього Кодексу [1].

Розглянемо деякі з новел кримінального процесуального законодавства, спрямованих на удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах введення в Україні або окремих її місцевостях воєнного, надзвичайного стану, крізь призму дотримання окремих засад кримінального провадження.

Передусім зазначимо, внесення деяких змін спрямовано на розширення меж дії окремих засад кримінального провадження з метою забезпечення швидкого та повного досудового розслідування, що є цілком виправданим в умовах воєнного стану. Так, у ст. 25 КПК України закріплена засада публічності, відповідно до якої прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила.

Отже, публічність кримінального процесу на початковому етапі кримінального провадження полягає у тому, що слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані прийняти і зареєструвати, внести до Єдиного реєстру досудових розслідувань заяву про вчинене кримінальне правопорушення (ст. 214 КПК України).

Запропонованими змінами визначено виняток із аналізованої засади, який не перекреслює саму засаду, а в умовах воєнного стану навпаки забезпечує вчасний початок досудового розслідування. Так, зокрема згідно з ч. 1 ст. 615 КПК України у разі, якщо відсутня технічна можливість доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань – рішення про початок досудового розслідування приймає дізнавач, слідчий, прокурор, про що виноситься відповідна постанова, яка повинна містити відомості, визначені ст. 214 КПК України. Такий документ може вважатися належним підтвердженням початку

досудового розслідування і підставою розгляду клопотань органу досудового розслідування.

Водночас, окремі положення запропонованих змін до кримінального процесуального законодавства навпаки обмежують та звужують гарантовані Конституцією України права та свободи. Так, зокрема у ст. 62 Конституції України та ст. 20 КПК України закріплено принцип забезпечення підозрюваному, обвинуваченому, виправданому, засудженому права на захист, завдяки дотриманню якого можна запобігти грубим порушенням закону та засудженню невинуватого. Вважаємо, що аналізованими змінами, якими визначено порядок участі та залучення захисника і перекладача до проведення окремої процесуальної дії, обмежується право на захист та формалізується роль адвоката. Адже нові законодавчі положення уповноважують дізнавача, слідчого, прокурора забезпечити участь захисника у проведенні окремої процесуальної дії, у тому числі у разі неможливості явки захисника – із застосуванням технічних засобів (відео-, аудіозв'язку) для забезпечення дистанційної участі захисника.

Національна асоціація адвокатів України вже відреагувала на такі нововведення, вважаючи дистанційну участь адвоката на стадії досудового розслідування неефективним інструментом для захисту, та запропонувала віддати питання дистанційної участі адвоката на розсуд адвокату, а не стороні обвинувачення [2].

Поруч з цим згідно з ч. 12 ст. 615 КПК України за наявності обставин, що унеможливлюють участь перекладача у кримінальному провадженні, дізнавач, слідчий, прокурор має право особисто здійснювати переклад пояснень, показань або документів, якщо він володіє однією з мов, якими володіє підозрюваний, потерпілий. Це положення, на нашу думку, є досить суперечливим. Фактично сторона обвинувачення буде виступати перекладачем матеріалів кримінального провадження, що створює сприятливий ґрунт для непоодиноких зловживань зі сторони слідчого/дізнавача, прокурора.

У ст. 23 КПК України визначено зміст засади безпосередності дослідження показань, речей і документів, відповідно до якої суд досліджує докази безпосередньо, а показання учасників кримінального провадження суд отримує усно. При цьому суд і учасники процесу сприймають доказову інформацію з першоджерел, що дозволяє уникнути викривлень і втрат. Не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду.

Відповідно до ч. 4 ст. 95 КПК України суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому,

прокурору, або посилатися на них, крім порядку отримання показань, визначеного ст. 615 цього Кодексу.

Таким чином, внесеними змінами визначено певні обмеження аналізованої засади. Перше з них стосується можливості отримання та використання судом як доказу показань, отриманих під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, за умови, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації.

Друге обмеження вказаного принципу стосується можливості отримання та використання судом як доказу показань, отриманих під час допиту підозрюваного, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, виключно у випадку, якщо у такому допиті брав участь захисник, а хід і результати проведення допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації (ч. 11 ст. 615 КПК України).

Таким чином, положення запропонованих змін до КПК України, безперечно будуть сприяти забезпеченню швидкого досудового розслідування в умовах воєнного стану, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності. Водночас, на наше переконання, запроваджені зміни не можуть в повній мірі забезпечити реалізацію таких засад кримінального провадження як: забезпечення права на захист, змагальність, безпосередність дослідження показань, речей і документів, свобода в поданні сторонами суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, мова, якою здійснюється кримінальне провадження та ін.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Закон України від 14 квіт. 2022 р. № 2201-IX. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#№43.

2. Ознаки звуження прав підозрюваних озвучили в НААУ. *Закон і Бізнес*. 2022. URL: https://zib.com.ua/ua/151245-oz№aki_zvuzhe№№ya_prav_pidozryuva№ih_ozvuchili_v_№aau.html.

Кузнецов Віталій Володимирович,
провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКУ ЩОДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ

Сучасна агресія Російської Федерації (РФ) проти України актуалізувала різні актуальні кримінально-правові проблеми, які законодавець у стислі терміни намагається вирішити через прийняття відповідних нормативно-правових актів. Так, Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії режиму воєнного стану» від 15.03.2022 № 2124-IX, у Розділі VIII Кримінального кодексу (КК) України була передбачена стаття 43-1 «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України» з чотирма частинами.

Визначення вказаної обставини, що виключає кримінальну протиправність діяння передбачено в ч. 1 ст. 43-1 КК України: «не є кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни, якщо це заподіяло шкоду життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію, або заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, за відсутності ознак катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [1]. Також вказаним нормативно-правовим актом передбачений новий вид звільнення від кримінальної відповідальності (хоча не через внесення змін в КК України, а в абз. 3 ст. 1 Закону України «Про оборону України») – «бойовий імунітет» та обставина, що виключає кримінальну протиправність діяння (хоча не через внесення змін в КК України, а в ч. 3 ст. 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану») – «в умовах воєнного стану особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не несе відповідальність, у тому числі кримінальну, за рішення, дії чи бездіяльність, негативні наслідки яких неможливо було передбачити або які охоплюються виправданим ризиком, за умови, що такі дії (бездіяльність) були необхідні для відсічі

збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту».

Розглянувши відповідний нормативний акт, загалом позитивно оцінюємо його мету – посилення спроможності захисту Вітчизни в умовах військового вторгнення в Україну агресора. Водночас звертаємо увагу на деякі положення Закону України від 15.03.2022 № 2124-IX, які можуть ускладнити його виконання.

Принципова різниця між «бойовим імунітетом», «виконанням обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України» та «вчинення діяння в умовах воєнного стану особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» полягає в наступному: перший визнає, що вчинено кримінальне правопорушення, а інші – ні. На нашу думку, це технічна помилка законодавця, оскільки всі ці обставини мають одну мету (відсіч збройній агресії проти України або ліквідація збройного конфлікту), умови реалізації (воєнний стан) та з'явилися завдяки одному нормативно-правовому акту. Вважаємо, що всі вони є обставинами, що виключають кримінальну протиправність діяння. Аналіз відповідної пояснювальної записки до законопроєкту дозволяє говорити про цікаву ідею авторів щодо закріплення в Загальній частині КК України поняття «бойового імунітету» як інституту звільнення від кримінальної відповідальності» [2]. Однак, з невідомих обставин, вона не була реалізована як в законопроєкті, так і в самому нормативному акті. Вважаємо ідею закріплення «бойового імунітету» в Загальній частині КК Україні правильною, але саме як обставини, що виключає кримінальну протиправність діяння (наприклад, як це реалізовано в ст. 2.9.11 «Бойовий імунітет» проєкту КК України [3]).

Ця кримінально-правова стаття передбачає право будь-якої особи на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України незалежно від можливості уникнення зіткнення, заподіяння шкоди або звернення за допомогою до інших осіб чи органів державної влади, Збройних Сил (ЗС) України (ч. 2 ст. 43-1 КК України). Однак у ч. 4 ст. 43-1 КК України згадується обов'язок щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. Отже виникає питання, це право чи обов'язок? Пригадаймо ст. 65 Конституції України, яка визначає захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України обов'язком громадян України. Тобто, коли ми згадуємо громадян України, то це є обов'язок, який офіційно може бути реалізований через службу, наприклад в ЗС України, в інших військових формуваннях, правоохоронних органах, в територіальній обороні. Якщо громадянин України не перебуває на службі у відповідних підрозділах і

самостійно знищує агресора (наприклад, про це свідчить аудіоперехоплення розмови окупанта з дівчиною. Його опублікував радник міністра МВС України Антон Геращенко: «Нам тут жерти нічого. Вчора качку поцупили! Магазини бомбимо. Ми голодуємо!.. Бабуся одна пиріжки принесла – 8 осіб у цинку виїхало», - зізнався військовий РФ [4]), то це його право. Якщо іноземець чи особа без громадянства вирішила захищати Україну, то це його однозначно право, а не обов'язок. Тобто, частина 4 ст. 43-1 КК України визначає додаткові умови правомірності діянь для осіб (громадян України) для яких захист Вітчизни є обов'язком. Вказані положення свідчать про дискусійний зміст назви ст. 43-1 КК України, яка вказує тільки на обов'язок відповідних осіб щодо захисту Вітчизни. Пропонуємо виключити посилання в назві статті на обов'язок.

Також ч. 3 ст. 43-1 КК України передбачає можливість «застосування зброї (озброєння)…. проти майна та осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, якщо їх застосування відбулося відповідно до вимог законодавства. Знову виникає питання: це обов'язок чи й право?

Ми вважаємо, як обов'язок це слід розглядати, щодо громадян України та іноземців, які представляють ЗС України, інші військові формування, правоохоронні органи, територіальну оборону (ТРО). Однак для них встановлені досить жорсткі принципи застосування «особистої мисливської зброї… під час виконання завдань ТРО»: неминучості; військової необхідності; пропорційності (Про затвердження Порядку застосування членами добровольчих формувань територіальних громад особистої мисливської зброї, стрілецької зброї, інших видів озброєння та боєприпасів до них під час виконання завдань територіальної оборони : Постанова КМУ від 29.12 2021 р. № 1448 зі змінами). Такі умови не є оригінальними лише для цивільних осіб. Аналогічні правила встановлені для військовослужбовців. Вони передбачені в Порядку застосування зброї і бойової техніки з'єднаннями, військовими частинами і підрозділами Збройних Сил під час виконання ними завдань щодо відсічі збройної агресії проти України (який затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2018 р. № 828). На нашу думку, зміст цих положень розрахований більше на мирний період життя (він ускладнений умовами, яких в особливий період важко дотримуватися). Наприклад, завдання мінімальної шкоди представнику країни-агресора або попередження щодо можливості застосуванням зброї.

Також встановлено невідповідність між переліком засобів самооборони (індивідуальної самооборони), який визначений Законом України «Про основи національного спротиву» від 16.07.2021

№ 1702-IX та Порядком (Постанова № 1448). Отже вказані нормативні акти не мають поширення на всіх цивільних осіб та не дають більш широкої можливості для необхідної оборони.

Тому вважаємо доцільним передбачити спрощений алгоритм захисту Вітчизни саме для цивільних осіб (які реалізують власне право), який повинен бути передбачений в ст. 43-1 КК України, а не в підзаконному акті. Цікавий варіант запропонований у ст. 2.9.3 «Захист України від збройної агресії» проєкту КК України: «1. Кожна особа має право на захист України від збройної агресії усіма доступними їй засобами. 2. Підставою заподіяння шкоди є збройна агресія проти України. 3. Правомірним визнається спричинення будь-якої шкоди державі-агресору, її збройному формуванню, комбатанту або найманцю, представнику окупаційної адміністрації або іррегулярного незаконного збройного формування, створеного державою-агресором, чи особі, яка добровільно допомагає їм» [3].

З іншого боку, вважаємо корисним положення проєкту КК України, який передбачив як нову обставину, що виключає протиправність діяння (стаття 2.9.15) застосування фізичного впливу, спеціальних засобів, зброї («Правомірним є вимушене спричинення шкоди при застосуванні фізичного впливу, спеціальних засобів, зброї уповноваженою особою на підставі, у межах повноважень та в порядку, що передбачені законом»). Однак такий підхід не визначає нормативний акт, який регулює застосування фізичного впливу, спеціальних засобів, зброї. Сьогодні це Постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2018 р. № 828. Отже врахування такого положення проєкту КК України потребує створення або окремого Закону України щодо застосування фізичного впливу, спеціальних засобів, зброї військовослужбовцями та представниками правоохоронних органів, територіальної оборони, або внесення відповідних змін у профільні нормативні акти, що регулюють діяльність законних збройних формувань. Сьогодні, насамперед, до внесення зазначених законодавчих змін, слід простити алгоритм захисту Вітчизни для військових та інших осіб (які виконують обов'язок), який, зокрема передбачений у постановах КМУ від 29.12 2021 р. № 1448 та від 10 жовтня 2018 р. № 828.

На підставі викладеного вважаємо доцільним передбачити певні зміни до КК України та інших нормативних актів:

1) у Розділі VIII КК України передбачити правову регламентацію у бойового імунітету (ст. 43-2) та «Застосування фізичного впливу, спеціальних засобів, зброї» (ст. 43-3) як нових обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння;

2) назву статті 43-1 викласти в такій редакції: «Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України»;

3) частину першу ст. 43-1 викласти в такій редакції: «не є кримінальним правопорушенням діяльність, вчинена в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та спрямована на відсіч та стримування агресії іншої країни, якщо це заподіяло шкоду життю або здоров'ю, власності особи, яка здійснює таку агресію, власності країни-агресора, за відсутності ознак катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України»;

4) частину четверту ст. 43-1 виключити.

5) передбачити спрощений алгоритм захисту Вітчизни для цивільних осіб (які реалізують власне право), який повинен бути передбачений в ст. 43-1 КК;

6) спростити алгоритм захисту Вітчизни для військових та інших осіб (які виконують обов'язок), який, зокрема передбачений у постановах КМУ від 29.12 2021 р. № 1448 та від 10 жовтня 2018 р. № 828.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії режиму воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2124-IX. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2124-20#top.

2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії режиму воєнного стану (№ 7145 від 13.03.2022) : пояснювальна записка на проєкт Закону України вноситься народними депутатами України Іонушасом С.К., Завітневич О.М., Бакумовим О.С. та ін. / Апарат Верховної Ради України, № 37д9/1-2022/55148 від 13.03.2022. URL: https://itd.rada.gov.ua/billI№fo/Bills/pubFile/1245192.

3. Кримінальний кодекс України : проєкт (станом на 18.05.2022) URL: https://№ewcrimi№alcode.org.ua/upload/media/2022/05/19/ko№trol №yj-proekt-kk-18-05-2022.pdf.

4. Орлова В. Українська бабуся отруїла 8 окупантів пиріжками – аудіоперехоплення розмови. URL: https://www.u№ia№.ua/war /ukraji№ska-babusya-otrujila-8-okupa№tiv-pirizhkami-audioperehople№№ya-rozmovi-№ovi№i-vtorg№e№№ya-rosiji-v-ukraji№u-11750983.html.

Кулакова Наталія Володимирівна,
професор кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ОХОРОНА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Ефективність міжнародно-правової системи захисту культурної спадщини залежить, насамперед, від таких обставин як укріплення мирного співіснування держав, і саме головне, припинення збройних конфліктів, використання тільки мирних засобів для їх вирішення, безперечне виконання державами та громадянами норм міжнародного права та національного законодавства по захисту культурної спадщини.

Сьогодні в Україні знаходиться 7 об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО, і ще 17 об'єктів включено до Попереднього списку Світової спадщини. Крім них, в Україні існують ще тисячі культурних установ та пам`яток, що мають значну історичну цінність[1].

Через російську агресію на території України руйнацій та пошкоджень зазнали 104 об'єкти культурної спадщини. Серед них: 17 пам'яток національного значення, 81 – місцевого значення та 6 – щойно виявлених об'єктів культурної спадщини. Найбільше руйнувань зазнала культурна спадщина Харківщини. Наразі там зафіксовано 88 епізодів, з них у самому місті Харкові та його околицях – 75. В Донецькій області зафіксовано 62 випадки, з них 47 у Маріуполі. В Київській області постраждали від окупантів 49 об'єктів, з них найбільше – 34 в Бучанському районі. В Чернігівській області всього зафіксовано 33 випадки пошкоджень, з них 27 в Чернігові, в Луганській області – 21, з них 17 в Сєвєродонецькому районі, в Сумській області – 20, з них 16 в Охтирському районі. Також зафіксовано 8 епізодів у Запорізькій області, 6 в Житомирській області, по 5 в м. Києві та Херсонській області, по 1 в Дніпропетровській, Миколаївській та Одеській областях [2].

Комплексне розв'язання проблеми охорони об'єктів охорони культурної спадщини можливе при спільній діяльності світової спільноти на основі застосування запобіжних заходів, що передбачені міжнародно-правовими актами. Сьогодні закладено підвалини міжнародного захисту культурної спадщини. Починаючи з XIX ст. окремі питання щодо необхідності такої діяльності було піднято на засіданнях архітектурних секцій у межах Всесвітніх виставок, починаючи з 1855 р., де були продемонстровані зображення історичних пам'яток та реставраційні

проекти. Це була спроба відображення процесів збереження та способів реставрації пам'ятників [15].

У 1874 р. відбулася Брюсельська міжнародна конференція, на якій була приділена увага міжнародно-правовому захисту культурних цінностей, яка отримала назву «Брюсельська декларація про закони та звичаї війни», завданням якої було зменшення страждань людей під час збройних конфліктів держав за допомогою кодифікації законів та звичаїв війни. У ст. 8 декларації передбачалося, що «власність громад, а також релігійних установ та благодійних навчальних, художніх і наукових закладів, навіть таких, що належать державі, має поважатися нарівні з приватною власністю. Всіляке загарбання, а також навмисне руйнування чи пошкодження подібних установ, пам'яток, художніх і наукових творів переслідуються відповідною владою» [5].

Водночас у ст. 17 «під час бомбардування необхідно вживати всіх належних заходів для збереження, наскільки це можливо, церков, художніх, наукових та благодійних споруд, шпиталів та інших пунктів, призначених для зібрання хворих і поранених, якщо тільки останні не використовуються водночас і для досягнення якихось воєнних цілей. Обложені зобов'язуються вирізнити ці споруди особливими видимими знаками, що їх належить завчасно вказати супротивникові». Проблемою Декларації було те, що вона не була прийнята, але, зрозуміло, відіграла значну роль у формуванні міжнародних норм щодо законів війни [12, с. 67].

Вперше спробу охорони культурної спадщини на міжнародному рівні було здійснено на Гаазьких конференціях 1899 і 1907 рр., на яких було прийнято 13 конвенцій, що започаткували формування принципів й норм міжнародного права, які передбачали спеціальні заходи охорони історичних і культурних об'єктів – мистецтва, історії, археології, давні рукописи й книги, будівлі, в яких зберігаються чи експонуються культурні надбання, а також окремо – центри зосередження культурних цінностей.

Конвенція про закони і звичаї суходільної війни від 18 жовтня 1907 р. у двох статтях передбачає регулювання захист культурних цінностей у військовому конфлікті. Так, за ст. XXVII передбачено, що «під час облоги й бомбардувань слід ужити всіх необхідних заходів, щоб уберегти, по спромозі, храми, будівлі, що служать цілям науки, мистецтв і доброчинності, історичні пам'ятки, шпиталі та місця, де зосереджено хворих чи поранених, за умови, що такі будівлі й місця не служать водночас воєнним цілям.

Піддані облозі зобов'язані вирізнити ці будівлі особливими помітними знаками, про які тих, що проводять облогу, слід попередньо поінформувати» [6].

Заслуговує на увагу те, що на відміну від ст. 17 Брюсельської декларації 1874 р. Конвенція ІУ розширює перелік об'єктів культурної спадщини, а також передбачає умову про невикористання їх у військових цілях, хоча привертає увагу, достатньо умовне визначення «щоб уберегти, по спромозі».

Ст. LVI Конвенції передбачає відповідальність за посягання на «Власність громад, установ церковних, доброчинних та освітніх, художніх і наукових, навіть таких, що належать Державі, прирівнюється до приватної власності. Всіляке умисне загарбання, знищення чи пошкодження подібних установ, історичних пам'яток, творів художніх або наукових забороняється і має переслідуватись» [6].

ІХ Гаазька конференція про бомбардування морськими силами під час війни від 18 жовтня 1907 р. у Конвенції «культурним цінностям» присвячено ст. 5 «При бомбардуванні морськими силами повинні бути прийняті начальником всі необхідні заходи для того, щоб щадити, по спромозі, історичні пам'ятники, храми, будівлі, що слугують цілям науки, мистецтва та благодійності, шпиталі та місця, де зібрані хворі або поранені за умови, що такі будівлі та місця не використовуються одночасно військовим цілям» [7]. Жителі міст повинні були означити ці будівлі або збірні місця видимими знаками.

Велике значення для розвитку міжнародного права, яке регулює питання правового захисту об'єктів культурної спадщини, має Договір про охорону художніх та наукових закладів та історичних пам'ятників (в історії отримав назву «Пакт Реріха» [8].). Цей документ був схвалений на міжнародних конференціях – 1931,1932 рр. у м. Брюгге (Бельгія) і в 1933 р. у Вашингтоні (США). У роботі конференцій брали участь делегати декількох десятків країн. Документ був підписаний на святковій церемонії у Білому домі представниками двадцяти однієї республіки 15 квітня 1935 р. і вступив в силу 26 серпня 1935 р. сьогодні цей документ пов'язує одинадцять держав західної півкулі та США.

У цьому документі було зазначено що він приймається для того, «щоб захистити в час будь-якої небезпеки всі державні та приватні нерухомі пам'ятки, що становлять культурну скарбницю народів, вирішили укласти договір із цією метою і заради того, щоб забезпечити повагу до культурних цінностей та їх захист під час війни й у мирний час».

Стаття І передбачає, що «Історичні пам'ятки, музеї, наукові, художні, навчальні й культурні заклади розглядатимуться як нейтральні

та як такі користуватимуться повагою і захистом з боку воюючих сторін. Такою ж повагою і захистом користуватиметься персонал вищезазначених закладів.

Така ж повага і захист надаватимуться історичним пам'яткам, музеям, науковим, художнім, навчальним закладам як у дні миру, так і під час війни» [6]. А ст. 3 визначає символ, для означення культурних цінностей «розпізнавальний прапор (червоне коло з трьома червоними кружками всередині на білому тлі) відповідно до моделі» [8].

Унікальність та універсальність цього документа полягає в тому, що він достатньо стисло, доступно визначає перелік пам'яток і закладів, які потребують захисту (ст.4).

На міжнародній конференції в Гаазі 14.05.1954 р. було підписано «Конвенцію про захист культурних цінностей у випадках озброєного конфлікту», яка і до цього часу є основним документом щодо захисту об'єктів культурної спадщини. Її положення були доповнені в 1999 р. Другим Протоколом, який продовжував безперервну та системну діяльність удосконалення міжнародно-правових норм [4].

Конвенція була прийнята після тривалої роботи спеціально скликаної для цієї цілі міжнародної конференції, яка сприяла стрімкому розвитку становлення міжнародно-правового захисту культурних цінностей у випадку військового конфлікту. За своїм характером це системний документ, який має значення для всіх країн світу при забезпеченні захисту культурної спадщини. Оскільки вона не тільки визначає поняття культурної спадщини «цінності, рухомі або нерухомі, які мають велике значення для культурної спадщини кожного народу, такі як пам'ятники архітектури, мистецтва або історії, релігійні або світські, археологічне місцезнаходження, архітектурні ансамблі, які в якості таких представляють історичний або художній інтерес, твори мистецтва, рукописи книг, інші предмети художнього, історичного або археологічного значення, а також наукові колекції або важливі колекції книг, архівних матеріалів або репродукції цінностей», У визначені культурних цінностей об'єднано цілий список об'єктів, які незважаючи на їх різноманіття володіють характерними ознаками. Але і кодифікує всі найважливіші норми по захисту культурних цінностей у випадках збройного конфлікту.

По-перше, передбачено заборону вивезення культурної власності з окупованої території; по-друге, вимога повернення зазначеної власності на території держави, з якої були вони вивезені; по-третє, заборона використання культурної власності як компенсації відшкодування шкоди, що була завдана воєнними діями; вчетверте, норми Конвенції діють не тільки під час озброєного конфлікту, але і

період неоголошеної війни, на період окупації, навіть, якщо вона не зустрічає збройного супротиву, а також у випадку збройного конфлікту локального характеру.

Другий протокол 1999 р. до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадках збройного конфлікту 1954 р. доповнював і не змінював норми Конвенції. Цей документ має комплексний характер, що підтверджується його преамбулою, а саме спадкоємністю норм аналогічної Конвенції «норми, що регулюють захист культурних цінностей у випадках збройного конфлікту, повинні відображати розвиток міжнародного права» [9]. Окремі положення Конвенції були розширені, а саме: у ст. 5 визначені підготовчі заходи у мирний час для захисту культурних цінностей від наслідків конфлікту, який може виникнути; визначена система криміналізації окремих діянь; відповідальність держав (ст. 38).

І особливого значення набуває формування інституціонального механізму, що визначено у Розділі 6, а саме органи: нарада Сторін, Комітет по захисту культурних цінностей у випадку збройного конфлікту та Фонд для захисту культурних цінностей у випадку збройного конфлікту.

Ці норми свідчать про перспективи розвитку міжнародного законодавства при розробці системи захисту культурних цінностей.

Також важливе значення для подальшого залучення держав до розвитку гуманітарного права, при здійснені захисту культурної спадщини, було прийняття Додаткових протоколів 1977 рр. до Женевським конвенціям 1949 р. два Додаткових протоколи включили статті про захист культурних цінностей. Так, стаття 53 Протоколу І містить наступне положення «Без шкоди для положень Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 р. та інших відповідних міжнародних документів забороняється: a) здійснювати будь-які ворожі акти, спрямовані проти тих історичних пам'ятників, творів мистецтва або місць відправлення культу, які складають культурну або духовну спадщину народів; b) використовувати такі об'єкти для підтримки військових зусиль; c) зробити такі об'єкти об'єктами репресалій» [10].

Ст. 16 Протоколу ІІ забороняє здійснювати будь-які ворожі дії, спрямовані проти культурних цінностей та використовувати їх для підтримки військових зусиль [11].

Одна з перших спроб розробити понятійний апарат об'єктів охорони культури було зроблена Міжнародною хартією, прийнятою на ІІ Міжнародному конгресі архітекторів і технічних спеціалістів з питань збереження монументальних пам'яток, що відбувся у Венеції (травень

1964 р.) та Конвенцією про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини 1972 р. [3].

Під культурною спадщиною розуміється «пам'ятки: твори архітектури, монументальної скульптури й живопису, елементи та структури археологічного характеру, написи, печери та групи елементів, які мають видатну універсальну цінність з точки зору історії, мистецтва чи науки; ансамблі: групи ізольованих чи об'єднаних будівель, архітектура, єдність чи зв'язок з пейзажем яких є видатною універсальною цінністю з точки зору історії, мистецтва чи науки; визначні місця: твори людини або спільні витвори людини й природи, а також зони, включаючи археологічні визначні місця, що є універсальною цінністю з точки зору історії, естетики, етнології чи антропології».

Предметом охорони об'єкта культурної спадщини є характерна властивість об'єкта культурної спадщини, що становить його історико-культурну цінність, на підставі якої цей об'єкт визнається пам'яткою. Все це обумовлює актуальність розвитку та впровадження міжнародного законодавства.

Діючі міжнародно-правові акти по захисту культурних цінностей, безсумнівно володіють значним потенціалом, особливо при розробці системи запобіжних заходів, спрямованих на захист об'єктів культурної спадщини.

Список використаних джерел

1. Благодійна ініціатива «Save Ukrainian Culture» для захисту світової культурної спадщини від російських загарбників. URL: https://arts.gov.ua/blagodijna-inicziatyva-save-ukrainian-culture.

2. МКІП зафіксовано понад 300 епізодів воєнних злочинів росіян проти культурної спадщини. URL: https://mkip.gov.ua/news/7109.html.

3. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. URL: http://zakon1.rada.gov.ua.

4. Конвенция о защите культурных ценностей в случае вооруженного конфликта. URL: http://zakon1.rada.gov.ua.

5. Брюсельська декларація про закони та звичаї війни. URL: http://te.zavantag.com/docs/238/index-23956-5.html.

6. Конвенція про закони і звичаї суходільної війни. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_222.

7. Конвенція про бомбардування морськими силами під час війни (IX Гаазька конвенція). URL: http://zakony.com.ua/lawbase/sedcontent.html?id=7243&p=1.

8. Договір про охорону художніх та наукових закладів та історичних пам'ятників (Пакт Реріха). URL: http://www.uazakon.com/document/tpart22/isx22214.htm.

9. Другий протокол 1999 р. до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадках збройного конфлікту 1954 р. URL: http://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/ratification-kit-cultural-property-271004.htm.

10. Дополнительный протокол к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 года, касающийся защиты жертв международных вооруженных конфликтов (Протокол I). Женева, 8 июня 1977 года. URL: http://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/treaties-additional-protocol-1.htm.

11. Дополнительный протокол к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 года, касающийся защиты жертв немеждународных вооруженных конфликтов (Протокол II). Женева, 8 июня 1977 года. URL: http://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/6lkb3l.htm.

12. Богуславский М.М. Международная охрана культурных ценностей : М.М.Богуславский. М. : Международные отношения, 1979. 192 с.

13. Каткова Т.Г., Каткова Т.В. Особливості розслідування злочинів, пов'язаних із посяганнями на культурну спадщину: Т.Г.Каткова, Т.В.Каткова. Харків : Право, 2011. 240 с.

14. Каткова Т.Г.Захист культурних цінностей під час збройних конфліктів. URL: http://uchni.com.ua/kultura/5124/index.html.

Лисько Тетяна Давидівна,
доцент кафедри кримінального права
і процесу юридичного факультету
Національного авіаційного університету,
кандидат юридичних наук

ПОНЯТТЯ ВОЄННОГО ЗЛОЧИНУ

Віроломне вторгнення РФ на територію України та початок широкомасштабної війни проти України актуалізувало питання про встановлення відповідальності за вчинення воєнних та військових злочинів на території України. Наразі існує потреба у визначенні правових орієнтирів щодо кваліфікації злочинів проти миру, людяності в умовах воєнного стану.

В контексті окресленого питання є проблема розмежування військових та воєнних злочинів. Зауважимо, що відповідальність за військові злочини передбачена розділом XIX Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України) [1]. Розділ XIX містить вичерпний перелік кримінальних протиправних діянь. Суб'єктами військових кримінальних правопорушень є військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України,

Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також інші особи, визначені законом.

Воєнні злочини – це порушення правил та звичаїв ведення війни, які закріплені в міжнародних договорах. Такими договорами є Женевські конвенції 1949-го року та додаткові протоколи до них 1977 року тощо. Всі міжнародно-правові документи в цій сфері формують окрему галузь права – міжнародне гуманітарне право. Такі злочини можуть вчинятися *лише в умовах збройних конфліктів*.

Наразі юрисдикцію щодо воєнних злочинів має Міжнародний кримінальний суд. Стаття 8 Римського Статуту Міжнародного кримінального суду містить перелік складів воєнних злочинів, на які поширюється юрисдикція цього суду. Відповідно до Конвенції про незастосовність строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людяності 1968 року, до воєнних злочинів строки давності не застосовуються.

Стаття 8 Римського Статуту Міжнародного кримінального суду визначає, що до воєнних злочинів під час міжнародних збройних конфліктів належать не тільки серйозні порушення Женевських конвенцій, але і 26 інших серйозних порушень законів і звичаїв війни, більшість з яких держави розглядають як злочини ще з часів Другої світової війни. Серед них:

1. Серйозні порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме будь-яке з таких діянь проти осіб або майна, що охороняються відповідно до положень відповідної Женевської конвенції: умисне вбивство осіб; тортури чи нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти над особами; умисне заподіяння сильних страждань або серйозних тілесних ушкоджень або шкоди здоров'ю осіб; незаконне, безглузде та великомасштабне знищення та привласнення майна, не викликане військовою необхідністю; примус військовополоненого або іншої захищеної особи до служби у збройних силах ворожої держави; умисне позбавлення військовополоненого або іншої захищеної особи права на справедливе і нормальне судочинство; незаконна депортація чи переміщення чи незаконне позбавлення волі; взяття заручників.

2. Інші серйозні порушення законів та звичаїв, які застосовуються у міжнародних збройних конфліктах у встановлених рамках міжнародного права, а саме будь-яке з таких діянь: умисні напади на цивільне населення як таке або окремих цивільних осіб, які

не беруть безпосередньої участі у військових діях; умисні напади на цивільні об'єкти, тобто об'єкти, які не є військовими цілями; умисне завдання ударів по персоналу, об'єктам, матеріалам, підрозділам або транспортним засобам, задіяним у наданні гуманітарної допомоги або в місії з підтримання миру відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, доки вони мають право на захист, яким користуються цивільні особи або цивільні об'єкти за міжнародним правом збройних конфліктів; умисне вчинення нападу, коли відомо, що такий напад стане причиною випадкової загибелі або каліцтва цивільних осіб або шкоди цивільним об'єктам або великої, довгострокової та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, і заподіяна шкода буде явно несумісною з конкретною і безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою; напад на незахищені і такі, що не є військовими цілями, міста, села, житла або будівлі або їх обстріл із застосуванням будь-яких засобів; вбивство або поранення комбатанта, який, склавши зброю або не маючи більше засобів захисту, беззастережно здався; неналежне використання прапора парламентера, прапора або військових знаків розрізнення та форми ворога або Організації Об'єднаних Націй, а також відмітних емблем, встановлених Женевськими конвенціями, наслідком якого є смерть або заподіяння шкоди особи; переміщення, прямо чи опосередковано, окупуючою державою частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію або депортація або переміщення населення окупованої території або окремих частин його в межах або за межі цієї території; умисне завдання ударів по будівлям, що використовуються для цілей релігії, освіти, мистецтва, науки або благодійності, історичним пам'ятникам, госпіталям та місцям зосередження хворих та поранених, за умови, що вони не є військовими цілями; заподіяння особам, які перебувають під владою протилежної сторони, фізичних каліцтв або здійснення над ними медичних або наукових експериментів будь-якого роду, які не виправдані необхідністю медичного, зуболікувального або госпітального лікування відповідної особи та не здійснюються в її інтересах і можуть спричинити смерть або серйозно загрожують здоров'ю такої особи чи осіб; віроломне вбивство чи поранення осіб, що належать до ворожої нації чи армії; заява про те, що пощади не буде; знищення або захоплення майна ворога, за винятком випадків, коли таке знищення або захоплення диктується військовою необхідністю; оголошення скасованими, зупиненими чи недопустимими у суді прав та позовів громадян протилежної сторони; примус громадян протилежної сторони до участі у військових діях проти їхньої власної країни, навіть якщо вони перебували на службі воюючої сторони до початку війни;

розграбування міста або населеного пункту, навіть якщо воно захоплене штурмом; застосування отрути або отруєної зброї; застосування задушливих, отруйних або інших газів та будь-яких аналогічних рідин, матеріалів або засобів; застосування куль, які легко розриваються або сплющуються в тілі людини, таких як оболонкові кулі, тверда оболонка яких не покриває всього сердечника або має надрізи; застосування зброї, боєприпасів та техніки, а також методів ведення війни такого характеру, що спричиняють надмірні пошкодження або непотрібні страждання або є невибірковими за своєю суттю, в порушення норм міжнародного права збройних конфліктів, за умови, що така зброя, такі боєприпаси, така техніка та такі методи ведення війни є предметом всеосяжної заборони та включені у додаток до Римського Статуту; посягання на особисту гідність, зокрема принизливе та образливе поводження; згвалтування, навернення в сексуальне рабство, примус до проституції, примусова вагітність, як вона визначена у пункті 2 (f) статті 7 Римського Статуту, примусова стерилізація та будь-яка інша форма сексуального насильства, що також є серйозним порушення Женевських конвенцій; використання присутності цивільної особи або іншої захищеної особи для захисту від військових дій певних пунктів, районів або збройних сил; навмисне завдання ударів по будівлям, матеріалам, медичним установам та транспортним засобам, а також персоналу, що використовують відповідно до міжнародного права відмітні емблеми, встановлені Женевськими конвенціями; умисне вчинення дій, спрямованих на голодування цивільного населення, як способу ведення війни шляхом позбавлення цивільного населення необхідних для виживання предметів, включаючи умисне створення перешкод для надання допомоги, як це передбачено у Женевських конвенціях; набір або вербування дітей віком до п’ятнадцяти років до складу національних збройних сил або їх використання для активної участі у бойових діях.

Деталізація складу кожного із названих воєнних злочинів, що належать до юрисдикції Міжнародного кримінального суду, міститься у окремому документі – Елементах злочинів.

Прикро констатувати, що на сьогодні КК України не відповідає міжнародним стандартам у питанні міжнародних злочинів, наголошують правники. Це означає, що у ньому не передбачено кримінальну відповідальність за здійснення злочинів проти людяності, а положення про воєнні злочини не відповідає вимогам міжнародного кримінального права.

Фактично, ці прогалини у національному законодавстві виникли не тільки тому, що воно не було адаптовано до українських реалій з

початку збройної агресії Росії. По-перше, в основі сучасного ККУ лежить ще радянський кодекс від 1960 року. По-друге, положення КК України й раніше системно не узгоджувались із сучасним міжнародним правом та його запровадженням на національному рівні. Саме це, на думку правозахисників, є однією з причин, чому від 2014 року українські суди (Слов'янський міськрайонний суд) винесли лише один вирок за скоєння воєнного злочину.

Перш за все ці прогалини відображаються на рівні кваліфікації воєнних злочинів. Наразі у КК України є лише одна стаття 438, в якій згадуються воєнні злочини з конкретними складовими – жорстоке поводження з військовополоненими та цивільними, примусові роботи та розграбування національних цінностей на окупованих територіях. Усі інші склади злочину, згідно з цією статтею, українські слідчі мають шукати у підписаних Україною міжнародних договорах. Це призводить до інкримінування щодо скоєних злочинів під час збройного протистояння «загально кримінальних» статей КК України, які стосуються злочинів «мирного часу». Так, наприклад, вбивства полонених, згвалтування, катування, примус до проституції чи захоплення заручників продовжують кваліфікуватися за ст. 115, 152, 127, 147, 146, 303 КК України. По суті, така кваліфікація є виправданою з огляду на сьогоденні реалії. Вважаємо, що в таких випадках дії винних слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень – ст. 438 та відповідною статтею, що передбачає «загально кримінальний» склад злочину – ст. 115, 152, 149, 147, 127 тощо. Подібні правові орієнтири містяться у постанові Пленуму Верховного Суду України (п. 8, абз. 2 п. 15, ПП ВСУ «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями»).

Наразі у Верховні Раді зареєстровано законопроєкт № 9438, який передбачає створення у КК України окремого розділу Особливої частини КК, який стосуватиметься подібних міжнародних злочинів і надаватиме таким чином правоохоронцям і судам чіткі основи для належної кваліфікації такого типу правопорушень.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#№2096.

Лихова Софія Яківна,
завідувач кафедри кримінального права
і процесу юридичного факультету
Національного авіаційного університету,
доктор юридичних наук, професор;
Сисоєва Вікторія Петрівна,
доцент кафедри кримінального права
і процесу юридичного факультету
Національного авіаційного університету,
кандидат юридичних наук

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ І ПОСОБНИЦТВО ДЕРЖАВІ-АГРЕСОРУ: АНАЛІЗ НОВЕЛ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Збройна агресія проти України змінила життя кожного з нас. Українці показали всьому світу, що здатні об'єднатися та захистити свою землю. Однак, на жаль, злочинність як об'єктивне явище, що притаманне будь-якому суспільству, нікуди не зникло. Більш того, деякі громадяни вирішили, що саме воєнний стан та боротьба з агресором є сприятливими умовами для вчинення кримінальних правопорушень. Також виникли нові види суспільно небезпечних діянь, що однозначно несли суттєву шкоду, однак їхніх ознак не було в Кримінальному кодексі (далі – КК) України. Законодавець зіткнувся з необхідністю внесення змін і доповнень у кримінальне законодавство для оперативного реагування на вчинення таких суспільно небезпечних діянь. Так, наприклад, в чинному КК України з'явилася стаття, що встановлює кримінальну відповідальність за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги (щоправда, відповідно до ст. 201-2 КК України [1], склад кримінального правопорушення має місце лише якщо отримані внаслідок цієї протиправної діяльності прибутки перевищують 350 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян). Загалом з початку бойових дій станом на травень 2022 р. до КК України зміни вносилися 12 разів. Цілком очікувано, що найбільш чисельними та істотними є зміни в Розділі І Особливої частини КК України «Злочини проти основ національної безпеки України».

До речі, говорячи про цей Розділ, варто звернути увагу на те, що з огляду на останні зміни в ньому доцільним є перейменування його на «Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України», адже сьогодні в ньому містяться ознаки двох складів

кримінальних проступків. Отже, законодавець доповнив Розділ І Особливої частини КК України трьома новими статтями:

– «Колабораційна діяльність» (ст. 111-1 КК України);

– «Пособництво державі-агресору» (ст. 111-2 КК України);

– «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану» (ст. 114-2 КК України) [1].

Найбільшого резонансу серед теоретиків та практиків викликала ст. 111-1 КК України «Колабораційна діяльність». Якщо говорити простими словами, колабораціонізм – це співпраця громадян держави з ворогом для забезпечення інтересів ворога та заподіяння шкоди власній державі. Але у контексті змін до КК України, звичайно, визначаються дії, які для громадян України вважаються колабораціонізмом, і конкретно КК України визначає відповідальність за вчинення таких дій [2]. Законодавець пропонує визначати різні види колабораційної діяльності. Для їхнього відмежування у статті містяться 8 частин, що само по собі характеризує колабораційну діяльність як досить широке коло різного роду суспільно небезпечних діянь від публічного заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України до добровільного зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території. Варто звернути увагу, що деякі види суспільно небезпечних діянь можуть визнаватися колабораційною діяльністю навіть якщо вони вчинені не громадянами України: це, насамперед, передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора; провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора; організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України; активна участь у таких заходах (ч. 4 та 6 ст. 111-1 КК України).

Важливо відзначити, що колабораційну діяльність потрібно відмежовувати від державної зради, хоча формулювання об'єктивної сторони злочину «Державна зрада» в диспозиції ст. 111 КК України викладено досить загально, тому всі склади кримінальних правопорушень, що охоплюються ст. 111-1 КК України, вчинені громадянами України, можуть, на перший погляд, виглядати як окремі випадки (в окремих випадках – привілейовані склади) державної зради. В якості ознак для відмежування фахівці вказують на такі. По-перше, державна зрада завжди вчиняється громадянином України, а колабораційна діяльність – не завжди (хоча саме поняття колабораціонізму логічно стосується в першу чергу громадян України, однак склади злочинів, передбачені самою статтею 111-1 КК України, є різними: частина з них за вказівкою диспозиції статті може вчинятися лише громадянами України, а частина – такої вказівки не містить). По-друге, державна зрада може вчинятися на користь будь-якої держави, а колабораційна діяльність – лише на користь держави-агресора. Державну зраду становлять випадки, прямо вказані в ст. 111 КК України, зокрема: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. В частині 6 ст. 111-1 КК України вказано, що відповідальність за здійснення відповідних політичних заходів та інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором настає за відсутності ознак державної зради. Загалом, колабораційна діяльність, як і державна зрада, вчиняється на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України. Тому в розмежуванні обох злочинів (ст. 111 та ст. 111-1 КК України) важливе значення матиме судова практика [3]. Говорячи про ст. 111-1 КК України «Колабораційна діяльність», варто також сказати про наявність технічної помилки у формулюванні кваліфікованого складу цього кримінального правопорушення. На перший погляд, все зрозуміло: законодавець визначає такі суспільно небезпечні наслідки, як загибель людей або настання інших тяжких наслідків. При цьому в Примітці до статті одразу ж зазначається, що тяжкими наслідками вважається шкода, що в одну тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Однак законодавець у ч. 8 ст. 111-1 КК України веде мову про «осіб, зазначених у частинах п'ятій – сьомій цієї статті…». Таким чином, вказані не діяння які можуть бути вчинені, а особи, які можуть вчинити ці діяння – а це всі суб'єкти кримінальних правопорушень, адже ч. 6 ст. 111-1 КК України містить ознаки загального суб'єкту.

Крім того, заслуговує на увагу аналіз іншої новели кримінального законодавства – ст. 111-2 КК України «Пособництво державі-агресору». В ознаках складу цього кримінального правопорушення досить цікаво визначений спеціальний суб'єкт: громадяни України, іноземці чи особи без громадянства, за винятком громадян держави-агресора. Об'єктивна сторона може бути виражена лише у формі умисних дій, вчинених шляхом реалізації чи підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; добровільного збору, підготовки та/або передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора [1]. Крім того, у диспозиції статті наявна спеціальна мета вчинення злочину – завдання шкоди Україні. Цілком справедливо зазначає А. Віценко, що фактично диспозиція ст. 111-2 КК України охоплює диспозицію ст. 111-1 КК України, але встановлює іншу за ступенем тяжкості відповідальність, що неправильно з точки зору нормотворення та може спричинити складнощі з юридичною кваліфікацією. Крім того, незважаючи на внесені в березні та квітні 2022 р. до КК України зміни, залишаються чинними статті Кодексу, які передбачають відповідальність за посягання на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу, захоплення державної влади (ст. 109 КК України), публічні заклики до таких дій, а також посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК України), державну зраду (ст. 111 КК України) [4]. На наш погляд, це може викликати плутанину та помилки при кваліфікації суспільно небезпечних діянь.

Підсумовуючи вищезазначене, зауважимо, що умови воєнного стану та постійної загрози з боку країни-агресора ставлять на перше місце ефективний захист національної безпеці України та протидію посягань на неї. Адже однією з найбільш відчутних є загроза саме національній безпеці України. Якщо раніше велося багато дискусій стосовно того, чи обґрунтованим є розташування Розділу «Злочини проти основ національної безпеки» КК України на першому місці, наприклад, перед злочинами проти життя та здоров'я особи, то сьогодні в доцільності та обґрунтованості такого розташування кримінально-правових норм, що покликані захистити національну безпеку України, ніхто вже не сумнівається. Наша держава швидко реагує на нові загрози, що виникають у зв'язку з воєнною агресією. Доповнення Розділу I «Злочини проти основ національної безпеки» Особливої частини КК України ст. 111-1 «Колабораційна діяльність» та ст. 111-2 «Пособництво державі-агресору» покликані стати на захист суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності,

обороноздатності, державної, економічної та інформаційної безпеки України. Незважаючи на окремі недоліки чи дискусійні питання застосування нових статей КК України для кваліфікації кримінальних правопорушень, варто підкреслити значущість, необхідність та обґрунтованість таких змін. Подальша судова практика їх застосування допоможе удосконалити ці норми, однак їх введення саме сьогодні є важливим і виправданим кроком законодавця для запобігання посяганням на національну безпеку України.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Покарання за зраду. Якою є відповідальність за колабораційну діяльність. *Всеукраїнське професійне юридичне видання «Юридична газета онлайн».* URL: https://yur-gazeta.com/golov№a/pokara№№ya-za-zradu-yakoyu-e-vidpovidal№ist-za-kolaboraciy№u-diyal№ist.html.

3. Кравчук О., Бондаренко М. Колабораційна діяльність: аналіз нової статті 111-1 Кримінального кодексу України. *Вектор прав людини.* URL: http://hrvector.org/podiyi/22-03-20-mbo.

4. Віценко А. Геть колаборантів! Відповідальність за зраду України. *Всеукраїнське професійне юридичне видання «Юридична газета онлайн».* URL: https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/get-kolabora№tiv-vidpovidal№ist-za-zradu-ukrayi№i.html.

Максименко Олена Василівна,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Забезпечення та захист прав дитини є пріоритетним напрямом діяльності кожної цивілізованої країни. Особливої уваги захист прав дитини потребує в умовах воєнного стану. Адже, воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого

самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1]. Тобто встановлені на час воєнного стану обмеження є правомірними, а наслідки – необхідними для збереження цілісності держави.

Із проявом РФ агресії щодо України, в нашій державі від 24 лютого 2022 року запроваджено режим воєнного стану. Саме це стало поштовхом до адаптації кримінального-процесуального законодавства до нових умов, з метою захисту прав людини а особливо дитини.

Так, 1 травня 2022 року набрав чинності Закон № 2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану», який було офіційно опубліковано в газеті «Голос України» 30 квітня 2022 року. Законом унесено зміни до Кримінального процесуального кодексу України. Зокрема, визначено, що зміст та форма кримінального провадження в умовах воєнного стану повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у частині першій статті 7, з урахуванням особливостей здійснення кримінального провадження, визначених розділом IX-1 Кодексу. Змінено назву розділу IX-1 Кодексу на «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану». У статті 484 КПК України передбачено звичний порядок кримінального провадження щодо неповнолітньої особи, в тому числі, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо декількох осіб, хоча б одна з яких є неповнолітньою, здійснюється слідчим, дізнавачем, які спеціально уповноважені керівником органу досудового розслідування на проведення досудових розслідувань щодо неповнолітніх. Під час кримінального провадження щодо неповнолітнього, в тому числі під час провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд та всі інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього.

У період воєнного стану дія положень ч.2 статті 484 та ч. 14 статті 31 КПК *може не застосовуватися*, якщо наявні обставини, що унеможливлюють участь дізнавача, слідчого, судді, спеціально

уповноважених на здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Строк досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх в умовах воєнного стану продовжується керівником органу прокуратури, визначеним п. 9 ч. 1 статті 3 КПК, за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або прокурора [2].

Отже, кримінальним процесуальним законодавством в умовах воєнного стану передбачено можливість доступу особи до правосуддя, що є позитивним. Однак, вважаємо, що забезпечення та захист прав дитини у КПК України не достатньо відображено і потребує удосконалення, з урахуванням найкращих інтересів дитини. На наш погляд, розділ IX-1 КПК України – «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» , потрібно доповнити з урахуванням положень статті 40 Конвенції ООН «Про права дитини», такий порядок здатний оптимізувати діяльність органів досудового розслідування у прийнятті важливих рішень та забезпечити дотримання прав дитини в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Воєнний стан. Вікіпедія : [сайт]. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/i№dex.php/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BEBE_%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%.

2. Кримінальний процесуальний Кодекс України. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#№3884.

Матюшенко Олена Іванівна,
завідувач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат наук з державного управління;
Мостепанюк Людмила Олександрівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОКАРАННЯ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 03.03.2022 № 2108-IX запроваджено кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність (ст. 111-1 Кримінального кодексу України (далі – КК). Одним з видів покарання за це кримінальне правопорушення стало позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. У зв’язку з цим змін

зазнали і положення статті 55 КК «Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю», адже розширено терміни даного виду основного або додаткового покарання за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК: позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю призначається на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

Видається доцільним проаналізувати сутність і підстави призначення позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, що передбачається як основний або додатковий вид покарання в межах санкцій вказаної норми.

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю полягає у припиненні на визначений судом строк права перебування на посадах в державних органах та їх апараті, в органах місцевого самоврядування або на посадах підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, якщо надані за посадою повноваження використовувала особа для вчинення кримінального правопорушення. Позбавлення права обіймати певні посади призначається особам, які обіймають посади на будь-яких підприємствах, в установах і організаціях, незалежно від їх форми власності. При цьому ці посади можуть бути оплачувані й неоплачувані, постійні й тимчасові, штатні й позаштатні, виборні й ті, що заміщуються за призначенням, керівні й рядові. Позбавлення права займатися певною діяльністю полягає у припиненні на визначений судом строк права на службову або професійну діяльність, або іншу діяльність, регламентовану відповідними правилами, якщо її здійснення пов'язане із вчиненням кримінального правопорушення.

У ст. 55 КК відсутнє закріплення правових підстав призначення позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основного та як додаткового покарання, коли воно передбачено у санкції норми Особливої частини КК. Логічно, що в обох випадках підстави мають бути єдині, однакові для призначення як основного, так і додаткового покарання: кримінальне правопорушення вчинено з використанням займаної посади або у зв'язку із зайняттям певною діяльністю, адже використання службового становища, службової, професійної або іншої діяльності, регламентованої відповідними правилами, виступає способом посягання на об'єкт і знаходиться у причинному зв'язку з наслідками, що настали.

З огляду на зміни до ст. 55 КК «Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю» констатуємо, що позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю за вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України,

передбачених статтею 111-1 КК, призначається на строк від десяти до п'ятнадцяти років. Виникає питання про сутність підстави щодо призначення позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю у випадку вчинення діяння, передбаченого ст. 111-1 КК. За загальноприйнятим правилом, вчинення кримінального правопорушення з використанням займаної посади полягає у використанні або неналежному використанні при його вчиненні службового становища, службових прав і повноважень. Вчинення кримінального правопорушення у зв'язку із зайняттям певною діяльністю полягає у вчиненні кримінального правопорушення безпосередньо пов'язаного зі службовою, професійною діяльністю або іншою діяльністю, регламентованою відповідними правилами. Зловживання службовими або професійними обов'язками, порушення, недотримання чи неналежне виконання їх або інших відповідних правил, що встановлюють права та обов'язки, повинно безпосередньо пов'язуватись із вчиненням кримінального правопорушення.

Іншими словами, цей вид покарання може бути призначений як основний або як додатковий лише за умови вчинення винним кримінального правопорушення з використанням певної посади або у зв'язку із зайняттям певною діяльністю.

Суд може позбавити винного права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю за наявності та інших підстав, лише якщо він обіймав посади або займався діяльністю законно. Якщо винна особа обіймала певну посаду або займалася певною діяльністю незаконно, суд не може позбавити винного робити це законно, оскільки у такому випадку засуджений може продовжувати обіймати певну посаду або займатися певною діяльністю незаконно. Обіймання певної посади або здійснення певної діяльності обов'язково повинні мати юридичні підстави на момент вчинення злочину. Фактичне виконання певних обов'язків або здійснення певної діяльності не створює підстав для призначення даного виду покарання.

Натомість, як випливає з аналізу диспозиції діяння, передбаченого ст. 111-1 КК, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ч. 1, 2 ст. 111-1 КК) можуть призначатися особам, які ніколи раніше не обіймали певні посади або не займалися певною діяльністю.

Таким чином, даний вид покарання (і як основний, і як додатковий) повинен призначатися лише у випадках, якщо кримінальне правопорушення було пов'язане з посадою, яку обіймає винний, або з діяльністю, якою він займається.

Мельник Дмитро Сергійович,
провідний науковий співробітник
Міжвідомчого науково-дослідного центру
з проблем боротьби з організованою
злочинністю при РНБО України, кандидат
юридичних наук, доцент

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ ТА ДОКАЗУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Агресивна політика РФ щодо руйнування української державності, у т.ч. повномасштабне військове вторгнення, всебічна підтримка диверсійно-терористичної діяльності маріонеткових утворень «ДНР» і «ЛНР» на ТОТ Донецької та Луганської областей, інспірування сепаратистських проявів в інших регіонах країни наразі становить найбільшу загрозу для суспільства і держави.

З огляду на викладене, Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14.09.2020 № 392/2020, в числі *актуальних загроз національній безпеці* визнала: триваючу збройну агресію та гібридну війну РФ проти України для відновлення свого впливу; діяльність збройних формувань РФ та російської окупаційної адміністрації на тимчасово окупованих територіях України; продовження розвідувально-підривної діяльності спецслужб іноземних держав, насамперед РФ, проти України.

Саме тому надзвичайно важливим в умовах ведення РФ гібридної війни та військової агресії проти України стали виявлення й нейтралізація проявів зрадництва та колабораціонізму серед громадян України, насамперед військово-службовців, правоохоронців та інших представників органів державної влади і місцевого самоврядування.

До початку гібридної війни РФ в Україні простежувалися лише поодинокі випадки вчинення державної зради, тому кримінально-правові норми, закріплені у ст. 111 КК України практично не застосовувалася. Попри це, навіть одиничний факт вчинення цього злочину становить серйозну небезпеку для нашої держави, оскільки відповідні дії можуть спричинити неабияку шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України.

Із 2014 року ситуація кардинально змінилася внаслідок активізації росій-

ської збройної агресії на сході України, насильницького протиправного відторгнення АР Крим від України, та набула

загрозливого характеру з початком повномасштабної військової агресії РФ проти України у лютому 2022 року.

Зокрема, результати узагальненої звітності про стан досудового розслідування злочинів проти основ національної безпеки за період 2014–2021 роки засвідчують тенденцію зростання кількості викритих випадків вчинення державної зради. Так у 2014 році було встановлено 65 таких випадків, у 2015 – 80, у 2016 – 126, у 2017 – 89, у 2018 – 127, у 2019 – 123, у 2020 – 145, у 2021 – 158 [1].

Саме тому гостро постало питання про покращення захисту кримінально-правовими засобами відносин, що забезпечують умови охорони основ національної безпеки України. Запорукою успішного виконання цього обов'язку є не лише злагоджена діяльність уповноважених правоохоронних органів у боротьбі зі злочинними зрадницькими проявами, але й ефективне застосування кримінального законодавства у відповідь на загрози національній безпеці.

Відтак законодавцем внесено низку змін до ст. 111 КК України, згідно з якими скасовано строки давності щодо злочинів проти основ національної безпеки України, зокрема й за вчинення державної зради, встановлено додаткове покарання у виді конфіскації майна, а також посилено відповідальність за вчинення державної зради в умовах воєнного стану [2].

Сучасною редакцією ст. 111 КК України передбачено, що державна зрада може бути вчинена в одній з чотирьох форм: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту; шпигунство та надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України; вчинення будь-яких із зазначених дій в умовах воєнного стану.

Аналіз правозастосовної практики слідчих підрозділів СБУ показав, що до 2014 року слідчими органів державної безпеки розслідувалося не більше десяти кримінальних проваджень, розпочатих за ч. 1 ст. 111 КК України, за результатами розгляду матеріалів яких судами винесені обвинувальні вироки. Десятиліттями не зазнавала змін й редакція ст. 111 (Державна зрада) КК України.

Усі зазначені провадження в умовах відсутності збройних конфліктів між

Україною та іншими державами були розпочаті за ознаками державної зради у формі шпигунства. Однак за ознаками державної зради у формі надання допомоги іноземній державі чи організації або їх представникам у проведенні підривної діяльності проти України не було зареєстровано жодного провадження.

Сучасна практика правозастосування ч. 1 ст. 111 КК України засвідчує складність кримінально-правової оцінки та доказування наявності добровільного контакту з військовим противником України під час переходу на бік ворога в період збройного конфлікту або в умовах воєнного стану.

Так на початку збройної агресії РФ проти України, коли іноземна держава діяла проти України опосередковано через НЗФ т.зв. «ДНР» / «ЛНР», правова оцінка й доказування державної зради у формі переходу на бік ворога були ускладнені офіційною невизнаністю факту збройного конфлікту України з РФ. Також в умовах військової агресії та бойової обстановки ускладненим є доказування переходу на бік ворога через проблеми документування передбаченої субєктивною стороною складу злочину наявності ***добровільного контакту*** громадянина України з військовим противником України з наміром сприяти йому в спричиненні шкоди національній безпеці шляхом ведення бойових дій на його боці або вчинення інших дій воєнного характеру в його інтересах.

Проблеми правової оцінки і доказування наявності іноземної сторони у випадках вчинення державної зради у формі шпигунства зумовлені насамперед складною ідентифікацією представників іноземної держави чи організації. У практиці наявні випадки, коли в ході досудового розслідування цієї форми державної зради документуються лише факти збирання особою й подальшої передачі здобутих відомостей каналами електронного зв'язку. Однак при цьому встановити конкретну особу чи організацію-замовника досить складно через високу анонімність цього способу зв'язку, використання зашифрованих каналів зв'язку та інших засобів, що, в свою чергу, ускладнює повну ідентифікацію особи-іноземця як представника іноземної держави чи організації.

Окрім того, практика застосування ч. 1 ст. 111 КК України свідчить про наявність проблем у документуванні, правовій оцінці та доказуванні державної зради у формі надання допомоги визначеним іноземним суб'єктам у проведенні підривної діяльності проти України. Зокрема суттєві утруднення викликає відсутність законодавчого визначення терміну «підривна діяльність проти України», на що вже звертали увагу дослідники [3, с. 396], внаслідок чого його зміст трактується суб'єктами кримінального процесу на власний розсуд, а протиправні дії не отримують належної правової оцінки, що часто призводить до винесення судами необґрунтованих рішень щодо призначення більш мяких вироків або звільнення осіб від кримінальної відповідальності.

Також з початком російської агресії проти України почастішали випадки залучення громадян України не лише до збору секретних чи інших відомостей з обмеженим доступом, але й до надання відкритої інформації, яка використовується агресором для здійснення підривної діяльності проти України. Передача такої «легальної» інформації іноземній стороні може завдавати шкоди державній безпеці України та мати інші негативні наслідки для держави. Водночас відсутність належної експертної оцінки змісту переданої інформації призводить до необєктивної правової оцінки дій зрадників та необґрунтованого прийняття судами виправдувальних рішень щодо таких осіб.

Викладене в комплексі свідчить про наявність системних перешкод, які не дають змоги правоохоронцям у повній мірі та належним чином застосовувати положення ч. 1 ст. 111 КК України. Нещодавні зміни, які були внесені до цієї статті, хоч і мали наслідком посилення кримінальної відповідальності за державну зраду, однак у підсумку не призвели до покращення практики правозастосування, а тому потребують подальшого удосконалення.

Список використаних джерел

1. Стан досудового розслідування злочинів проти основ національної безпеки. Офіс генерального прокурора. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_№_st?dir_id=114369&libid=100820#.

2. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» від 03.03.2022 № 2113-IX. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#Text.

3. Фальченко С. Л. Проблеми кваліфікації державної зради у формі надання допомоги іноземній державі, іноземній організації або їх представникам у проведенні підривної діяльності проти України. *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення* : матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару. Харків : Оберіг, 2013. Вип. № 5. С. 396–400.

Мірковець Дмитро Михайлович,
заступник керівника Головного слідчого управління Державного бюро розслідувань, доктор юридичних наук, доцент

РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЛІДЧИМИ ДБР В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Військова агресія Російської Федерації проти України та введення на території країни воєнного стану внесли певні корективи до пріоритетних напрямків роботи й слідчих підрозділів Державного бюро розслідувань.

Зокрема, першочергову увагу у роботі слідчих зосереджено на здійсненні досудового розслідування злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, щодо колабораційної діяльності, державної зради, посягання на територіальну цілісність і недоторканість України, інших кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, військових кримінальних правопорушень.

Збройна агресія Російської Федерації проти України, призводить до численних людських жертв як серед військовослужбовців та правоохоронців, так і серед цивільного населення, окупації територій держави, значних економічних втрат. В той же час, окремі громадяни України сприяли чи продовжують сприяти РФ у здійсненні агресивних дій, розгортанні збройного конфлікту проти України, включаючи підтримку збройних формувань та окупаційних адміністрацій держави-агресора та інші дії, що є неприпустимим в умовах продовження збройної агресії та ведення бойових дій, та які кваліфікуються як колабораціонізм (ст. 111-1 КК України). Не є виключенням і пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК України), а так само і державна зрада (ст.111 КК України).

За 3 місяці з початку збройної агресії слідчими ДБР розпочато розслідування у понад 420 кримінальних проваджень зазначеної категорії, з яких про державну зраду – 305, в тому числі 4 щодо народних депутатів. У розслідуваних кримінальних провадженнях перевіряється діяльність 746 осіб, повідомлено про підозру 76 осіб.

Оскільки зазначені дії підривають національну безпеку України та становлять безпосередню загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційного ладу та іншим національним інтересам України, особлива увага приділяється активізації досудового розслідування в цих кримінальних провадженнях. Усі докази мають бути кваліфіковано і відповідально

зібрані та оформлені для забезпечення їх можливого використання у Міжнародному суді Організації Об'єднаних націй.

В умовах воєнного стану є важливими обставини, при яких необхідно сконцентрувати увагу на недопущення злочинної поведінки та не залишення без відповідальності дії військовослужбовців, а також військовозобов'язаних та резервістів. Зокрема, вчинювані ними кримінальні правопорушення, передбачені ст. 402−405 КК України (непокора, невиконання наказу, опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків, погроза або насильство щодо начальника), деморалізують стан особового складу ЗСУ та показують негативний приклад іншим військовослужбовцям.

Не менш важливою є й активізація розслідування фактів вчинення кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби, особливо щодо ухилення від її проходження (статті 407–409 Кримінального кодексу України), що забезпечить дотримання військової дисципліни та бойову готовність військ і сил, аналогічно як і злочинів, передбачених ст. 420, 421 КК України.

Особлива увага приділяється розслідуванню кримінальних правопорушень, які вчиняються безпосередньо у бою, а саме: здача або залишення ворогові засобів ведення війни, самовільне залишення поля бою або відмова діяти зброєю, добровільна здача в полон (ст. 427−430 КК України).

Не аби яким чином впливають на обороноздатність держави військові злочини, предметом яких є військове майно - зброя, бойові припаси, вибухові або інші бойові речовини, засоби пересування, військова та спеціальна техніка, тощо. Викрадення, привласнення, вимагання, заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем, умисне знищення або його пошкодження є одним з факторів, який безпосередньо впливає на можливість захисту держави, особливо в бойових умовах (ст.410, 411 КК України).

Крім того, з 1954 року Україна є стороною Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 1949 року, а від так, розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 434 КК України (погане поводження з військовополоненими), віднесене до основних пріоритетів.

З огляду на це, керівниками органів досудового розслідування забезпечується дієвий контроль за розслідуванням таких кримінальних правопорушень, вжиттям вичерпних заходів, направлених на своєчасне проведення слідчих (розшукових) та процесуальних дії, прийняття в них остаточних рішень у найкоротші строки.

Водночас проведення процесуальних дій під час розслідування військових кримінальних правопорушень має здійснюватись з найменшим втручанням у діяльність військових частин і не ставити під загрозу повноцінне та своєчасне військове забезпечення.

При відсутності передбаченої, відповідно до вимог ст. 216 КПК України, підслідності кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, за Державним бюро розслідувань, прокурорами розслідування ряду таких проваджень доручено слідчим бюро. Метою таких рішень стала необхідність ефективного повного та своєчасного збору доказів, розслідування кримінальних проваджень у розумні строки відповідно до вимог КПК України.

На сьогодні, внаслідок військової агресії Російської Федерації, вчиняється значна кількість правопорушень, передбачених ст.ст. 437, 438, 439, 442 КК України (планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни, порушення законів та звичаїв війни, застосування зброї масового знищення, геноцид).

Вкрай необхідним під час воєнних дій є й збереження економічного потенціалу держави, створення сприятливих умов для продовження господарської діяльності, особливо тієї, яка сприяє здійсненню захисту держави та забезпечує її обороноздатність. У зв'язку з цим вжито належних заходів щодо забезпечення дотримання вимог підслідності, недопущення створення штучних підстав для проведення процесуальних дій щодо суб'єктів господарювання, виключення випадків безпідставне втручання у підприємницьку діяльність.

Для забезпечення ефективності здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану прийнято низку Законів України, яким внесено зміни та доповнення до кримінального процесуального законодавства України в частині оптимізації повноважень слідчого, прокурора, слідчого судді, керівника органу прокуратури під час здійснення досудового розслідування в умовах введення воєнного стану.

З метою вирішення найбільш проблемним моментів у діяльності органів досудового розслідування та з урахуванням потреби органів правопорядку:

– надано можливість Генеральному прокурору (особі, яка виконує його обов'язки), керівнику обласної прокуратури, їх першим заступникам і заступникам своєю постановою доручати здійснення досудового розслідування іншим органам досудового розслідування не лише у разі неефективності здійснення досудового розслідування, а також за наявності

об’єктивних обставин, що унеможливлюють функціонування відповідного органу досудового розслідування чи здійсненням ним досудового розслідування в умовах введення воєнного стану;

– регламентовано повноваження керівника органу досудового розслідування щодо створення міжвідомчих слідчих груп на підставі постанови, погодженої з керівниками відповідних органів досудового розслідування;

– уточнено випадки для затримання особи без ухвали слідчого судді, суду уповноваженою службовою особою та уточнено момент затримання особи в умовах введення воєнного стану з моменту її доставлення до органу досудового розслідування або прокуратури;

– виключено обмеження щодо проведення слідчих (розшукових) в умовах введення воєнного стану в нічний час та визначено правила фіксації ходу і результатів провадження окремих слідчих (розшукових) дій у випадку неможливості забезпечення в них участі понятих;

– надано можливість зупиняти досудове розслідування після повідомлення особі про підозру за наявності об’єктивних обставин, що унеможливлюють подальше проведення досудового розслідування в умовах введення воєнного стану;

– визначено умови визнання показань свідка, потерпілого, підозрюваного, отриманих на стадії досудового розслідування, що здійснювалося в умовах введення воєнного стану, доказами у суді;

– передбачено обов’язок слідчого чи прокурора зберігати у себе в електронній формі копії матеріалів кримінальних проваджень, досудове розслідування в яких здійснюється в умовах введення воєнного стану;

– закріплено умови відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в умовах введення воєнного стану.

Водночас щоденна практика реалізації відповідних положень в умовах воєнного стану на території України засвідчила необхідність подальшого удосконалення повноважень слідчого, прокурора, слідчого судді, керівника органу прокуратури під час здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану з максимальною деталізацією механізму їх застосування.

Зважаючи на викладене на сьогодні особливо необхідним є внесення змін до КПК України з метою:

– спрощення процедури видачі дозволу на видачу трупа;

– оптимізації механізму освідування з метою більшого захисту прав особи, яка підлягає освідуванню;

– уточнення положень стосовно здійснення дистанційного судового провадження в умовах воєнного стану;

– вдосконалення процедури виконання керівником органу прокуратури повноважень слідчого судді;

– оптимізації механізму затримання особи без ухвали слідчого судді задля забезпечення прав такої особи;

– посилення судового контролю над законністю рішень, прийнятими прокурором у порядку статті 615 КПК України.

Таким чином, незважаючи на позитивний досвід удосконалення кримінального процесуального законодавства, окремі питання правової регламентації діяльності органів правопорядку в умовах воєнного стану залишається не до кінця вирішеними і потребують розроблення законодавчих норм з урахуванням необхідності підвищення ефективності кримінального провадження.

Мовчан Роман Олександрович,
професор кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права Донецького національного університету імені Василя Стуса, доктор юридичних наук, професор

ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КІБЕРЗЛОЧИНИ, УЧИНЕНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: АНАЛІЗ ОБҐРУНТОВАНОСТІ ЗМІН

Перш ніж оголосити про проведення «спєциальной опєрації» та перейти до відкритого використання танків, артилерії, авіації, одурманених пропагандою солдат тощо, росія ще протягом кількох тижнів перед 24 лютим 2022 р. широко вдавалася і до застосування іншої форми агресії – масштабних кібератак проти нашої держави, призначенням яких було не лише втручання в роботу об’єктів критичної інфраструктури, а й поширення панічних настроїв серед українців. Вже дещо з іншими цілями, але відповідні кібератаки продовжились і після початку активної фази бойових дій та введення воєнного стану.

Зважаючи на ці обставини, у стінах ВРУ був розроблений та зареєстрований законопроєкт (№ 7182 від 20 березня 2022 р.), мета якого була задекларована як «посилення спроможностей національної системи кібербезпеки для протидії кіберзагрозам у сучасному безпековому середовищі». А вже 24 березня 2022 р. відповідний законопроєкт набув статусу Закону України № 2149-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану» (далі – Закон від 24 березня 2022 р.).

Результатом ухвалення Закону від 24 березня 2022 р. стало одночасне внесення змін до двох норм КК – статей 361 та 361-1. Зокрема, найбільш серйозніших змін зазнала саме ст. 361 КК, відповідно до оновленої редакції якої:

1) кримінально протиправним визнається сам факт несанкціонованого втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж – незалежно від того, чи призвели такі дії до витоку, втрати, підробки, блокування інформації, спотворення процесу обробки інформації або до порушення встановленого порядку її маршрутизації, настання яких відтепер повинно вважатися не криміноутворюючою (як раніше), а кваліфікуючою ознакою розглядуваного кримінального правопорушення (далі – к. пр.) (нова ч. 3 ст. 361 КК).

Коментуючи відповідні зміни, М. І. Хавронюк висловлює припущення відносно того, що тут має місце надмірна криміналізація, адже, на думку вченого, саме по собі несанкціоноване втручання в роботу згаданих систем чи мереж не є к. пр., оскільки не створює жодних наслідків, які можна було б охопити поняттям істотної шкоди (ст. 11 КК). При цьому в якості прикладу моделюється ситуація, коли колега по роботі бажає подивитися новини з використанням ПК іншого працівника, поки свій в ремонті, включає його і робить пошук на сайтах (малозначне діяння) [1].

Частково погоджуючись із аргументами науковця, водночас зауважу, що, як на мене, питання про обґрунтованість криміналізації згаданих діянь може бути вирішено тільки за результатами проведення окремого дослідження, у межах якого було б:

а) чітко визначено суспільну небезпеку несанкціонованого втручання, «ціна» якого як посягання на приватність життя, з урахуванням всеосяжної діджиталізації суспільства, з кожним днем лише зростає;

б) детально проаналізовано відповідний іноземний досвід. Зокрема, навіть не занурюючись у вивчення цієї проблематики, все ж хотів би звернути увагу на тому, що парламентарії принаймні декількох європейських країн оцінюють суспільну небезпеку несанкціонованого втручання в роботу інформаційних систем таким чином, що визнають це діяння кримінально протиправним – або ж безумовно, або ж за умови супроводження цих дій подоланням (порушенням) заходів безпеки – незалежно від жодних його наслідків (див., наприклад: ст. 118-а КК Австрії, ст. 217 Пенітенціарного кодексу Естонії, ч. 3 ст. 197 КК Іспанії, ст. 615-ІІІ КК Італії, ст. 138 КК Нідерландів, ст. 267 КК Польщі);

в) враховано міжнародні зобов'язання України. Зокрема, у ст. 2 Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність (ратифікована Україною у 2005 р.) передбачена необхідність криміналізації незаконного доступу, тобто умисного доступу до цілої комп'ютерної системи або її частини без права на це. Кримінальна відповідальність в цьому випадку не пов'язується з будь-якими наслідками. Водночас слід ураховувати, що в цій же нормі вказується на те, що країна може вимагати, щоб таке правопорушення було вчинене шляхом порушення заходів безпеки з метою отримання комп'ютерних даних або з іншою недобросовісною метою, або по відношенню до комп'ютерної системи, поєднаної з іншою комп'ютерною системою;

2) посилено відповідальність:

– по-перше, за дії, передбачені ч. 1 або ч. 2, які створили небезпеку тяжких технологічних аварій або екологічних катастроф, загибелі або масового захворювання населення чи інших тяжких наслідків (нова ч. 4);

– по-друге, за дії, передбачені ч. 3 або ч. 4, вчинені під час воєнного стану (нова ч. 5);

3) дії, передбачені частинами 1–4 цієї статті, відтепер не вважаються несанкціонованим втручанням, якщо вони були вчинені відповідно до порядку пошуку та виявлення потенційних вразливостей таких систем чи мереж (нова ч. 6).

На жаль, як і в ситуації з більшістю інших «воєнних» змін до КК, далеко не всі оновлення, пов'язані з ухваленням Закону від 24 березня 2022 р. (у т. ч. й згадані вище), слід оцінювати позитивно.

Розпочну із найбільш актуального – посилення відповідальності за вчинення розглядуваних діянь саме «під час дії воєнного стану» (ч. 5 ст. 361 КК). Як бачимо, для кваліфікації відповідних посягань за цією нормою не вимагається того, щоб вони скоювалися «з використанням умов воєнного стану», а натомість, як і в ситуації з посиленням відповідальності за мародерство [2], достатньо їхнього вчинення в умовах воєнного стану і спричинення наслідків, передбачених ч. 3 або ч. 4.

Прямим результатом такого законодавчого кроку стало те, що відтепер, наприклад, банальний, але вчинюваний в умовах воєнного часу перегляд телепередач (як і інші подібні дії) за допомогою несанкціонованого підключення свого кабелю до відповідних мереж, прояви якого якраз таки і складали левову долю правопорушень, які кваліфікувалися за ст. 361 КК, має отримувати кримінально-правову оцінку з посиланням саме на ч. 5 ст. 361 КК, санкцією якої передбачено безальтернативне основне покарання у виді позбавлення волі на строк від 10 до 15 років (!!!).

Як бачимо, «завдяки» аналізованому рішенню несанкціонований перегляд футболу в умовах воєнного стану має вважатися на порядок небезпечнішим за вчинені у цей же часовий період умисне вбивство, умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого тощо.

Та й загалом висуну гіпотезу відносно того, що передбачені санкціями і більшості інших частин ст. 361 КК є занадто та невиправдано суворими, що, зокрема, виявляється у вказівці у них на покарання у виді позбавлення волі на досить тривалі терміни.

А ось на адресу конструювання ч. 4 ст. 361 КК, в якій, як ми пам'ятаємо, встановлено відповідальність за дії, передбачені ч. 1 або ч. 2 цієї статті, якщо вони заподіяли значну шкоду чи створили небезпеку тяжких технологічних аварій або екологічних катастроф, загибелі або масового захворювання населення чи інших тяжких наслідків, хотілося б висловити зауваження як подібного до попереднього, так і дещо іншого характеру.

По-перше, знову привертає до себе увагу невиправдано суворе основне покарання, встановлене за вчинення розглядуваних діянь – позбавлення волі на строк від 8 до 12 років. І це, укотре підкреслю, за дії, які призвели:

– або ж до матеріальної шкоди, яка лише (доцільність такої характеристики пояснюється згаданою суворістю покарання) в 300 і більше разів перевищує НМДГ;

– або ж лише до створення небезпеки настання певних наслідків.

По-друге, виникає і питання відносно того, а чим саме керувався законодавець, пов'язуючи посилення відповідальності за кіберзлочин із загрозою настання саме згаданих вище наслідків, які є характерними, а тому й згадуються насамперед при описанні складів к. пр. проти довкілля, безпеки виробництва, а також (хоча й дещо меншою мірою) громадської безпеки та безпеки руху і експлуатації транспорту.

У зв'язку зі змістом (сутністю) діяння, про яке йдеться у ст. 361 КК, подібне питання можна поставити і щодо доцільності диференціації відповідальності за його вчинення під час дії воєнного стану (ч. 5 ст. 361 КК), яка, зважаючи саме на характер суспільної небезпеки розглядуваного діяння, не виглядає доволі очевидною.

Однак уважний читач напевно може поставити зустрічне питання: а чи не забув я про свої викладені ще на початку слова про постійні кібератаки з боку росії, до котрих так само апелювали і розробники Закону від 24 березня 2022 р., і які:

– очевидно є куди більш небезпечнішими саме під час дії воєнного стану;

– можуть мати на меті і, враховуючи існуючу сьогодні тотальну діджиталізацію усіх сфер життя, теоретично спроможні призвести до наслідків найрізноманітнішого характеру, зокрема й тих, на загрозу настання яких вказується в ч. 4 ст. 361 КК.

Проте, випереджаючи це питання, я відразу дам на нього відповідь: ні, у сучасних воєнних умовах про ці обставини я просто не міг забути і, навпаки, увесь час їх ураховую.

Мій же скептицизм стосовно доцільності передбачення відповідних кваліфікуючих ознак досліджуваного к. пр. насамперед пояснюється тим, що, спочатку уважно проаналізувавши, а потім синтезувавши всю попередню інформацію, я звернув увагу на те, що:

– по-перше, всі кібератаки рф, про які у супровідних документах вели мову автори Закону від 24 березня 2022 р., вчинялися і вчиняються лише з однією ціллю – ослабити нашу державу, тобто тією метою, яка є обов'язковою криміноутворюючою і, власне, визначальною конститутивною ознакою передбаченої ст. 113 КК диверсії;

– по-друге, згадані у розглядуваній забороні потенційні наслідки у вигляді «тяжких технологічних аварій або екологічних катастроф, загибелі або масового захворювання населення чи інших тяжких наслідків» фактично повністю охоплюються тими наслідками, з метою спричинення яких і вчиняється та ж таки диверсія – «масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій».

Отже, можна констатувати, що відповідні кібератаки рф, які вчиняються для спричинення наслідків, передбачених у ч. 4 ст. 361 КК, насправді є нічим іншим, як однією з форм диверсії, яка за «звичайних» умов має кваліфікуватися за ч. 1 ст. 113 КК, а за умов вчинення в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту – за ч. 2 ст. 113 КК.

Звісно, загроза настання передбачених ч. 4 ст. 361 КК наслідків несанкціонованого втручання може мати місце і тоді, коли не була метою останнього, що виключає можливість інкримінування ст. 113 КК. Однак, оцінюючи подібну можливість, хотілося б зауважити те, що:

– по-перше, стосовно більшості із відповідних наслідків вона є суто теоретичною;

– по-друге, якщо ж загроза відповідних наслідків, які не були метою втручання, все ж настала, то чи виправдано призначати за таке к. пр. покарання у виді позбавлення волі на строк від 8 до 12 років?

– по-третє, враховуючи сутність несанкціонованого втручання, традиційно вважалося, що при його вчиненні ставлення винного до будь-яких наслідків, безпосередньо не пов'язаних із інформацією, є

необережним. Та навіть якщо уявити, що такі дії цілеспрямовано вчиняються з метою, наприклад, вказаних у ч. 4 ст. 361 КК загибелі людей, завдання їм тілесних ушкоджень, екологічної катастрофи тощо, то вони «безболісно» могли б кваліфікуватися (за відсутності ознак диверсії) за сукупністю, з одного боку, статей 115, 121, 122, 125, 258, 441 КК тощо, а з іншого – частиною 1, 2 або ж, швидше за все, ч. 3 ст. 361 КК.

Стосовно ж посилення відповідальності за несанкціоноване втручання, яке хоча й вчинене в умовах воєнного стану, але без мети заподіяння шкоди державі, то недоречність такого кроку вже була обґрунтована раніше.

Отже, зважаючи на всі вищевикладені аргументи, я дійшов висновку про недоцільність пов'язування посилення відповідальності за несанкціоноване втручання:

– ні зі «створенням небезпеки тяжких технологічних аварій або екологічних катастроф, загибелі або масового захворювання населення чи інших тяжких наслідків»;

– ні зі «вчиненням під час дії воєнного стану».

Моє нерозуміння аналізованого законодавчого рішення лише посилюється якщо зважати на те, що, вказавши у ст. 361 КК на відповідні, абсолютно нехарактерні, які не корелюються із характером суспільної небезпеки несанкціонованого втручання кваліфікуючі ознаки, водночас вітчизняні парламентарії «зробили все необхідне» для того, щоб унеможливити диференціацію відповідальності у зв'язку із настанням цілком реальних (принаймні порівняно з попередніми) наслідків несанкціонованого втручання (це ж, до речі, стосується й інших кіберзлочинів).

Мова йде про те, що одним із наслідків ухвалення Закону від 24 березня 2022 р. стало корегування примітки ст. 361 КК, за результатами якого:

– по-перше, було підвищено (зі 100 до 300) виражений у НМДГ показник вказаної у статтях 361–363-1 КК значної шкоди;

– по-друге, і головне, з неї, як свого часу і в добре відомому юристам випадку зі ст. 364 КК, було вилучено існуюче раніше принципово важливо застереження відносно того, що при оцінці «значної шкоди» згаданий майновий еквівалент мав братися до уваги лише тоді, коли така шкода полягала у заподіянні матеріальних збитків. Значущість цього уточнення полягала в тому, що саме воно давало можливість кваліфікувати за ознакою «значної шкоди» і випадки спричинення несанкціонованим втручанням вірогідних наслідків нематеріального характеру.

Як на мене, помилковість такого кроку, який призвів до суттєвого та нічим невиправданого звуження сфери потенційного застосування ч. 4 ст. 361 КК, є більш ніж очевидною. Тому вважаю, що законодавець якомога швидше повинен:

– або ж **(перший варіант)** «просто» викласти примітку ст. 361 КК в її попередній, існуючій до набрання чинності Законом від 24 березня 2022 р., редакції;

– або ж **(другий варіант)**, якщо визнає за доцільне, диференціювати відповідальність за несанкціоноване втручання, що призвело не лише до значної шкоди (наприклад, та ж таки ч. 4 ст. 361 КК) – зміст якої може залишитися незмінним, а й до тяжких наслідків (гіпотетично про них мало б йтися в ч. 5 ст. 361 КК), якими б і могли охоплюватися не лише матеріальні, виражені в НМДГ наслідки (звичайно, вони мають бути вищими, аніж параметри значної шкоди), а й інші види збитків.

Список використаних джерел

1. Хавронюк М. Втручання в роботу інформаційно-комунікаційних систем: кримінальна відповідальність. URL: https://pravo.org.ua/blogs/vtrucha№№ya-v-robotu-i№formatsij№o-komu№ikatsij№yh-system-krymi№al№a-vidpovidal№ist/.

2. Мовчан Р. О. Аналіз законодавчого рішення про посилення кримінальної відповідальності за мародерство. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* 2022. № 1. С. 281–285.

Мотлях Олександр Іванович,
завідувач наукової лабораторії з проблем
психологічного забезпечення
та психофізіологічних досліджень
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА В ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Розслідування вчинених кримінальних правопорушень було і залишається складним і багатоаспектним процесом, бо передбачає собою застосування компетентними особами вітчизняних правоохоронних органів низки організаційних, технічних, тактичних і процесуальних дій та заходів, які мають між собою бути продуманими, узгодженими й ефективними для своєчасного та якісного забезпечення досудового слідства. Особливого змісту вони набувають в умовах воєнного стану, коли в ході війни України з російським агресором, доводиться й

протистояти зовнішньому ворогові, водночас і долучатися до фіксування та розслідування кримінальних злочинів, завданих воєнними діями злочинців. Чільне місце у розслідуванні кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану відводиться поліграфологічним дослідженням та добутих за їх результатами проведення інформаційних даних, важливих для прийняття процесуально правильних рішень. Натепер застосування поліграфа стало поширеним явищем у діяльності вітчизняних правоохоронних органів, різного роду силових відомств і структур, у тому числі й військових. Системне запровадження цього науково-технічного приладу у багатьох моментах спростило нагальні питання українського воєнного сьогодення. Це і питання, що пов'язані із безпосереднім вчиненням злочинів російськими окупантами та проявленими ними звірствами проти мирного населення України; й викраденням наших співвітчизників і незаконним їх вивезенням на територію Росії; руйнацією великих міст і містечок, сіл та інших населених пунктів, а також об'єктів цивільної інфраструктури України; примушуванням цивільного населення до співпраці із загарбником проти суверенітету нашої незалежної держави; схиляннням до колаборантства, як усвідомленої особою співпраці з окупаційною цивільною чи військовою владою на шкоду власній країні тощо. Все це та багато іншого змушує вітчизняних правоохоронців, силовиків і військовослужбовців до швидкого реагування на прояви протиправної діяльності злочинного елемента в умовах воєнного стану і використання найрізноманітніших новацій науки і техніки на сучасному етапі розвитку нашого українського суспільства. До переліку таких передових технологій належить і поліграф та його практичні результати застосування. Назагал, накопичений достатній вітчизняний досвід запровадження поліграфа при розслідуванні вчинених кримінальних правопорушень, внесених до Єдиного реєстру досудових розслідувань, дає підстави стверджувати про ефективність цього приладу та отриманих за його допомоги результатів у кримінальне судочинство. Метою застосування цього науково-технічного приладу у розслідуванні вчинених кримінальних правопорушень є встановлення:

– наявності або відсутності у пам'яті людини вербальної інформації, пов'язаної з подією злочину;

– чинників, які впливали на сприйняття й запам'ятовування конкретної інформації;

– виявлення й аналіз процесів пам'яті людини через застосування індикаторів, які впливають на фізіологічні реакції опитуваного, та відтворення ним криміналістично-значущої інформації.

Одним зі способів отримання таких даних, під час проведення цих досліджень, є застосування наявних подразників (стимулів), що викликають появу психофізіологічних реакцій людського організму. Різні «стимули-індикатори» по-різному впливають на досліджувану особу із застосуванням поліграфа, що дає можливість його спеціалісту виявити та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки щодо обставин розслідуваної події злочину. Також сприяє об'єктивно відобразити суб'єктивну значимість того чи іншого стимулу для індивіда. Підвищення емоційного напруження досліджуваної особи із застосуванням поліграфа щільно пов'язане з підвищенням нейрофізіологічної активності кори і глибинних структур головного мозку, які контролюють його нижні відділи та регулюють вцілому фізіологічні функції організму [1, с. 128−129].

Натепер нашими співвітчизниками, дослідниками і практиками вивчення поліграфа, відстоюються позиції щодо поділу поліграфологічних досліджень за двома напрямами: криміналістичним і слідчим. Перший (криміналістичний) створює можливість:

– звузити коло підозрюваних і, можливо, причетних осіб до розслідуваної події злочину;

– визначити ймовірну роль досліджуваної особи щодо планування, підготовки та вчинення конкретного злочину;

– оцінити достовірність інформації, яка повідомляється досліджуваною особою, і на її основі висунути обґрунтовану версію щодо розслідуваної події в цілому чи окремих її обставин;

– здобути оперативно-значущу інформацію, яку в інший спосіб отримати неможливо;

– отримати фактичні дані, матеріальні докази та інші дані для своєчасного проведення оперативно-розшукових дій і слідчих заходів, а також для виявлення, припинення, запобігання й розкриття злочинів.

Другий (слідчий) є значимим під час проведення слідчих (розшукових) дій і допомагає визначити:

– достовірність показань особи щодо обставин конкретного злочину;

– коло осіб, причетних до злочину, або тих, які володіють інформацією щодо конкретного злочину;

– місцезнаходження матеріальних доказів на місцевості та в приміщенні, в тому числі і безпосередньо під час обшуку;

– правдивість показань свідків, достовірність даних, отриманих від очевидців, потерпілих чи заявників.

Означені вище напрями цілком можуть бути використані комплексно як під час проведення слідчих (розшукових) дій та інших

процесуальних заходів, так і в проведенні негласних слідчих (розшукових) дій з метою належного розслідування відкритого кримінального провадження, зареєстрованого в Єдиному реєстрі досудових розслідувань. Однак, з урахуванням того, що поліграф не має на тепер законодавчого закріплення в Україні, найбільш визнаною залишається оперативно-розшукова діяльність у якій і реалізується це специфічне дослідження. Практика застосування науково-технічного приладу поліграфа в оперативно-розшуковій діяльності переконливо демонструє про можливість розв'язання за його допомоги таких завдань:

– по-перше, визначити ймовірність причетності досліджуваної особи у підготовці та вчиненні злочину;

– по-друге, оцінити достовірність наданої інформації досліджуваною особою;

– по-третє, отримати криміналістично-значущу інформацію щодо невідомих раніше обставин злочину;

– по-четверте, підтвердити висунуту криміналістичну версію.

Також під час розслідування злочинів за допомоги поліграфа можна розв'язати окремі завдання:

– виявлення місця, способу та інших обставин злочину;

– визначення особи, яка вчинила злочин, і її співучасників;

– встановлення мотивів злочину;

– визначення місця приховування трупа, зброї тощо [2, с.184−186].

Вагомий досвід вітчизняних правоохоронців у застосуванні поліграфа під час розслідування вчинених кримінальних правопорушень дає підстави стверджувати про його значущість. Це практично єдина процедура роботи з ідеальними слідами відображення, яка відміну від приладу й технологій застосування EyeDetec підтверджена своєю ефективністю на практиці. Ідеальні сліди – це реконструювання індивідом образу того чи іншого предмета (об'єкта), інформація про який зберігається у довготривалій пам'яті. Вони, на відміну від матеріальних слідів, недоступні для візуального бачення того, що відбулося і можуть бути сприйняті лише за допомогою їх матеріалізації, таким чином пізнаються не самі сліди, а різноманітні докази їх існування. Матеріалізація ідеальних слідів виникає, як правило, у процесі комунікативної діяльності між учасниками кримінального процесу, який відбувається у встановлених процесуальних формах із використанням вербальних засобів спілкування. Дослідження таких слідів за допомоги поліграфа дає змогу не тільки провести перевірку наявності в особи ідеальних (уявних) відображень, пов'язаних з конкретною подією злочину, особливо в умовах воєнного стану, а й визначити найбільш перспективний напрям розслідування та отримати належні докази [3, с. 201−204].

Тому перелік завдань, який можна реалізувати застосовуючи поліграф у рамках досудового слідства є достатньо широким і визначається він залежно від наявної слідчої ситуації, яка склалася відносно вчиненої події злочину та потреби кримінального судочинства.

Застосування поліграфа та отриманих за його допомоги результатів зовсім не означає їх перевагу над іншими доказами, зібраними в процесі досудового етапу відкритого кримінального провадження. Поліграфологічні інформаційні дані в сукупності з рештою ключових матеріалів слідства формують належну доказову базу конкретно вчиненого кримінального правопорушення та причетних до його події осіб. Своєчасність, законність, достовірність і об'єктивність використання отриманих даних, добутих за допомоги поліграфа, гарантує результативність і якість роботи як поліграфолога, так і в цілому органів досудового слідства та їх компетентних осіб у напрямі розслідуваного кримінального правопорушення.

Список використаних джерел

1. Сабуров А. С. Юридична психологія: Навчальний посібник для студентів юрид. визів і факультетів. Київ : ТП Пресс, 2003. 2008 с.

2. Мотлях О. І. Поліграфологія : підручник. Київ : Освіта України, 2022. 550 с.

3. Мотлях О. І. Поліграф: наукова природа походження, нормативно-правове регулювання та допустимі межі застосування : монографія. Київ : Освіта України, 2012. 394 с.

Налуцишин Віктор Володимирович,
професор кафедри кримінального права
та процесу Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова,
доктор юридичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України Указом Президента України №64/2022 від 24.02.2022 року в Україні запроваджено воєнний стан з 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року терміном на 30 діб [1].

Указом Президента України № 259/2022 від 18.04.2022 продовжено термін дії воєнного стану в Україні з 05 години 30 хвилин 25 квітня 2022 року строком на 30 діб [2]. Зазначений Указ Президента України затверджено Законом України № 2212-IX від 21.04.2022.

Відповідно до ч. 1 ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» у період воєнного стану не можуть бути припинені повноваження судів, органів прокуратури України, органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування та органів, підрозділи яких здійснюють контррозвідувальну діяльність [3].

Отже, внаслідок військової агресії російської федерації проти України всі без винятку органи кримінальної юстиції опинилися перед викликом: забезпечити виконання завдань кримінального провадження у складних умовах воєнного стану, якими, згідно зі ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі − КПК України) є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [4].

01.05.2022 набрав чинності Закон України №2201-IX від 14.04.2022 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану». Концептуальною нормою зазначеного закону є те, що зміст та форма кримінального провадження в умовах воєнного стану повинні відповідати загальним принципам кримінального провадження, зазначеним у частині першій статті 7, з урахуванням особливостей здійснення кримінального провадження, визначених розділом IX¹ КПК України [5].

Огляд місця події – є найбільш складною, важливою і невідкладною слідчою дією, метою якої є виявлення слідів події кримінального правопорушення, обставин його вчинення та встановлення особи злочинця. Відповідно до вимог ст. 237 КПК України огляд місця події проводить слідчий або прокурор. Невідкладність огляду місця події пояснюється необхідністю своєчасно і швидко отримати інформацію про обставини події з метою організації розшуку злочинця, розкриття та розслідування кримінального правопорушення. Ефективність огляду значною мірою залежить від додержання слідчим, прокурором спеціальних тактичних правил його проведення, використання необхідних сучасних науково - технічних засобів, належного процесуального оформлення як ходу огляду, так і отриманих результатів.

Важливою умовою результативного огляду місця події в умовах воєнного стану є оперативність реагування з моменту надходження сигналу про необхідність виїзду слідчо-оперативної групи (СОГ) до прибуття останньої на місце. Необхідність швидкого реагування викликана можливою зміною обстановки місця події, аж до повного знищення матеріальних слідів, через різні несприятливі природні фактори, обстріли з боку розташування воєнізованих формувань супротивника, збройних зіткнень.

Забезпечення збереження слідів до прибуття СОГ на місце події повинно здійснюватися відповідною групою з представників правоохоронних органів та воєнізованих формувань, які створюють надійні умови для безпеки групи у районі передбачуваного огляду.

При виїзді на місце огляду СОГ має бути оснащена спеціалізованою слідчою валізою.

Важливе значення має одяг слідчого та інших учасників огляду: вони мають бути одягнені відповідно до погодних умов, щоб мати можливість тривалий час не просто перебувати на місці події, а вирішувати поставлені завдання.

При роботі на великих площах та багатоповерхових будинках важливо мати зв'язок між учасниками огляду.

В разі присутності на місці огляду представників органу дізнання, важливим фактором є пошук очевидців та свідків, яких необхідно опитати у найкоротші терміни. Це зумовлено тим, що громадянське населення у перші години конфлікту намагається залишити небезпечну територію, а військовослужбовці можуть бути передислоковані разом зі своїми підрозділами, що спричинить втрату цінних відомостей.

Весь хід слідчої дії доцільно фіксувати за допомогою фото та відеозапису, для подальшого аналізу в «спокійній обстановці». Процесуальні документи варто заповнювати негайно після прибуття на місце події, описувати все необхідно максимально детально і досить докладно, тому що у разі обстрілу може виникнути потреба в найкоротші терміни залишити місце огляду.

Доцільним у таких випадках є використання безпілотних літальних апаратів (дронів-квадракоптерів), основним призначенням яких є огляд місцевості з метою виявлення воєнізованих груп, огляд окремих ділянок місцевості потенційно небезпечних для безпосереднього огляду учасниками СОГ, спостереження за навколишнім оточенням у місці огляду. Дані літальні апарати слід обладнати оптичними пристроями відео- та звукозапису, здатними передавати інформацію в умовах темного часу доби (активні та пасивні засоби нічного бачення), несприятливих погодних умов (тепловізори)

тощо. Результати отриманого відеозапису можуть бути використані як фактичні дані, які будуть мати доказове значення, а також як орієнтовну інформацію, для подальшого планування та організації розслідування.

Резюмуємо, що огляд місця події у період воєнного стану слід зарахувати до слідчих дій з підвищеним ризиком. Під час проведення огляду необхідно забезпечувати насамперед безпеку всіх членів групи, а також збір та аналіз слідової інформації з метою повного, ефективного та швидкого розкриття кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лют. 2022 р № 64/2022. URL: https://www.preside№t.gov.ua/docume№ts/642022-41397.

2. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 18 квіт. 2022 р. № 259/2022. URL: https://www.preside№t.gov.ua/docume№ts/2592022-42237.

3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/ show/4651-17#Text.

5. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Закон України від 14 квіт. 2022 р. № 2201-IX. URL: https://ips.ligazako№.№et/docume№t/view/T222201?a№=1.

Новик Віталій Алікович,
начальник структурного підрозділу Управління оперативного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, учинених службовими особами, Головного оперативного управління Державного бюро розслідувань

ОХОРОНА ЛІСОВОГО ФОНДУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ

В основі реалізації державної екологічної політики України покладено збереження довкілля, що потребує від держави вжиття термінових заходів[1]. Особливого значення така діяльність набуває в умовах збройної агресії рф.

За оцінкою спеціалістів 13,2 млрд. гривень − приблизна сумма збитків лісової галузі України внаслідок вторгнення рф [2]. У лісництвах, які перебували на окупованій території, знищені будівлі

та розграбоване обладнання, транспортні засоби, величезну шкоду нанесли лісовій екосистемі, на більшості об'єктах ще досі тривають розмінування, очищення від військової техніки тощо.

Через військові дії окупанта 900 заповідних територій України сьогодні перебувають у небезпеці. Це 1,2 млн. га, або близько 30 % площі всіх природоохоронних територій України. Це тисячі видів рослин, які занесені до Червоної книги України і охороняються законом. Бойові дії порушують спокій диких тварин. Вони або гинуть, або намагаються втекти з гарячих точок. Під загрозою знищення наразі знаходяться: 14 Рамсарських об'єктів площею 397,7 тис. га, близько 200 територій Смарагдової мережі площею 2,9 млн. га біосферні заповідники.

На жаль, бойові дії погіршили статистику лісових пожеж. На сьогодні зафіксовано 191 випадок загорянь у лісі на загальній площі 1754 га. Це втричі більше, якщо порівнювати з аналогічним періодом 2021 року. Середня площа однієї пожежі зросла у 16 разів [2].

Близько 5 тисяч працівники природньо-заповідного фонду щодня роблять все можливе, щоб захистити та зберегти українську природу. А ще там, де це можливо, допомагають людям, які були вимушені тікати від війни. Так, на природоохоронних територіях вже знайшли прихисток майже 15 тисяч тимчасових переселенців [3].

Ліси становлять 15,9% території України і на території держави вони розміщені нерівномірно, від 3,7 відсотка у Запорізькій до 51,4 % у Закарпатській областях. Оптимальним, за європейськими рекомендаціями, є покажчик лісистості 20%, для досягнення якого необхідно створити більше двох мільйонів гектарів нових лісів. Водночас створення нових лісів не повинне здійснюватися шляхом заліснення унікальних степових ділянок [1].

Необхідно зазначити, що протягом тривалого часу економічний розвиток держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля, що унеможливлювало досягнення збалансованого (сталого) розвитку

Тому саме сьогодні потрібно чітке врегулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів [4], забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу військової агресії на навколишнє природне середовище та збереження лісового фонду України[2], який є її національним багатством та джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах.

[2]Усі ліси на території України, незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням вони зростають, та незалежно від права власності на них, становлять лісовий фонд України і перебувають під охороною держави [5].

Саме тому основними напрямками діяльності нашої держави в сучасних умовах збройної агресії рф є: міжсекторальне партнерство та залучення заінтересованих сторін, що буде сприяти взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання, громадськості при плануванні і реалізації політики у сфері збереження, охорони та відновлення лісів; інформування про діяльність органів виконавчої влади у сфері охорони навколишнього природного середовища; державне регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища, що буде сприяти науково обґрунтованим обмеженням при використанні лісових ресурсів; стратегічна екологічна оцінка та оцінка впливу на ліси буде сприяти запобіганню негативному впливу та встановленню відтворення лісових ресурсів; системи лісового аудиту, екологічної сертифікації та маркування продукції дасть змогу підвищити екологічну обґрунтованість і ефективність діяльності суб'єктів господарювання, поліпшити характеристики продукції, удосконалити управління суб'єктами господарювання, що порушують встановлені норми;

облік лісових ресурсів забезпечить виявлення, реєстрацію, узагальнення, зберігання, оброблення та підготовку релевантної інформації про діяльність підприємства в природоохоронній сфері для прийняття управлінських рішень з урахуванням економічної ефективності, соціальної справедливості та екологічної цілісності [1].

Зазначена державна політика сприяла тому, що незважаючи на збройну агресію рф лісова галузь змогла адаптуватися до реалій воєнного часу, про що свідчать і останні економічні показники. За І квартал 2022 року чистий дохід від реалізації продукції склав 4,5 млрд. грн. Це на 423 млн. грн більше, ніж у аналогічному періоді 2021 року.

За місяць лісокультурної кампанії підприємства Держлісагентства висадили 103,2 млн. деревних рослин на площі 15184,6 га, з яких 471,5 га – це лісорозведення (створення нових лісів), а також сприяння природному поновленню (введення недостаючих порід) на площі 1236,4 га.

Під час війни продовжується озеленення нашої країни. Більше того, у планах побудувати у 8 областях сучасні селекційно-насіннєві центри, аби збільшити потужності для вирощування посадкового матеріалу на майбутні роки [6].

Список використаних джерел

1. Основні засади (стратегія)державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#n14.

2. Міндовкілля: 13,2 млрд гривень - приблизна оцінка збитків лісової галузі України внаслідок вторгнення рф. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text.

3. Через військові дії окупанта 900 заповідних територій України сьогодні перебувають у небезпеці : Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/mindovkillya-cherez-vijskovi-diyi-okupanta-900-zapovidnih-teritorij-ukrayini-sogodni-perebuvayut-u-nebezpecina.

4. Про охорону навколишнього природнього середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text.

5. Лісовий кодекс України : Закон України від 21.01.1994 № 3852-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text.

6. Під час війни лісівники висадили 103 млн деревних рослин у рамках програми «Зелена країна» : Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/pid-chas-vijni-lisivniki-visadili-103-mln-derevnih-roslin-u-ramkah-programi-zelena-krayina.

Подкопаєв Сергій Васильович,
прокурор відділу інформаційно-аналітичної роботи й документального забезпечення Департаменту нагляду за додержанням законів органами безпеки Офісу Генерального прокурора, доктор юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ НАГЛЯДУ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНІВ ОРГАНАМИ БЕЗПЕКИ

Аналіз практики роботи прокуратури щодо нагляду за додержанням законів органами безпеки свідчить про наявність низки проблемних питань зумовлених, у тому числі, нещодавніми доповненнями Кримінального кодексу України (далі – КК України) новими статтями.

Складність становить розмежування складів кримінальних правопорушень та правильна кваліфікації дій осіб, а саме:

1. Розмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених:

а) ст. 111 (державна зрада) та ч.ч. 3–7 ст. 111^1 (колабораційна діяльність), ст. 111^2 (пособництво державі-агресору), ст. 114^2 (несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або

розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану) КК України;

б) ч. 1 ст. 111^1 (колабораційна діяльність) та ч. 2 ст. 436^2 (виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників) КК України.

2. Визначення змісту визначення «перехід на бік ворога» (перехід особи в цивільну, військову організацію чи щось інше) у контексті ст. 111 (державна зрада) КК України, а також розмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 111 та ч. 7 ст. 111^1 (колабораційна діяльність) КК України в цьому сенсі.

3. Визначення змісту і спрямованості умислу за ст. 114^2 (несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану) КК України. Розмежування за суб'єктивною стороною кримінальних правопорушень, передбачених ст. 114^2 та ч. 2 ст. 436^2 (виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників) КК України.

4. Існування можливої правової колізії між ст. 258^3 (створення терористичної групи чи терористичної організації), ст. 258^5 (фінансування тероризму) та ст. 111^1 (колабораційна діяльність) КК України щодо кваліфікації діянь, пов'язаних з «ЛНР» та «ДНР», враховуючи попередню судову практику.

5. Правильна кваліфікація дій особи (громадянина України), пов'язаних з участю в діяльності «ЛНР» та «ДНР», за ст. 258-3 (створення терористичної групи чи терористичної організації), ст. 260 (створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань) (окремо або за їх сукупністю), а також за ст. 111 (державна зрада) КК України у разі участі в збройній агресії проти України після 24 лютого 2022 року.

Наявність реальної проблематики актуалізує потребу в теоретичній розробці даних питань, а також у відповідних законодавчих змінах.

Політова Анна Сергіївна,
доцент кафедри публічно-правових дисциплін Маріупольського державного університету, кандидат юридичних наук, доцент

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ В ПРОЄКТІ КК УКРАЇНИ: ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ

Торгівля людьми не є новим явищем для України. Так, зокрема, постраждалі від торгівлі людьми, яким допомогла МОМ у першій половині 2020 року, зазнали експлуатації у 22 країнах, зокрема й в Україні. Російська Федерація залишається головною країною призначення: 55 % постраждалих, яким допомогло Представництво МОМ в Україні, зазнали експлуатації саме там. Друге місце посідає Польща (28,7 % постраждалих). Торгівля людьми всередині України, включно з анексованим Кримом та непідконтрольними урядові територіями Донецької та Луганської областей, – у цьому рейтингу на третьому місці із показником 8 % [1].

Разом з тим, повномасштабне вторгнення Росії 24 лютого 2022 року на територію України стало поштовхом для переосмислення цього явища, яке зараз становить найбільшу небезпеку: жінки та діти, які змушені покинути Україну через військову агресію Росії та прямують до сусідніх країн, стикаються з ризиками торгівлі людьми. Водночас чоловіки, що залишаються всередині країни, також можуть стати здобиччю торговців людьми [2].

Так, дійсно, за даними МОМ, більше ніж 260 тис. людей в Україні постраждали від торгівлі людьми з 1991 р., з них 49 тис. – за останні три роки. Водночас 56 % наших співвітчизників упевнені, що з ними таке ніколи не станеться. Кожен восьмий українець готовий нелегально перетнути кордон, працювати у замкнених приміщеннях чи віддавати паспорт роботодавцеві. Чоловіки й жінки, люди різного віку і з різним рівнем освіти, мешканці сіл і міст – єдиного портрета постраждалого від торгівлі людьми немає [3]. Але наведені нами деякі статистичні дані не в повному обсязі відображають масштаби існування цього так званого «ринку збиту живого товару»

Відповідно до чинного КК України (ст. 149), кримінально караним є: торгівля людиною, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію. Особливе значення набуває мета

експлуатації людини, під якою розуміють всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність або примусове переривання вагітності, примусове одруження, примусове втягнення у зайняття жебрацтвом, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо.

Що ж стосується торгівлі людьми у проєкті Кримінального кодексу України, то ст. 4.4.6. викладено у такій редакції:

Особа, яка вчинила торгівлю людиною:

1) завербувала,

2) перемістила,

3) передала,

4) приховала або

5) одержала людину,

– якщо це діяння було здійснене з метою експлуатації людини та шляхом насильства, примушування, обману чи зловживання довірою, використання стану людини, яка є уразливою особою (крім неповнолітньої), або підкупу третьої особи, яка контролює людину, а щодо неповнолітньої людини – незалежно від мети та способу вчинення діяння,–

вчинила злочин 3 ступеня [4].

На сьогодні заборона торгівлі людьми передбачена в таких міжнародно-правових актах, серед яких: Конвенція про рабство 1926 р., Додаткова конвенція про заборону рабства, работоргівлі, а також аналогічних рабству інститутів і практики 1956 р., Конвенція про заборону торгівлі людьми та експлуатації проституції третіми особами 1949 р., Протокол про попередження та припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї, який доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. та багатьох ін.

Але що ж стосується поняття «торгівля людьми», то універсального, єдиного загальновизнаного тлумачення його не існує. Наприклад, у Протоколі ООН «Про попередження, припинення і покарання за торгівлю людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї», що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності, який прийнято 15 листопада 2000 р. у п. а) ч. 1 ст. 3 дано наступне визначення: «торгівля людьми» означає здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передачу, приховування

або одержання людей шляхом загрози силою або її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичаї, подібні з рабством, підневільний стан або вилучення органів [5, с. 3].

Також при тлумаченні терміну «торгівля людьми», відзначається, що експлуатація включає: експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю та послуги, рабство чи звичаї, подібні до рабства, підневільний стан і трансплантацію органів [6, с. 40].

Цікавою є точка зору законодавця щодо тлумачення поняття «торгівля людьми». Так, зокрема, у Законі України від 20 вересня 2011 р. № 3739-VI «Про протидію торгівлі людьми», торгівля людьми – це здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином [7].

Проведений нами аналіз окремих положень міжнародно-правових актів та національного законодавства вказує на те, що саме дискусійність питання щодо його тлумачення. (див. Таблиця № 1).

Таблиця № 1

Протокол ООН «Про попередження, припинення і покарання за торгівлю людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності	Закон України від 20 вересня 2011 р. № 3739-VI «Про протидію торгівлі людьми»	КК України 2001 р.	Проєкт КК України

«Торгівля людьми» означає здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передачу, приховування або одержання людей шляхом загрози силою або її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу.	Торгівля людьми – здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином	1. Торгівля людиною, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію, - караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років	Особа, яка вчинила торгівлю людиною: 1) завербувала, 2) перемістила, 3) передала, 4) приховала або 5) одержала людину, – якщо це діяння було здійснене з метою експлуатації людини та шляхом насильства, примушування, обману чи зловживання довірою, використання стану людини, яка є уразливою особою (крім неповнолітньої), або підкупу третьої особи, яка контролює людину, а щодо неповнолітньої людини – незалежно від мети та способу вчинення діяння,– вчинила злочин 3 ступеня
Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичаї, подібні з рабством, підневільний стан		Під експлуатацією людини в цій статті слід розуміти всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг,	Експлуатація людини: а) сексуальна експлуатація, б) залучення до участі в порнобізнесі, в) залучення до праці чи надання послуг без оплати або з оплатою, яка явно не відповідає інтенсивності і характеру праці

або вилучення органів		рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність або примусове переривання вагітності, примусове одруження, примусове втягнення у зайняття жебрацтвом, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо	чи надання послуг, г) підкорення рабству або звичаям, подібним до рабства, д) уведення у підневільний стан, е) залучення у боргову кабалу, є) вилучення в неї органів, ж) проведення над нею дослідів, з) усиновлення (удочеріння) з метою наживи, и) примусове запліднення, і) примусове переривання вагітності, ї) втягнення у зайняття жебрацтвом, й) втягнення у злочинну діяльність, к) використання у збройному конфлікті

Таким чином, неоднозначність підходу як у міжнародному, так і національному законодавстві, вказує на неоднозначність підходу до сутності цього явища та можливості припущення помилок при конструюванні диспозиції норми статті про торгівлю людьми. Але кращим прикладом розв'язання цього складного питання, на нашу думку, є вивчення правозастосовчої практики та законодавства зарубіжних країн. Так, наприклад, у ст. 278.01. Торгівля людьми КК Канада відповідальність настає, якщо:

(1) Кожна особа, яка вербує, перевозить, передає, приймає, утримує, приховує або укриває особу або здійснює контроль, керівництво чи вплив на переміщення особи з метою її експлуатації або сприяння її експлуатації є винним у вчиненні злочину, що підлягає обвинуваченню, і несе відповідальність

(а) до довічного ув'язнення та до мінімального покарання у вигляді позбавлення волі на строк до п'яти років, якщо вони

викрадають, вчиняють напад при обтяжуючих обставинах або сексуальне насильство при обтяжуючих обставинах або спричиняють смерть жертві під час вчинення правопорушення; або

(b) до позбавлення волі на строк не більше 14 років і до мінімального покарання у вигляді позбавлення волі на строк до чотирьох років у будь-якому іншому випадку.

Список використаних джерел

1. У Всесвітній день протидії торгівлі людьми МОМ повідомляє про сумний рекорд в Україні. URL: https://ukrai№e.iom.i№t/uk/№ews/u-vsesvit№iy-de№-protydiyi-torhivli-lyudmy-mom-povidomlyaye-pro-sum№yy-rekord-v-ukrayi№i.

2. Через війну Росії проти України зростають ризики торгівлі людьми, – МОМ. URL: https://ukrai№e.u№.org/uk/175247-cherez-viy№u-rosiyi-proty-ukrayi№y-zrostayut-ryzyky-torhivli-lyudmy-mom.

3. Короткий огляд Програми протидії торгівлі людьми МОМ в Україні. URL: https://stoptrafficki№g.org/iom_cou№ter_traffick i№g_programme_2019_ukr.pdf.

4. Проєкт Кримінального кодексу України: станом на 18.05.2022. URL: https://№ewcrimi№alcode.org.ua/upload/media/2022/05/19/ko№trol№yj-proekt-kk-18-05-2022.pdf.

5. ООН. Пересмотренный проект протокола о предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за неё, дополняющего конвенцию ООН против транснациональной организованной преступности. 11 сессия. Вена, 2-27 октября 2000 г. 18 с.

6. ООН. Генеральная Ассамблея. Сессия (55;2000; Нью-Йорк). Резолюции. Конвенция ООН против транснациональной организованной преступности. Протокол о предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми и наказании за нее, дополняющий Конвенцию. Протокол против незаконного ввоза мигрантов по суше, морю и воздуху, дополняющий Конвенцию. Нью-Йорк: ООН, 2001. 63 с.

7. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20 вересня 2011 р. № 3739-VI. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text.

8. Crimi№al Code of Ca№ada (1985, as of August 2021) (i№ E№glish a№d Fre№ch). URL: https://www.legislatio№li№e.org/dow№load/id/9922/file/CA№_CC_1985_as%20of%202021.pdf.

Поштаренко Інна Валеріївна,
викладач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Останні вісім років Україна потребувала визнання, на рівні кримінального закону, незаконними окремі дії колабораційної діяльності. Верховною Радою України прийнятий 3 березня 2022 р. і набув чинності 15 березня 2022 р. Закон № 2108-IX [1], яким включено до Кримінального кодексу України (далі – КК) нову статтю 111-1 «Колабораційна діяльність», що охопила значну кількість складів кримінальних правопорушень щодо співпраці з державою-агресором. Загальне визначення *колабораційної діяльності* − це співпраця з окупованою владою на шкоду власній державі.

Державою-агресором є країна, яка першою застосовує збройну силу проти іншої країни, тобто тим самим вчиняє агресію. Державою-агресором може бути визнана не лише одна країна, а група країн, в тому числі пов'язаних між собою угодами про військову допомогу. При кваліфікації кримінальних правопорушень за ст. 111-1 КК, державою-агресором наразі вважається російська федерація. При цьому враховуються постанова Верховної Ради України від 27.01.2015 № 129-VIII [2], Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/2022[3], затверджений Законом України № 2102-IX від 24.02.2022. Під *тимчасово окупованою територією України,* про яку йдеться у ст. 111-1 КК, слід розуміти не тільки ті території, які були окуповані державою-агресором у 2022 році. Маються на увазі і ті території, які були окуповані раніше, а саме територія Автономної Республіки Крим та окупованих районів у Донецькій та Луганській областях. При цьому враховуються ст. 3 Закону № 1207-VII [4]**,** Закон № 2268-VIII [5] та Указ Президента № 32/2019 [6].

Крім того, необхідно підкреслити, головною відмінністю розмежування з державною зрадою ст. 111 КК слід вважати те, що колабораційні дії вчиняються суб'єктом вже в умовах здійсненої окупації чи збройної агресії.

Кримінальна відповідальності за ч. 1 ст. 111-1 КК, настає за вчинення громадянами України, наступних дій: публічне заперечення здійснення збройної агресії проти України; публічне заперечення встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України; публічні заклики до підтримки рішень та/або дій держави-агресора; публічні заклики до співпраці з державою-агресором,

збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора; публічні заклики до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окупованій території України.

Під *публічністю* розуміють поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб (дві і більше особи), зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації. Не є публічними заклики, які адресовані конкретній особі під час особистої бесіди чи переписки. Можуть вчинятися у таких *формах*: виступ на мітингу, на засіданні органу місцевого самоврядування, на засіданні членів громадської організації або будь-якого незареєстрованої організації громадян; запис відео з відповідними висловлюваннями і закликами і подальша демонстрація такого відео у ЗМІ, в мережі Інтернет, в соціальних мережах. При цьому, з контексту особа має розуміти, що записане з нею відео буде розповсюджено у ЗМІ, в мережі Інтернет, в соціальних мережах; інтерв'ю, в ході якого особа промовляє відповідні висловлювання і заклики, з наступною публікацією такого інтерв'ю в ЗМІ, в мережі Інтернет, в соціальних мережах. При цьому, з контексту подій особа має розуміти, що записане з нею інтерв'ю буде розповсюджено у ЗМІ, в мережі Інтернет, в соціальних мережах; розміщення текстових, графічних (однак з обов'язковим супроводженням текстом) матеріалів в мережі Інтернет, в соціальних мережах; розповсюдження листівок з відповідним змістом.

За ч. 2 ст. 111-1 КК настає кримінальна відповідальність за добровільне зайняття посад, не пов'язаних з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій. Під поняттям *добровільності* необхідно розуміти зайняття посади без вчинення будь-якого (фізичного та психологічного) примусу стосовно такої особи. Тобто мається на увазі добровільне та офіційне працевлаштування громадян України на некерівні посади у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупованій адміністрації держави-агресора.

Кримінальна відповідальності, відповідно до ч. 3 ст. 111-1 КК, настає за дії спрямована на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, а також за пропаганду у закладах освіти незалежно від типів та форм власності, вчинену з *метою*: сприяння здійсненню збройної агресії проти України; встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України; уникнення відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України. Під *пропагандою* розуміється поширення і глибоке детальне роз'яснення яких-небудь ідей, поглядів, знань. Форма комунікації, спрямована на поширення фактів,

аргументів, чуток та інших відомостей для впливу на суспільну думку на користь певної спільної справи чи громадської позиції. Ознаки пропаганди: поширення інформації; спрямування на широке коло осіб; мета - вплив на громадську свідомість та поведінку; підбір фактів та аргументів; свідоме, умисне відкидання або спотворення певних важливих фактів, використання неправдивих фактів; висловлювання у формі закликів, повчань, порад, попереджень, вимог, погроз; роз'яснення відповідної позиції.

Згідно ч. 4 ст. 111-1 КК передбачена кримінальна відповідальність за економічну співпрацю з державою-агресором. Тобто, за передачу (передбачає віддання у володіння іншій особі, самостійно або через посередника) матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора. Матеріальні ресурси – матеріали, сировина, інструменти, машини, обладнання та всі фізичні елементи, які необхідні для здійснення виробничого процесу, або використання у забезпеченні діяльності відповідних формувань, також запаси чого-небудь, які можна використати в разі потреби та грошові цінності, джерела чого-небудь, продукти харчування, тощо. Провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора − здійснення відповідних господарських операцій (виробництво, логістика, закупівля, реалізація товарів, тощо) спільно з ними або внаслідок яких одержують користь відповідно держава-агресор, незаконні органи влади, створені на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційна адміністрація держави-агресора. Важливим є те, що суб'єктом цього кримінального правопорушення можуть бути не лише громадяни України, а й особи без громадянства чи іноземці. Обов'язковою ознакою є *добровільність*, тобто передача матеріальних ресурсів та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором особою без реального психічного чи фізичного примусу щодо неї.

Передбачено настання кримінальної відповідальності в порядку ч. 5 ст. 111-1 КК, за зайняття керівних посад чи організацію виборів до незаконних органів вчинених у наступних формах: добровільного зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням

організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій (тобто керівної посади), у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора; добровільного обрання до таких незаконних органів; участі в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території; публічних закликів до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території.

У відповідності до ч. 6 ст. 111-1 КК передбачена кримінальна відповідальність за здійснені у співпраці з державою-агресором та/або її окупаційною адміністрацією, спрямовані на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України наступних дій: організація та проведення заходів політичного характеру; активна участь у таких заходах; здійснення інформаційної діяльності. Під заходами політичного характеру розуміються з'їзди, збори, мітинги, походи, демонстрації, конференції, круглі столи тощо. Під здійсненням інформаційної діяльності розуміється створення, збирання, одержання, зберігання, використання та поширення відповідної інформації (створення та розповсюдження пропагандистських матеріалів у ЗМІ, на телебаченні, в мережі Інтернет; створення і розповсюдження «фейкових» новин та інформаційних повідомлень у ЗМІ, в мережі Інтернет, в соціальних мережах, тощо. Суб'єктом цього кримінального правопорушення можуть бути не лише громадяни України, а й особи без громадянства чи іноземці. Відповідальність за вказане кримінальне правопорушення несуть як особи, що організували та проводили заходи політичного характеру чи здійснювали інформаційну діяльність у співпраці з державою-агресором, так і особи, що приймали активну участь у таких заходах.

Встановлена відповідальність згідно ч. 7 ст. 111-1 КК за дії вчинені у наступних формах: добровільне зайняття посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території; добровільна участь в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території; добровільна участь в збройних формуваннях держави-агресора; надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України. Це кримінальне правопорушення стосується лише незаконних судових або правоохоронних органів, створених на тимчасово окупованій території. Суб'єктом є виключно громадянин України, працевлаштований

(призначений) на посади в незаконні судові або правоохоронні органи, створені на тимчасово окупованій території; громадянин України, який бере добровільну участь в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, в збройних формуваннях держави-агресора; громадянин України, який надає допомогу таким формуванням. Обов'язковою ознакою є добровільність, тобто вступ особи на посаду до судового чи правоохоронного органу, участь в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях без реального психічного чи фізичного примусу щодо неї. Що стосується надання допомоги можуть вважатися будь-які дії по сприянню відповідним формуванням (фінансування, озброєння, забезпечення транспортом, харчуванням, орієнтування на місцевості, тощо).

Кваліфікований склад кримінального правопорушення описаний у ч. 8 ст. 111-11 КК, у відповідності до якої настає відповідальність за вчинення особами, зазначеними у частинах п'ятій-сьомій цієї статті, дій або прийняття рішень, що призвели до загибелі людей (хоча б однієї особи) або настання інших тяжких наслідків (вважається шкода, що в одну тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян).

Список використаних джерел

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність». URL: http://www.golos.com.ua/docume№ts/z-2108-ix.pdf.

2. Постанова Верховної Ради України від 27 січня 2015 року № 129-VIII «Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором». URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/129-19#Text.

3. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/2022. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#№2.

4. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року № 1207-VII. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text.

5. Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від

18 січня 2018 року № 2268-VIII. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#№28.

6. Указ Президента України "Про межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях" від 7 лютого 2019 року № 32/2019. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/32/2019#Text.

Процюк Олеся Миколаївна,
старший викладач кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ДЕПОНУВАННЯ ПОКАЗАНЬ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Важливою складовою дотримання належної правової процедури під час судового розгляду кримінального провадження є безпосередність дослідження судом показань, речей, документів і висновків експертів. Згідно зі ст. 23 КПК України суд досліджує докази безпосередньо. Не може бути визнано доказами відомості, що містяться в показаннях, речах та документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків, передбачених КПК України.

Обмеження засади безпосередності дослідження показань, речей і документів під час судового розгляду кримінального провадження в першій інстанції встановлюються нормами кримінального процесуального закону, які передбачають винятки із загального правила щодо особистого сприйняття судом доказів. Насамперед такі винятки стосуються випадків, у яких суд вправі приймати як доказ показання, речі та документи, що не були предметом його безпосереднього дослідження.

Отже, засада безпосередності дослідження доказів не є абсолютною і під час судового розгляду кримінального провадження в першій інстанції застосовується з урахуванням визначених КПК України винятків. Зокрема, винятки, встановлені ч. 1 ст. 97, ч. 1 ст. 225 та ч. 3 ст. 352 КПК України.

Кримінальним процесуальним кодексом України ст. 225 передбачено нову для кримінального провадження України процедуру депонування доказів, тобто допиту свідка чи потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні. Вона активно застосовується в практичній діяльності [1, с. 274].

Недоліком, на нашу думку, ст. 225 КПК України є те, що її положення не визначають вичерпний перелік підстав проведення допиту свідка чи потерпілого під час досудового розслідування в

судовому засіданні, адже законодавець вказує, що відповідний допит може бути проведений за наявності інших обставин, які можуть унеможливити їх допит в суді або вплинути на повноту чи достовірність показань. Такими підставами можуть бути: найближчий переїзд особи на постійне проживання до віддалених країн, повернення чи тимчасовий приїзд з яких до України, а так само проведення слідчих (розшукових) дій в яких на запит правоохоронних органів України в порядку надання міжнародної правової допомоги значно ускладнені, існування загрози впливу на свідка чи потерпілого з боку зацікавлених осіб з метою схилення до відмови від показань або зміни показань на користь однієї із сторін кримінального провадження тощо [6, с. 84].

Ю. П. Аленін та В. Д. Берназ відносять до інших обставин, що можуть унеможливити допит свідка, потерпілого в суді або вплинути на повноту чи достовірність показань: тяжке поранення, травма, загроза життю з боку співучасників тяжкого злочину, членів організованого злочинного угруповання, довгострокове відрядження, виїзд за кордон для постійного проживання, тощо. Іншими словами, виникає така ситуація, коли існує реальна загроза втрати доказів, інформації, яку можна отримати лише з показань свідків (насамперед кримінальної події). І. В. Гловюк в свою чергу до інших обставин, що можуть унеможливити допит свідка, потерпілого в суді або вплинути на повноту чи достовірність показань, посилаючись на судову практику, відносить родинні відносини, колишній шлюб, виїзд за межі України, значна віддаленість місця проживання, ризик того, що стосовно свідка можуть бути вчинені протиправні дії з метою змусити його змінити свої показання під час судового розгляду, дружні відносини, строк досудового розслідування та інші [1, с. 275]. Доцільно було б визначити вичерпний перелік підстав для проведення допиту свідка чи потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні.

Указом Президента України від 24.02.2022 в Україні введено воєнний стан у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України.

Відповідно до ч. 1 ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» у період воєнного стану не можуть бути припинені повноваження судів, органів прокуратури України, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, та органів, підрозділи яких здійснюють контррозвідувальну діяльність [4].

Таким чином, внаслідок військової агресії російської федерації проти України всі без винятку органи кримінальної юстиції опинилися перед викликом: забезпечити виконання завдань кримінального провадження у складних умовах воєнного стану, якими, відповідно до ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України є захист особи,

суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [2].

01.05.2022 набрав чинності Закон України № 2201-IX від 14.04.2022 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» [3].

Концептуальною нормою вказаного закону є те, що зміст та форма кримінального провадження в умовах воєнного стану повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у частині 1 статті 7 КПК України, з урахуванням особливостей здійснення кримінального провадження, визначених розділом IX[1] КПК України.

Частиною 11 ст. 615 КПК України дещо видозмінено засаду безпосереднього дослідження доказів у суді. Показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації. У випадку використання як доказу показань, отриманих під час допиту підозрюваного, обов'язковою умовою є також участь захисника під час проведення такого допиту [2].

Отже, під час воєнного стану в Україні, ч. 11 ст. 615 КПК України по суті призупиняє дію ч.1 ст. 225 КПК України. В свою чергу, це спрощує процедуру збирання доказів та розгляду справ у суді першої інстанції.

Список використаних джерел

1. Гловюк І. В. Депонування показань свідка, потерпілого за кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 274−281.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/4651-1775.

3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального

провадження в умовах воєнного стану : Закон України від 14 квіт. 2022 р. № 2201-IX. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/ show/2201-20#Text.

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/ show/389-19#Text.

5. Хаммуді А. В. Особливості допиту потерпілого, свідка під час досудового розслідування в судовому засіданні. *Вісник ЛДУВС ім Е. О. Дідоренка*. 2016. № 2(76). С. 276−284.

6. Циткіч В. М. Проблемні питання забезпечення доказування слідчим суддею у ході проведення допиту свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 3. С. 82−88.

Рощина Інна Олександрівна,
професор кафедри конституційного
та кримінального права ДВНЗ «Київський
національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана», кандидат
юридичних наук, доцент

ЕФЕКТИВНІСТЬ САНКЦІЙ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В ПРОФІЛАКТИЦІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кожен етап розвитку суспільства знаходить своє відбиття в злочинності. Зміни в суспільно-політичному ладі впливають на структуру й динаміку злочинності. Це повною мірою стосується й України, щодо якої Росія веде загарбницьку війну. З моменту початку війни в Україні збільшилася кількість особливо небезпечних злочинів, а санкції КК України явно не відповідають боротьбі з ними. Це дуже притаманно ст. 432 (Мародерство) КК України. Так, за час війни з Росією українські правоохоронці викрили у мародерстві 1200 громадян [1]. Термін «мародерство» походить від французького слова maraudeur, що перекладається як «грабіжник». Суть цього злочину полягає у привласненні чужого майна убитих чи поранених на полі бою.

Загальна декларація прав людини (1948 р.) є єдиним міжнародним актом загального характеру, який закріплює право людини на вільне володіння своєю власністю. Стаття 17 Загальної декларації прав людини прямо проголошує право приватної власності як основне і невідчужуване право людини та зазначає, що «1. Кожна людина має право володіти майном як одноособово, так і разом з іншими. 2. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна».

Окрім цієї прямої вказівки, у ст. 2 Декларації, хоча й опосередковано (у вигляді заборони дискримінації у тому числі за ознакою майнового становища), але також визнається це право [2].

Женевські угоди захищають майно від пошкодження в результаті збройного конфлікту. Цей захист не зводиться до встановлення захисту окремих категорій майна з метою забезпечення нормального функціонування економіки під час конфлікту. Навпаки, такий захист будується на переконанні в тому, що необхідно вберегти від наслідків бойових операцій те майно, яке потрібно для життєзабезпечення цивільних осіб та здійснення вимог індивідуального захисту. Наприклад, у статтях 48 та 52(2) Додаткового протоколу №1 до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів вказано, що сторони, що перебувають у конфлікті, повинні в будь-який час проводити розрізнення між цивільними об'єктами і військовими об'єктами. Напади можуть бути спрямовані лише проти військових об'єктів. Напади не можуть бути спрямовані проти цивільних об'єктів [3].

Кожна сторона конфлікту повинна вживати всіх можливих заходів з метою захисту поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, від розграбування їхнього особистого майна. Кожна сторона конфлікту повинна вживати всіх можливих заходів для того, щоб запобігти пограбуванню померлих. Заборонено у осіб, позбавлених волі, віднімати особисті речі з метою їх незаконного привласнення. Зазначені правила відповідають вимозі поважати права осіб, позбавлених боєздатності, позбавлених волі та померлих. Практика держав встановлює ці правила як норми звичаєвого міжнародного права, які застосовуються під час збройних конфліктів як міжнародного, так і неміжнародного характеру. У кодифікованому вигляді ці правила наразі викладено у ч. 1 ст. 15, ч. 1 ст. 28 Першої Женевської конвенції; ч. 1, 2 ст. 18 Другої Женевської конвенції; ст. 18 Третьої Женевської конвенції; ч. 2 ст. 16, ч. 2 ст. 33, ст. 97 Четвертої Женевської конвенції; ст. 34(1) Додаткового протоколу I та 4(2)(g) ст. 4, ст. 8 Додаткового протоколу II до Женевських конвенцій 1949 р.

У минулому столітті, законодавством різних країн світу, мародерство визнавалося одним із найстрашніших злочинів, за яке передбачалося покарання у вигляді смертної кари через розстріл. На сьогоднішній день згідно з чинним законодавством України за мародерство можна отримати покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років.

Стаття 432 КК України вказує, що мародерство це викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених [4].

Мародерство розглядається як злочин не лише на рівні національного законодавства, а й визнається міжнародним правом як воєнний злочин міжнародного характеру. У минулому столітті, законодавством різних країн світу, мародерство визнавалося одним із найстрашніших злочинів, за яке передбачалося покарання у вигляді смертної кари через розстріл. Таким чином, мародерство – це військовий злочин, який полягає у таємному чи відкритому викраденні чи пограбуванні речей осіб, які зазнали тяжких поранень або загинули на полі бою.

Згідно статті 432 КК України мародерство карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років. Немає сумніву, що така міра покарання не сприяє профілактиці цього злочину. Тут слід зазначити, що Законодавець також звернув на це увагу та Законом від 03.03.2022 № 2117-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство», який набрав чинності 7 березня 2022 року, мінімальний термін позбавлення волі за такий злочин збільшено до 5 років. Однак, цього для ефективної профілактики мародерства, явно не достатньо.

Соціальне становище в нашому суспільстві таке, що сфера дії кримінальних законів повинна мати також профілактичне значення. Встановлюючи кримінальну відповідальність за те чи інше діяння, законодавець зобов'язаний у кожному конкретному випадку вирішувати: яку саме поведінку варто розглядати не тільки як небажану, а й як злочинну, який виховний і профілактичний ефект дасть прийнята правова норма. Ефективність норм кримінального права у запобіганні кримінальним правопорушенням може наступити тільки тоді, коли ця норма прийнята у відповідності зі сформованої політичної, економічної тощо обстановкою в країні, також коли вона правильно застосована. Ще Ч. Беккарія зазначав, що мета покарання полягає ні в чому іншому, як у профілактиці нових діянь злочинця, які завдають шкоди його співгромадянам, та в утриманні інших від подібних дій. Тому слід застосовувати такі покарання і такі способи їх використання, які, будучи адекватні вчиненому злочину, призвели б найбільш сильні та найбільш тривалі враження на людей [5, с. 106].

Законослухняні громадяни, отримуючи з різних джерел інформацію про норми права, що передбачають застосування кримінальних покарань, не сприймають цю інформацію як загрозу для себе. Скоріше вони відчувають почуття задоволення від того, що черговий злочинець одержав «по заслугах», а значить держава стоїть на сторожі їх інтересів і захищає їх від кримінально протиправних посягань.

Ведучи мову про ефективність санкцій кримінального права у профілактиці кримінальним правопорушенням, слід зазначити, що вся

історія кримінальних правопорушень і покарань свідчить про те, що не можна розраховувати на стовідсоткове утримання населення від вчинення кримінальних правопорушень тільки через прийняття і застосування норм кримінального права. Інакше доведеться визнати, що можливе викорінення злочинності засобами кримінального закону.

Мав рацію І. Анденес, стверджуючи: «Якби загальна профілактика була ефективною на 100 %, то не існувало б злочинів. Загальна профілактика може залежати від загрожуючої або стримуючої дії покарання, коли ризик викриття і покарання переважує спокусу вчинити злочин» [6, с. 43].

Тут також необхідно відзначить, що ефективність норм кримінального права, як і їх реалізація в цілому, соціально обумовлені і постійно, перебувають під впливом соціальних і інших чинників. Однак це не повинно викликати сумнівів у практиці їх застосування. Тому, з метою підвищення ефективності ст.432 КК України в у профілактиці мародерства, вважаємо санкцію цієї статті слід викласти в такій редакції:

− «карається позбавленням волі від десяти до п’ятнадцяти років з конфіскацією майна».

Список використаних джерел

1. За время войны полиция задержала более тысячи мародеров URL: https://www.pravda.com.ua/rus/№ews/2022/04/26/7342193/.

2. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 груд. 1948 р. URL: http://zako№3.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серп. 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів URL:: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

4. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

5. Нікітін Ю.В., Рощина І.О. Ефективність норм кримінального права України у попередженні злочинів : монографія. Київ : Нац. акад. управління, 2014. 165 с.

6. Рощина І. Умови підвищення ефективності норм кримінального права у запобіганні злочинам. *Право України*. 2011. № 4. С. 194–198.

Рубащенко Микола Анатолійович,
доцент кафедри кримінального права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, кандидат
юридичних наук, доцент

ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ, ФАКТУ ТИМЧАСОВОЇ ОКУПАЦІЇ ЧАСТИНИ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ: ДЕЯКІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

Законом № 2108-IX від 03.03.2022 КК України було доповнено ст. 111-1, якою передбачено кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність. Остання може виражатися, зокрема, у формі публічного заперечення здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України (ч. 1 ст. 111-1 КК).

1. Предметом цього кримінального правопорушення є інформація, що має у своєму складі заперечення відповідного змісту. Така інформація обов'язково містить два елементи в сукупності: а) вказівку на відповідний, вказаний у ч. 1 ст. 111-1 КК факт (1) і заперечення цього факту (2). Форма представлення інформації може бути будь-якою (усна, письмова, конклюдентна тощо). У складних випадках доцільно призначати лінгвістичну експертизу для констатації наявності обов'язкових змістовних елементів заперечення. Однак загалом інших процесуальних джерел доказів (речові докази, показання і документи) може бути цілком достатньо для констатації їх наявності.

2. Заперечення – це інформаційна дія, яка полягає у висловлюванні (повідомленні, проголошенні) у будь-якій формі інформації, змістом якої є непогодження, висловлення незгоди щодо існування/дійсності факту збройної агресії проти України та/або встановлення й утвердження тимчасової окупації частини території України. З фізичної точки зору заперечувати можна і шляхом бездіяльності (напр., на прохання підняти руку у разі згоди з тим, що має місце збройна агресія проти України, особа не піднімає руку), однак з соціально-правової точки зору в такому разі відбувається дія, повідомлення інформації про невизнання факту.

Заперечення може бути як простим невизнанням («голе» невизнання), так і поєднаним з обґрунтуванням незгоди, наведенням аргументів для переконання інших осіб, які самі собою можуть містити ознаки іншої форми колабораційної діяльності, напр., ознаки публічних закликів до невизнання тимчасової окупації (ч. 1 ст. 111-1 КК), або ж іншого кримінального правопорушення, напр., публічних закликів до неконституційної зміни меж території України (ст. 110 КК).

Заперечення на відміну від заклику може й не містити спонукального (схиляльного) компоненту відомостей і полягати виключно у висловленні своєї думки, позиції чи ставлення в т.ч. без намагання викликати в інших осіб бажання заперечувати відповідні факти.

3. Факти, щодо яких висловлюється незгода. Незгода суб'єкта має стосуватися хоча б одного з фактів: а) здійснення збройної агресії проти України, або б) встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України.

Збройна агресія – це застосування іншою державою або групою держав збройної сили проти України (ст.1 Закону України «Про оборону України»). Збройною агресією проти України вважається будь-яка з таких дій: а) вторгнення або напад збройних сил іншої держави або групи держав на територію України, а також окупація або анексія частини території України; б) блокада портів, узбережжя або повітряного простору, порушення комунікацій України збройними силами іншої держави або групи держав; в) напад збройних сил іншої держави або групи держав на військові сухопутні, морські чи повітряні сили або цивільні морські чи повітряні флоти України; г) засилання іншою державою або від її імені озброєних груп регулярних або нерегулярних сил, що вчиняють акти застосування збройної сили проти України, які мають серйозний характер, у тому числі значна участь третьої держави у таких діях; ґ) дії іншої держави (держав), яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження третьої держави, використовувалася цією третьою державою (державами) для вчинення дій, зазначених в пп. а) – в); д) застосування підрозділів збройних сил іншої держави або групи держав, які перебувають на території України відповідно до укладених з Україною міжнародних договорів, проти третьої держави або групи держав, інше порушення умов, передбачених такими договорами, або продовження перебування цих підрозділів на території України після припинення дії зазначених договорів.

Окупована територія України – частина території України, щодо якої тимчасово здійснюється ефективний контроль іноземної держави чи кількох іноземних держав. Законодавець не конкретизував про заперечення якої саме агресії та/або окупації йдеться, а проте Українська держава у своєму історичному розвитку пережила, зокрема, окупацію її Совєцьким Союзом (1917−1991 роки) та збройну агресію Третього Райху 1941−1945 рр. Оскільки родовим об'єктом є основи національної безпеки України, то йдеться саме про агресію проти України як незалежної держави. Виходячи з пояснювальної записки до

закону, яким КК було доповнено ст. 111-1, та з контексту подій його прийняття, ідеться саме про заперечення таких фактів:

1) що мали місце на момент набрання ним чинності:

а) збройної агресії Російської Федерації проти України, що розпочалася у 2014 р., у т.ч. й її посилення вторгненням 24 лютого 2022 р.,

б) збройної агресії Республіки Білорусь з 24 лютого 2022 р., що полягала в дозволі на використання її території для вчинення відповідних дій Російською Федерацією,

в) тимчасової окупації територій, визначених ст.3 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 № 1207-VII (АР Крим) та ст. 1 Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18.01.2018 № 2268-VIII (окремі райони Донецької та Луганської областей),

2) будь-якої збройної агресії проти України, розпочатої та здійснюваної після набрання Законом № 2108-IX чинності або тимчасової окупації інших частин території України, тимчасово захоплених (контрольованих) іноземною державою чи міждержавним союзом (напр., окупації Російською Федерацією окремих частин території України в квітні-травні 2022 р.).

Закон не містить указівок щодо тривалості збройної агресії чи окупації. Це означає наступне:

а) припинення збройної агресії не виключає караності її публічного заперечення, незалежно від того, коли було здійснено заперечення, до чи після її припинення;

б) деокупація всієї території чи її частини не виключає караності публічного заперечення факту встановлення та утвердження її в минулому.

4. Найбільшу правозастосовну проблему створює *подвійна криміналізація* публічного заперечення громадянином України збройної агресії Російської Федерації проти України та тимчасової окупації частини території України у зв'язку з цим. Це пов'язано з прийняттям Закону України № 2110-IX від 03.03.2022 р. Ним КК України було доповнено статтею 436-2 та передбачено кримінальну відповідальність за заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, заперечення тимчасової окупації частини території України. При цьому з огляду на санкції публічне заперечення за ч. 1 ст. 111-1 КК є кримінальним проступком і карається значно менш суворіше, ніж заперечення за ст. 436-2 КК, що є нетяжким злочином.

Означені кримінально-правові заборони на жаль не дозволяють зробити однозначний висновок у питанні їх співвідношення. На перший погляд здається, що основна відмінність між цими складами – це різні безпосередні об'єкти кримінальних правопорушень. Однак, як убачається, обидва порівнювані склади є двооб'єктними та посягають водночас на основи національної безпеки України (основи безпеки її суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності) і на мирні відносини між державами і народами: основи національної безпеки України є основним об'єктом за ст. 111-1 КК і додатковим за ст. 436-2 КК, а мирні відносини – основним за ст. 436-2 КК і додатковим за ст. 111-1 КК. З огляду на це, співвідношення аналізованих заперечень між собою за об'єктом виглядає безперспективним.

Не допомагає і спроба телеологічного тлумачення, адже обидва закони прийняті практично водночас і за тих же самих обставин. Мало чим відрізняється і формальне обґрунтування необхідності їх прийняття в пояснювальних записках до відповідних законопроектів. Тому залишається керуватися наступними критеріями:

1) за змістом заперечення: за ст. 111-1 КК ідеться про заперечення будь-якої збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України будь-яким суб'єктом (будь-якою державою), а за ст. 436-2 КК – лише про збройну агресію Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році та пов'язаної з нею тимчасової окупації частин території України. За цим критерієм передбачена ст. 436-2 КК норма є спеціальною, хоча з огляду на згадані вище основні безпосередні об'єкти доцільніше було б у ст. 436-2 КК передбачити відповідальність за заперечення визнаних злочинів агресії як таких, а за ст. 111-1 КК – агресії проти України;

2) за характером (способом) заперечення: за ст. 111-1 КК воно повинно мати виключно публічний характер, а за ст. 436-2 КК – може бути і непублічним. За цим критерієм навпаки – передбачена ст. 111-1 КК норма є спеціальною, що виглядає алогічним, адже публічність безсумнівно є ознакою, що підвищує суспільну небезпеку вчиненого, натомість караність публічного заперечення за ст. 111-1 КК є меншою порівняно з тим, яке може бути і непублічним. З огляду на таку суперечність, навряд чи цей критерій може слугувати на користь визнання ст. 436-2 КК такою, що містить спеціальну норму;

3) за суб'єктом кримінального правопорушення: суб'єкт заперечення за ст. 111-1 КК є спеціальним – громадянин України (на момент учинення діяння), а за ст. 436-2 КК – загальний суб'єкт (фізична осудна особа, що досягла 16-річного віку). Тобто законодавець фактично визнав заперечення громадянином України спеціальним привілейованим

складом (навряд чи при цьому переслідувалась саме така мета). Застосування цього критерію також породжує сутнісну суперечність з огляду на те, що заперечення згідно ч. 1 ст. 111-1 КК мають тільки публічний характер: виходить, що публічне заперечення, вчинене громадянином України (ч. 1 ст. 111-1) карається менш суворо, ніж учинене ним непублічне заперечення (ст. 436-2).

Порівняння ч. 1 ст. 111-1 і ч. 1 ст. 436-2 КК дозволяє зробити такі висновки про співвідношення між відповідними складами заперечень:

1) виключно ст. 436-2 КК охоплюється вчинення: а) іноземцем чи особою без громадянства публічного або непублічного заперечення агресії/окупації Російською Федерацією; б) громадянином України непублічного заперечення агресії/окупації Російською Федерацією;

2) виключно ч. 1 ст. 111-1 КК охоплюється вчинення громадянином України публічного заперечення агресії/окупації іншою державою (зокрема, агресії Республікою Білорусь);

3) конкурують між собою ч. 1 ст. 111-1 і ст. 436-2 КК у разі вчинення громадянином України публічного заперечення агресії/окупації Російською Федерацією. Конкуренція має вирішуватися на користь ч. 1 ст. 111-1 КК, як спеціальної за ознакою суб'єкта та такої, що передбачає менш сувору відповідальність;

4) не може бути застосована жодна з аналізованих норм у разі вчинення: а) громадянином України непублічного заперечення агресії/окупації іншою державою (зокрема, агресії Республікою Білорусь); б) іноземцем чи особою без громадянства публічного або непублічного заперечення агресії/окупації іншою державою (зокрема, агресії Республікою Білорусь).

Савченко Андрій Володимирович,
заступник керівника відділу Головного слідчого управління Державного бюро розслідувань, доктор юридичних наук, професор

ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЗАВДАНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку з розпочатою 24.02.2022 збройною агресією російської федерації проти України, введенням і подальшим продовженням на території нашої держави воєнного стану в діяльності правоохоронних органів виникли непоодинокі складнощі щодо притягнення певної категорії осіб до кримінальної відповідальності та здійснення кримінального провадження за таких умов. Завдяки своєчасному

прийняттю національним законодавцем пакету вкрай необхідних нормативно-правових актів у правоохоронців з'явилися правові підстави для реалізації важливих завдань кримінального провадження в умовах воєнного стану. Провідна роль при цьому належить Державному бюро розслідувань (далі – ДБР), про досвід діяльності якого варто зазначити докладніше.

Так, з кінця лютого поточного року у ДБР започатковано практику створення алгоритмів (механізмів) реалізації ухвалених законів та підзаконних нормативно-правових актів з огляду на специфіку слідчої діяльності (наприклад, всебічно вивчено та розроблено механізм застосування законів України від 03.03.2022 № 2111-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про попереднє ув'язнення» щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану», від 15.03.2022 № 2137-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам», від 24.03.2022 № 2158-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування питань, пов'язаних із військовополоненими в особливий період» та деяких інших).

Поряд із цим у практичних підрозділах ДБР розроблені та застосовуються алгоритми щодо: дій після затримання підозрілої особи, яка може бути причетною до діяльності диверсійно-розвідувальних груп; забезпечення процесуальної форми при проведенні слідчих (розшукових) дій у житлі чи іншому володінні народного депутата України у невідкладних випадках; забезпечення процесуальної форми при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій; забезпечення примусового вилучення в Україні об'єктів права власності російської федерації та її резидентів за участі слідчих ДБР; встановлення легітимності володіння зброєю та бойовими припасами у разі їх виявлення у процесі огляду або обшуку тощо.

В умовах воєнного стану ДБР на належному рівні здійснює організацію та методичне забезпечення досудового розслідування у кримінальних провадженнях, забезпечує моніторинг чинного законодавства України, аналізує проєкти нормативно-правових актів, збирає та вивчає статистичну інформацію з питань досудового розслідування, готує відповідні листи-орієнтування, опановує актуальну судову практику Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду та рішення Європейського суду з прав людини, активізує зусилля щодо налагодження ефективної взаємодії керівників

органів досудового розслідування та слідчих ДБР з процесуальними керівниками тощо.

Зокрема, для керівників органів досудового розслідування та слідчих у Головному слідчому управлінні ДБР розроблено Пам'ятку щодо особливостей застосування кримінальних процесуальних норм під час досудового розслідування в умовах воєнного стану, що дозволяє комплексно та системно зрозуміти специфічні риси норм Закону України від 14.04.2022 № 2201–IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» [1].

Натепер найбільш актуальним завданням для ДБР є здійснення досудового розслідування злочинів проти основ національної безпеки, кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби, а також проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Наприклад, щодо досудового розслідування у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення, передбачені статтями 111–111-2 Кримінального кодексу України (далі – КК України), що були розпочаті з 24.02.2022 (станом на 23.05.2022), варто зазначити про таке: у цей період слідчими ДБР зареєстровано 436 кримінальних проваджень; повідомлено про підозру у 75 кримінальних провадженнях; вже направлено до суду 4 обвинувальні акти. Найбільшу кількість кримінальних проваджень розпочато у Луганській, Донецькій та Запорізькій областях.

Найтиповішими військовими кримінальними порушеннями, що вчиняються військовослужбовцями у зв'язку з ухиленням від виконання своїх службових обов'язків, та досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо яких здійснюють слідчі ДБР, є ті, що передбачені статтями 402, 403, 404, 405, 407, 408, 409, 427, 429 КК України. Так, з початку збройної агресії російської федерації проти України (станом на 23.05.2022) слідчі ДБР зареєстрували 625 кримінальних проваджень стосовно цієї групи, тоді як станом на 24.02.2022 вже розслідувалося 2089 кримінальних проваджень. При цьому слідчими ДБР вже повідомлено про підозру у 233 кримінальних провадженнях, тоді як до суду вже направлено 150 обвинувальних актів.

Слушно наголосити на тому, що у Головному слідчому управлінні ДБР створено спеціалізований слідчий підрозділ – Управління з досудового розслідування військових правопорушень, правопорушень проти миру, безпеки людства, а також міжнародного правопорядку, вчинених внаслідок ведення російською федерацією, із залученням представників інших країн, агресивної війни проти

України. Це Управління вже має певні здобутки у досудовому розслідуванні в Ірпені, Тростянці та інших містах України, які були тимчасово окуповані. Воно займається збором доказової бази причетності представників влади, службових, військових осіб російської федерації, а також інших країн до розв'язання та ведення агресивної війни проти України, розслідує злочини росіян проти людяності, у тому числі масові вбивства українців на всіх постраждалих територіях нашої країни.

Наприклад, слідчі ДБР вже повідомили про підозру двом військовослужбовцям 1 танкового полку 2 гвардійської Таманської мотострілецької дивізії, які фактично в притул розстріляли приміщення Тростянецької районної лікарні. За інформацією слідства, у березні 2022 року, під час окупації Тростянця, загарбники оточили кількома танками місцеву лікарню та підступно відкрили вогонь по медичній установі. ДБР встановило, що команду прицільного вогню зі 125-мм гармати віддав командир танку Т-72, уродженець Республіки Татарстан Петро Смірнов. Йому, а також навіднику-оператору Айнуру Мухаметжанову, повідомлено про підозру у порушенні законів та звичаїв війни (ч. 1 ст. 438 КК України) [2].

Водночас працівники ДБР зорієнтовані на неухильне додержання вимог чинного законодавства України та міжнародних норм (зокрема, Третьої Женевської конвенції від 12.08.1949) щодо порядку поводження з військовополоненими в умовах воєнного стану.

Важливим є той факт, що за останні кілька місяців ДБР систематично працює над блокуванням каналів незаконного переправлення чоловіків призовного віку через державний кордон України. Більше того, 19.05.2022, за клопотанням ДБР Печерський суд м. Києва обрав колишньому президенту Віктору Януковичу запобіжний захід у вигляді тримання під вартою (заочно) за підозрою в організації незаконного переправлення осіб через державний кордон України (ч. 2 ст. 332 КК України). Водночас слідчі ДБР отримали оригінали документів, які свідчать про цілеспрямовані дії вищих посадових осіб України на шкоду суверенітетові та територіальній цілісності нашої держави за вказівкою вищого керівництва російської федерації [3].

Також ДБР активно забезпечує притягнення до відповідальності тих службових осіб, які підозрюються у вчиненні корупційних кримінальних правопорушень. Основна увага зосереджується на запобіганні, виявленні, припиненні та розслідуванні випадків зловживання владою або службовим становищем, одержання неправомірної вигоди, привласнення та розтрати бюджетних коштів тощо. Крім того, забезпечується досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо перевищення влади або

службових повноважень працівниками правоохоронних органів, службового підроблення та інших кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності.

У ДБР триває системна робота й щодо взаємодії з Національним агентством України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА). Наприклад, нещодавно за клопотанням ДБР слідчий суддя Печерського суду м. Києва передав в управління АРМА арештовані приватні корпоративні права на 26 обласних та міських операторів газорозподільчих систем.

Окреслені вище питання перебувають під постійним контролем керівництва ДБР.

Зважаючи на викладене, варто підсумувати, що ДБР вживає необхідний комплекс заходів, спрямованих на забезпечення завдань кримінального провадження в умовах воєнного стану, активно протидіє збройній агресії російської федерації, підтримує правопорядок на території держави, здійснює ефективне досудове розслідування та притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб за вчинення злочинів проти основ національної безпеки, військових кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Список використаних джерел

1. Пам’ятка щодо особливостей застосування кримінальних процесуальних норм під час досудового розслідування в умовах воєнного стану / [автор. кол.: О. Ф. Удовиченко, А. Л. Медведенко, В. І. Воронін та ін.]. Київ : Держ. бюро розслідувань, 2022. 64 с.

2. ДБР встановило військовослужбовців рф, які з танків розстрілювали лікарню в Тростянці (ВІДЕО). 20/05/2022. Офіційний сайт Державного бюро розслідувань. URL: https://dbr.gov.ua/№ews/dbr-vsta№ovilo-vijskovosluzhbovciv-rf-yaki-z-ta№kiv-rozstrilyuvali-likar№yu-v-trostya№ci/.

3. За клопотанням ДБР суд дозволив арештувати Януковича ще й за підозрою у держзраді. 23/05/2022. Офіційний сайт Державного бюро розслідувань. URL: https://dbr.gov.ua/№ews/za-klopota№№yam-dbr-sud-dozvoliv-areshtuvati-ya№ukovicha-shhe-j-za-pidozroyu-u-derzhzradi.

Симоненко Наталія Олександрівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКУ ЩОДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ, НЕЗАЛЕЖНОСТІ Й ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації (РФ) проти України 24 лютого 2022 року Указом Президента України № 64/2022 в країні введено воєнний стан. Цим Указом, серед іншого, передбачено здійснення заходів і повноважень, що необхідні для забезпечення *оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави.*

Зокрема, 3 березня 2022 року прийнято Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України», яким передбачано можливість отримання вогнепальної зброї та боєприпасів до неї цивільними особами протягом дії воєнного стану в Україні, а також обов'язок їх повернення протягом 10 днів після припинення або скасування такого стану [4].

У цій сфері правового регулювання діє стаття 65 Конституції України, згідно з якою захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком громадян України [1]. То ж, значна частина чоловічого цивільного населення вступила до лав територіальної оборони та була залучена до національного спротиву під час війни в Україні.

Відповідно до Закону України «Про основи національного спротиву», н*аціональний спротив* – це комплекс заходів, які організовуються та здійснюються з метою сприяння обороні України шляхом максимально широкого залучення громадян України до дій, спрямованих на забезпечення воєнної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності держави, стримування і відсіч агресії та завдання противнику неприйнятних втрат, з огляду на які він буде змушений припинити збройну агресію проти України [5].

З метою необхідності правового захисту осіб, які приймають участь у збройному воєнному конфлікті на території України, 15 березня 2022 р. Верховна Рада прийняла Закон «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії режиму воєнного стану». Зокрема, Кримінальний кодекс України (КК) доповнено ст. 43-1 «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та

територіальної цілісності України», згідно з якою не є кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та спрямоване на відсіч та стримування (нейтралізацію) збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни, якщо це заподіяло шкоду життю та здоров'ю тієї особи, хто посягає, а також заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам фізичних або юридичних осіб або держави Україна, при відсутності ознак катування та порушення правил ведення війни або застосування збройної сили, визначених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [2].

Так, **виключається кримінальна відповідальність** за втрати особового складу, бойової техніки чи іншого військового майна, внаслідок застосування збройної та іншої сили під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації збройного конфлікту, а також за виконання інших завдань з оборони України із застосуванням будь-яких видів зброї, настання яких з урахуванням неможливості передбачити при плануванні та виконанні таких дій або які охоплюються виправданим ризиком, крім випадків порушення законів і звичаїв війни або застосування збройної сили, визначених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Конвенція про закони і звичаї суходільної війни передбачає, що забороняється наступне: руйнувати чи загарбувати ворожу власність, окрім випадків, коли подібне руйнування чи загарбання нагально викликане воєнною необхідністю; під час облог і бомбардувань належить ужити всіх необхідних засобів, аби вберегти, наскільки можливо, храми, будівлі, що служать цілям науки, мистецтв та благодійності; шпиталі й місця, де зібрано хворих і поранених, за умови, що такі будівлі й місця не служили водночас воєнним цілям; піддані облозі зобов'язані вирізнити ці будівлі особливими примітними знаками, щодо яких ті, що піддають місто облозі, мусять бути завчасно поінформовані; забороняється віддавати на розграбування місце або місто, навіть узяті приступом [6].

Зокрема, не вважається виконанням обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України вчинення діяння, яке:

- явно не відповідає небезпечності агресії або обстановці відсічі та стримування;
- не було необхідним для досягнення значної суспільно корисної мети у конкретній ситуації;
- створило загрозу для життя інших людей;

- створило загрозу екологічної катастрофи;
- створило настання інших надзвичайних подій більшого масштабу.

Отже, вказані зміни до українського законодавства забезпечують правовий захист цивільного населення, яке бере участь у збройному воєнному конфлікті на території України, зокрема, осіб, які безпосередньо беруть участь у бойових діях, з метою підвищення обороноздатності держави та суспільства під час відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. № 2341–III. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.
3. Про оборону України : Закон України від 6 груд. 1991 р. № 1932-XII. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text.
4. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України : Закон України від 3 берез. 2022 р. № 2114-IX. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text.
5. Про основи національного спротиву : Закон України від 16 лип. 2021 р. № 1702-IX. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text.
6. Конвенція про закони і звичаї суходільної війни від 18 жовт. 1907 р. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/995_765#Text.

Симчук Анатолій Степанович,
старший викладач кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ;
Кулик Марина Йосипівна,
доцент кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПЕРШОЧЕРГОВІ ЗАХОДИ ТА НЕВІДКЛАДНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ, ЯКІ ПРОВОДЯТЬСЯ ПІСЛЯ НАДХОДЖЕННЯ ДО ОРГАНУ, ПІДРОЗДІЛУ ПОЛІЦІЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Зміст та форма початку кримінального провадження включає дотримання юридичних процедур, виконання певних процесуальних умов та забезпечення гарантій у кримінальному провадженні і в умовах

воєнного стану повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження.

Відповідно до розділу ІІ Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні затвердженої наказом МВС України від 07.07.2017 № 575, про надходження до органу, підрозділу поліції заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення уповноважений працівник чергової частини зобов'язаний негайно доповісти керівникові органу досудового розслідування (дізнання), який визначає слідчого (дізнавача), що здійснюватиме досудове розслідування, а також поінформувати керівника органу, підрозділу поліції [1].

Згідно зі ст. 214 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з ЄРДР. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування,
а дізнавач – керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання – керівником органу досудового розслідування [2].

За загальним правилом досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення затверджуються Офісом Генерального прокурора за погодженням з Міністерством внутрішніх справ України, Службою безпеки України, Національним антикорупційним бюро України, Державним бюро розслідувань, органом Бюро економічної безпеки України. Так, Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення затверджено наказом Офісу Генерального прокуратура від 30 червня 2020 року № 298 [3].

Здійснення досудового розслідування, крім випадків, передбачених ч. 3 ст. 214 КПК України, до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. У невідкладних випадках до

внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду). Для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути:

1) відібрано пояснення;

2) проведено медичне освідування;

3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису;

4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей.

У разі виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України, досудове розслідування розпочинається негайно, відомості про нього вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань за першої можливості.

Поряд з тим, відповідно до ст. 615 КПК України у разі введення воєнного стану та якщо: 1) відсутня технічна можливість доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань – рішення про початок досудового розслідування приймає дізнавач, слідчий, прокурор, про що виноситься відповідна постанова, яка повинна містити відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 КПК України. У невідкладних випадках до винесення дізнавачем, слідчим, прокурором постанови про початок досудового розслідування може бути проведений огляд місця події (постанова приймається невідкладно після завершення огляду).

Відомості, що підлягають внесенню до Єдиного реєстру досудових розслідувань, вносяться до нього за першої можливості, а процесуальні дії під час кримінального провадження фіксуються у відповідних процесуальних документах, а також за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, крім випадків, якщо фіксування за допомогою технічних засобів неможливе з технічних причин. За відсутності можливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних дій фіксація здійснюється доступними технічними засобами з подальшим складенням відповідного протоколу не пізніше сімдесяти двох годин з моменту завершення таких слідчих (розшукових) дій чи відповідних процесуальних дій.

Слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається.

До Єдиного реєстру досудових розслідувань вносяться відомості про:

- дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;
- прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника;
- інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;
- короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела;
- попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка внесла відомості до реєстру, а також слідчого, прокурора, який вніс відомості до реєстру та/або розпочав досудове розслідування;
- інші обставини, передбачені положенням про Єдиний реєстр досудових розслідувань.

У Єдиному реєстрі досудових розслідувань автоматично фіксується дата внесення інформації та присвоюється номер кримінального провадження.

Слідчий, дізнавач невідкладно у письмовій формі повідомляє керівника органу прокуратури про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, передбачені ч. 6 ст. 214 КПК України.

Начальники ГУНП, їх територіальних (відокремлених) підрозділів є відповідальними за організацію своєчасного направлення на місце події слідчо-оперативної групи у повному складі, інших працівників органу, підрозділу поліції залежно від обставин та характеру вчиненого кримінального правопорушення та доставлення за необхідності до місця події спеціалістів інших органів.

Після надходження до органу, підрозділу поліції інформації про вчинення кримінального правопорушення та внесення інформації до ЄРДР під керівництвом начальника органу, підрозділу поліції

здійснюється комплекс першочергових заходів та невідкладних слідчих (розшукових) дій, у тому числі за дорученням слідчого (дізнавача) спрямованих на встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та з'ясування всіх обставин події.

Першочергові заходи та невідкладні слідчі (розшукові) дії можуть передбачати:

- проведення огляду місця події;
- переслідування і затримання правопорушників за слідами або вказаними потерпілими і очевидцями напрямками переміщення правопорушника або за результатами роботи службового собаки, організація загороджувальних заходів, у тому числі в місцях можливого перебування або появи правопорушників;
- проведення розшукових заходів у місцях перебування осіб, схильних до вчинення правопорушень (у тому числі збуту викраденого майна);
- виявлення свідків та очевидців події, опитування (у разі внесення відомостей в ЄРДР – допит) з цією метою осіб, які проживають або працюють поблизу місця вчиненого діяння, а також осіб, які могли перебувати на можливих шляхах руху правопорушника до та від місця події;
- встановлення базових станцій операторів мобільного (рухомого) зв'язку, що обслуговують територію, на якій знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення, та можливих напрямків руху особи, яка його вчинила, а також інших місць з урахуванням обставин кримінального правопорушення;
- проведення поквартирного чи подвірного обходу для збирання відомостей про подію, обстеження місцевості в районі вчинення кримінального правопорушення, виявлення загублених, викинутих правопорушником знарядь вчиненого діяння, інших предметів, отримання додаткової інформації про подію та осіб, які вчинили кримінальне правопорушення;
- орієнтування особового складу органів та підрозділів поліції на території обслуговування, на якій вчинено кримінальне правопорушення, та суміжних територіях, а також (за необхідності) представників громадськості про характер, час, місце і спосіб вчинення кримінального правопорушення, кількість осіб, які його вчинили, їх зовнішність, прикмети викраденого та про інші відомості, що мають значення для встановлення правопорушників та їх розшуку;
- використання можливостей баз (банків) даних єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України та інших інформаційних ресурсів, а також засобів масової інформації;

- перевірку осіб за базами (банками) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України, та іншими інформаційними ресурсами, передбаченими ст. 26, 27 Закону України «Про Національну поліцію» [4];
- інші передбачені законодавством заходи та дії, необхідні для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила.

У разі якщо в результаті проведених першочергових заходів і невідкладних слідчих (розшукових) дій не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, керівник органу, підрозділу поліції організовує і забезпечує подальшу роботу з розкриття цього кримінального правопорушення.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 7 лип. 2017 р. № 575. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийн. 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: http://zako№.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.
3. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : наказ Офісу Генерального прокурора від 30 черв. 2020 р. № 298. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20.

Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/580-19.

Степанова Ганна Миколаївна,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну та запровадження воєнного стану відобразилось у всіх сферах нашого життя. Система кримінальної юстиції не є виключенням. Під час воєнного стану вона стикнулася з новими викликами, тому законодавцем було внесено декілька відповідних змін до Кримінального процесуального кодексу України.

Найбільш суттєві зміни відбулися з прийняттям Закону України від 14.04.2022 р. № 2201-IX «Про внесення змін до Кримінального

процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану», яким була закріплена остаточна назва розділу «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану». До того ж, було суттєво доповнено ст. 615 та додано ст. 615^1 КПК України [3].

Отже більш детально про ці зміни.

Початок досудового розслідування

Згідно з новою редакцією, п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України передбачено, що під час воєнного стану та у разі відсутності технічної можливості доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) слідчим, дізнавачем чи прокурором виноситься відповідна постанова. Вона має містити відомості, визначені ч. 5 ст. 214 КПК України, тобто ті, які зазвичай вносяться до ЄРДР. До прийняття такої постанови може бути проведений огляд місця події, після якого постанова складається негайно. Як бачимо, ця норма корелюється з положеннями ч.ч. 1, 3 ст. 214 КПК України. Відомості до ЄРДР мають бути внесені за першої можливості [4].

Фіксація результатів досудового розслідування

Результати проведення слідчих (розшукових) дій (далі – СРД) мають бути зафіксовані за допомогою процесуальних документів або технічних засобів (далі – ТЗ). Виключенням є неможливість фіксування за допомогою ТЗ з технічних причин. У разі відсутності можливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення СРД чи інших процесуальних дій фіксація здійснюється доступними технічними засобами. У такому випадку протокол складається не пізніше 72 годин з моменту їх завершення.

Особливості проведення обшуку чи огляду житла

За п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України, обшук чи огляд житла можуть проводитися без залучення понятих у разі потенційної небезпеки для їхнього життя чи здоров'я. Проте в такому випадку має проводитися безперервний відеозапис за допомогою доступних технічних засобів [3].

Неможливість виконання повноважень слідчим суддею та обрання запобіжного заходу

У разі об'єктивної відсутності можливості виконання слідчим суддею своїх повноважень та обрання запобіжного заходу строком до 30 днів такі повноваження мають виконуватися відповідним керівником органу прокуратури за клопотанням слідчого чи прокурора. При цьому за ч. 2 ст. 615 КПК України строк дії ухвали слідчого судді чи постанови керівника органу прокуратури може бути продовжений до місяця керівником відповідного органу прокуратури за клопотанням слідчого чи

прокурора. До того ж, строк може продовжуватися неодноразово у межах строку досудового розслідування.

У такому випадку виникає небезпека упередженості та зловживання повноваженнями відповідним керівником органу прокуратури. Можливо, варто було запровадити процедуру подальшого підтвердження слідчим суддею правомірності такого рішення за першої можливості або після припинення чи скасування воєнного стану?

Варто зазначити, що таке можливо застосувати лише щодо виключного переліку злочинів або у виняткових обставинах щодо тяжких чи особливо тяжких злочинів, якщо затримка в обранні запобіжного заходу може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваної особи.

Затримання особи та строк її тримання без ухвали слідчого судді

Окрім затримання особи в порядку ст. 208 КПК України (особу застали під час вчинення або замаху на злочин, особа щойно вчинила злочин, є пряма небезпека втечі особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення), під час воєнного стану дозволяється проводити таке затримання у разі виникнення підстав, що вказують на потенційну втечу підозрюваної особи. У такому випадку затримання відбувається уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді чи постанови керівника органу прокуратури.

При цьому строк тримання такої особи збільшено до 216 годин з моменту затримання. Не пізніше цього строку підозрювана особа має бути доставлена до суду або керівника органу прокуратури для вирішення питання про обрання для неї запобіжного заходу або звільнена [3].

Процесуальні дії

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 615 КПК України, у разі відсутності технічної можливості вчинити певні процесуальні дії у строки, передбачені КПК України, вони мають бути вчинені невідкладно за першої можливості, але не пізніше, ніж через 15 днів після припинення чи скасування воєнного стану. Це стосується наступних процесуальних дій:

- розгляд клопотань під час досудового розслідування (ст. 220 КПК України);
- ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення (ст. 221 КПК України);
- подання та розгляд скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора, її повернення або відмова у відкритті провадження (ст.ст. 304, 306 КПК України);

- оскарження недотримання розумних строків (ст. 308 КПК України);
- проголошення судового рішення (ст. 376 КПК України);
- подання апеляційної скарги (ст. 395 КПК України);
- подання касаційної скарги (ст. 426 КПК України);
- використання показань, отриманих під час допиту [3].

Згідно з ч. 11 ст. 615 КПК України, показання, які були отримані в ході допиту потерпілого, свідка чи підозрюваного, можуть бути використані як доказ у суді. Проте лише за умови фіксації його ходу та результатів доступними засобами відеофіксації, тобто може бути достатньо навіть мобільного телефону. При цьому під час допиту підозрюваного обов'язково має бути присутній захисник.

Як можна побачити, законодавець трохи відійшов від принципу безпосередності дослідження доказів, закріпленого в ст. 23 КПК України. Та зважаючи на умови воєнного стану, таке положення можна назвати «золотою серединою» в контексті дотримання основних засад кримінального провадження.

Участь захисника

У разі неможливості безпосередньої участі захисника при проведенні окремої процесуальної дії в порядку ст. 53 КПК України слідчий або дізнавач має забезпечити її проведення шляхом дистанційної участі захисника засобами аудіо-, відеозв'язку.

Закінчення досудового розслідування

За неможливості подальшого проведення, закінчення досудового розслідування та звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру чи про звільнення від кримінальної відповідальності строк досудового розслідування зупиняється на підставі вмотивованої постанови прокурора з викладенням обставин. При цьому строки поновлюються у випадку, якщо такі обставини припинили існувати. Крім того, до постановлення відповідної постанови прокурор має вирішити питання продовження строку тримання особи під вартою.

Відновлення втрачених матеріалів

Варто також звернути увагу, що у нинішній редакції КПК України передбачена процедура відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в умовах воєнного стану (ст. 615^1 КПК України), а також можливість скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період (ст. 616 КПК України).

Список використаних джерел

1. Європейська конвенція з прав людини (Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 04.11.1950). [сайт]. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
2. Конституція України від 28 черв. 1996 р. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.
3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 14 квіт. 2022 р. № 2201-IX. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

Строк Інна Анатоліївна,
старший викладач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО НАПАДІВ (ОБСТРІЛІВ) НА ЦИВІЛЬНЕ НАСЕЛЕННЯ ТА ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Огляд є процесом безпосереднього виявлення, сприйняття і дослідження слідчим ознак, властивостей, стану та взаємного розташування об'єктів, що мають значення для справи [1, с. 23]. Вчений В. П. Колмаков зазначає, що слідчий огляд – це невідкладна слідча дія, що полягає в безпосередньому сприйнятті, дослідженні, оцінці та фіксації дізнавачем (слідчим) обстановки місця події, слідів та об'єктів, які мають відношення до справи, їх ознак, властивостей, станів та взаємозв'язків з метою з'ясування суті події, що сталася, механізму злочину та його обставин, які мають значення для встановлення істини по справі [2, с. 18].

Науковець В. П. Колмаков слушно зазначає, що основне завдання огляду полягає не тільки в безпосередньому сприйнятті, а й у цілеспрямованому вивченні властивостей, станів і ознак матеріальних об'єктів, пов'язаних із подією, що розслідується [2, с. 103].

Важливість огляду місця події відзначається й у працях А. В. Іваниці, де стверджується, що «вказана дія є вихідною точкою в розкритті злочину. Це пояснюється інформаційною значущістю даної

слідчої дії для визначення характеру події, отримання великої доказової інформації при вивченні слідової картини події, визначення способу вчинення злочину та кількості присутніх осіб» [3, с. 236].

Так, порядок проведення та фіксації огляду закріплені в ст. 223, 237−239 КПК України. Також можливість проведення огляду місця події до внесення відомостей про ймовірне кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідування регламентована положеннями ст. 214 КПК України.

З приводу тактики огляду, то діяльність з проведення вказаної слідчої (розшукової) дії відбувається поетапно. Загальноприйнятим у криміналістиці є виокремлення трьох етапів проведення слідчих (розшукових) дій – підготовчого, робочого та заключного. Відповідно до вказаних етапів буде здійснено характеристику тактики огляду при розслідуванні злочинів у кримінальних провадженнях щодо нападів (обстрілів) на цивільне населення та об'єкти цивільної інфраструктури.

Огляд місця події здійснюється у денний час доби відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства і виключно в обстановці, коли територія імовірного обстрілу безпечна, та з дотриманням заходів особистої безпеки. Дозволяється проводити огляд виключно після підтвердження відповідними спеціалістами (вибухотехніками/саперами) відсутності небезпечних вибухових матеріалів на території місця проведення огляду (таке місце рекомендується окреслити вказаному спеціалісту одразу й отримати інформацію про безпечні зони та знешкоджені небезпечні предмети).

Для участі в огляді слідчий, прокурор за необхідності запрошують співробітників оперативних підрозділів, спеціалістів − інспекторів-криміналістів, спеціалістів-вибухотехніків, саперів, судово-медичного експерта чи лікаря, кінологів зі службово-пошуковими собаками.

Організація збирання і фіксації даних здійснюється за такими напрямами:

1. Фіксація обстановки місця події, результатів нападу (обстрілу), встановлення завданої матеріальної шкоди, визначення напрямку обстрілу та місця позицій вогневих засобів із прив'язкою до місцевості.

2. Встановлення потерпілих та очевидців події серед мирних жителів і військовослужбовців, проведення їх допиту

3. Виявлення заборонених засобів і методів ведення війни, зокрема й фіксація наявності чи відсутності поблизу місця обстрілу військових об'єктів і вибору супротивником способу ураження.

З місця події вилучаються за можливості всі предмети або їхні частини, на яких є сліди кіптяви; з епіцентру вибуху збираються зразки

ґрунту (у разі вибуху на ґрунті або при утворенні воронки від снаряду відбирається ґрунт із найглибшої частини воронки, найвищої та з відстані, не менше як 10 метрів від воронки для порівняння, причому кожний зразок ґрунту упаковується в окрему тару). Вилучаються також залишки штукатурки, бетону (у разі вибуху в приміщенні), деталі зі слідами оплавлення (у разі вибуху в автомобілі) тощо; Зразки упаковуються у герметичну тару (скляні ємності, поліетиленові мішки тощо), вибухові речовини, виявлені в невеликій масі, вилучаються повністю, в інших випадках – у зразках. Кожний об'єкт упаковується в окрему герметичну тару (скляні ємності, поліетиленові мішки тощо) з дотриманням вимог до транспортування вибухових речовин. Вилучені вогнепальна та холодна зброя і боєприпаси зберігаються в уповноважених підрозділах НПУ, СБУ, головних управлінь та управлінь СБУ після їх перевірки за інформаційними ресурсами єдиної інформаційної системи МВС України та дослідження державною спеціалізованою установою, що здійснює судово-експертну діяльність. За необхідності поміщення зразків боєприпасів, вогнепальної або холодної зброї до натурно-довідкових колекцій такі зразки за узгодженням із прокурором

(процесуальним керівником у відповідному кримінальному провадженні) можуть зберігатися у державній спеціалізованій установі, що здійснює судово-експертну діяльність. Вилучені зброя, бойові припаси, військове спорядження,

що закріплені за військовими частинами, органами та підрозділами ЗС, інших військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення, інших державних органів, військовослужбовці та співробітники яких мають право на носіння табельної зброї і боєприпасів до неї, мають бути передані на зберігання за належністю, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження. Речові докази у вигляді вибухових речовин передаються на зберігання на склади (арсенали, бази) ЗСУ чи відповідних державних підприємств, а отруйні речовини – на склади суб'єктів господарювання, які мають дозвіл на це та належні спеціальні умови для зберігання, за узгодженням із їхніми командирами (начальниками) та керівниками.

Таким чином, огляд місця події є невід'ємною слідчою (розшуковою) дією, в ході проведення якої відбувається отримання вихідної інформації про подію кримінального правопорушення, яка дозволяє в подальшому обрати напрям досудового розслідування» [17]. Тактика проведення огляду місця події у вказаній категорії кримінальних проваджень поєднує в собі особливості, які характерні для кожного з етапів його проведення. Починаючи з підготовки до

огляду місця події, слідчий насамперед повинен обов'язково залучити до його проведення спеціалістів поряд із інспектором криміналістом. Іншим не менш важливим аспектом підготовки до вказаної слідчої (розшукової) дії є матеріально-технічне забезпечення, яке включає в себе не тільки вибір необхідних засобів пошуку, фіксації та вилучення слідів кримінального правопорушення, а й забезпечення їх достатньої кількості. Зокрема, мова йде про засоби огородження території місця події, додаткового освітлення, фото- та відео зйомки, пакувальний матеріал, засоби для здійснення інших заходів тощо.

Список використаних джерел

1. Полях А. М. Криміналістична характеристика та основи розслідування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : монографія. Харків : Право, 2010. 160 с.

2. Комаринська Ю. Б., Галаган О. І. Розслідування навмисних вбивств, замаскованих під нещасний випадок або самогубство на залізничному транспорті : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2013. 124 с.

3. Іваниця А. В. Порядок дій слідчого на початковому етапі розслідування вбивств через необережність. *Форум права.* 2012. № 3. С. 233–239.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: http://zako№2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

5. Офіс Генерального прокурора. Тренінговий центр прокурорів України. Пам'ятка щодо особливостей організації і проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування нападів (обстрілів) на цивільне населення ті об'єкти цивільної інфраструктури Київ, 2022.

Таран Олена Вікторівна,
провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ПОЧАТОК ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ст. 615 КПК України «Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану» регулює особливості здійснення досудового розслідування і судового розгляду в умовах воєнного стану шляхом визначення окремих повноважень органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду, які відрізняються від

звичайного обсягу і порядку виконання повноважень цими суб'єктами в умовах мирного часу.

Визначений особливий порядок правового регулювання характеризується таким: 1) діє у певний проміжок часу – правовий режим воєнного стану; 2) не може бути застосований у мирний час або у період дії інших особливих правових станів (наприклад, надзвичайного); 3) регулює тільки деякі особливості діяльності визначених суб'єктів, що пов'язано із неможливістю виконання ними повноважень в умовах воєнного стану.

Спеціальне правове регулювання, серед іншого, визначає особливості початку досудового розслідування в умовах воєнного стану.

Необхідність такого регулювання зумовлена об'єктивною можливістю (ризиками) виникнення і існування обставин, які унеможливлюють або суттєво обмежують можливості виконання повноважень дізнавача, слідчого, прокурора в умовах воєнного стану, відновлення звичайного порядку роботи не залежить від волі та можливостей зазначених суб'єктів, а може бути відбутися тільки після припинення впливу цих обставин.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України, у разі введення воєнного стану та якщо:

1) відсутня технічна можливість доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань – рішення про початок досудового розслідування приймає дізнавач, слідчий, прокурор, про що виноситься відповідна постанова, яка повинна містити відомості, передбачені частиною п'ятою статті 214 цього Кодексу. У невідкладних випадках до винесення дізнавачем, слідчим, прокурором постанови про початок досудового розслідування може бути проведений огляд місця події (постанова приймається невідкладно після завершення огляду).

Відомості, що підлягають внесенню до Єдиного реєстру досудових розслідувань, вносяться до нього за першої можливості <…>

Отже, законодавець визначає необхідність одночасного існування двох умов, за яких можливий відступ від загального порядку початку досудового розслідування, а саме: 1) запровадження правового режиму воєнного стану; 2) відсутність технічної можливості доступу до ЄРДР.

Зважаючи на зміст правового регулювання початку досудового розслідування в умовах воєнного стану, йдеться про такі особливості:

1) форма процесуального рішення – постанова про початок досудового розслідування, винесення якої визначає момент початку досудового розслідування (застосування загального порядку початку досудового розслідування, передбаченого ст. 214 КПК України

(у мирний час) не забороняє винесення постанови про початок досудового розслідування, що відповідає ч.3 ст. 110, згідно з якою рішення слідчого, дізнавача, прокурора приймається у формі постанови. Постанова виноситься у випадках, передбачених цим Кодексом, а також коли слідчий, дізнавач, прокурор визнає це за необхідне. Різниця між постановою про початок досудового розслідування у порядку ст. 110 КПК України та постановою про початок досудового розслідування у порядку п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України полягає у їх доказовому значенні. Так, у звичайному порядку законодавець моментом початку досудового розслідування визначає внесення відомостей до ЄРДР, у спеціальному – винесення постанови про початок досудового розслідування);

2) вимоги до постанови про початок досудового розслідування, яка має містити: дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника; інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела; попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, слідчого, прокурора, який виніс постанову та/або розпочав досудове розслідування; інші обставини, передбачені положенням про Єдиний реєстр досудових розслідувань (перелік відомостей, що визначений у ч. 5 ст. 214 КПК України вужчий, ніж передбачено положенням про ЄРДР, тому відповідні відомості мають бути внесені до ЄРДР після відновлення доступу);

3) обов'язок внесення відомостей до ЄРДР за першої можливості, після відновлення доступу до ЄРДР не визначає момент початку досудового розслідування, а забезпечує можливість збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку, узагальнення даних, про кримінальне провадження, які використовуються для формування звітності, а також надання інформації про відомості, внесені до ЄРДР.

З огляду на структуру та предмет правового регулювання ст. 214 КПК України, початок досудового розслідування включає пов'язані послідовні дії і рішення: 1) одержання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або самостійне виявлення слідчим, дізнавачем, прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення (підстава для

початку досудового розслідування); 2) обов'язок слідчого, прокурора, іншої службової особи, уповноваженої на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення; 3) обов'язок слідчого, дізнавача, прокурора невідкладно, але не пізніше 24 годин внести відповідні відомості до ЄРДР; 4) обов'язок слідчого, дізнавача, прокурора розпочати досудове розслідування; 5) обов'язок слідчого, дізнавача, прокурора через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань; 6) визначення керівником органу досудового розслідування слідчого, який здійснюватиме досудове розслідування, керівником органу дізнання – дізнавача.

П. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України не визначає особливий, відмінний від загального, порядок початку досудового розслідування під час дії воєнного стану та за відсутності технічного доступу до ЄРДР, а тільки його частину щодо форми процесуального рішення. Тому вимоги ст. 214 КПК України, крім технічної дії – внесення відомостей до ЄРДР та надання витягу з ЄРДР, підлягають виконанню під час застосування цієї норми.

Що стосується обов'язку надання витягу з ЄРДР заявнику через 24 години з моменту внесення відомостей до ЄРДР, то дізнавач, слідчий, прокурор повинні вжити заходів для вручення копії постанови про початок досудового розслідування заявнику.

У спеціальній нормі не розкрито поняття «відсутність технічної можливості доступу до ЄРДР», тобто не конкретизовано, йдеться про будь-які причини неможливості доступу (не працює Реєстр, особа не може здійснити доступ тощо) або вони мають визначатися умовами воєнного стану.

Зважаючи на загальну побудову та підхід до визначення можливості застосування положень розділу IX-1 КПК України, вважаємо, що відсутність технічної можливості доступу до ЄРДР має бути пов'язана із впливом умов воєнного стану (наприклад, воєнними діями або обставинами з ним пов'язаними) та визначати причину неможливості доступу до ЄРДР, про що потрібно зазначити у постанові про початок досудового розслідування.

Як було зазначено, постанова про початок досудового розслідування відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України має відповідати вимогам ч. 5 ст. 214 КПК України. Вважаємо також, що, крім цього, потрібно виконати вимоги, передбачені ч. 5, 6 ст. 110 КПК України щодо її структури, форми, реквізитів.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України, на досудовому провадженні може бути оскаржена бездіяльність слідчого, дізнавача, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення.

Оскільки моментом початку досудового розслідування у випадку застосування п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України є винесення постанови про початок досудового розслідування, бездіяльність слідчого, дізнавача, прокурора, яка полягає у невинесенні постанови про початок досудового розслідування, якщо відсутня технічна можливість доступу до ЄРДР в умовах воєнного стану, може бути оскаржена у порядку ст. 303 КПК України.

У ч. 1 ст. 304 КПК України визначено строк подання скарги, проте, якщо відсутня можливість виконання процесуальних дій у строки, визначені у ст. 304 КПК України такі процесуальні дії мають бути проведені невідкладно за наявності можливості, але не пізніше ніж через 15 днів після припинення чи скасування воєнного стану (п. 5 ч. 1 ст. 615 КПК України).

Отже, особливості правового регулювання початку досудового розслідування в умовах воєнного стану діють одночасно зі звичайним порядком початку досудового розслідування і не відміняють обов'язковість його додержання зокрема у частині, що не регулюється особливим порядком та якщо виконання повноважень зазначеними суб'єктами об'єктивно можливе під час воєнного стану.

Тімофєєва Лілія Юріївна,
доцент кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО РЕЖИМУ

Конституція України, міжнародні договори, ратифіковані Конвенції відображають фундаментальні права, які потребують охорони та захисту. Кримінальне право забезпечує захист таких прав, передбачаючи кримінальну відповідальність за порушення фундаментального права. Разом з тим, реалізація деяких прав має особливості у зв'язку з умовами воєнного режиму.

Відповідно до ст. 10 Конвенції захисту прав людини та основоположних свобод 1950 р. («Свобода вираження поглядів») кожен

має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду.

Особливості інформаційної ери пов'язані із спрощенням фіксування та передачі інформації, а отже і вираження поглядів. Багато «блогерів» почало ілюструвати свої погляди, розміщуючи фото та відео переміщень Збройних Сил України, роботи заходів протиповітряної оборони (ППО), вибухів тощо. Що наражає на небезпеку суспільство та державу.

Згідно із Законом № 2160-IX від 24.03.2022 КК доповнено статтею 114-2 «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану». Особи, які мають певне співробітництво з РФ мають доступ до соціальних мереж та інших каналів зв'язку, в яких висвітлюються відповідні фото та відео. Тобто подібні дії не допомагають державі та правоохоронним органам, оскільки корегують дії ворога. Дають йому інформацію про відповідні локації, обстановку у місті та ін.

Такі дії можуть бути вчинені як необережно, не усвідомлюючи повною мірою небезпечність такий дій та їх можливі наслідки (ч. 1 ст. 114-2 КК), так і з прямим умислом (ч. 3 ст. 114-2 КК), що пов'язано із вчиненням таких дій за попередньою змовою групою осіб або з корисливих мотивів, або з метою надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, чи незаконним збройним формуванням. Якщо такі дії спричинили тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 114-2 КК), то самі дії могли бути вчинені як з умислом, так і за необережності.

Відношення до наслідків також могло бути як з умислом, так і за необережності, в залежності від намірів особи. Однак, враховуючи

суспільну небезпечність таких діянь для всієї країни, не усвідомлення та не бажання таких наслідків конкретною особою, байдуже до них відношення не можуть розглядатись як підстава звільнення від кримінальної відповідальності або не ставлення у вину ч. 3 ст. 114-2 КК.

Щодо порушень статті 10 Конвенції, зокрема в контексті кримінального права, достатньо широка практика. Зокрема, у справі «Швидка проти України», сенс порушення ст. 10 Конвенції полягає в тлумаченні норм вище зазначеної статті в умовах суспільного резонансу.

Так, заявниця відірвавши від покладеного п. Януковичем вінка стрічку з написом «Президент України В.Ф. Янукович», висловила свою цілковиту незгоду з його політикою, включаючи утиски опозиції. Даний вчинок мав на меті виразити її протест проти ув'язнення опозиційного лідера пані Юлії Тимошенко. Більше того, заявниця прагнула показати своє розчарування обмеженнями, встановленими для громадськості у зв'язку із заходами по забезпеченню безпеки п. Януковича під час проведення офіційної церемонії покладання вінка. Вона наголошувала, що не пошкоджувала вінок та не порушувала громадський порядок. А її арешт строком на 10 діб був непропорційним правопорушенню, у вчиненні якого її обвинувачено.

Згідно з усталеною практикою Суду, свобода вираження поглядів, гарантована пунктом 1 статті 10 Конвенції, є однією з важливих засад демократичного суспільства і однією з базових умов прогресу суспільства в цілому та самореалізації кожної окремої особи. Відповідно до пункту 2 статті 10 Конвенції свобода вираження поглядів стосується не тільки «інформації» чи «ідей», які сприймаються зі схваленням чи розглядаються як необразливі або несерйозні, але й тих, які можуть ображати, шокувати чи непокоїти. Саме такими є вимоги плюралізму, толерантності та широти поглядів, без яких немає «демократичного суспільства». Крім того, стаття 10 захищає не тільки зміст ідей і інформації, що виражаються, але і форму їх поширення.

У справі «Сірик проти України» (Заява № 6428/07) ЄСПЛ зазначив, що рішення судів, якими заявницю було зобов'язано спростувати свої твердження та сплатити відшкодування, становили втручання в її право на свободу вираження поглядів. Суд зазначив (п. 34 рішення), що першою та найважливішою вимогою статті 10 Конвенції є те, що будь-яке втручання державного органу у здійснення свободи вираження поглядів повинно бути законним. Для дотримання цієї вимоги втручання не просто повинно ґрунтуватися на національному законодавстві, саме законодавство повинно відповідати певним умовам «якості». Зокрема, норма не може вважатися законом до того часу, поки її не буде сформульовано з достатньою точністю для

того, щоб надати громадянинові можливість регулювати свою поведінку: він повинен бути здатен – за потреби, за відповідної консультації – передбачати тією мірою, що є розумною за відповідних обставин, наслідки, які може потягнути за собою його дія (див., наприклад, рішення у справі «Ліндон, Очаковський-Лоран і Жюлі проти Франції» (Li№do№, Otchakovsky-Laure№s a№d July v. Fra№ce) [ВП], заяви № 21279/02 та 36448/02, п. 41, ECHR 2007-XI).

Отже, кримінальна відповідальність за поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану виглядає цілком виправданий та доцільним кроком з точки зору безпеки.

Інформаційні технології можуть використовуватись як для вчинення кримінальних правопорушень, в тому числі пов'язаних з тероризмом та пропагандою війни так і протидії злочинності. Зокрема відповідні інструменти розроблено європейським законодавством. Ці інструменти можуть порушувати деякі права людини, зокрема це стосується ст. 10, 8 Конвенції. Але в даній ситуації поступки у свободі є прийнятною ціною для забезпечення безпеки.

Тетерятник Ганна Костянтинівна,
завідувач кафедри кримінального процесу
Одеського державного університету
внутрішніх справ, доктор юридичних наук,
доцент

СПЕЦИФІКА ДІЇ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Введення надзвичайних правових режимів характеризується відносною раптовістю, підвищеним ступенем небезпеки для суспільства та держави, вимагає приведення у дію «нетипових» механізмів право регулювання [1, с. 97−98]. У науковій літературі звертається увага на той факт, що відсутність у КПК України положень про те, що кримінальний процесуальний закон, який скасовує права, що належать учасникам процесу, або зменшує їх обсяг чи обмежує їх використання додатковими умовами, зворотної сили не має, тобто не поширюється на провадження, розпочате до видання такого закону, є слабким місцем національного регулювання дії кримінального процесуального закону в часі [2, с. 4]. Аналіз розділу 9-1 КПК України дає підстави констатувати, що його

норми містять окремі положення у частині обмеження прав учасників внаслідок особливостей впливу екстраординарних факторів на кримінальне провадження.

Слід констатувати, що неоднозначним є і розуміння дії кримінального процесуального законодавства в умовах воєнного стану у просторі та часі. За загальним правилом щодо дії кримінального в просторі відповідно до ч. 1 ст. 4 КПК України кримінальне провадження на території України здійснюється з підстав та в порядку, передбачених цим Кодексом, незалежно від місця вчинення кримінального правопорушення. Тобто дія КПК України поширюється на всю територію України, незалежно від місця вчинення кримінального правопорушення. У ч.ч. 2-4 КПК України містяться спеціальні норми щодо чинності кримінального процесуального закону у просторі.

Норми розділу 9-1 КПК України поширюються на кримінальні провадження в умовах воєнного стану. У зв'язку з військовою агресією рф проти України з 24 лютого 2022 року Указом Президента України було введено воєнний стан на всій території нашої держави. Водночас відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан може бути введений і на окремих місцевостях. Зазначене привертає увагу до того, що формулювання ст. 4 КПК України не повною мірою відповідає дії кримінального процесуального закону у просторі, адже норми розділу 9-1 реалізовуються в умовах воєнного стану. Крім того, слід звернути увагу на специфічність дії у просторі і норм, визначених у зазначеному розділі. Зокрема, у ч. 6 ст. 516 КПК України визначаються повноваження слідчого судді, суду розглянути за клопотанням питання про зміну запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту на запобіжний захід у вигляді особистого зобов'язання у **місцях ведення активних бойових дій** (виділено Г.Т.).

Відповідно до ст. 5 КПК України процесуальна дія проводиться, а процесуальне рішення приймається згідно з положеннями цього Кодексу, чинними на момент початку виконання такої дії або прийняття такого рішення, а допустимість доказів визначається положеннями КПК України, які були чинними на момент їх отримання. Водночас, у випадках коли кримінальне провадження здійснювалося до введення правового режиму воєнного стану, а продовжується в його умовах, а також може бути завершене уже після припинення такого, процесуальні відносини регулюються нормами, різними за територіальною та темпоральною дією, що теж є дискусійним питанням у процесі правозастосування. Учені характеризують дію норм кримінального процесуального законодавства в умовах надзвичайних правових режимів, як «юридичну активацію», у разі введення в дію одного з

правових режимів та «юридичну деактивацію», обумовлену рішенням про скасування такого правового режиму [3, с. 42−43].

Наявність спеціальних «воєнних» норм, які регламентують порядок кримінального провадження в умовах воєнного стану не означає, на нашу думку, абсолютизації правового регулювання саме зазначеними нормами. Законодавцем у розділі 9-1 КПК України використана низка оцінних понять, як підстав та умов застосування норм розділу: «відсутня технічна можливість», «об'єктивна неможливість», «об'єктивна можливість», «потенційна небезпека», «об'єктивні причини», «об'єктивні обставини» та ін.

На наше переконання, з одного боку, такий підхід є цілком виправданим, адже в умовах воєнного стану життєдіяльність суспільства загалом та кримінальна процесуальна діяльність визначається швидкою змінюваністю обстановки, наявністю реальних та потенційних ризиків, пов'язаних із веденням бойових дій та багатьма іншими факторами, які складно спрогнозувати. Як справедливо зазначають науковці: «…оцінні поняття відображають і закріплюють явища (факти) об'єктивної дійсності, які характеризуються невизначеністю, неоднозначністю, недостатньою окресленістю їх обсягу та змісту…зміст оцінних понять утворюють кількісні, якісні або кількісно-якісні ознаки, які потребують від слідчого, прокурора або суду відповідної оцінки; і, по-друге, перелік ознак, що становлять зміст, не має вичерпного характеру, а тому до нього завжди може бути включено нову, раніше невідому, ознаку…» [4, с.10; 5, с. 318].

З іншого боку, на нашу думку, дискреція, яка надана у цих випадках особам, що здійснюють кримінальне провадження, має бути забезпечена належними процесуальними гарантіями, які унеможливлять зловживання такими процесуальними можливостями.

Специфічною у просторі та часі є дія кримінальних процесуальних норм на тимчасово окупованих територіях. До 21.04.2022 року ці питання визначалися Законами України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» та «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» [6; 7]. Після внесених у законодавство змін окремі питання кримінального провадження на тимчасово окупованих територіях регламентується зміненим Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»: визначення підслідності та підсудності, виклик до слідчого, прокурора, слідчого судді та суду, повідомлення про судове рішення. Водночас,

таке регулювання не повною мірою відповідає ч. 3 ст. 1 КПК України, а також ст. 4, 5 КПК України, адже поширюється виключно на тимчасово окуповані території та на цей час. Більш того, низка кримінальних проваджень була розпочата до набрання чинності та / або зміни цього закону.

Таким чином, слід зробити висновок, що дія кримінальних процесуальних норм в умовах воєнного стану та на тимчасово окупованих територіях має свою специфіку, обумовлено територіально-темпоральною сферою дією, а також застосуванням оцінних понять-умов застосування окремих норм. Необхідним є внесення змін до ст. 4, 5 КПК України, а також необхідним є зміна назви розділу 9-1, доповнення його положеннями щодо здійснення кримінального провадження в умовах надзвичайного стану та на тимчасово окупованих територіях.

Список використаних джерел

1. Тетерятник Г.К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи : монографія. Одеса : Гельветика, 2021. 500 с.

2. Баулін О. Зворотна дія кримінального процесуального закону як гарантія прав людини у кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України.* 2016. № 4(12). С. 1–9. URL: http://www.chasopys№apu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/12-2016/bauli№.pdf.

3. Лазукова О. В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : дис…канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 276 с.

4. Тітко І. А. Оцінні поняття у кримінально-процесуальному праві України : монографія. Харків : Право, 2010. 216 с.

5. Панов Н. И., Огородник А. П. Методологический аспект исследования оценочных понятий в уголовном праве. *Методологічні проблеми правової науки :* матеріали Міжнар. наук. конф. (Харків, 13−14 груд. 2002 р.). Харків, 2003. С. 316–319.

6. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях : Закон України від 18 січ. 2018 р. № 2268-VIII. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text.

7. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квіт. 2014 р. № 1207-VII. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text.

Ткаченко Ірина Михайлівна,
викладач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПОТЕРПІЛИЙ ВІД ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 435-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

В умовах збройної агресії росії проти України прийнято низку змін і доповнень до КК України, спрямованих на удосконалення кримінального законодавства, приведення його у відповідність до наявних викликів і загроз.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» від 3 березня 2022 року розділ XIX Особливої частини КК України доповнено статтею 435-1 – «Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю» [1].

Насамперед слід звернути увагу на потерпілого від цього суспільно небезпечного діяння. Аналіз диспозиції ч. 1 та 2 ст. 435-1 КК України дає підстави стверджувати, що потерпілим від цього злочину може бути:

1) військовослужбовець, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації;

2) його близькі родичі чи члени сім'ї.

По-перше, це не поширений випадок злочину, передбаченого розділом XIX «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)», де військовослужбовець є не спеціальним суб'єктом, а спеціальним потерпілим, натомість суб'єкт тут загальний.

По-друге, не можна не звернути увагу на той факт, що законодавець обмежив перелік потерпілих лише військовослужбовцями і лише тими, які здійснюють заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації.

Відповідно до ч. 9 ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 р. військовослужбовці – особи, які проходять військову службу [2]. Натомість у ч. 1 ст. 2 цього закону зазначено, що військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян

України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язаній із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності [2].

З огляду на зазначене можна зробити висновок, що не усі громадяни, які сьогодні здійснюють заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації, підпадають під кримінально-правову охорону відповідно до положень ст. 435-1 КК України. Працівники Національної поліції України та підрозділи добровольчих формувань територіальної громади не відносяться до військовослужбовців.

По-третє, ще однією категорією потерпілих є близькі родичі чи члени сім'ї військовослужбовця, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації, а відтак не є потерпілими близькі родичі чи члени сім'ї, наприклад, поліцейського, який виконує аналогічні або схожі функції.

По-четверте, дискусійним є одночасне вживання термінів «близькі родичі» та «члени сім'ї». Очевидно, що частина зазначених осіб буде перетинатися. Таке поєднання не характерне для інших статей КК України, в яких вживається або термін «близькі родичі» або «члени сім'ї».

Таким чином, ст. 435-1 КК України не забезпечує в повній мірі кримінально-правову охорону усіх категорій громадян, які здійснюють заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції : Закон України від 3 берез. 2022 р. № 2110-IX. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#Text.

2. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 берез. 1992 р. № 2232-XII. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text.

Хабло Оксана Юріївна,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Затримання особи є тимчасовим запобіжним заходом. Тимчасовість обумовлена тим, що відповідно до міжнародних стандартів та норм Кримінального процесуального законодавства України затримана особа у найкоротший строк має бути доставлена до суду, де слідчий суддя, суд, які є незалежними та безсторонніми учасниками кримінального провадження, визначають законність та обґрунтованість обмеження одного із основоположних прав людини – права на свободу та особисту недоторканність.

Це положення закріплено у ст. 29 Конституції України, де вказано, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. У разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою [1].

У Кримінальному процесуальному кодексі (далі – КПК) України відповідна конституційна засада закріплена у ч. 2 ст. 12, де визначено, що кожен, кого затримано через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення або інакше позбавлено свободи, повинен бути в найкоротший строк доставлений до слідчого судді для вирішення питання про законність та обґрунтованість його затримання, іншого позбавлення свободи та подальшого тримання. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого судового рішення про тримання під вартою [2].

Разом з цим, відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14 квітня 2022 року [3] в ст. 615 КПК України визначено строки затримання та тримання особи під вартою без рішення суду, які суттєво більшими, ніж строки, визначені у вищенаведених нормах ст. 29 Конституції України та ст. 12 КПК України.

Так, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України, якщо у період воєнного стану відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109−115, 121, 127, 146, 146-1, 147, 152−156-1, 185, 186, 187, 189−191, 201, 255−255-2, 258−258-5, 260−263-1, 294, 348, 349, 365, 377−379, 402−444 КК України, а у виняткових випадках також у вчиненні інших тяжких чи особливо тяжких злочинів, якщо затримка в обранні запобіжного заходу може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі особи, яка підозрюється у вчиненні такого злочину, – такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури з урахуванням вимог ст. 37 КПК України за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором [2].

Окрім цього, згідно із абзацами 10 та 11 ч. 1 ст. 615 КПК України строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду чи постанови керівника органу прокуратури під час дії воєнного стану не може перевищувати двохсот шістнадцяти годин з моменту затримання. Затримана без ухвали слідчого судді, суду чи постанови керівника органу прокуратури особа під час дії воєнного стану не пізніше двохсот шістнадцяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до слідчого судді, суду чи керівника органу прокуратури для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу [2].

Такий порядок регламентації тривалості затримання та тримання під вартою зумовлює певні зауваження. Насамперед, із вищенаведених положень можна зробити висновок про те, що законодавець не визначив часу для розгляду та прийняття рішення про обрання запобіжного заходу затриманій особі. Адже у абзацах 10 та 11 ч. 1 ст. 615 КПК України йдеться про двісті шістнадцять годин як строк затримання, так і строк доставлення до слідчого судді, суду чи керівника органу прокуратури.

На відміну від цього, відповідно до положень ст. 211 КПК України строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання. Затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу [2]. Тобто, відповідно до норм КПК України, які регламентують затримання особи без ухвали слідчого судді не у період дії воєнного стану, між доставленням затриманого до суду і закінченням строку затримання у судді є дванадцять годин для розгляду відповідного

клопотання. Під час регламентації затримання в умовах воєнного стану законодавець аналогічного правила не дотримався, що може зумовити суттєві труднощі правозастосування.

Окрім цього, певні зауваження викликає і формулювання у п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України підстав обрання запобіжного заходу тримання під вартою «якщо затримка в обранні запобіжного заходу може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення». Адже втрата слідів кримінального правопорушення не вказана серед підстав обрання запобіжного заходу, визначених у ст. 177 КПК України. Окрім того, відповідно до положення пункту 1 «с» ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод нікого не може бути позбавлено свободи, окрім таких випадків як законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення, або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення [4].

Отже, «затримка в обранні запобіжного заходу, яка може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення» не може визначатися як підстава тримання особи під вартою. Така підстава позбавлення особи права на свободу не відповідає ні нормам КПК України, ні конвенційним стандартам здійснення кримінального судочинства.

Разом з цим очевидно, що в умовах воєнного стану мають запроваджуватися строщені процедури обмеження прав людини. Але такі обмеження мають відповідати нормам Конституції України, яка є Основним законом в нашій державі. Так, у ч. 2 ст. 64 Конституції України визначено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції [1]. Тобто, відповідно до цієї норми право на свободу та особисту недоторканність, яке задекларовано у ст. 29 Конституції України, не повинно зазнавати нових обмежень, навіть у період воєнного стану.

Варто звернути увагу на те, що ця проблема не є новою для правозастосування. Зокрема історії США відомі випадки обмеження правила Habeas Corpus. Це правило притаманне англо-американській правовій сім'ї, а Habeas Corpus Act був прийнятий парламентом Англії ще 27 травня 1679 року, відповідно до якого лише на суд покладається функція контролю за законністю затримання та арешту громадян, які обвинувачуються у вчиненні злочинів.

Втім, визнаючи цей припис обов'язковим, у Конституції США передбачено, що нікого не можна позбавляти привілею, що надається законом Habeas Corpus, крім тих випадків, коли цього вимагає громадська безпека під час повстання або нападу (ст. 1 розділ 9 пункт 2). Такій регламентації передували певні історичні події під час громадянської війни в США, коли Авраам Лінкольн 1862 року проголосив зупинення Habeas Corpus по відношенню до всіх заарештованих або тих, хто під час заколоту буде поміщений в будь-яке місце ув'язнення військовими властями чи за вироком військового суду. У суспільстві виникла серйозна дискусія щодо законності такого рішення президента. Тому Конгрес у 1863 році прийняв закон, який на час заколоту уповноважував президента призупиняти Habeas Corpus. Застосовуючи ці повноваження, президент Лінкольн 15 вересня 1863 року оголосив про зупинення Habeas Corpus у справах осіб, які обвинувачувалися у злочинах, пов'язаних з веденням війни.

Отже, вищевикладене свідчить, що під час воєнного стану інтереси держави та суспільства мають бути пріоритетними, а тому законодавство повинно визначати особливості здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Втім, суттєве збільшення строків тримання особи під вартою без судового рішення має відповідати принципам верховенства права та законності, що обумовлює необхідність внесення відповідних змін та доповнень до Конституції України.

Список використаних джерел

1. Конституція України : прийнята 28 черв. 1996 р. ; зі змін. та допов. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : затв. Законом України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/4651-1775.

3. Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14 квіт. 2022 р. № 2201-IX. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : прийнята 4 листоп. 1950 р. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

Федоровська Наталія Володимирівна,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем превентивної діяльності та запобігання корупції ННІ № 3 Національної академії внутрішніх справ

ЕФЕКТИВНЕ РЕАГУВАННЯ НА ВИПАДКИ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА, ПОВ'ЯЗАНОГО З ВІЙНОЮ

Сексуальне насильство під час збройних конфліктів є однією з поширених тактик війни при якій агресори використовують сексуальну наругу, як зброю. Зґвалтування почали вважатися військовими злочинами лише наприкінці 90-х. За даними ООН, у війнах потерпають від сексуального насильства 18−40 % жінок та дівчат.

Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом – окремі випадки або типові прояви практики зґвалтування, сексуального рабства, примусу до проституції, примусової вагітності, примусової стерилізації та інших форм сексуального насильства порівнянної відповідних моделей поведінки, у тому числі використання цієї поведінки як військової тактики або як засобу політичного залякування з боку, скоєного сторонами конфлікту, які включають у себе і державні, і недержавні суб'єкти [1].

Жертвами сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, є ті, хто індивідуально або разом з іншими особами були піддані такому насильству (особи, які пережили насильство), а також члени їхніх сімей, зокрема, діти, батьки або партнери, діти, які народилися після вагітності внаслідок зґвалтування, а також інші особи, які залежать від жертви.

Женевською конвенцією про захист цивільного населення під час війни заборонено відповідно до статті 3 насилля над життям й особистістю, зокрема всі види вбивства, а до статті 27 жінки потребують особливого захисту від будь-якого зазіхання на їхню честь, і, зокрема, захисту від зґвалтування, примушування до проституції чи будь-якої іншої форми посягання на їхню моральність [2]. Додатковий протокол №1 від 08.06.1977 до Женевської конвенції щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів статтею 76 «Захист жінок» підкреслює, що жінки, користуються особливою повагою і їм забезпечується захист, зокрема, від зґвалтувань, примусу до проституції і будь-яких інших форм непристойних посягань.

Відповідно до ст. 7 Римського статуту, злочини проти людяності − це злочини, які вчиняються у рамках широкомасштабного та систематичного нападу на цивільне населення, і такий напад є свідомим, в тому числі зґвалтування (та інші види сексуального насильства) (g), поневолення (c), насильницьке зникнення осіб (i), інші

нелюдські дії подібного характеру, які навмисно завдають великих страждань або серйозної шкоди тілу або психічному чи фізичному здоров'ю (k) [3].

Відповідно до статті 36 Стамбульської конвенції «Сексуальне насильство, зокрема зґвалтування» передбачає:

a) здійснення, без згоди, вагінального, анального або орального проникнення сексуального характеру в тіло іншої особи з використанням будь-якої частини тіла або предмета;

b) здійснення, без згоди, інших актів сексуального характеру з особою;

c) примушування іншої особи до здійснення, без згоди, актів сексуального характеру з третьою особою.

Згоду повинно бути надано добровільно як результат вільного волевиявлення особи, отриманого в контексті супутніх обставин [4, с. 35−36].

Зґвалтування є однією з форм катування, на прикладі рішень Європейського суду з прав людини у справах «A№di№ v Turkey» 1997 р., «M.C. v Bulgaria» 2003 р., «Maslova a№d №alda№dov v Russia» 2008 р. [5].

В умовах війни сексуальне насильство стає дедалі більш поширеним. Тому національне законодавство встановлює особливу відповідальність за насильство, вчинене в умовах війни. Людина зі зброєю має завжди більше влади. Тому для кваліфікації зґвалтування на війні необов'язкове безпосереднє застосування фізичної сили. Достатньо створення умов, за яких відмовитися від сексу небезпечно для життя чи здоров'я, або існують обґрунтовані підозри, що це призведе до серйозних негативних наслідків для людини чи її близьких.

Але під час воєнних дій сексуальне насильство слід кваліфікувати за статтями 438 КК України (порушення законів та звичаїв війни) та 442 КК України (геноцид). Нинішнє національне законодавство не давало змоги органам національного розслідування та національній судовій системі кваліфікувати воєнні злочини і злочини проти людяності як міжнародні злочини, що не мають термінів давності. А це дуже важливо в контексті вже поданих Україною позовів до рф та подальшого притягнення агресора до відповідальності за вторгнення до України.

Прийнятий 20 травня 2021 р. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» передбачає забезпечення повноти імплементації положень міжнародного кримінального і гуманітарного права щодо кримінально-правового

переслідування за міжнародні злочини (геноцид, злочин агресії, злочини проти людяності та воєнні злочини) та спрямований на забезпечення виконання міжнародних зобов'язань щодо запобігання юридичній та фактичній безкарності за вчинення таких злочинів. Законом доповнено ст. 8 Кримінального кодексу України новою ч. 2, якою запроваджується принцип універсальної юрисдикції щодо агресії, геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів [6].

Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року спрямований на забезпечення протидії насильству за ознакою статі та сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом оскільки під час тривалих конфліктів збільшуються ризики потрапляння насамперед жінок і дівчат у ситуації торгівлі людьми, сексуального насильства, згвалтування [7].

5 травня 2022 року Європейський парламент рішуче засудив сексуальне насильство щодо українських жінок в охопленій війною країні та ЄС «найрішучішим чином використання сексуального та гендерного насильства як зброю війни» та наголосив, що це воєнний злочин, а також висловив «занепокоєння дедалі більший числом повідомлень про торгівлю людьми, сексуальне насильство, експлуатацію» жінок і дітей, які біжать з України, в Європі [8].

Зі слів заступниці Міністра внутрішніх справ України Катерина Павліченко: «Статеві злочини − це пряма зброя ворога проти цивільного населення. Сексуальне насильство більше не розглядається як неминучий «побічний ефект» війни. Світова спільнота розуміє, що це злочини, яким можна запобігти та покарати винних відповідно до норм міжнародного права та міжнародного кримінального права». В свою чергу, між Урядом України та U№ited №atio№s було підписано Меморандум про співробітництво щодо запобігання та протидії сексуальному насильству в умовах конфлікту, зокрема посилення захисту від сексуального насильства вимушено переміщених осіб.

У Міжнародному протоколі з документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті визначають такі основні мотиви агресора:

− сексуальне насильство може набувати масового характеру та скоюватися проти багатьох осіб, будучи стратегією досягнення військових цілей. У цьому випадку сексуальне насильство є частиною широкомасштабного нападу на цивільне населення, або актів геноциду;

− сексуальне насильство можуть застосовувати з метою послаблення громади та отримання контролю над нею. Його використовують, щоб покарати або знищити певну групу, тероризувати

її членів, помститися їм, змусити покинути територію та поширити повідомлення про напади;

− сексуальне насильство може виступати як форма катувань у місцях тримання під вартою, в'язницях та слідчих ізоляторах. Застосовуючи його, агресор має на меті покарати, принизити, залякати постраждалих або шляхом примусу домогтися інформації від затриманих;

− інший мотив − спроба вплинути на окремих людей через їхні конкретні функції, роль або посаду в громаді − наприклад, на лідерів або активістів. Члени їхніх сімей також можуть піддаватися нападу як виду покарання, примусу надати інформацію про діяльність або місцеперебування близьких;

− до сексуального насильства можуть вдаватися з метою об'єднання солдатів та бійців: скоєння його над цивільними або членами ворожих сил у цьому разі виступає винагородою, ритуалом ініціації або методом, за яким молоді члени групи стають співучасниками злочинів (і таким чином стають прив'язаними до більшої групи);

− також сексуальне насильство може здійснюватися як частина ритуальних або шкідливих колективних практик, наприклад, у віруваннях, що статеві зносини − часто з незайманими та/або дітьми − наділяють бійців особливою силою, непереможністю або є зціленням від хвороб.

Будь-яке сексуальне насильство − крім зґвалтування, це можуть бути погрози зґвалтування, каліцтва статевих органів, примусові оголення, вагітність, аборт, проституція, примус дивитися на сексуальну наругу, сексуальне рабство тощо − є воєнним злочином, порушенням законів та звичаїв війни [9, с. 29−30].

Відповідно до Угоди, ООН надаватиме допомогу правоохоронним органам України у розслідуванні фактів сексуальних злочинів російських окупантів та постраждалим від сексуального насильства під час війни. Передбачено створення спеціалізованих центрів надання допомоги та напрацювання єдиної методології роботи в таких центрах [10].

Для ефективнішого реагування на випадки сексуального насильства, пов'язаного з війною, UNFPA надаватиме допомогу правоохоронцям у документуванні сексуальних злочинів, вчинених російськими окупантами, а також постраждалим. На Київщині та Сумщині функціонує спеціалізована поліцейська мобільна група для виявлення та розслідування фактів сексуального насильства проти мирних жителів. Поліцейські спільно з психологами проводять бесіду з цивільним населенням, опрацьовують інформацію про ймовірні

випадки зґвалтувань та інших злочинів сексуального характеру, надають психологічну допомогу [11].

За даними МВС України з початку повномасштабного вторгнення, слідчі Національної поліції України зафіксували вже понад 12 тисяч воєнних злочинів, які не мають терміну давності. На відміну від інших форм насильства, які відбуваються під час кризи, інформація про сексуальне насильство часто є недостатньо висвітленою та неповністю задокументованою. У воєнний час жінка, яку ґвалтували нелюди, а потім залишили в темному підвалі на невизначений час, не має можливості швидко знайти лікаря чи адвоката. Міжнародне кримінальне право дозволяє у таких випадках не орієнтуватися на медично-правові висновки. Тобто, можна фіксувати психологічні зміни, збої менструальних циклів. Не обов'язково фіксувати травму, як цього вимагає національне законодавство. Показами для розслідування цілком можуть бути й інші речі. Зокрема, і телефонні дзвінки, перехоплення розмов окупантів, де вони розповідають про зґвалтування. Жертви сексуального насильства стикаються зі значними труднощами у доступі до послуг, механізмів правосуддя та інших постконфліктних засобів правового захисту.

Відповідно до інформації, наданої секретаріатом уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, станом на кінець квітня 2022 р. зареєстровано 103 звернення про випадки гендерного та сексуального насильства на звільнених від російських загарбників територіях. Серед осіб, яких було зґвалтовано, близько 30 % − неповнолітні дівчата, 12 з яких зараз вагітні. Протягом 1 березня − 12 квітня 2022 р. до Abortio№ Dream Team - організації, яка належить до мережі правозахисних організацій Abortio№ Without Borders, звернулися 102 українки, які виїхали з України до Польщі, з вагітністю до 12 тижнів, яку хотіли перервати. З-поміж іншого, це свідчить про те, що кількість зґвалтованих і примусово запліднених російськими військовослужбовцями жінок може бути набагато вища, ніж кількість зафіксованих секретаріатом уповноваженого звернень.

Примусова вагітність потенційно є самостійним складом відразу *трьох міжнародних злочинів*: воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду. Попри те, що разом з низкою інших злочинів (примусові шлюби, сексуальне рабство тощо) вона належить до так званих злочинів SGB (sexual-ge№der based viole№ce), вона має істотно відмінні елементи: actus reus, me№s rea та шкоду [12].

Уповноважена Верховної Ради України з прав людини Людмила Денісова поінформувала, що «лише за одну годину, через пережите сексуальне насильство, звернулися 10 осіб, з них 8 − зґвалтовані

неповнолітні. У тому числі двоє хлопчиків 10 років» та навела приклади звірств росіян, серед яких:

− трійнята 9 років, дівчата. Зґвалтовані рашистами, мають тяжкі травми статевих органів. Усе це на очах у матері, вона у шоковому стані;

− звернулася мама, на її очах дев'ятимісячну донечку зґвалтували свічкою;

− однорічного хлопчика ґвалтували двоє, помер;

− дівчинка двох років, ґвалтували двоє, залишилася живою;

− зґвалтовані чоловіки 67 та 78 років [13].

Міністерство внутрішніх справ спільно з «Ла Страда Україна» розробили інструкцію для постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з війною із відповідним алгоритмом дій. Усі докази російських військових злочинів збирає Міжнародний кримінальний суд у Гаазі.

Разом із збиранням достатньої кількості інформації для документування всіх відповідних складових окремих злочинів, докази сексуального насильства як національного кримінального злочину або міжнародного злочину посилюються, якщо вони можуть продемонструвати, що окремі інциденти є складовою частиною певного паттерну злочину, тобто існують численні пов'язані інциденти зі спільними рисами. Це дозволить довести, що ці діяння є частиною єдиного магістрального курсу на вчинення таких порушень і вийти на принципово інший якісний рівень щодо розуміння ієрархії віддання наказів про ці злочини і можливостей притягнення осіб до відповідальності [14].

Сексуальне насильство як воєнний злочин є частиною трагічної та жорстокої моделі злочинних дій, скоєних стосовно осіб чоловічої та жіночої статі, зокрема дітей, в конфлікті. Жінки та чоловіки, люди похилого віку, діти й навіть немовлята − свідчення очевидців та постраждалих свідчать, що ніхто не застрахований від ризику сексуального насильства. Це свідчення того, що порушуються не лише норми міжнародного гуманітарного права, а й самої його суті, моралі цивілізованого світу. Сьогодні існує велика необхідність у розумінні та підвищення компетенцій правової спільноти щодо вчинення сексуального насильства під час війни. Кожен такий злочин, незалежно від того, хто його вчинив, має належно розслідуватися і по них мають бути винесені справедливі вироки.

Список використаних джерел

1. Резолюція 1960 (2010), ухвалена Радою Безпеки на її 6453-му засіданні від 16 груд. 2010 р. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/995_j17#Text.

2. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (Женева, 12 серпня 1949 р.). URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

3. Римський статут міжнародного кримінального суду від 17 лип. 1998 р. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

4. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами Відкрита для підпису в Стамбулі (Туреччина) 11 травня 2011 р. 87 с. URL: https://rm.coe.i№t/1680093ddb.

5. Europea№ Court of Huma№ Rights. URL: https://www.echr.coe.i№t/Pages/home.aspx?p=home&c=fre.

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права : Закон України від 20 трав. 2021 р. URL: https://www.rada.gov.ua/№ews/PovidomIe№№ya/208710.html.

7. Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 жовт. 2020 р. № 1544-р. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text.

8. У Європарламенті засуджують сексуальне насильство щодо жінок з України (06.05.2022). URL: https://www.epochtimes.com.ua/№ovy№y-suspilstva/u-yevroparlame№ti-zasudzhuyut-seksual№e-№asylstvo-shchodo-zhi№ok-z-ukrayi№y-143035.

9. Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті (березень 2017). 328 с. URL: https://wome№ua.today/UWC-library/u№wome№/37-I№ter№atio№al_Protocol_2017_2№d_Editio№_UKR.pdf.

10. Україна розширює співпрацю з ООН щодо запобігання та ефективного реагування на сексуальне насильство під час війни, − МВС (03.05.2022). URL: https://www.kmu.gov.ua/№ews/ukrayi№a-rozshiryuye-spivpracyu-z-oo№-shchodo-zapobiga№№ya-ta-efektiv№ogo-reaguva№№ya-№a-seksual№e-№asilstvo-pid-chas-vij№i-mvs.

11. МВС та U№FPA нарощує співпрацю щодо ефективного реагування на сексуальне насильство в умовах війни (13.05.2022). URL: https://mvs.gov.ua/№ews/mvs-ta-u№fpa-№aroshhuje-spivpracyu-shhodo-efektiv№ogo-reaguva№№ya-№a-seksual№e-№asilstvo-v-umovax-vii№i.

12. Рашевська К. Примусова вагітність як міжнародний злочин в Україні: покарати не можна мовчати (11.05.2022). URL: https://yur-gazeta.com/publicatio№s/practice/krimi№al№e-pravo-ta-proces/primusova-vagit№ist-yak-mizh№arod№iy-zlochi№-v-ukrayi№i-pokarati-№e-mozh№a-movchati.html.

13. Зі звільнених територій Харківщини надходять масові повідомлення про сексуальні злочини росіян, Денісова (19.05.2022). URL: https://lb.ua/society/2022/05/19/517374_zi_zvilnenih_teritoriy_harkivshchi.html.

14. Харитонова О. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (08.05.2022). URL: https://yvu.com.ua/13507-2/.

Хавронюк Микола Іванович,
професор кафедри кримінального
та кримінального процесуального права
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»,
доктор юридичних наук, професор

УХИЛЕННЯ ВІД ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ: СКЛАДНОЩІ ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

Ухилення від військової служби – найбільш поширене правопорушення серед військовослужбовців. Достатньо сказати, що протягом останніх семи років за самовільне залишення військової частини або місця служби, дезертирство та ухилення від військової служби шляхом самокалічення чи обману (статті 407–409 Кримінального кодексу України, далі – КК), щороку засуджувалось від 71 % (2015 р.) до 94–95 % (2018–2021 рр.) із загальної кількості військовослужбовців, засуджених за військові кримінальні правопорушення. При цьому йдеться, щороку, про півтори-дві тисячі засуджених осіб і ще понад три тисячі осіб, на яких накладено адміністративне стягнення за самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 172-11 Кодексу України про адміністративні правопорушення, далі – КУпАП) [1; 2].

Проблема правової кваліфікації зазначених правопорушень пов'язана насамперед з тим, що для виділення багатьох їх видів (загалом 22 склади правопорушень) законодавець, порушивши правила логіки, на яких має ґрунтуватися законодавство, взяв одночасно кілька критеріїв поділу – спосіб ухилення, його мета і тривалість, вид суб'єкта, який ухиляється, та обстановка ухилення. Наслідком такої диференціації стали, зокрема, неймовірно широкі межі стягнення (покарання) – від арешту на строк одна доба до позбавлення волі на строк 12 років (що становить 4383 доби).

За *способом ухилення від військової служби* виділяються:

1) самовільне залишення військової частини або місця служби, або нез'явлення вчасно без поважних причин на службу у разі

звільнення з частини, призначення, переведення, нез'явлення з відрядження, відпустки чи з лікувального закладу, а також самовільне залишення поля бою (далі – самовільне залишення місця служби). Ці діяння передбачені статтями 407, 408, 429 КК і ст. 172-11 КУпАП;

2) ухилення від несення обов'язків військової служби шляхом самокалічення, симуляції хвороби, підроблення документів чи іншого обману (частини 1, 3–4 ст. 409 КК);

3) відмова від несення обов'язків військової служби (частини 2–4 ст. 409 КК);

4) залишення гинучого військового корабля (ст. 428 КК);

5) добровільна здача в полон (ст. 430 КК).

Крім того, специфічними способами дезертирства є дезертирство зі зброєю і дезертирство, вчинене за попередньою змовою групою осіб.

Мета ухилитися від військової служби визначає поділ правопорушень на такі три групи:

1) дезертирство, тобто самовільне залишення місця служби з метою ухилитися від військової служби (ст. 408 КК) і добровільна здача в полон (ст. 430 КК). Тут йдеться про ухилення від військової служби назавжди;

2) тимчасове ухилення від військової служби (ст. 407 КК і ст. 172-11 КУпАП);

3) ухилення від військової служби, яке може бути вчинене, залежно від обставин, як з метою ухилитися від військової служби, так і без такої мети (статті 409, 428, 429 КК). Наприклад, симуляція хвороби може бути здійснена для ухилення від участі в навчаннях або для звільнення зі служби, підроблення документів – для отримання відпустки або для звільнення зі служби з виключенням з військового обліку.

Якщо суб'єкт тимчасово ухиляється від військової служби, то *за тривалістю ухилення та його суб'єктом* виділяється самовільне залишення місця служби тривалістю:

1) до трьох діб – військовослужбовцем строкової служби (частини 1 і 2 ст. 172-11 КУпАП). При цьому у ч. 2 ст. 172-11 КУпАП йдеться про самовільне залишення місця служби особою, яка протягом року вже притягувалась до адміністративної відповідальності за самовільне залишення місця служби тривалістю до трьох діб;

2) до десяти діб – будь-яким військовослужбовцем, крім строкової служби, або військовозобов'язаним чи резервістом під час проходження зборів (ч. 3 ст. 172-11 КУпАП);

3) понад три доби, але не більше місяця – військовослужбовцем строкової служби (ч. 1 ст. 407 КК);

4) понад десять діб, але не більше місяця – будь-яким військовослужбовцем, крім строкової служби (ч. 2 ст. 407 КК);

5) понад один місяць – будь-яким військовослужбовцем (ч. 3 ст. 407 КК).

Крім того, у ст. 428 КК як суб'єкти злочину виділені командир корабля, який не виконав до кінця своїх службових обов'язків, і особа зі складу команди корабля, яка не отримала належного розпорядження його командира. Вказана ознака та ознака способу полегшує відмежування цього злочину від суміжних.

За *обстановкою ухилення* слід виділити такі правопорушення:

1) самовільне залишення місця служби військовослужбовцем строкової служби в умовах особливого періоду (ч. 4 ст. 172-11 КУпАП).

Тут слід нагадати, що *особливий період* охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій і триває в Україні з 17 березня 2014 р., коли вперше була оголошена мобілізація, і згідно із законами «Про оборону України» (ст. 1), «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» (ст. 1). В постанові Верховного Суду від 25.04.2018 у справі № 205/1993/17-ц (касаційне провадження № 61-1664св17) установлено, що особливий період діє в Україні від 17.03.2014, після оприлюднення Указу Президента України від 17.03.2014 № 303/2014 «Про часткову мобілізацію». Президент України відповідного рішення про переведення державних інституцій на функціонування в умовах мирного часу не приймав. Окрім наведеної постанови, таку саму правову позицію сформульовано і в інших постановах Верховного Суду від 14.02.2018 у справі № 131/1449/16-ц (касаційне провадження № 61-4157св18); від 14.02.2018 у справі № 727/2187/16-ц (касаційне провадження № 61-3951св18); від 20.02.2018 у справі № 640/4439/16-ц (касаційне провадження № 61-4304св18) (Постанова № 61-4304зпв18, 640/4439/16-ц); від 21.02.2018 у справі № 211/1546/16-ц (касаційне провадження № 61-4255св18) та ін. [3];

2) самовільне залишення місця служби військовослужбовцем (крім строкової військової служби), військовозобов'язаним чи резервістом під час проходження зборів, вчинені в умовах особливого періоду (ч. 4 ст. ст. 172-11 КУпАП);

3) самовільне залишення місця служби або дезертирство, вчинені будь-яким військовослужбовцем в умовах особливого періоду, крім воєнного стану (ч. 4 ст. 407, ч. 3 ст. 408 КК);

4) ті самі діяння, вчинені будь-яким військовослужбовцем в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці (ч. 5 ст. 407, ч. 4 ст. 408 КК);

5) ухилення військовослужбовця від несення обов'язків військової служби шляхом самокалічення, симуляції хвороби, підроблення документів чи іншого обману або відмова від несення обов'язків військової служби, вчинені в умовах особливого періоду, крім воєнного стану (ч. 3 ст. 409 КК);

6) ті самі діяння, вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці (ч. 4 ст. 409 КК);

7) залишення гинучого військового корабля, вчинене в умовах особливого періоду, крім воєнного стану (ч. 2 ст. 428 КК);

8) те саме діяння, вчинене в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці (ч. 3 ст. 428 КК);

9) самовільне залишення поля бою під час бою (ст. 429 КК);

10) добровільна здача в полон (ст. 430 КК). Очевидно, що цей злочин може бути вчинений виключно в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці.

* * *

Дійсної потреби в такій широкій диференціації відповідальності за ухилення від військової служби немає, а нагромадження складів кримінальних правопорушень надзвичайно утруднює правову кваліфікацію, іноді ставлячи перед судами запитання, на які не існує однозначної відповіді.

Якщо, скажімо, дезертирство від самовільного залишення місця служби можна відмежувати за ознакою мети, а перше і друге від самокалічення, симуляції хвороби тощо – за ознакою способу, то окремі види самовільного залишення місця служби розмежувати між собою буває надзвичайно складно.

Наведу кілька прикладів.

Приклад 1. Якщо військовозобов'язаний чи резервіст під час проходження зборів самовільно залишив військову частину чи місце служби або не з'явився вчасно без поважних причин на військову службу у разі призначення, переведення, нез'явлення з відрядження, відпустки чи з лікувального закладу тривалістю до десяти діб, – то відповідальність має наставати за ч. 3 ст. 172-11 КУпАП.

Водночас за такі самі діяння – ухилення військовозобов'язаного чи резервіста від навчальних (спеціальних) зборів – відповідальність повинна наставати за ч. 2 ст. 337 КК.

Тут є такі варіанти вирішення проблеми:

− *варіант А:* розглядати ситуацію під кутом зору конкуренції загальної і спеціальної норм, де ч. 2 ст. 337 КК містить загальну, а ч. 3 ст. 172-11 КУпАП спеціальну норму. Згідно із Законом «Про військовий обов'язок і військову службу» начальні збори тривають до трьох

місяців, а спеціальні збори до двох місяців. Тому, можливо, задум законодавця полягав у тому, щоби ухилення від таких зборів терміном до десяти діб вважати адміністративним, а понад десять діб – кримінальним правопорушенням. Але однозначно такий висновок з тексту ч. 3 ст. 172-11 КУпАП і ч. 2 ст. 337 КК зробити не можна;

– *варіант Б:* розглядати ч. 2 ст. 337 КК і ч. 3 ст. 172-11 КУпАП як суміжні норми. За ч. 2 ст. 337 КК відповідальність має наставати, якщо військовозобов'язаний чи резервіст взагалі не прибули на збори, а за ч. 3 ст. 172-11 КУпАП – якщо вже після початку перебування на зборах ухилилися від їх проходження. Але знову ж – будь-якого обґрунтування для однозначності такого висновку в законі немає;

– *варіант В:* розглядати ситуацію під кутом зору не конкуренції, а колізії норм. Стаття 172-11 КУпАП діє в редакції Закону від 16 березня 2017 р., а ч. 2 ст. 337 КК в редакції більш нового Закону – від 30 березня 2021 р. Хоча на сьогодні порядок вирішення темпоральних та інших колізій законом не вирішено, але у ч. 4 ст. 58 («Подолання колізій під час застосування нормативно-правового акта») проєкту Закону «Про правотворчу діяльність» (реєстр. № 5707 від 25.06.2021 р.), прийнятого 16.11.2021 р. за основу, передбачено, що у разі виявлення колізії між положеннями різних нормативно-правових актів, які мають однакову юридичну силу, застосовуються положення нормативно-правового акта, що набрав чинності пізніше. Це положення ґрунтується на юридичній традиції. Таким чином, оскільки обидва закони регулюють одне питання, то застосуванню підлягає більш новий закон, тобто ч. 2 ст. 337 КК.

Найбільш обґрунтованим і прийнятним вважаю варіант В.

Приклад 2. Якщо в умовах особливого періоду військовослужбовець строкової служби тривалістю *до трьох діб*, а іншій військовослужбовець – *до десяти діб* самовільно залишив військову частину чи місце служби, або не з'явився вчасно без поважних причин на військову службу у разі призначення, переведення, нез'явлення з відрядження, відпустки чи з лікувального закладу, – то його відповідальність має наставати за ч. 4 ст. 172-11 КУпАП.

Водночас відповідальність за такі самі діяння (самовільне залишення військової частини чи місця служби, або не з'явлення вчасно без поважних причин на військову службу у разі призначення, переведення, нез'явлення з відрядження, відпустки чи з лікувального закладу – незалежно від тривалості), вчинені в умовах особливого періоду, крім воєнного стану, має наставати за ч. 4, а в умовах воєнного стану (який є частиною особливого періоду) – за ч. 5 ст. 407 КК.

Варіанти вирішення проблеми:

− *варіант А:* розглядати ситуацію самовільного залишення місця служби в умовах особливого періоду під кутом зору конкуренції загальної і спеціальної норм, де частини 4 і 5 ст. 407 КК містять загальну норму (самовільне залишення місця служби незалежно від тривалості), а ч. 4 ст. 172-11 КУпАП спеціальну норму (самовільне залишення місця служби до трьох/десяти діб). Тобто, якщо в умовах особливого періоду військовослужбовець строкової служби тривалістю до трьох діб, а інший військовослужбовець – до десяти діб ухилялись від військової служби, – то відповідальність має наставати за ч. 4 ст. 172-11 КУпАП, а якщо, відповідно, понад три доби чи понад десять діб, то за частинами 4 чи 5 ст. 407 КК. Але цей варіант серйозно суперечить принципу пропорційності (співмірності), а тобто і справедливості. Скажімо, якщо військовослужбовець строкової служби в умовах особливого періоду, крім воєнного стану, ухиляється від військової служби протягом трьох діб, йому загрожує арешт на строк від 7 до 10 діб, а якщо ухиляється протягом чотирьох діб – позбавлення волі на строк від 3 до 7 років (тобто від 1095 до 2555 діб);

− *варіант Б (частина варіанту А):* розглядати ситуацію самовільного залишення місця служби в умовах воєнного стану під кутом зору конкуренції загальної і спеціальної норм, де ч. 4 ст. 172-11 КУпАП є загальною нормою, а частина 5 ст. 407 КК – спеціальною. Це можна пояснити тим, що воєнний стан є частиною (різновидом) особливого періоду. Відповідно, правопорушення кваліфікується за статтею, яка містить спеціальну норму. Цей варіант ще більше суперечить принципу пропорційності: якщо військовослужбовець строкової служби в умовах воєнного стану ухиляється від військової служби протягом трьох діб, йому загрожує арешт на строк від 7 до 10 діб, а якщо ухиляється протягом чотирьох діб – позбавлення волі на строк від 5 до 10 років (тобто від 1825 до 3650 діб);

− *варіант В:* розглядати ситуацію під кутом зору колізії норм. Стаття 407 КК діє в редакції Закону від 12 лютого 2015 р., а ст. 172-11 КУпАП – в редакції більш нового Закону – він діє в редакції Закону від 16 березня 2017 р. Таким чином, оскільки обидва закони регулюють одне питання, то застосуванню підлягає більш новий закон, тобто ч. 4 ст. 172-11 КУпАП.

Найбільш обґрунтованим і прийнятним вважаю варіант В.

Приклад 3. Самовільне залишення місця служби в бойовій обстановці тягне відповідальність за ч. 5 ст. 407 КК, а дезертирство в бойовій обстановці – за ч. 4 ст. 408 КК.

Водночас самовільне залишення поля бою під час бою, незалежно від наявності чи відсутності мети ухилитися від військової служби, є злочином, передбаченим ст. 429 КК.

Поле бою – це земельна, у тому числі у межах населеного пункту, ділянка, морський чи повітряний простір, в якому ведеться бій, а час бою – це проміжок, упродовж якого цей бій триває. Початок і закінчення часу бою зазвичай визначаються наказами відповідного командира (начальника). Існування бою у його часовій і просторовій характеристиках свідчить про наявність бойової обстановки [4, с. 1342]. Під бойовою обстановкою в розділі XIX КК розуміється обстановку наступального, оборонного чи іншого загальновійськового, танкового, протиповітряного, повітряного, морського тощо бою, тобто безпосереднього застосування військової зброї і техніки стосовно військового супротивника або військовим супротивником; обстановка бою, в якому бере участь військове з'єднання, частина (корабель) або підрозділ, розпочинається і закінчується з наказу про вступ у бій (припинення бою) або з фактичного початку (завершення) бою (примітка до ст. 402 КК).

Варіант вирішення проблеми один: розглядати ситуацію під кутом зору колізії норм. Стаття 429 КК діє в редакції Закону від 5 квітня 2001 р., а статті 407 і 408 КК – Закону від 12 лютого 2015 р. Таким чином, оскільки обидва закони регулюють одне питання, то застосуванню підлягає більш новий закон, тобто ч. 5 ст. 407 або ч. 4 ст. 408 КК, залежно від наявності чи відсутності мети ухилитися від військової служби.

Приклад 4. Відмова від несення обов'язків військової служби, вчинена в бойовій обстановці, тягне відповідальність за ч. 4 ст. 409 КК. При цьому одним із обов'язків військової служби є обов'язок обороняти Україну. Він встановлений Військовою Присягою, яка міститься в Статуті внутрішньої служби Збройних Сил України, затвердженому Законом від 24 березня 1999 р.

Водночас відмова під час бою діяти зброєю карається як злочин, передбачений ст. 429 КК.

Крім того, у визначенні бойової обстановки (примітка до ст. 402 КК) вказано, що обстановка бою розпочинається з наказу про вступ у бій. Але відмова виконати наказ начальника (непокора) у бойовій обстановці – це злочин, передбачений ч. 4 ст. 402 КК.

Отже, одне і те саме діяння може кваліфікуватися за трьома різними статтями (частинами статті). При цьому кожна з них передбачає однакову міру покарання – позбавлення волі на строк від 5 до 10 років.

До того ж статті 402 і 409 КК діють в редакціях, затверджених одним і тим самим Законом від 12 лютого 2015 р.

Варіант вирішення проблеми один: розглядати ситуацію під кутом зору конкуренції загальної і спеціальних норм, де ч. 4 ст. 409 КК містить найбільш загальну норму, а ст. 429 КК – найбільш спеціальну. Іншими словами, якщо під час бою (у бойовій обстановці) військовослужбовець відмовився діяти зброєю, діяння слід кваліфікувати за ст. 429 КК, якщо він відмовився виконати інший наказ, не пов'язаний із застосуванням зброї, – за ч. 4 ст. 402 КК, а якщо відмовився виконувати обов'язки військової служби, не пов'язані з виконанням конкретного наказу, – за ч. 4 ст. 409 КК.

Наведені приклади свідчать про необхідність перегляду підстав кримінальної та адміністративної відповідальності за ухилення від військової служби у бік їх звуження та уніфікації.

Список використаних джерел

1. Судова статистика: https://court.gov.ua/i№she/sudova_statystyka/.

2. Державна служба статистики. Адміністративні правопорушення в Україні: http://www.ukrstat.gov.ua/.

3. Верховний Суд. Лист від 13.07.2018 р. № 60-1543/0/2-18: https://medoc.ua/blog/osoblivij-period-v-ukra№i-di-verhov№ij-sud.

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид. Київ : Дакор, 2019.

Харченко Сергій Володимирович,
старший викладач кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ТРУПІВ

Аналіз слідчої практики свідчить про те, що при розслідуванні військових злочинів та злочинів проти життя особи, а саме всіх видів вбивств, в умовах воєнного стану, запровадженого Указом Президента України у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, обов'язково виникає необхідність пред'явлення трупів для впізнання, що як правило відбувається за не найбільш сприятливих та складних умов та обставин.

Насамперед, пред'явлення для впізнання – це слідча (розшукова) дія, яка полягає в пред'явленні свідку, потерпілому, підозрюваному в передбаченому законом порядку певного об'єкта, з метою встановлення його тотожності, подібності або відмінності з тим об'єктом, який

спостерігали раніше, зберегли в пам'яті і про який давали показання (статі 228-231 КПК України) [2, с. 383].

Мета впізнання – отримання доказів, які являють собою висновок одного з учасників процесу, про результати проведеної ним ідентифікації – тотожність, схожість або відмінність осіб чи об'єктів, представлених для ознайомлення, з ознаками, що збереглися в його пам'яті.

Зміст впізнання полягає у візуальному огляді, спостереженні або сприйнятті іншим чином предметів або окремих осіб та їх ідентифікування з зафіксованим у пам'яті образом, тобто порівняння впізнаючим відбитого в його пам'яті образу предметів чи осіб, яких він раніше спостерігав, з ознаками предметів чи людей, що пред'явлені йому для впізнання, та здійснення на цій основі логічного висновку про їх тотожність, схожість або відмінність.

Трупи пред'являють для впізнання у тих випадках, коли не можна встановити особу загиблої людини за документами або зовнішність трупа значно змінена. Пред'явлення для впізнання трупа може бути одним із засобів установлення його особи.

Порядок пред'явлення трупа для впізнання регламентовано статтею 230 КПК України. Пред'явлення трупа для впізнання здійснюється з додержанням вимог, передбачених ч.ч. 1 і 8 ст. 228 КПК України [1].

У практиці досудового розслідування трапляються два основні випадки пред'явлення трупа для впізнання. Перший випадок має місце при організації пред'явлення відразу ж після огляду місця події, і слідчий часто позбавлений можливості допитати кого-небудь щодо прикмет невідомої особи, труп якої пред'являтиметься. За таких обставин без попереднього допиту труп пред'являється мешканцям навколишніх будинків, вулиць, а також службовим особам, які спілкуються з населенням. Другий випадок має місце тоді, коли на момент впізнання є дані про зникнення певної особи, допитують її близьких чи знайомих, а потім пред'являють їм труп для впізнання.

Тактика пред'явлення для впізнання трупів відрізняється від впізнання інших об'єктів такими особливостями:

а) труп пред'являється один;

б) якщо на трупі є ушкодження, то проводиться його «туалет» або «реставрація», надається вигляд, який особа мала за життя;

в) спочатку труп пред'являється особам, які заявили, що людина пропала безвісно, а пізніше – іншим особам, яких попередньо треба допитати;

г) під час впізнання відкритим, як правило, залишається тільки обличчя трупа, інші частини закриваються простиралом.

Впізнаючий під час впізнання може оглянути інші частини тіла трупа, на яких можуть знаходитися індивідуальні ознаки (родимки, шрами тощо).

Трупи для впізнання пред'являються близьким родичам або іншим особам, які добре знали не лише загальні риси зовнішності померлого, а й особливі прикмети. Ураховуючи важливі етичні моменти, а також специфічність об'єкта, труп для впізнання може бути пред'явлений лише один, тобто на цей різновид пред'явлення для впізнання не поширюється правило про пред'явлення для впізнання серед схожих осіб.

Труп може пред'являтися як у місці виявлення, так і в морзі. Впізнання трупа, за можливості, слід проводити одразу ж після його виявлення. Невиправдане зволікання призводить до появи трупних змін, які можуть ускладнити процес упізнавання. Смерть може змінити окремі риси обличчя, його загальний вираз, колір шкіри та волосся, внаслідок чого навіть людині, яка добре знала загиблого, іноді буває важко впізнати її труп [5, с. 46].

В. Ю. Шепітько вказує, що впізнання трупа слід проводити у тому одязі, що є на ньому [4, с. 321]. Ми погоджуємося з цим твердженням, але в разі необхідності цьому повинна передумати так звана «реставрація» трупа, що полягає у видаленні бруду і крові з його обличчя, приведенні у звичайний вигляд зачіски. Тільки в особливих випадках, до яких слід віднести наявність значних ушкоджень на обличчі чи йог зміну внаслідок тривалого перебування у воді тощо, можна визнати доцільною реставрацію обличчя трупа. Для ідентифікації особи необхідно широко використовувати прикмети, що є на трупі, а для впізнання слід надати впізнаючому можливість оглянути обличчя трупа, а в разі необхідності – все тіло. При пред'явленні трупа для впізнання враховувати деякі дані психології, оскільки трапляються випадки помилкового впізнання внаслідок психологічного настроювання, самонавіювання тощо; іноді при цьому необхідна присутність судово-медичного експерта [3, с. 242−243].

Труп потрібно пред'являти для впізнання прикритим тканиною (наприклад, простирадлом), не порушуючи етичних норм. Якщо особу можуть упізнати за прикметами, які знаходяться на інших частинах тіла (наприклад, животі, ягодинах), то їх можна оголити. Для того, щоб особа, яка впізнає, могла уважно оглянути прикмети трупа, його положення можна міняти [5, с. 45].

Якщо труп не впізнано, його відправляють до моргу. Слідчий продовжує роботу щодо встановлення осіб, які можуть впізнати труп (наведення довідок про осіб, які зникли безвісти, перевірка за даними криміналістичного обліку тощо). Для впізнання може пред'являтися труп особи або його частини.

Пред'явлення для впізнання трупа має істотні психологічні особливості. Найчастіше в такій слідчій (розшуковій) дії беруть участь близькі родичі, члени сім'ї, друзі, колеги і знайомі, які знали за життя померлого. Тому особливу увагу слідчий повинен приділити психологічній підготовці впізнаючого до проведення впізнання. З цією метою може бути запрошений психолог. Особливо, це актуально, коли йдеться про злочини проти життя особи, що стали наслідком військової агресії та викликали загибель багатьох людей.

Смерть дуже змінює зовнішність людини. Тому важливо перед пред'явленням для впізнання попередньо з'ясувати, чи може впізнаючий впізнати труп, опитати того, хто впізнає труп, про зовнішній вигляд і прикмети померлого, які слід зафіксувати у протоколі. Такі дії активізують пам'ять впізнаючого і дозволять підвищити ступінь надійності результатів пред'явлення для впізнання трупа.

З етичних міркувань для участі у пред'явленні для впізнання трупа, якщо це можливо, як понятих доцільно запросити співробітників моргу чи лікарні, або ж застосувати безперервний відеозапис.

Для встановлення особи вбитого нерідко пред'являються фотознімки трупа. Звичайно ці фотознімки використовуються у випадках, коли пред'явлення трупа не дало позитивних результатів і його поховали. Фотознімки можуть пред'являтися не тільки на тій території, де було виявлено труп, а й в інших місцях.

Про проведення пред'явлення для впізнання складається протокол згідно з вимогами КПК України, у якому докладно зазначаються ознаки або сукупність ознак, за якими особа впізнала труп.

До порядку складання й змісту протоколу пред'явлення для впізнання додатків до нього висуваються загальні вимоги, що встановлені ст.ст. 104, 105 і 106 та 231 КПК України [1].

Протокол має бути складений як при позитивному, так і при негативному результаті проведення впізнання. Протокол підписують: особа, яка провадила процесуальну дію, а також особи, які були присутні або брали участь у і проведенні цієї слідчої (розшукової) дії.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийн. 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zako№.rada.gov.ua/go/4651-17.

2. Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р Туманянц та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, І. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.

3. Криміналістика : підручник / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. 4-те вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2008. 464 с.

4. Криміналістка : підручник / [В. М. Глібко, А. Л. Дудніков , В. А. Журавель та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. Київ : Ін Юре, 2001. 684 с.

5. Чаплинський К. О. Тактика пред'явлення для впізнання при розслідуванні злочинів проти життя, здоров'я, волі та статевої недоторканості особи : навч.-практ. посіб. Дніпропетровськ : УМВС України в Дніпропетр. обл. ; ДДУВС, 2007. 94 с.

Чабанюк Вадим Дмитрович,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПЕРЕДАЧА АБО ЗБИРАННЯ ВІДОМОСТЕЙ, ЩО СТАНОВЛЯТЬ СЛУЖБОВУ ІНФОРМАЦІЮ, ЗІБРАНУ В ПРОЦЕСІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ, КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, У СФЕРІ ОБОРОНИ КРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО ЧАСУ

Сучасний світ неможливо вже уявити без постійного та швидкого обміну інформації, але, поряд із перевагами швидкого обміну інформацією, іноді привноситься в наше життя, ще маса незручностей, що стосуються передусім достовірності отримуваної інформації та захисту особистої або іншої інформації поширення якої може завдати шкоди. Подобаються нам чи не подобаються реалії інформаційного суспільства, ми повинні не тільки розуміти інформацію як об'єкт відносин, але і розуміти особливості обігу інформації з обмеженим доступом. Особливо це стосується фахівців тих професій, де наявний постійний контакт до тієї чи іншої інформації з обмеженим доступом – таємної, службової чи конфіденційної. Фахівці в сфері правоохоронної діяльності під час своєї роботи крім службової чи державної таємниці, будуть мати доступ до інформації про стан здоров'я інших осіб, особисте життя та до іншої інформації режим поширення якої підлягає законодавчому регулюванню.

І так, службова інформація (зокрема, з грифом «Для службового користування») у сфері оборони країни, зібрана в процесі оперативно-розшукової або контррозвідувальної діяльності. Ця інформація може

бути як конфіденційною, так і неконфіденційною, але іншою службовою. Таке судження випливає з того, що під *конфіденційною інформацією* розуміється інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень. Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом» (ст. 21 Закону України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII). У зв'язку з цим конфіденційна інформація може бути предметом кримінального правопорушення, передбаченого статтею 330 КК України, лише в тому випадку, якщо вона: а) була отримана в процесі контррозвідувальної чи оперативно-розшукової діяльності у сфері оборони як службова інформація (тобто отримана не випадково); б) стосується сфери оборони країни. Але вкрай рідко інформація володіє такою складною комбінацією ознак, тому здебільшого предметом цього кримінального правопорушення стає не конфіденційна інформація, а контррозвідувальна та оперативно-розшукова.

Контррозвідувальна інформація – інформація, яка добувається, аналітично обробляється та використовується у контррозвідувальній діяльності і містить ознаки або факти щодо розвідувальної, терористичної та іншої діяльності спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на шкоду державній безпеці України, а також інформація про заходи протидії такій діяльності, щодо запобігання, усунення та нейтралізації загроз інтересам держави, суспільства та правам громадян (ст. 2 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність»).

Оперативно-розшукова інформація – відомості, одержані шляхом проведення оперативно-розшукової діяльності на основі передбачених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» підстав для вирішення завдань, пов'язаних з пошуком і фіксацією фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб і груп, розвідувально-підривну діяльність спецслужб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, суспільства і держави.

Відомості, що належать до кожного з цих видів інформації, є предметом кримінального правопорушення, передбаченого статтею 330 КК України, лише в тому разі, якщо вони стосуються сфери оборони країни, але *не є державною таємницею*. У випадку, коли такі відомості становлять державну таємницю, вчинене залежно від суб'єкту кримінального правопорушення і змісту суб'єктивної сторони її складу

слід кваліфікувати як державну зраду (ст. 111 КК України), шпигунство (ст. 114 КК України) або розголошення державної таємниці (ст. 328 КК України).

Кримінальне правопорушення, передбаченого статтею 330 КК України, виражається суспільно небезпечними діями щодо: а) передання; б) збирання з метою передання іноземним підприємствам, установам чи організаціям або їх представникам відомостей, що становлять службову інформацію, визначену як предмет кримінального правопорушення. Однак варто мати на увазі, що такі дії *не мають бути допомогою* іноземній державі, іноземній організації або їх представникам *у проведенні підривної діяльності проти України*, бо в такому разі дії винного варто кваліфікувати як державну зраду (ст. 111 КК України).

Якщо кримінальне правопорушення вчиняється у формі збирання службової інформації, тобто охоплює і більш ранню стадію суспільно небезпечного діяння є *мета* – передання службової інформації у сфері оборони країни, зібраної в процесі оперативно-розшукової чи контррозвідувальної діяльності, іноземним підприємствам, установам, організаціям або їх представникам.

Шаповалов Олександр Олександрович,
перший заступник начальника
Департаменту захисту інтересів суспільства
і держави Національної поліції України,
кандидат юридичних наук;
Шаповалова Анна Олександрівна,
провідний науковий співробітник наукової
лабораторії з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ І ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ (СТ. 438 КК УКРАЇНИ)

І. Кваліфікація лише за ст. 438 КК України

Як країна-учасниця Женевських конвенцій Україна має міжнародно-правове зобов'язання розслідувати та застосовувати ефективні кримінальні санкції за порушення міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) та інші серйозні порушення міжнародного права, а також низку інших супутніх зобов'язань.

Наразі у чинному КК України наявна одна стаття 438, перша частина якої передбачає відповідальність за воєнні злочини та містить

шість форм об'єктивної сторони злочину. П'ять із них можна умовно назвати спеціальними, а шосту універсальною (загальною), оскільки її зміст розкривається за допомогою бланкетної відсилки до міжнародних договорів у сфері МГП («інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ»).

Таким чином, головна особливість ст. 438 ККУ – це її бланкетне формулювання. На відміну від інших положень спеціальної частини ККУ, де безпосередньо визначений склад злочину, стаття не містить чіткого опису об'єктивної сторони даного складу злочину, який мав би бути вичерпним, а натомість відсилає на «інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України».

Тому, якщо кваліфікації підлягає діяння, пов'язане з порушенням законів і звичаїв війни, яке прямо не зазначене у диспозиції цієї статті, то першоджерелом для визначення кваліфікації діяння є саме норми МГП.

Разом із тим, на теперішній час зустрічається альтернативна позиція щодо можливої кваліфікації воєнного злочину не за ч. 1 ст. 438 КК України, а за так званими «загальнокримінальними» статтями, або за сукупністю злочинів: ч. 1 ст. 438 КК України та «загальнокримінальні» статті.

Така позиція, як правило, обґрунтовується тим, що санкції окремих статей особливої частини КК України, які передбачають відповідальність за певні кваліфіковані та особливо кваліфіковані склади злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості та проти власності передбачають більш суворіше покарання, ніж ч. 1 ст. 438 КК України.

Наприклад санкції ч. 6 ст. 152, ч. 4 ст. 187 передбачають більш суворе покарання, ніж ч. 1 ст. 438 КК України.

Разом із тим, одночасна кваліфікація дій особи за ст. 438 КК України та загальними нормами матиме наслідком створення штучної сукупності злочинів, якої не може бути при конкуренції загальної та спеціальної кримінально-правових норм; по-друге, порушує правила кваліфікації, адже одночасно загальна і спеціальна норма не застосовуються; по-третє, порушує принцип «№о№ bis і№ idem», застосовуючи подвійне ставлення у провину (інкримінування). Принцип недопустимості подвійного інкримінування закріплений у ч. 1 ст. 61 Конституції України та набув конкретизації і відображення в кримінальному законодавстві у ч. 3 ст. 2 КК України. Стосовно кваліфікації злочинів цей принцип означає, що інкриміноване особі

суспільно небезпечне діяння не може кваліфікуватись за нормою Особливої частини КК України за умов, що інша кримінально-правова норма, яка застосована під час кваліфікації, в повному обсязі охоплює все вчинене.

Згідно узагальнення Верховного Суду України судової практики з питань кваліфікації повторності та сукупності злочинів від 01.12.2008:

«Суди розрізняють сукупність злочинів від конкуренції загальної та спеціальної норм. У випадках конкуренції між загальною та спеціальною нормами суди застосовують загальне правило: якщо злочин одночасно передбачений загальною і спеціальною нормами, то сукупність злочинів відсутня, і застосуванню підлягає спеціальна норма, яка найбільшою мірою відображає специфіку та особливості такого злочинного діяння» [4].

Таким чином, діяння вчинене особою під час збройного конфлікту підлягає кваліфікації лише за ст. 438 КК України, якщо нею в повному обсязі охоплюється все вчинене.

ІІ. Кваліфікація за ст. 438 КК України та загальним складом злочину за сукупністю *(коли загальний склад злочину є кваліфікованим та передбачає обставини чи наслідки, які не охоплюються спеціальним складом злочину)*

Відповідно до п. 12 постанови Пленуму ВСУ «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки» від 04.06.2010 № 7, якщо за певне діяння передбачено відповідальність загальною і спеціальною (за об'єктом посягання, суб'єктом злочину тощо) нормами Особливої частини КК України, таке діяння кваліфікується, як правило, за спеціальною нормою Особливої частини КК України і додаткової кваліфікації за загальною нормою не потребує [1].

Виключенням із правил є випадки коли спеціальний склад злочину не передбачає певні особливості об'єктивної сторони вчинюваного діяння чи настання наслідків.

Підтвердженням такої позиції може бути положення п. 12 постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 07.02.2003 № 2, відповідно до якого умисне вбивство або замах на вбивство державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного або їх близьких родичів, захисника чи представника особи або їх близьких родичів, начальника військової служби чи іншої особи, яка виконує обов'язки з військової служби, представника іноземної держави

або іншої особи, яка має міжнародний захист, за наявності відповідних підстав належить кваліфікувати тільки за статтями 112, 348, 379, 400, ч. 4 ст. 404, ст. 443 КК. Разом з тим, коли умисне вбивство зазначених осіб чи замах на нього вчинені за інших обтяжуючих обставин, передбачених ч. 2 ст. 115 КК України, дії винної особи додатково кваліфікуються і за відповідними пунктами цієї статті [2].

Аналогічна позиція Пленуму ВСУ, викладена в абз. 1 п. 14 Постанови № 2 від 07.02.2003 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи», про необхідність кваліфікації за сукупністю злочинів за п. 10 ч. 2 ст. 115 КК України та за ч. 4 ст. 152 чи ч. 3 ст. 153 КК України, якщо умисне вбивство було поєднане зі зґвалтуванням потерпілої особи або насильницьким задоволенням із нею статевої пристрасті неприродним способом, тобто мало місце в процесі вчинення зазначених злочинів чи одразу ж після нього [2].

Така ж позиція про необхідність кваліфікації за сукупністю злочинів наводиться і в абз. 2 п. 12 Постанови Пленуму ВСУ № 5 від 30.05.2008 «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» [3].

Таким чином, виключення із загального правила щодо кваліфікації діяння лише за спеціальним складом злочину має місце тоді, коли загальний склад злочину є кваліфікованим та передбачає обставини чи наслідки, які не охоплюються спеціальним складом злочину.

ІІІ. Кваліфікація за ч. 1 ст. 438 КК України та загальним складом злочину за сукупністю ***(коли загальний склад злочину передбачає більш суворе покарання ніж ч. 1 ст. 438 КК України)***

Позиція обґрунтовується тим, що санкції окремих статей особливої частини КК України, які передбачають відповідальність за певні кваліфіковані та особливо кваліфіковані склади злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості та проти власності передбачають більш суворе покарання, ніж ч. 1 ст. 438 КК України.

Наприклад санкції ч. 6 ст. 152, ч. 4 ст. 187 передбачають більш суворе покарання (до 15 років позбавлення волі), ніж ч. 1 ст. 438 КК України (до 12 років позбавлення волі).

Воєнні злочини, які поєднані з умисним вбивством кваліфікуються лише за ч. 2 ст. 438 КК України, оскільки остання передбачає максимальну міру покарання у виді довічного позбавлення волі.

Обґрунтування такої позиції щодо кваліфікації саме більш суворою санкцією статті у постановах Пленуму ВСУ чи правових позиціях Верховного Суду відсутнє.

IV. Кваліфікація за ст. 438 КК України та всіма іншими загальними складами злочинів, які передбачають відповідне діяння, за сукупністю.

Позиція обґрунтовується тим, що норми МГП, на яке посилається ст. 438 КК України, не містять чіткого визначення діяння на відміну від загальних складів злочинів.

Обґрунтування такої позиції у постановах Пленуму ВСУ чи правових позиціях Верховного Суду також відсутнє.

Наразі актуальним є визначення конкретної позиції щодо кваліфікації воєнних злочинів у відповідності до КК України у зв'язку із необхідністю закінчення досудових розслідувань та скерування обвинувальних актів до суду у цій категорії кримінальних проваджень.

Отже, враховуючи вищевикладене, необхідно всі серйозні порушення міжнародного гуманітарного права кваліфікувати виключно за статтею 438 КК України без додаткової кваліфікації за «загальнокримінальними» складами злочинів, незалежно від різниці в санкціях, тому що:

− це може призвести до порушення принципу «№o№ bis i№ idem» та мати в майбутньому негативні наслідки для України в Європейському Суді з прав людини;

− під час збройного конфлікту теж можуть вчинятися умисні вбивства, зґвалтування тощо, які не є воєнними (чи іншими міжнародними злочинами). Тому під час кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених в умовах збройного конфлікту, варто звертати увагу на елементи злочинів, які притаманні воєнним та іншим міжнародним злочинам. Наявність цих елементів є підставою для розмежування міжнародного злочину від аналогічного загальнокримінального складу злочину, який однак не містить контекстуального елементу – наявності збройного конфлікту та інших елементів, які є обов'язковими для визнання злочину міжнародним;

− обвинувачення за сукупністю статті 438 та іншою статтею подібного злочину Кримінального кодексу України також може бути оскарженою з таких підстав:

• згідно з чотирма Женевськими конвенціями 1949 року та Додатковим протоколом I 1977 року, а також Римським статутом злочини, вчинені в контексті міжнародного збройного конфлікту проти громадян ворога (цивільних осіб, військовополонених), цивільних об'єктів, персоналу та об'єктів, що охороняються, кваліфікуються як воєнні злочини. Таким чином, якщо в запропонованому злочині та статті 438 немає іншого правового елемента, конкретна норма (воєнний злочин) включає загальну норму. Міжнародний кримінальний суд може поставити

питання про те, чому існує кумулятивне звинувачення за злочини, тоді як вони за своєю природою є одним воєнним злочином та якщо матиме місце повторність, то це кваліфікуватиметься як два епізоди − два окремих воєнних злочинів.

• для третіх держав, які розслідують воєнні злочини через універсальну юрисдикцію відповідно до Четвертої Женевської конвенції 1949 року, це може перешкодити застосуванню універсальної юрисдикції та розслідуванню в інших країнах, які мають таку юрисдикцію.

− воєнні злочини не мають строків давності на відміну від «загальнокримінальних».

Список використаних джерел

1. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010 № 7. *Вісник Верховного Суду України.* 2010. № 7. С. 6 – 10.

2. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 № 2. URL: https://zako№.rada.gov.ua.

3. Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 № 5. URL: https://zako№.rada.gov.ua.

4. Узагальнення судової практики з питань кваліфікації повторності та сукупності злочинів (статті 32,33,35 КК України) : Верховний Суд України від 01.12.2008. URL: https://www.zako№.rada.gov.ua.

Шармар Ольга Михайлівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ Й МАРОДЕРСТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Введення воєнного стану на території України, масове збільшення випадків мародерства, викрадення чужого майна зумовило прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 03.03.2022 № 2117-IX. Цим документом внесено зміни до ст. 432, 185, 186, 187, 189, 191, 432 КК України [1].

З цього моменту мінімальну межу покарання у виді позбавлення волі за мародерство (ст. 432 КК), яка передбачала три роки позбавлення волі збільшено до п'яти років позбавлення волі. Відповідно до ст. 432 КК України мародерство – це викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених.

Основним безпосереднім ***об'єктом*** мародерства є бойова слава ЗС і честь військовослужбовця, а також порядок дотримання звичаїв та правил війни [2, с. 1322].

Додатковим обов'язковим об'єктом злочину у випадку викрадення речей, що знаходяться при поранених, є власність.

Предметом мародерства може бути тільки приватне майно (гроші, годинники, медальйони тощо) вбитих чи поранених, незалежно від того, до чиєї армії останні належать. Воно може бути викрадене як під час бою, так і відразу ж після нього. Зброя, боєприпаси, документи, що містять відомості військового характеру, інші предмети, що збираються для їх використання під час ведення військових дій, не є предметом цього злочину.

З ***об'єктивної сторони*** злочин полягає у діях – викраденні речей, що знаходяться при вбитих і поранених. Обов'язковою ознакою складу є ***місце – поле бою*** – це земельна, у тому числі у межах населеного пункту, ділянка, морський чи повітряний простір, в якому ведеться бій. Полем бою може бути і ділянка водного простору. ***Суб'єктом*** злочину є будь-який військовослужбовець.

Отже, цим законом посилено покарання за привласнення чужого майна на полі бою або використання трагічних обставин, бойових дій для власної наживи шляхом пограбування людей, в тому числі вбитих або поранених.

Необхідно зазначити, що згідно з п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України закріплено, що вчинення злочину з використанням умов воєнного стану є обставиною, яка обтяжує покарання. Це означає, що кримінальне правопорушення вчиняється в обстановці воєнного стану і винний умисно використовує обстановку, яка склалась, для реалізації своєї мети. Урахування обставини, яка обтяжує покарання погіршує правове становище особи, яка вчинила злочин, що надає суду відповідні можливості: призначити основне або додаткове покарання ближче до верхньої межі відповідної санкції або у максимальних межах, визначених цією санкцією; призначити більш суворий вид основного покарання з числа покарань, зазначених в альтернативній санкції; призначити додаткове покарання, передбачене у санкції як факультативне, або призначити відразу декілька додаткових покарань.

Як зазначалося вище, посилюючи кримінально-правову охорону власності в умовах воєнного або надзвичайного стану законодавець

доповнив кваліфіковані склади частини четвертої ст. 185, 186, 187, 189, 191 КК. Це означає, що під час дії воєнного та надзвичайного стану, заволодіння чужим майном шляхом крадіжки (ст. 185 КК), грабежу (ст. 186 КК), розбоєм (ст. 187 КК), вимагання (ст. 189 КК), привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК), в будь-якому розмірі повинно кваліфікуватися за відповідними частинами статей, які відносяться до категорії тяжких чи особливо тяжких злочинів. Наприклад, крадіжка, вчинена на суму понад 248,1 грн. станом на 2022 р. і не досягає значних розмірів не в умовах воєнного стану чи надзвичайного періоду (має категорію кримінального проступку), охоплюється ч. 1 ст. 185 КК України і карається штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від вісімдесяти до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років. Якщо крадіжка, вчинена на суму понад 248,1 грн. станом на 2022 р. і не досягає значних розмірів, вчинена в умовах воєнного стану чи надзвичайного періоду, то такі дії охоплюються ч. 4 ст. 185 КК України і караються позбавленням волі на строк від 5 (п'яти) до 8 (восьми) років.

За наявності обставин ,які обтяжують покарання необхідно врахувати наступне. У випадку, коли злочин вчинено з обставиною, закріпленою у кваліфікованому складі, то достатньо кваліфікувати злочин за цим складом. Якщо ж така обставина не передбачена в кваліфікованому складі, але є обставиною, яка обтяжує покарання, передбаченою ст. 67 КК, то злочин кваліфікується за відповідною статею (частиною статті) КК, а обставина, яка обтяжує покарання, закріплена в ст. 67 КК, враховується суддею при призначенні покарання. Підтвердженням цього є положення щодо обтяжуючих обставин, зроблене в ст. 477 КПК, стосується вказаних у диспозиції тієї чи іншої статті Особливої частини КК кваліфікуючих ознак певного злочину і не поширюється на передбачені ч. 1 ст. 67 КК обставини, які обтяжують покарання (постанови Судової палати у кримінальних справах ВС – від 8.10.2015 у справі № 5-132кс15 і від 18.05.2017 у справі № 5-79кс(15)17). Наприклад, якщо грабіж, вчинений в умовах воєнного стану за цією ознакою вже кваліфікований за ч. 4 ст. 185 КК, то вчинення злочину в умовах воєнного стану не буде враховуватися як обтяжуюча обставина, яка обтяжує покарання. Водночас в деяких загальних та спеціальних нормах КК, які стосуються викрадення майна не передбачено кваліфікуючою ознакою викрадення чужого майна в умовах воєнного або надзвичайного стану, наприклад в статтях: 190, 289, 308 КК тощо.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 03.03.2022 № 2117-IX. URL :https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : Дакор, 2019. 1384 с.

Шевченко Таїсія Віталіївна,
старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ОБСТАВИН, ЯКІ ОБТЯЖУЮТЬ ПОКАРАННЯ, В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах введення воєнного стану в державі з 24 лютого 2022 року до КК України внесені зміни, пов'язані зі зміною кваліфікуючих ознак вчинення кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. Загальна норма обтяження покарання передбачена п. 11 ст. 67 КК України вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій.

Аналіз Особливої частини КК України, статті в яких зазначено кваліфікуючу ознаку з використанням «воєнного стану» у період з 24 лютого до 14 квітня 2022 року: ч. 2 ст. 111 Державна зрада; ч. 2 ст. 113 Диверсія; ч. 2 ст. 114-2 Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану; ч. 4 ст. 185 Крадіжка; ч. 4 ст. 186 Грабіж; ч. 4 ст. 187 Розбій; ч. 4 ст. 189 Вимагання; ч. 4 ст. 191 Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; ч. 3 ст. 201^2. Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги; ч. 5 ст. 361 Несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж. Крім того, до Розділу XIX Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення) у період з 2015 по 2018 роки були додана кваліфікуюча ознака вчинені в умовах воєнного стану, а саме: ч. 3, 4

ст. 402; ч. 2, 3 ст. 403; ч. 3, 4 ст. 404; ч. 3, 4 ст. 405; ч. 4, 5 ст. 407; ч. 3, 4 ст. 408; ч. 3, 4 ст. 409; ч. 3, 4 ст. 410; ч. 3, 4 ст. 411; ч. 2, 3 ст. 413; ч. 2, 3 ст. 418; ч. 2, 3 ст. 419; ч. 2, 3 ст. 421; ч. 3, 4 ст. 425; ч. 3, 4 ст. 426; ч. 3, 4 ст. 426^{-1}; ч. 2, 3 ст. 428; ст. 435 [1].

Що стосується покарання, то можемо зазначити, що крадіжка вчинені в умовах воєнного стану кваліфікується за ч. 4 ст. 185 КК, санкція якої передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк п'яти до восьми років. За вчинення грабежу (ч. 4 ст. 186 КК) відповідно від семи до десяти років, за вчинення розбою (ч. 4 ст. 187 КК) від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна; за ч. 5 ст. 361 КК передбачена кримінальна відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років позбавлення волі з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Так за офіційними статистичними даними Офісу Генерального прокурора за березень 2022 року всього вчинено Однак, окрім вказаних статей із Особливої частини КК України Станом на березень 2022 року в Україні зареєстровано 84 271 кримінальних правопорушень, так за той же період у 2021 їх кількість склала – 106 558, в тому числі проти життя та здоров'я – 12 914, у 2021 − 11 961; проти волі, честі та гідності особи в 2022 – 226, в 2021 − 269; проти статевої свободи та статевої недоторканості -166, в 2021 році − 260; проти довкілля в 2022 році – 1205 (1302). Станом на 1 квітня 2022 року загальна кількість облікованих кримінальних правопорушень в Україні склала – 101 853. За той же період у 2021 році загальна кількість облікованих кримінальних правопорушень склала − 137 312. У 2022 році кількість вчинених кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи – 14 702, за той же період у 2021 − 14 822. Кількість кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності – 689, натомість у 2021 році – 346. Кількість кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості у 2022 році склала – 207, у 2021 – 348. Кількість кримінальних правопорушень проти довкілля – 1463, у 2021 році − 2 133 [2].

Так, ми можемо побачити, що порівняно з минулим роком за деякими показниками майже в два рази збільшилась кількість вчинених кримінальних правопорушень, наприклад: проти волі, честі та гідності. Однак, необхідно врахувати таку обставину, що у зв'язку з тимчасовою окупацією частини України на разі неможливо точно встановити стан злочинності в України. Особливо кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я, волі, честі та гідності, статевої свободи та статевої недоторканості та інші кримінальні правопорушення. Всі кримінальні

правопорушення вчиняються під час дії воєнного стану, тому потребують або відповідної кваліфікації, або посилання на п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України врахувавши як обтяжуючу обставину.

Визначення *воєнного стану* - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [3].

Як кваліфікуюча ознака, яка зазначена в перелічених статтях КК України вказується саме, як «вчинене кримінальне правопорушення в *умовах* воєнного стану», тобто це такі певні обставини, чинники за яких наступає відповідна кваліфікація. Обтяжуюча обставина, передбачена п. 11 ч. 1 ст. 67 КК законодавець зазначає як «з *використанням умов* воєнного стану». За такої трактовки обтяжуюча обставина застосовується, коли винна особа *умисно* використовує воєнний стан. Умисно означає, що винна особа усвідомлювала, діє воєнний стан, усвідомлювала, що вона саме під час вчинення кримінального правопорушення використовує умови, які склались в результаті воєнного стану, при цьому розуміє, що настануть суспільно небезпечні наслідки і бажає їх настання. Таким чином не всі вчинені кримінальні правопорушення під час воєнного стану можуть бути враховані як обтяжуюча обставина за п. 11 ст. 67 КК України.

Крім того, відповідно до ч. 2 ст. 67 КК суд, установивши наявність зазначених у пунктах 2, 6, 7, 9, 10, 12 ч. 1 цієї статті обтяжуючих обставин, зобов'язаний навести їх у вироку та врахувати при призначенні покарання. Обставини, передбачені пунктами 1, 3, 4, 5, 8, 11, 13 ч. 1 ст. 67 КК, суд залежно від конкретних обставин справи (зокрема, за відсутності зв'язку якоїсь із названих у цих пунктах обставин зі злочином) вправі не визнати обтяжуючими, навівши у вироку відповідні мотиви [4].

Міра впливу обставин, які обтяжують покарання, залежить від їх прояву у вчиненому злочині та впливу на ступінь тяжкості вчиненого злочину та (або) особи винного. Встановити вплив обставини, яка

обтяжує покарання, може тільки суд та тільки щодо конкретної особи [5, с. 14–15].

Тож, така трактовка законодавцем п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України та підстави, які передбачені в ч. 2 ст. 67 КК необов'язковість застосування такої норми може привести до незастосування судами обтяжуючої обставини, що в свою чергу має правові наслідки. Тому варто внести зміни до ч. 2 ст. 67 КК, як обов'язкову ознаку до вказаного переліку обтяжуючих обставин.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. № 2341-III. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за березень, квітень 2022; березень, квітень 2021 року. Офіс Генерального прокурора. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrova№i-krimi№al№i-pravoporushe№№ya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduva№№ya-2.

3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

4. Про практику призначення судами кримінального покарання : Постанова Верховного суду України від 24.10.2003 № **7**. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text.

5. Федорчук І.М. Обставини, які обтяжують покарання за кримінальним правом України : автореф. … дис. канд. юрид. наук. Львів. 2010. 19 с.

Ященко Андрій Миколайович,
професор кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ЗАОХОЧЕННЯ (СТИМУЛЮВАННЯ) ПОЗИТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИ ЗА ОКРЕМИМИ НОРМАМИ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КК УКРАЇНИ

У зв'язку з військовою агресією проти України, підло та підступно розпочатою РФ, вітчизняним законодавцем прийнята низка законодавчих положень до КК України щодо криміналізації нових кримінальних порушень, підвищення ступеня суворості кримінальної відповідальності за вчинення окремих вже наявних кримінальних правопорушень, а також

реалізації інших засобів кримінально-правового характеру, змістом яких є заохочення (стимулювання) позитивної, у тому числі позитивної посткримінальної поведінки особи.

Так, скажімо, законом України від 24.03.2022 р. ч. 3 статті 263 КК України викладено в редакції, згідно з якою за вчинення дій, передбачених ч. 1 або 2 цієї статті, особа, яка добровільно здала органам влади зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої, ***не підлягає кримінальній відповідальності.*** Попередньою редакцією цієї частини статті за вчинення подібних дій особа ***звільнялася від кримінальної відповідальності***.

Доречно звернути увагу й на те, що низкою норм Особливої частини КК України задекларовано звільнення від кримінальної відповідальності за певні прояви позитивної поведінки особи. Так, у ч. 3 ст. 111 КК вказано, що звільняється від кримінальної відповідальності громадянин України, якщо він на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників ніяких дій не вчинив і добровільно заявив органам державної влади про свій зв'язок з ними та про отримане завдання. Схожі приписи регламентовані й у низці інших положень Особливої частини, що знаходять свій вияв, скажімо, у ч. 2 ст. 114, ч. 6 ст. 260 КК України тощо. Отже, наслідком застосування вказаних заохочувальних кримінально-правових норм начебто є звільнення від кримінальної відповідальності. Однак насправді, на думку М. І. Хавронюка, кримінально-правовим наслідком застосування норм, передбачених ч. 3 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 6 ст. 260 КК України, є не звільнення від кримінальної відповідальності, а виключення кримінальної відповідальності, оскільки у вказаних нормах фактично закріплені ознаки добровільної відмови (ст. 17 КК України) [5].

Вочевидь, прийняття уповноваженим органом рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності або про те, що особа не підлягає кримінальній відповідальності, має не аби-яке практичне значення, оскільки випадки, коли особа не підлягає кримінальній відповідальності засвідчує відсутність в діянні такої особи складу кримінального правопорушення, а тому кримінальне провадження має бути закрито на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України (далі − КПК України). На стадії досудового розслідування таке рішення може приймати слідчий, прокурор, дізнавач, а на стадії судового розгляду − суд, який зобов'язаний ухвалити виправдувальний вирок (ч. 7 ст. 284 КПК України). Натомість звільнення від кримінальної відповідальності, за справедливим зауваженням М. І. Хавронюка та переважної більшості інших науковців, свідчить про те, що в діянні особи «присутній» склад кримінального правопорушення, а тому кримінальне

провадження закривається судом лише на стадії судового розгляду у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності (п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК України) [5].

Можна насправді довго сперечатися про те, чи є склад кримінального правопорушення у разі добровільної відмови при незакінченому кримінальному правопорушенні, чи його немає. Скажімо, окремі вітчизняні дослідники вважають, що наслідком добровільної відмови має бути звільнення від кримінальної відповідальності, а тому очевидно у такому разі склад незакінченого кримінального правопорушення присутній [1, с. 92]. Інші, напроти вважають, що шляхом добровільної відмови особа припиняє створену нею небезпеку, не дає їй реалізуватися, перетворитися на фактичне заподіяння шкоди об'єкту, а тому складу незакінченого кримінального правопорушення немає [2, с. 222]. Однак, у будь-якому випадку вказівка в законі про те, що особа *не підлягає кримінальній відповідальності* засвідчує не що інше, як закриття кримінального провадження у зв'язку з відсутністю в діянні особи складу кримінального правопорушення, тобто *виключення кримінальної відповідальності*.

Вже цитований нами М. І. Хавронюк додатково звертає увагу на те, що згідно з чинною новою редакцією ч. 3 ст. 263 КК України в діях особи, яка добровільно здала органам влади зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої, склад закінченого кримінального правопорушення *«зникає»*, хоча раніше він і був присутній. Саме тому особа й не підлягає кримінальній відповідальності, а кримінальне провадження закривається на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК [5].

Це дещо інша ситуація у порівнянні з добровільною відмовою. І хоча дослідник критикує подібну законодавчу новелу через її суперечність ч. 1 ст. 2 КК України, ми схильні напроти її підтримати. Вочевидь, що наявність підстави кримінальної відповідальності є передумовою звільнення від кримінальної відповідальності, а не виключення кримінальної відповідальності на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК або ч. 7 ст. 284 КПК. Водночас, хоча б із суто процесуальних міркувань, особливо в умовах воєнного стану, потенційна можливість звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення дій, передбачених ч. 1 і 2 ст. 263 КК України, є менш дієвим засобом кримінально-правового реагування, ніж можливість не притягнення особи до кримінальної відповідальності за подібні дії.

Як відомо, звільнення від кримінальної відповідальності можливе лише на стадії судового розгляду кримінального провадження після проведеного досудового розслідування. Згідно з ч. 3 і 4 ст. 219 КПК України строк досудового розслідування може тривати від 72 годин до

2 місяців з дня повідомлення особі про підозру. При цьому такий строк за загальним правилом може бути продовжений від одного місяця до дванадцяти місяців. Отже, кінцева остаточна реалізація заохочення позитивної поведінки особи у вигляді добровільної здачі органам влади зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв шляхом звільнення від кримінальної відповідальності може відбутися після спливу достатньо значного проміжку часу, протягом якого така особа повинна буде постійно стикатися зі слідчо-судовими органами, тоді як просте «залишення» зазначених предметів будь-де дозволить оминути (уникнути) такого «спілкування». У зв'язку з цим, в умовах воєнного стану і не тільки перспектива того, що особа не буде підлягати кримінальній відповідальності за подібні прояви позитивної поведінки, виглядає більш «надійною» гарантією щодо їх здійснення, ніж перспектива звільнення від кримінальної відповідальності, тим більше, що Робоча група з реформування кримінального законодавства України у проекті нового КК України взагалі пропонує відмовитися від інституту звільнення від кримінальної відповідальності, замінивши його інститутом звільненням від покарання.

Щодо кримінально-правового наслідку заохочення (стимулювання) добровільної відмови як різновиду позитивної поведінки особи у ч. 3 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 6 ст. 260 КК України, то ще раз зауважимо, що таким кримінально-правовим наслідком має бути закриття кримінального провадження у зв'язку з відсутністю в діянні особи складу кримінального правопорушення на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України або ч. 7 ст. 284 КПК України, а не закриття кримінального провадження у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності на підставі п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК України. Констатація добровільної відмови особи, уявляється, свідчить про те, що склад незакінченого кримінального правопорушення відсутній через остаточну власну добровільну волю особи, тоді як склад незакінченого правопорушення присутній лише тоді, коли протиправне посягання не було доведено до кінця з причин, які не залежали від волі винного. Інакше кажучи, добровільна відмова сама по собі є свідченням того, що в діях особи відсутній склад незакінченого кримінального правопорушення. Додатковим підтвердженням вказаного є положення ч. 2 ст. 17 КК України, якими декларовано, що особа, яка добровільно відмовилася від доведення кримінального правопорушення до кінця, підлягає кримінальній відповідальності лише в тому разі, якщо фактично вчинене нею діяння містить ознаки складу іншого кримінального правопорушення. Отже, вчинене особою діяння до добровільної відмови за логікою законодавця, якщо воно не містить ознаки складу іншого

кримінального правопорушення, є фактично таким, що не містить складу кримінального правопорушення.

Підсумовуючи вищевикладене, таким чином зазначимо, що потенційним кримінально-правовим наслідком заохочення (стимулювання) позитивної поведінки особи за нормами Особливої частини КК України, що втілені у ч. 3 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 6 ст. 260 КК України, має бути не закриття кримінального провадження у зв'язку зі звільненням від кримінальної відповідальності (п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК України), а закриття кримінального провадження у зв'язку з відсутністю в діянні особи складу кримінального правопорушення (ст. 17 КК України, п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України або ч. 7 ст. 284 КПК України). Крім того, цілком виправдана в умовах воєнного стану і законодавча ініціатива щодо заохочення добровільної здачі органам влади зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв (ч. 3 ст. 263 КК України) через закриття кримінального провадження у зв'язку з відсутністю в діянні особи складу кримінального правопорушення на підставі та п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України або ч. 7 ст. 284 КПК України. Зважаючи на це, доречно розділяти такі кримінально-правові наслідки позитивної активності особи, як: 1) звільнення від кримінальної відповідальності та 2) неможливість притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монограф. Київ : Атіка, 2004. 296 с.

2. Кримінальне право України : Загальна частина : підруч. / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна ; 5-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2015. 528 с.

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.200 № 2341-III. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI.. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

5. Хавронюк М. І. Зміни до Кримінального кодексу України у зв'язку з військовою агресією РФ проти України : матеріали вебінару, проведеного Національною школою суддів України у співпраці з ОБСЄ ; USAID (13 квіт. 2022 р.) / Національна шкода суддів України. URL: http://№sj.gov.ua/.

Бахчиванжи Валерія Олексіївна,
студентка Юридичного фахового коледжу Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: доцент кафедри кримінального права Юридичного фахового коледжу Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук ***Тімофєєва Л. Ю.***

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

24 лютого 2022 року у результаті повномасштабного нападу Російської Федерації на Україну, був запроваджений воєнний стан, який триває до сих пір. В результаті нескінченних бойових дій велика кількість кримінальних правопорушень як з боку громадян, так і воєнних, залишаються без наказовими та непоміченими.

У зв'язку з загостренням ситуації, Верховна Рада впроваджує та конкретизує нові ступені відповідальності за певні правопорушення. Таким чином, 24 березня 2022 року Верховна Рада проголосувала за введення в країні кримінальної відповідальності за зйомку Збройних сил України. Відповідні виправлення внесені до статті 114 Кримінального кодексу України. Згідно з документом, за публікацію фото відповідного характеру можна отримати від 3 до 12 років позбавлення волі [1].

Якщо ця ланка правопорушень врегульована дійсним законодавством та визначити таких правопорушників є можливим, то щодо правопорушень через наявність так званої необхідності є дещо складнішим питанням.

Важливим буде підмітити, що вчинення будь-якого кримінального правопорушення в умовах воєнного стану, коли суб'єкт правопорушення умисно використовує таку надзвичайну обстановку для реалізації своєї злочинної мети, визнається обставиною, яка обтяжує покарання (п. 11 ч. 1 ст. 67 КК).

Проте, ця умова не завжди змушує людей уникнути правопорушення. Наприклад, під час обстрілу та евакуації у бомбосховища, частина українського народу зіштовхнулася з тим, що за короткий час їх відсутності, шахраї цим користуються і вчиняють крадіжки квартир та іншого майна. Коли хтось захищає себе від ракети, інші – користуються беззахисним положенням.

Це явище зветься мародерством. Хоча національна поліція та тер. оборона прикладають максимально зусиль задля попередження такого правопорушення та їх ліквідацію, мародерство все ж таки залишається привабливою можливістю «легкого заробітку» для деяких громадян.

Війна не є приводом безкарності будь-яких діянь та їх оправдування. Хоча озброєні сили Росії постійно порушують норми міжнародного воєнного права, та положення всіх укладених договорів, для українців питання достойної оборони є відкритим. На відміну від противника, ми не можемо вбивати мирне населення, погано поводитись з полоненими та робити інші протиправні дії під приводом необхідної міри [2].

Наступним кримінальним та найбільш спірним є правопорушення стосовно корупції. Саме ця стаття стосується, здебільшого, представників держави.

Адже з огляду на великі допоміжні фінансові допомоги, які надходять до нас з інших країн, гуманітарна допомога у вигляді продуктів та речей першої необхідності, контроль їх доставки у потрібній кількості, додержання всіх умов залишається на совість чиновників.

В новинах неодноразово можна було побачити приклад такого мародерства саме з боку працівників державних служб, які також в власних мотивів могли або забрати частину гуманітарної допомоги, або відмовити за так зване «безкоштовне» пересування машин з такою допомогою. Але, здебільшого всі такі кримінальні правопорушення були помічені, а їх виконавці несуть кримінальну відповідальність.

Наразі воєнний стан продовжується і наше суспільство постійно знаходиться під небезпекою, права українців як народу порушуються кожен день, а це дає змогу недобросовісним людям вчиняти кримінальні правопорушення і бути впевненими, що, можливо, це залишиться непоміченим в тяжкий для країни час. Проте, висока правосвідомість та об'єднання зусиль як і законодавця, так і українців, допомагає спільними стараннями знешкодити таку злочинну діяльність та уникнути хаосу серед суспільства.

Список використаних джерел

1.Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. *Відомості Верховної Ради України.* 2001. № 25−26. URL: http://zako№3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

2.Назарчук І. Вторгнення Росії в Україну як акт агресії та зухвале порушення міжнародного права. *Юридична газета О№li№e.* 2022. URL: https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/vtorg№e№№ya-rosiyi-v-ukrayi№u-yak-akt-agresiyi-ta-zuhvale-porushe№№ya-mizh№arod№ogo-prava.html.

Бегунц Армен Олегі,
аспірант Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

НОВІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ІМУНІТЕТИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА КВАЛІФІКАЦІЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВІЙНИ

Протидіючи неспровокованій воєнній агресії, розпочатої проти нашої країни Російською Федерацією 24 лютого 2022 року, Українська держава вживає політичних, економічних, воєнних заходів, спрямованих на захист суверенітету, територіальної цілісності, збереження життя й здоров'я громадян, відновлення безпечного життєвого простору суспільства. При цьому продовжує функціонувати національна кримінально-правова система, продовжується діяльність законодавця, спрямована на адаптацію вітчизняного законодавства, у т.ч. й кримінального, до умов війни, а вітчизняні органи охорони правопорядку та органи правосуддя набувають навичок застосування законодавства в умовах воєнного часу.

В умовах війни цілком виправдано відбувається подальша регламентація й конкретизація способів реалізації права (а в багатьох випадках й обов'язку) громадян України захищати свою державу (згадаємо, що частина перша статті 17 вітчизняної Конституції проголошує захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу) [1].

Активний захист держави здійснюється передусім в ході безпосередніх бойових зіткнень військових і цивільних захисників України з ворогом (військовослужбовцями ворожих збройних сил, співробітниками різноманітних російських силових структур, озброєними колаборантами, найманцями, членами незаконних воєнізованих формувань, приватних військових компаній та інших співучасників агресивної війни проти України) із легальним застосуванням при цьому насильства, використанням різних видів зброї (у тому числі знайденої, захопленої у ворога, відремонтованої тощо), предметів, що використовуються як зброя, вибухових речовин та заподіянням смерті чи тілесних ушкоджень людині (передусім ворогові), позбавленням чи обмеженням волі особи (наприклад, при захопленні ворога в полон), знищенням чи пошкодженням чужого майна (перш за все ворожих військової техніки, засобів озброєння, але не лише їх – зокрема, це можуть бути й об'єкти, які перебувають у приватній власності громадян України, іноземних громадян, у державній або комунальній власності). Регулювання правовідносин, які

виникали (й виникають) при цьому, звичайними (ординарними) правовими засобами, достатніми для умов мирного часу, виглядало явно недосконалим й недостатнім. Так, в Кримінальному кодексі України (далі – КК України) [2] на початку війни відповідні дії захисників України можна було оцінювати з використанням норм про необхідну оборону, крайню необхідність, виконання наказу чи розпорядження, діяння, пов'язаного з ризиком. Але такі норми були «квазізасобами», які не могли забезпечити якісного регулювання правовідносин, пов'язаних із заподіянням шкоди в умовах воєнного стану (війни).

До правових засобів регулювання правовідносин, які об'єктивно вимагали адаптації до умов війни, й наразі зазнали відповідного вдосконалення, належать й кримінально-правові імунітети. Під імунітетами в кримінальному праві можна розуміти зумовлені специфікою правового статусу особи обмеження, особливості або заборони на застосування до неї будь-яких чи певних заходів кримінально-правового впливу за діяння, котре збігається за ознаками із кримінальним правопорушенням, або невизнання вчиненого нею такого діяння кримінальним правопорушенням. Зазначимо, що дане визначення поки що аж ніяк не претендує на остаточність у зв'язку із мінімальним ступенем розробки проблематики кримінально-правових імунітетів та потреби подальшого їх вивчення.

Втім, вже сьогодні можемо охарактеризувати певні новели вітчизняного законодавства як такі, що, зокрема, забезпечили еволюцію кримінально-правових імунітетів, котрі, в свою чергу, впливатимуть і на кваліфікацію кримінальних правопорушень, вчинених в умовах воєнного стану. Про їхній реальний вплив на відповідні правозастосовні процеси ми, безперечно, дізнаємося дещо пізніше, коли усталиться слідча й судова практика. Наразі ж зосередимося на теоретичній оцінці відповідних новел.

Перша з них стосується впровадження кримінально-правового імунітету, який попередньо пропонується визначити як «цивільний бойовий імунітет». Так, в березні цього року в Законі України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» було визначено (стаття 4), що у період дії воєнного стану громадяни України можуть брати участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав, застосовуючи власну нагородну зброю, спортивну зброю (пістолети, револьвери, гвинтівки, гладкоствольні рушниці), мисливську нарізну, гладкоствольну чи комбіновану зброю та бойові припаси до неї. При цьому згаданий закон передбачав також (стаття 5), що цивільні особи не несуть відповідальності за застосування

вогнепальної зброї проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, якщо така зброя застосована на підставі та в порядку, визначених статтею 1 та статтею 4 цього Закону [3]. Одночасно з цим у Прикінцеві й перехідні положення КК України було внесено припис (пункт 22), згідно якого цивільні особи не несуть кримінальної відповідальності за застосування вогнепальної зброї проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, якщо така зброя застосована відповідно до вимог Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» (КК України було доповнено зазначеною нормою згідно із Законом № 2114-IX від 03.03.2022) [3]. Наступним етапом впровадження цивільного бойового імунітету стала поява норми статті 43-1 КК «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України», згідно якої не є кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни, якщо це заподіяло шкоду життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію, або заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, за відсутності ознак катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [2].

Другий вид кримінально-правового імунітету, який розглядається, є похідним від бойового імунітету, передбаченого наразі в статті 1 Закону України № 1932-XII «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року (зі змінами). Бойовий імунітет в ньому визначено як звільнення військового командування, військовослужбовців, добровольців Сил територіальної оборони Збройних Сил України, працівників правоохоронних органів, які відповідно до своїх повноважень беруть участь в обороні України, осіб, визначених Законом України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України», від відповідальності, у тому числі кримінальної, за втрати особового складу, бойової техніки чи іншого військового майна, наслідки застосування збройної та іншої сили під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань з оборони України із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння), настання яких з урахуванням розумної обачності неможливо було передбачити при плануванні та виконанні таких дій (завдань) або які охоплюються виправданим ризиком, крім випадків порушення законів та звичаїв

війни або застосування збройної сили, визначених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [4]. На нашу думку, вказаний імунітет в кримінальному праві може бути визначено наразі як «військовий бойовий імунітет», адже він поширюється перш за все на суб'єктів, які належать до воєнної організації. Звернемо увагу, що, на відміну від імунітету цивільного, наявність якого виключає кримінальну відповідальність, цей різновид імунітету може лише звільняти особу від такої відповідальності, тобто він надає носієві менш сприятливий кримінально-правовий статус з точки зору суворості наслідків вчиненого діяння.

Детальний аналіз, порівняння зазначених вище кримінально-правових імунітетів й теоретично обґрунтовані пропозиції щодо їх вдосконалення є актуальним завданням. Втім, наразі можемо констатувати, що при кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених в умовах воєнного стану, перевірка їх наявності в особи, яка вчинила кримінальне правопорушення в умовах бойових дій, має бути обов'язковою.

Список використаних джерел

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: http://zako№.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: http://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

3. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України : Закон України від 03.03.2022 № 2114-IX. URL: http://https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#№18.

4. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. URL: http://https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text.

Безгинський Богдан Георгійович,
ад'юнкт докторантури та ад'юнктури
Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ ТА ВІДМЕЖУВАННЯ ЇЇ ВІД НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ

Кримінальні правопорушення передбачені ст. 368 «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» КК України та ст. 368^5 «Незаконне збагачення» КК України [1] характеризується високим рівнем латентності, та залишається складним у процесуальному доказуванні.

Зазначимо, що родовий об'єкт ст. 368 КК України та ст. 368^5 КК України є однаковим, оскільки останній необхідно визначати в межах розділу XVII Особливої частини КК України, який передбачає відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Безпосередній об'єкт прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою є встановлений законодавством або уповноваженим органом порядок оплати праці, згідно з яким діяльність по службі стосовно фізичних і юридичних осіб з боку службових осіб повинна здійснюватися непідкупно і фінансуватись за рахунок коштів держави, органів місцевого самоврядування, державних і комунальних підприємств, установ, організацій [2]. В свою чергу, безпосередній об'єкт незаконного збагачення є законна діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, щодо законності набуття у власність передбачених кримінальним законодавством активів.

На відміну від незаконного збагачення де предметом є активи, предметом прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою є неправомірна вигода (примітка до ст. 364^1 КК України). За фізичною ознакою предмет складу незаконного збагачення та предмет складу пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, є майновими. Неправомірна вигода, є майновою, так як кошти, без законних на те підстав не були сплачені за одержане майно, нематеріальні активи, одержані послуги тощо. Зазначимо також, що за юридичною ознакою предмет складу незаконного збагачення (за підставою набуття) характеризується тим, що особа уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування набула активи без законних на те підставах; ознакою незаконності одержання неправомірної вигоди складу кримінального правопорушення передбаченого ст. 368 КК України є те, що службова особа, яка її одержує, немає визначених безпосередньо законом підстав, а саме прямого дозволу для одержання такої вигоди.

Об'єктивна сторона прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою передбачає такі альтернативні дії службової особи: прийняття пропозиції неправомірної вигоди; прийняття обіцянки такої вигоди; одержання неправомірної вигоди; прохання надати таку вигоду. Варто наголосити, що: по-перше, службова особа при вчиненні зазначеного кримінального правопорушення може приймати пропозицію, обіцянку або одержувати неправомірну вигоду, а так само просити надати таку вигоду як для себе, так і для третьої особи; по-друге, зазначене кримінальне

правопорушення вчиняється службовою особою як в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, так і в інтересах третьої особи; по-третє, прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою неправомірної вигоди, а так само прохання надати таку вигоду пов'язані із вчиненням або не вчиненням цією службовою особою будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища [3].

Суб'єкт кримінального правопорушення ст. 368 КК України – спеціальний, а саме службова особа (п. 1 та п. 2 примітки до ст. 364 КК України). Суб'єктивна сторона ст. 368 КК України, як і в ст. 368^5 КК України характеризується прямим умислом і корисливим мотивом.

На відмінну від ст. 368^5 КК України, законодавець у ст. 368 КК України встановлює кваліфікуючі ознаки за зазначене суспільно небезпечне діяння. Кваліфікований склад кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 368 КК України) утворює вчинення діяння, передбаченого ч. 1 цієї статті, предметом якого була неправомірна вигода у значному розмірі (відповідно до п. 1 примітки до цієї статті – це вигода, що в 100 і більше разів перевищує н.м.д.г.). Особливо кваліфікований склад кримінального правопорушення (ч. ч. 3, 4 ст. 368 КК України) утворюють: діяння, передбачене ч. 1 або 2 цієї статті, якщо: його предметом була неправомірна вигода у великому розмірі (відповідно до п. 1 примітки до цієї статті – це вигода, що в 200 і більше разів перевищує н.м.д.г.); воно вчинене службовою особою, яка займає відповідальне становище (п. 2 примітки до ст. 368 К України), або за попередньою змовою групою осіб, повторно (п. 4 примітки до ст. 354 КК України), було поєднане з вимаганням неправомірної вигоди (п. 5 примітки до ст. 354 КК України); а також діяння, передбачене ч. ч. 1, 2 або 3 цієї статті, якщо його предметом була неправомірна вигода в особливо великому розмірі (відповідно до п. 1 примітки до цієї статті – це вигода, що в 500 і більше разів перевищує н.м.д.г.); воно вчинене службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон від 05 квіт. 2001 р. URL: http://zako№2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

2. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Луганськ : Елтон (2), 2012. Т. 2. 474 с.

3. Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини кримінального кодексу України. Київ : Істина, 2004. 504 с.

Болкун Катерина Андріївна,
слухач магістратури ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС СЛІДЧОГО В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Належне та ефективне виконання завдань кримінального провадження щодо забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінального провадження неможливе без належної організації системи правоохоронних органів в Україні. 14.04.2022 було прийнято Закон України № 2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуальногго кодексу Уккраїни щодо удосконалення порядку здійсненнякримінального провaженняв умовах воєнного стану». Тобто, в умовах сьогодення правоохоронні органи перебувають на стадії реформування, отже, особливо актуальним постає питання процесуального статусу слідчого як суб'єкта кримінального провадження. Згідно з КПК України 2012 р., зокрема п. 16 ст. 3, «... Слідчий – службова особа органу внутрішніх справ, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, уповноважена в межах компетенції, передбаченої цим кодексом, провадити досудове розслідування кримінальних правопорушень» [1, с. 54].

Окрім того, аналіз норм повноважень слідчого за КПК України 1960 р. вказує на значне зменшення його прав та процесуальних обов'язків у кримінальному процесі.

Так, активна роль слідчих у справі укріплення законності в державі, велике значення їхньої діяльності щодо розкриття кримінальних правопорушень та виявлення злочинців обумовили надання їм широких повноважень при провадженні досудового слідства.

Для реалізації своїх прав та обов'язків слідчий наділений широкими процесуальними повноваженнями.

Окрім того, Благодир А.А. влучно зазначає, що при провадженні попереднього слідства всі рішення про направлення слідства та проведення слідчих дій слідчий приймає самостійно, за винятком випадків, коли законом передбачено рішення суду чи отримання санкції прокурора, та несе відповідальність за їх законне та своєчасне проведення» [2, с. 8−9].

Основою повноважень слідчого є його процесуальна незалежність та самостійність. У ст. 127 КПК України 1960 р. вказано, що при проведенні досудового слідства всі рішення про направлення слідства та проведенні слідчих дій слідчий приймає самостійно, за

винятком випадків, коли законом передбачено отримання санкції від прокурора. Процесуальну самостійність слідчого підтверджує закріплене в діючому законодавстві положення про те, що ніхто не може примусити слідчого прийняти рішення, яке суперечить його внутрішньому переконанню [3, с . 41].

Повноваження слідчого мають владний характер. Це виражається у його праві застосувати заходи процесуального примусу, в обов'язку посадових осіб та громадян виконувати приписи слідчого, коли вони надані в межах його компетенції та в установленій процесуальній формі.

Розкриття кримінального правопорушення в багатьох випадках залежить від взаємодії між слідчим та органом дізнання. Тому кримінально-процесуальний закон 1960 р. та КПК України 2012 р. наділяють слідчого певними повноваженнями і в цій сфері. Згідно із законом (зокрема ст. 40 КПК України 2012 р.) слідчий вправі надавати органам дізнання доручення та вказівки про проведення розшукових та слідчих дій, вимагати від органів дізнання співпраці у виконанні окремих слідчих дій у кримінальних провадженнях, які перебувають у нього в провадженні. Доручення і вказівки слідчого надаються в письмовій формі органам дізнання та обов'язкові для виконання. Таким чином, і в цьому випадку закон підкреслює владність повноважень слідчого та його головну роль при проведенні досудового слідства у кримінальних провадженнях [4, с. 41].

Як зазначалося вище, повноваження слідчого передбачають, що при провадженні досудового слідства на нього покладаються певні обов'язки, дотримання яких гарантує виконання завдань кримінального судочинства.

Можна цілком підтримати думку Курти Є.О. та Римарчука Г.С., що регламентовані кримінально-процесуальним законом повноваження слідчого створюють реальну можливість для швидкого, всебічного та об'єктивного розслідування кожної кримінальної справи» [5, с. 18−20].

Таким чином, дотримання зазначених вимог є обов'язковим як для слідчого у своїй діяльності, так і для співробітників оперативних підрозділів та інших суб'єктів кримінального провадження. Підсумовуючи, можна зазначити, що особливості кримінального процесуального статусу слідчого залежать від покладених повноважень та характеру обов'язків, специфіки діяльності правоохоронних органів тощо. Процесуальний статус слідчого варто розглядати через його правосуб'єктність з урахуванням призначення правоохоронних органів, їх завдань, функцій, повноважень тощо. Стверджуємо, що наділення слідчого самостійністю у прийнятті процесуальних рішень та

здійсненні процесуальних дій стане можливістю уникнення негативних тенденцій, що виникають безпосередньо між прокурором, керівником органу досудового розслідування та слідчим у разі оскарження рішень прокурора.

Список використаних джерел

1. Шумейко Д.О. Освідування особи при розслідуванні прийняття пропозицій, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди службовою особою: проблеми правозастосування. *Право.юа.* 2015. № 1. С. 100-106. http://№buv.gov.ua/UJR№/ prayo_2015_1_17.

2. Благодир А.А. Застосування примусу під час провадження слідчих дій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 16 с.

3. Козленко А.І., Карнаухов О.В. Особливості проведення огляду, обшуку та освідування у кримінальному провадженні про контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів. Актуальна юриспруденція. *Юридичні науково-практичні Інтернет-конференції (24.04.2016).* Секція № 5. URL: http:://^a1acItIy.сот.иа/ іпйех.рЬр?орйоп=сот_со№te№t&view=article&id=1280%3A200416-19&catid=152%3A5-0416&Itemid=188&la№g=ru».

14. Карпушин С.Ю. Проведення слідчих (розшукових) дій : автореф. дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.09. Київ, 2016. 22 с. URL: http://elar.№aiau.kiev.Ua/bitstream/123456789/1422/l/karpushi№_avtoref.pdf.

5. Курта Є.О., Римарчук Г.С. Можливості укладання компромісу під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Вісник Національного університету «Львівська Політехніка».* 2015. № 813. С. 256−261. URL: http://епа.1р.ейи.иа:8080/Ьапй1е/піЬ/30091.

Бондар В'ячеслав Юрійович,
слухач магістратури ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНЕ СТ. 114-2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

24 лютого 2022 року стало тією датою, що розділило моє життя і життя всіх моїх співвітчизників на до та після. До цього якісь плани, які з того дня схоже ніхто більше не будує більше, ніж на кілька днів, а потім… Ракети, масові наступи ординських військ, звірства та потоки інформації стосовно війни з усіх джерел… Звісно в 21 ст. в умовах, коли все швидко змінюється потрібно бути готовим до будь-якого розвитку подій. Але, важко собі було уявити велику війну в центрі Європи, яка тривала б місяцями і супроводжувалась такими звірствами з боку однієї із сторін, з боку держави-постійного члена РБ ООН! Наш ворог по-звірячому жорстокий – зґвалтовані діти, безвинно вбиті жінки та

обстріли житлових районів мирних міст вже давно стали їх візитною карткою.

Більшість держав світу не побоялось побачити справжнє обличчя росії і впевнено в політичному, економічному, гуманітарному та інформаційному фронті стояти на нашому боці. Однієї із найдієвіших умов для швидкого завершення війни і нашої перемоги є поставки озброєння для нашої оборони. Станом на 27 квітня протягом двох місяців повномасштабної війни з росією Україна отримала від країн НАТО, а також партнерів з усього цивілізованого світу, озброєння, боєприпасів, амуніції та розвідувальних систем на більш як $8 млрд [1]. Це все завозиться в України різними шляхами, але у зв'язку із недоступністю морських шляхів через блокування моря російськими військами, це завозиться переважно залізничним транспортом через його велику вантажопідйомність і доступність. Рашиські війська усіма силами намагаються зірвати ці поставки. Зокрема, 4 травня пресслужба «Укрзалізниці» повідомила про ракетний обстріл залізничної інфраструктури у Дніпрі. За даними голови правління «Укрзалізниці» Олександра Камишіна, 4 травня російські війська втретє обстріляли міст через Дністровський лиман на Одещині. Також повідомляється, що увечері ударів завдали по шести залізничних станціях в центрі та на заході України. Попередньо постраждалих немає, затримано 14 пасажирських поїздів. «Пошкодження інфраструктури тяжкі», − констатували в УЗ[2].

Ліна Костенко в «Записках українського самашедшого» писала, що «колись […] інформація була нашою здобиччю. Тепер ми – здобич інформації» [3]. Для завдання точних ударів по залізничній інфраструктурі необхідно мати точну інформації про розташування об'єктів. Зараз інформації вартує набагато більше, ніж гроші. В перші дні війни інформація про озброєння, стан військ, напрями ударів і контрударів наскрізь пронизувала всі новини, а потім стало зрозуміло, що для нашої перемоги та найголовніше для нашого життя і життя захисників України розголошення інформації є згубним. На різних державних офіційних сайтах стали публікувати заборони на публікування певної інформації.

У зв'язку із цим, зокрема, 24 березня 2022 року прийняли закон № 2160-IX, яким запроваджено кримінальну відповідальність за несанкціоноване розповсюдження інформації про направлення, переміщення міжнародної військової допомоги в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних сил України чи інших військових формувань України, вчинене в умовах воєнного або

надзвичайного стану [4], до якого згідно із законом № 2178-IX від 1 квітня 2022 року були внесені зміни [5].

Статтю 114-2, з назвою «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану» розміщено в Розділі I Особливої частини під назвою «Злочини проти основ національної безпеки України».

В частині першій передбачається відповідальність за поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, у тому числі про їх переміщення територією України, якщо така інформація не розміщувалася (не поширювалася) у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України, Головним управлінням розвідки Міністерства оборони України чи Службою безпеки України або в офіційних джерелах країн-партнерів, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану і встановлюється відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк від 3 до 5 років. В частині другій цієї статі передбачена відповідальність за поширення інформації про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, за можливості їх ідентифікації на місцевості, якщо така інформація не розміщувалася у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України або іншими уповноваженими державними органами, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, і встановлена відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк від 5 до 8 років. Частиною третьою цієї статті передбачене відповідальність за дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені за попередньою змовою групою осіб або з корисливих мотивів, або з метою надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, або її представникам, або іншим незаконним збройним формуванням, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки, за відсутності ознак державної зради або шпигунства і встановлена відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк від 8 до 12 років [6].

Зміни від 1 квітня 2022 року стосувались уточнення суб'єктів, які можуть офіційно розголошувати інформацію, яка становить інтерес в межах цієї статті, а також значно редагували частину третю даної статті.

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері забезпечення

національної та державної безпеки, обороноздатності, державного суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості. Додатковим необхідним безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, що виникають у зв'язку із поширенням інформації в особливий період, тобто в умовах воєнного або надзвичайного стану. Серед іншого цією статтею заборонено поширювати найменування військових частин (підрозділів) та інших військових об'єктів в районах виконання бойових (спеціальних) завдань, географічні координати місць їх розташування, чисельність особового складу військових частин (підрозділів), кількість озброєння та бойової техніки, матеріально-технічних засобів, їх стан та місця зберігання, інформацію щодо операцій (бойових дій), які проводяться або плануються [7].

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення виражається в суспільно небезпечних діяннях, які уособлюються несанкціоноване поширення інформації стосовно озброєння і військових формувань в період воєнного та надзвичайного стану.

Перелік зброї, озброєння та бойових припасів не є вичерпним. Тобто не говориться, що саме слід розуміти під цими поняттями.

Крім того, обов'язковою ознакою є час його вчинення, тобто воєнний або надзвичайний стан. Згідно ЗУ «Про правовий режим надзвичайного стану» та ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» воєнний та надзвичайні стани – це особливі правові режими, які можуть вводитись по всій Україні у зв'язку із тими чи іншими несприятливими для населення чинниками [8; 9].

Кримінальне правопорушення за першими двома частинами є закінченим з моменту вчинення діяння (формальний склад). Частина 3 цієї статті серед інших кваліфікуючих обставин може передбачати тяжкі наслідки, тобто можна говорити про матеріальний склад кримінального правопорушення у цьому разі.

Суб'єкт злочину – загальний, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона характеризується виною у формі прямого умислу.

Разом із тим можна говорити про наявність певних проблем з розумінням цієї статті. Наприклад, виникає запитання, як відмежувати вказане кримінальне правопорушення від, наприклад, державної зради. Річ у тім, що розташування, організаційна структура тощо військових установ у період воєнного часу є державною таємницею. Водночас відповідно до ст. 111 КК України передача цих відомостей на шкоду суверенітету, обороноздатності, державної безпеки кваліфікується як державна зрада. Також подібні дії можуть бути розцінені як шпигунство

(ст. 114 КК України), якщо дії вчинені іноземцем або особою без громадянства. При цьому розповсюдження інформації, по суті, є такою ж формою передачі інформації, «замаскованої» під публічне висвітлення [10].

Треба звернути увагу, що відповідно до нової статті несанкціонованим вважається будь-яке розповсюдження інформації, тобто таке, що вчинене певною особою вперше, так і наступне розповсюдження вже опублікованої інформації зовсім іншою особою [10].

Отже, подібна редакція має бути виправлена, оскільки відповідальності повинна підлягати особа, яка вперше вчинила публічне висвітлення забороненої інформації, а не особи, які фактично вдруге або втретє розповсюдили дані, що вже знаходяться у публічному доступі [10].

Інформація на сьогодні – це зброя, яка може вразити не гірше, ніж ракета. Її потрібно зберігати і не можна безвідповідально поширювати. Введення в Кримінальний кодекс України статті 114-2 дозволило ефективніше захищати інформацію, яка є важливою для обороноздатності України. І хоча на сьогодні ще не має якоїсь інформації стосовно відкриття проваджень за цією статтею, але можна сказати, що в сучасному інформаційному суспільстві ця стаття може ефективно сприяти захисту інформації від її безпідставного та злочинного поширення і ще на крок наблизити нас до нашої спільної Перемоги!

Список використаних джерел

1. Юрій Віннічук. Яку зброю Україна отримала від країн НАТО. *Бізнес Цензор.* URL: https://biz.ce№sor.№et/reso№a№ce/3337164/yaku_zbroyu_ukrayi№a_otrymala_vid_krayi№_№ato.

2. Тетяна Кирилюк, Ольга Журавльова, Валерій Сааков. В Україні інтенсивні ракетні удари: є руйнування залізниці. *Deutsche Welle*. URL: https://www.dw.com/uk/v-ukrai№i-i№te№syv№i-raket№i-udary-ye-rui№uva№№ia-zaliz№ytsi/a-61683832.

3. Костенко, Л. Записки українського самашедшого. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. С. 13.

4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану : Закон України від 24.03.2022 № 2160-IX. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#№10.

5. Про внесення змін до статті 114-2 Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за несанкціоноване розповсюдження інформації про засоби протидії збройній агресії Російської Федерації : Закон України від 01.04.2022 № 2178-IX. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2178-20#№5.

6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

7. ВАЖЛИВО! У разі вчинення злочину, передбаченого статтею 114-2 Кримінального кодексу України. Деталі: Олег Гончарук від 06.04.2022. URL: http://savra№rada.odessa.ua/oholoshe№№ia/2041-vazhlivo-u-razi-vchi№e№№ya-zlochi№u-peredbache№ogo-statteyu-114-2-krimi№al№ogo-kodeksu-ukraji№i.html.

8. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16.03.2000 № 1550-III. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text.

9. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2022 № 389-VIII. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

10. Кримінальна відповідальність під час воєнного стану: законодавчі акти. Київ. 25.03.2022. URL: https://uba.ua/ukr/№ews/9115/.

Бондаренко Степан Юрійович
студент Київського інституту
інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська
юридична академія»
Науковий керівник: старший викладач
кафедри кримінального права, процесу
і криміналістики Київського інституту
інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська
юридична академія», кандидат
психологічних наук ***Вітомський Ю. Л.***

ПЕРСПЕКТИВИ Й НЕДОЛІКИ СЛІДЧОЇ ТА СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ПРО ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ

18 травня 2022 року в Солом'янському районному суді почали розглядати справу російського військового Вадима Шишимаріна (21-річний сержант та командир відділення танкової «Кантемирівської дивізії» Московської області). Це перший солдат, якого судять за злочин

проти цивільного[3]. У вбивстві цивільного та інкримінують 438 ст. Кримінального кодексу «Порушення правил та звичаїв війни». Санкції статті передбачають від десяти до п'ятнадцяти років позбавлення волі або довічне ув'язнення.

Про вбивство, вчинене Вадимом Шишимаріним, слідство довідалося не одразу. Розслідувати справу почали після тесту на поліграфі.

«Було два факти. Перший – зізнавальні покази Шишимаріна. Це дізналися, коли з ним працював поліграфолог. Він дав відповідь, що є реакція на запитання про вчинення кримінальних злочинів. Оперативні працівники почали з ними більш детально працювати. А другий факт – труп. Ми просто зіставили ці дві обставини», – каже прокурор у справі Ярослав Ущапівський.

За його словами, на поліграфі перевіряють усіх військовополонених, які потрапляють в Україну. Така процедура не врегульована законом, але й не заборонена, говорить прокурор. Водночас поліграф не може бути доказом злочину в суді.

Експертиза показала, що постріл був здійснений із зброї вказаного калібру та що в нетривалий проміжок часу перед тим, як експертиза проводилась, із неї здійснювались постріли», – сказав прокурор Андрій Синюк.

Звісно, що будь-який військовий, зокрема і Шишимарін, потрапляючи в полон, отримує статус військовополоненого за міжнародним правом. Та як тільки з'являються докази військових злочинів, а військовому повідомляють про підозру – він позбувається статусу військовополоненого і набуває підозрюваного чи обвинуваченого. Фактично переходить із міжнародного права в національне кримінальне і постає перед судом.

Обвинувачення вважає, що зібраних доказів вистачить, аби притягнути Вадима Шишимаріна до відповідальності і вимагає міру покарання від 10 до 15 років позбавлення волі або довічне ув'язнення.

---

[3] 28 лютого в селищі Чупахівка на Сумщині військові зустріли цивільного – 62-річного Олександра Шеліпова. Він розмовляв телефоном. Шишимаріну наказали вистрілити у чоловіка, бо той нібито міг здати позиції росіян ЗСУ. Спершу Шишимарін відмовився. Але після повторного наказу вбив Шеліпова пострілом у голову. Про скоєне обвинувачений розказав на засіданні:

«Коли ми їхали, прапорщик Макеєв побачив чоловіка. Він розмовляв по телефону. Він (Макеєв, – ред.) сказав, що він нас здасть, що телефонує військовим. Наказав стріляти. Я не вистрілив. Невідомий військовий, що сидів поряд, почав погрозливим тоном наказувати, аргументуючи це тим, що ми не доїдемо до наших військ, що ми не викличемо підмогу і нам загрожує небезпека. Коли ми порівнялися, я вистрілив коротку чергу. Тим самим я вбив його».

Адвокат Віктор Овсяніков не погоджується із кваліфікацією справи: «Я можу тільки сказати, що він (Шишимарін, – ред.) не заперечує саму подію. Але у мене є сумніви щодо кваліфікації цієї справи», – сказав він. Адвокат просить виправдати підсудного, пояснюючи, що той «формально виконував наказ вистрілити та сподівався, що не поцілить».

Зважаючи на це, щодо справи військового РФ Шишимаріна скажемо наступне, хоча це більш для вузького кола юристів, бо цей процес показав важливі проблеми.

Відразу зазначимо, що в нас відсутні будь-які сумніви, що він винен у навмисному вбивстві.

З подивом дослідивши інформацію та дізнавшись, що адвокат просив його не мало ні багато як виправдати, бо він виконував наказ (це насправді ніколи не може бути підставою для повного виправдання, це може бути підставою для перекваліфікації дій) і це надзвичайно слабка позиція захисту.

Дивною обставиною в цій справі є те, що як виявилося, Україна вже обміняла двох із п’яти військових РФ, що брали участь у цьому вбивстві. При чому один з них фактично віддавав наказ про вбивство. Хто, коли і на якій підставі віддав наказ на обмін залишається невідомим. Це піднімає питання вкотре, що Україна вже не вперше віддає на обмін міжнародних злочинців.

Раніше вже віддавали «беркутівців», що розстрілювали майдан, винних у справі збитого боїнгу. Законами процедури обміну не визначені. Але про будь-які міжнародні суди і правосуддя можна забути, якщо таке буде далі продовжуватися. Більше того, їх обміняли навіть без допиту. Їхніх свідчень у цій справі немає. Єдине, що може трошки радувати, що українці завдяки обміну потрапили додому.

Далі для нас особисто взагалі не зрозуміло, чому один військовий на лаві підсудних, а інший, що був в їхній групі виступає в ролі лише свідка. За всіма ознаками він є очевидним співучасником злочину, а не простим свідком. Хто і чому відніс російського військового в цій справі до ролі свідка є дуже дивною й незрозумілою обставиною. Фактично він уникне покарання за співучасть.

Шишмаріна звинувачують у порушенні законів та звичаїв війні. На нашу думку, це помилкова кваліфікація його дій або щонайменше вона не може бути доведена за наявних доказів.

Вбивство цивільного не завжди є порушенням законів і звичаїв війни. Для того, щоб довести цей злочин, потрібно в першу чергу допитати того, хто віддав наказ, щоб з’ясувати причину вбивства. Особливо, коли є сумніви щодо причини. В цій справі військові

стверджують, що зустріли людину, яка почала телефонну розмову і могла повідомити про їхнє місце перебування. Цивільний, що повідомляє про розташування військ, втрачає імунітет захисту як цивільного, оскільки бере участь у знищенні військових. Вбивство такого цивільного швидше за все не буде розглядатися як вбивство цивільного і відповідно міжнародним злочином. Однак допитати тих, хто віддали наказ немає можливості: один вбитий, другий обміняний. Тобто, ці обставини не можуть бути доведеними, а тому повинні тлумачитися на користь обвинуваченого.

Також варто зважити, що військові не вбивали всіх цивільних підряд без оцінки загроз. Вони відпустили водія машини, охоронця та взагалі не вбили жодного іншого цивільного. Це каже на користь того, що вони вбили з огляду на те, що вважали, що ця людина може співпрацювати з військовими України.

Ми знаємо, що вони помилялися в оцінці загрози, однак це не створює їхній умисел на порушення законів і звичаїв ведення війни, бо для цього потрібний прямий умисел.

З огляду на це, нам видається, що Шишмаріна не можна засуджувати за порушення законів і звичаїв ведення війни. В даному випадку мова може йти швидше за все про умисне вбивство, вчинене групою осіб чи перевищення повноважень, що призвело до смерті особи. При чому двоє військових РФ мають нести відповідальність, оскільки явно непропорційно оцінили загрозу й вбили людину, що не виконувала військові функції насправді. Наслідком цього має бути значно менше покарання.

Якби Шишимарін мав статус військовополоненого, його могли б обміняти згідно з міжнародним правом. Проте законом не врегульований обмін обвинувачених чи засуджених людей. Водночас обмін все одно можливий, але це буде політичним рішенням.

Такі випадки в історії України вже були. Насамперед мова про справи Майдану. Коли п’ятьох беркутівців, яких обвинувачували у розстрілі 48 людей на Майдані, у грудні 2019-го обміняли на полонених в ОРДЛО. У тому ж 2019-му відбувся обмін між Києвом та Москвою. Тоді Україна обміняла Головного редактора видання «РИА-Новости Україна» Кирила Вишинського, якого звинуватили у державній зраді.

Із жахом відносимось до думки, що ця проблема може повторитися і з іншими справами про порушення законів і звичаїв війни й це призведе до формування цілком хибної судової практики. Наприклад, зараз завершується розгляд справ проти двох військових РФ у Полтаві, що стріляли з Градів, де також прокуратура і суд обмежується доведенням фактів обстрілів з градів без оцінки того, чи стріляли вони по військовим

цілям чи умисно обстрілювали цивільні об'єкти. Тих, хто віддали їм наказ це зробити, також допитати неможливо.

Також вже зараз очевидна проблема нечіткості визначення складу злочину за ст. 438 Кримінального кодексу (порушення законів і звичаїв війни), з якої абсолютно незрозуміло, які дії саме є кримінально караними. І якщо ці військові звернуться до Європейського суду з прав людини, то цілком можуть виграти свою справу. Україна опиниться тоді в доволі складній та суперечливій ситуації.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zako№.rada.gov.ua/go/2341-14.

2. Кримінальне процесуальне право України: навч. посібник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 774 с.

3. Справа «Arcelormittal Ambalaj Celigi Sa№ayi Ve Ticaret A№o№im Sirketi» проти України» (Заява № 23819/11) : Рішення; Європейський суд з прав людини від 15.07.2021. URL: https://zako№.rada.gov.ua/go/974_g11.

4. Про виконання постанови Великої Палати Верховного Суду від 1 травня 2021 року в справі № 9901/114/21 : Постанова; Центрвиборчком від 19.05.2021 № 214. URL: https://zako№.rada.gov.ua/go/v0214359-21.

Брисковська Ольга Юріївна,
слухач магістри навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ МАЙНОВИХ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Тема мародерства сьогодні є актуальною як ніколи, оскільки українці зіштовхнулися з проблемою збереження свого майна під час військових дій. Зараз наша держава потерпає від російської збройної агресії, страждає цивільне населення, при чому не тільки від військових Російської Федерації, а ще й від місцевих зловмисників. Ці особи здійснюють розкрадання майна жителів міст, які покинули місце свого проживання, рятуючись від обстрілів та бомбардувань. Жахливим є те, що крадії «працюють» в оселях громадян прямо під час обстрілів, будучи в епіцентрі бойових дій, в той час, коли власники майна перебувають в бомбосховищах [1].

Відповідно до Положенні про закони і звичаї війни на суходолі, що є додатком до IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі

1907 року Законом від 03.03.2022 було посилено кримінальну відповідальність за мародерство. У статті 28 вище зазначеного Положення мародерство у місті чи місцевості, навіть у випадку, якщо його взяли штурмом, забороняється.

У контексті Закону № 2117-IX мародерством у широкому розумінні, окрім визначених у статті 432 КК діянь, слід вважати також присвоєння майна цивільного населення будь-якими особами, у тому числі російськими військовими, у районах вогневого ураження, тимчасової окупації або проходу військ, а також саме з використанням умов воєнного або надзвичайного стану [2].

За мародерство, раніше в українському кримінальному законодавстві, яке характеризувалося викраденням на полі бою майна, речей у поранених та вбитих. Кримінальна відповідальність, за такі дії, полягала у вигляді позбавлення волі на строк від 3 до 10 років.

На сьогодні мінімальний термін позбавлення волі за такий злочин **збільшено до 5 років** Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» № 2117-IX від 03.03.2022 (далі – Закон № 2117-IX), який набрав чинності 7 березня 2022 року. Виокремлена чітка різниця між мародерством, крадіжкою та іншими кримінальними правопорушеннями проти власності. Ця різниця полягає як у **місці викрадення** так і у тому, **в кого саме** щось вкрали.

Вище наведеним Законом № 2117-IX підвищено відповідальність за викрадення на полі бою та привласнення речей вбитих та поранених, а ще й за використання трагічних обставин, бойових дій для власної наживи.

Зміни до Кримінального кодексу торкнулися й складу злочинів, передбачених у статтях 185 (крадіжка), 186 (грабіж), 187 (розбій), 189 (вимагання), 191 (заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем). Ці злочини доповнилися кваліфікуючою ознакою – скоєння в умовах воєнного стану.

Це основні майнові злочини, які завжди становили значну частину всієї кримінальної статистики в Україні – крадіжка, грабіж, розбій, вимагання, а також розтрата і заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем.

Наприклад крадіжка – ч. 1 ст. 185 КК до цього вважалася не злочином, а кримінальним проступком, і за неї було передбачено покарання від штрафу 17 тис. грн. до обмеження волі строком до 5 років. Тільки при вчиненні крадіжки повторно або за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 185), з проникненням у житло або інше

володіння (ч. 3 ст. 185) чи у великому, особливо великому розмірі (ч. 4, 5 ст. 185) – передбачалися покарання у вигляді позбавлення волі.

Нині ж крадіжка, учинена в умовах воєнного або надзвичайного стану – є особливо кваліфікованим складом злочину. Вчинення крадіжки в умовах воєнного стану – одразу кваліфікується за ч. 4 ст. 185 КК, за що передбачено покарання у вигляді позбавлення волі від 5 до 8 років.

З 8 березня 2022 року такі ж зміни передбачені й за грабіж, розбій, вимагання, а також розтрати й заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем (корупційний злочин), які вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану. Всі ці злочини кваліфікуються одразу за ч. 4 відповідної статті (186, 187, 189, 191 КК) як особливо кваліфіковані. Приміром за розбій (напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства) – злочинцю загрожує не лише позбавлення волі на строк від 8 до 15 років, а ще й конфіскація майна.

Але якщо ж майнові злочини вчинялися, під час дії режиму воєнного стану, але поза межами районів вогневого ураження (районів тимчасової окупації або проходу військ) та без будь-якого використання умов воєнного стану, (тобто-то викрадення майна, осіб, які тимчасово залишили житло без контролю для укриття в безпечному місці), то чи доцільно застосовувати відповідну кваліфікуючу ознаку, що обтяжує покарання.

А тому, судова практика визначить напрямок застосування нової кваліфікуючої ознаки щодо посилення кримінальної відповідальності за злочини проти власності «в умовах воєнного стану».

Отже у судовій практиці буде й визначено, чи є ідентичними поняття «з використанням умов воєнного стану» та «в умовах воєнного стану». При цьому буде з'ясовано, чи будь-яке вчинення злочину в період дії режиму воєнного стану буде утворювати кваліфікуючу ознаку конкретного злочину чи обтяжуючу обставину за ст. 67 КК.

Список використаних джерел

1. Відповідальність за мародерство та інші злочини, скоєні під час воєнного стану. URL: https://www.legalaid.gov.ua/publikatsiyi/vidpovidal№ist-za-maroderstvo-ta-i№shi-zlochy№y-skoye№i-pid-chas-voye№№ogo-sta№u/.

2. Кравчук О, Михайленко Д. Воєнний стан як обставина, яка впливає на кваліфікацію злочину та призначення покарання. URL: https://pravo.ua/voie№№yi-sta№-iak-obstavy№a-iaka-vplyvaie-№a-kvalifikatsiiu-zlochy№u-ta-pryz№ache№№ia-pokara№№ia/.

Вовкотруб Дарія Вячеславівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук
Симоненко Н. О.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОПОРУШНИКА, ЯКИЙ ВЧИНИВ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ

Проблеми, пов'язані з особою правопорушника є центральним і найбільш дискусійним у кримінологічній науці. Свого часу питаннями, присвяченими особі правопорушника, займалися такі вчені, як Ю. М. Антонян, Н. Т. Ведерников, П. С. Дагель, А. І. Долгова, В. М. Кудрявцев, Н. С. Лейкіна. Але особа правопорушника, який вчинив кримінальне правопорушення проти статевої недоторканості особи, залишилась поза увагою цих науковців. Перед тим, як перейти до характерних ознак правопрушника, слід визначити, що таке особа та соціалізація.

Особа – продукт соціального розвитку, єдність загального, особливого і одиничного. Вона являє собою результат еволюції людського роду, успадковує і відображає соціальний досвід усіх попередніх поколінь. Водночас особа вбирає в себе ознаки певного суспільного устрою, до якого вона належить, що проявляється в її свідомості і світогляді. Окрім того, людина наділена неповторними рисами, що відображають її індивідуальний досвід, який обумовлений конкретним змістом сімейних, виробничих, побутових та інших відносин, тобто тим мікросередовищем, в якому вона живе. Все це має важливе значення для правильного розуміння суті особи правопорушника, розкриття механізму формування їх криміногенних властивостей, а також для корекції їх поведінки.

Людина не народжується особою, а стає нею в процесі входження в соціальне середовище та засвоєння ідей, поглядів, норм моралі і поведінки, властивих соціуму, до якого вона належить. Процес, протягом якого людина набуває свого конкретного соціального змісту, називається *соціалізацією*. Дефектом соціалізації є *особа правопорушника*. Від народження ніхто не приречений на вчинення кримінальних правопорушень; правопорушниками стають внаслідок неправильної соціалізації.

Зрозуміти за зовнішнім виглядом, чи є людина педофілом, не завжди можливо. Часто це сімейна людина, яка має дітей, і ніколи не скаже, що вона на подібне здатна. Є певна категорія, характерна, по яких можна побачити ознаки цього відхилення. Але це значно рідше буває. Педофіли вишукують дуже підступні способи, наприклад випускають кошеня і просять дитину допомогти його впіймати та принести в машину, або дзвонять у двері і кажуть, що помирає собака. Тобто є педофіли зі сторони, але частіше вони проникають у життя родини. Це якийсь брат брата, брат друга, сусід, який починає приділяти більше уваги вашій дитині, ніж йому, дорослій людині, насправді потрібно в житті. От попроси дорослу людину посидіти з дитиною, їй буде або ніколи, або вона погодиться на сьогодні, а на завтра вже точно – ні, бо в кожного є свої справи. Педофіл створює систему для завоювання довіри дитини за принципом «я дорослий, але я такий, як ти», начебто він розуміє дитину, робить вигляд, що так само не може відтискатися, що має таку саму колекцію ляльок, що має секретики.

Варто зазначити, що педофілія в строгому значенні спостерігається переважно у чоловіків і вкрай рідко серед жінок. Більшість педофілів – гетеросексуали; чимало з них перебувають у шлюбі та мають дітей; деякі з педофілів схильні до алкоголізму. Педофілія найчастіше спостерігаються у 30-річних і літніх (старших 50) чоловіків. Серед 30-літніх переважають одружені чоловіки, які не зуміли влаштувати своє сексуальне життя, а також чоловіки, які бояться близькості та контакту з дорослими жінками. Як правило, педофіли застосовують тактику грумінгу і відкрито не виражають агресію.

Найбільш небезпечні правопорушники – це особи, які вчиняють статеві правопорушення щодо своїх дітей: дочок, синів, падчерок, племінниць тощо, використовуючи при цьому психічне насильство або безпорадний стан потерпілого (7,4%). У них негативні риси мають найбільш виражений та тривалий характер.

Як правило, морально-психологічний портрет статевого правопорушника, найчастіше характеризують такі риси: - грубість, яка частіше переходить у жорстокість; цинізм, неповага до прав і свобод інших осіб; майже стерте поняття соціальних гальм та межі між дозволеним і недозволеним; - примітивізм у поглядах на взаємозв'язок статей, який зводиться лише до статевого акту без урахування згоди протилежної сторони; - погляд на жінку або на іншого партнера як на підкорену істоту без права вибору і права опору, яка є лише знаряддям статевої насолоди.

Проявом педофілії, її реалізацією є розпусні дії щодо дітей. Зазвичай педофіл намагається отримати «добровільну» згоду

дитини, яка не розуміє, що відбувається. Трапляються і погрози, насильство та зґвалтування дітей. Агресивні педофіли з ознаками соціопатії можуть застосовувати силу і погрожувати фізичною розправою над дитиною чи її домашньою твариною, якщо дитина розповість про випадок.

В Україні Верховною Радою прийнято Закон "Про посилення відповідальності за кримінальні правопорушення, вчинені щодо малолітньої чи малолітнього, неповнолітнього чи неповнолітньої і особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку". В тому числі було проголосовано за хімічну кастрацію для всіх осіб, які вчинили кримінальні правопорушення проти статевої свободи та недоторканості малолітніх. Президент Володимир Зеленський ветував закон, який передбачає примусову хімічну кастрацію.

Загалом аналіз поведінки сексуальних правопорушників дозволяє виділити такі їх типи за способом поведінки: 1) раптовий ґвалтівник (умисел на вчинення сексуального правопорушення виникає раптово під впливом зовнішніх обставин); 2) «шукаючий» (має умисел, при цьому підшуковує жертву та найвигіднішу ситуацію для вчинення зґвалтування); 3) плануючий (самостійно створює конкретну життєву ситуацію вчинення цього кримінального правопорушення щодо конкретної жертви); 4) патологічний (має відхилення психічної та/або сексуальної сфери).

Список використаних джерел

1.Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#№3384.

2. Козлюк Л.Г. Кримінологічна характеристика особистості злочинця, який вчинив статевий злочин щодо неповнолітнього : автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2009. 20 с.

3. Кримінологія : підручник / [В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.] ; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2014. 440с.

4. Лукаш А.С. Зґвалтування: кримінологічна характеристика, детермінація та їх попередження : автореф. дис. … канд. юрид. Наук : 12.00.08. Харків, 2007. 20 с.

Вовкотруб Юлія Юріївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук
Симоненко Н. О.

ВПЛИВ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ НА КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Емоції людили є невід'ємним елементом будь-якої її психічної діяльності. В сукупності з іншими складовими психічного стану вони впливають на формування поведінки. Зважаючи на всю складність людської поведінки, в кримінальному праві з'ясування місця емоцій при формуванні кримінального обвинувачення має особливе значення.

Вчені, від Платона і Цицерона до Д. Юма і Н. Таганцева, завжди приділяли достатню увагу людським емоціям та їх вливу. В широкому розумінні, емоції – це реакції людини на вплив внутрішніх та зовнішніх подразників, які мають яскраво виражене суб'єктивне забарвлення і охоплюють усі види чуттєвості і переживань. Н. Таганцев зокрема виділив три ступеня вираження емоцій: емоції спокійного стану, афекти осудності і афекти неосудності. Спокійний стан відносять до поняття осудності, основними ознаками якої є інтелектуальна і вольова. Афекти осудності (напр. фрустрація) є негативними емоційними станами, в яких прийнято звертати увагу на причини його виникнення. Це можуть бути відповідні дії потерпілого, непереборна сила. До афекту неосудності належить найтяжча форма негативних емоційних станів – паталогічний афект. Цей стан визначено як тимчасовий розлад психічної діяльності, який відповідно до ч. 2 ст. 19 КК України є медичним критерієм неосудності. Неосудність виключає визнання особи суб'єктом кримінального правопорушення, а тому й діяння не може бути визнане протиправним за відсутності складу кримінального правопорушення.

Емоції формують емоційні стани, різні за своєю тривалістю та проявах, складовими яких є настрій, афект, стрес, стан фрустрації, пристрасті. В кримінальному праві емоційний стан – це особливий юридично значущий психологічний стан особи, який, впливаючи на її волю та свідомість, взаємодіє з ознаками складу кримінального правопорушення і в такий спосіб визначає особливості кримінально-правової оцінки діяння, передбаченого відповідною статтею КК України, впливає на вирішення питань, пов'язаних з індивідуалізацією покарання.

А.А. Піонтковський, наголошував, що емоційна сторона кримінального правопорушення дозволяє більш глибоко зрозуміти мотиви вчиненого діяння, спрямованість умислу або причини недбалості і, таким чином, більш глибоко з'ясувати характер вини особи в цьому кримінальному правопорушенні.

Емоції є обов'язковими складовими психологічного змісту вини, тому повинні бути встановлені у всіх випадках вчинення кримінальних правопорушень. Їх ігнорування веде до помилкового встановлення ступеня вини, а значить, не дозволяє індивідуалізувати відповідальність та покарання. Однак, не всі емоції мають кримінально-правове значення: в суб'єктивну сторону входять лише ті, які супроводжують процес підготовки та вчинення кримінального правопорушення, що впливають на характер суспільної небезпечності цього діяння.

Емоційний стан відносять до суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, адже емоції можуть сказати про мотиви та мету його вчинення, і має враховуватися судом при призначенні покарання, звільненні від кримінальної відповідальності та покарання, тобто виступає в ролі опосередкованої ознаки суб'єктивної сторони. Але закон звертає увагу не на всі емоційні стани особи, а лише ті з них, що утворюють категорію під назвою «стан сильного душевного хвилювання». При цьому, КК України не містить вказівок на ті емоційні стани, що належать до цієї структури. Зокрема «стан сильного душевного хвилювання» використано в таких статтях як ч. 4 ст. 36, ч. 3 ст. 39, п. 7 ч. 1 ст. 66, ст. 116, ст. 123. Проблема визначення цього терміну в тому, що у психології він не застосовується, а його невизначеність в інших галузях науки впливає на неоднозначне розуміння цього терміну в кримінальному праві.

Хоча, якщо звернутися до постанови Пленуму Верховного Суду колишнього СРСР у справі К. від 29 вересня 1988 р., отримаємо наступне визначення: «Раптово виникле сильне душевне хвилювання являє собою винятково сильний, такий, що швидко виникає й бурхливо протікає, короткочасний емоційний стан, який може бути охарактеризований як "вибух" емоцій у відповідь на насильство, тяжку образу. Такому стану притаманні дезорганізація інтелектуальної та вольової сфер винного у формі звуження свідомості, яке не виключає осудності, але, в той же час, ускладнює адекватне сприйняття дійсності та вибір кращого в ситуації, яка склалася, варіанта поведінки». Із цього випливає, що такий емоційний стан не дає можливості усвідомлювати суспільно небезпечний характер свого діяння, призводить до несприйняття особою його наслідків, тому не виключаючи осудності, цей стан істотно впливає на зміст вини. Поряд із цим, відповідно до

статей 116, 123 КК, законодавець не виключає наявність умислу особи, яка перебуває в такому стані.

Стан сильного душевного хвилювання характеризується раптовістю виникнення, тобто відсутністю або незначністю проміжку часу між неправомірними діяннями потерпілого та спровокованим ним кримінальним правопорушенням. Тобто цей стан є несподіванкою як для правопорушника, так і для потерпілого, свідків та інших осіб. Так, спричинити цей стан може будь-яка подія, важлива для особи, що буде супроводжуватися надзвичайно сильним емоційним сплеском, що затьмарює свідомість. Зокрема у п. 23 постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику в правах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 7 лютого 2003 року зазначено, що суб'єктивна сторона вбивства або заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, відповідальність за які передбачено ст. 116 і 123 КК України, характеризується не лише умислом, а й таким емоційним станом винуватого, який значною мірою знижував його здатність усвідомлювати свої дії або керувати ними.

До характеристик стану сильного душевного хвилювання належать: сильне нервове збудження, надзвичайне хвилювання; короткочасність такого стану; незначний розрив між діянням, що спричинило цей стан, самим виникненням стану та вчинення кримінального правопорушення в цьому стані; наявність мотиву помсти тому, хто цей стан спричинив; обмежена здатність контролювати свою поведінку, не виключаючи здатності усвідомлювати її та керувати нею; цей стан є ознакою суб'єктивної сторони складу окремих кримінальних правопорушень і має кримінально-правове значення (ураховується під час кваліфікації кримінального правопорушення, призначення покарання та застосування інших заходів кримінально-правового впливу). Але, кримінально-правове значення матимуть лише ті діяння, які спричинені протиправною чи аморальною поведінкою потерпілої особи.

Для встановлення такого стану, що матиме кримінально-правове значення, необхідно врахувати: чи була особа на момент здійснення кримінального правопорушення в особливому емоційному стані; чи його вчинено під його впливом, і якщо так, то в чому це виявилося; чи передувала цьому протиправна чи аморальна поведінка потерпілої особи; чи саме цими обставинами був зумовлений такий стан.

Отже, враховуючи викладене вище, можна дійти висновку, що сильне душевне хвилювання – це емоційно-психологічний стан особи, спричинений протиправною чи аморальною поведінкою потерпілої особи, за якого частково втрачається можливість усвідомлювати свої дії та/або керувати ними, що може впливати на кваліфікацію

кримінального правопорушення, призначення покарання та застосування інших заходів кримінально-правового впливу.

У процесі кваліфікації кримінальних правопорушень, учинених у стані сильного душевного хвилювання, часто виникає проблема встановлення порядку виникання такого стану: чи були його причиною об'єктивні обставини, чи було самостійне «накручування».

Адже в разі, коли суб'єкт налаштований на насильницьке вирішення проблеми, будь-які об'єктивні обставини не вплинуть на вид кримінального правопорушення, а тому агресія може бути реалізована в насильницьких кримінальних правопорушень і в будь-якій обстановці. В цьому прослідковується складність у встановлені факту наявності в особи сильного душевного хвилювання, що залежить від емоційно-психологічних характеристик особи правопорушника.

У ч. 4 ст. 36 КК України передбачено, що «особа не підлягає кримінальній відповідальності, якщо через сильне душевне хвилювання, викликане суспільно небезпечним посяганням, вона не могла оцінити відповідність заподіяної нею шкоди небезпечності посягання чи обстановці захисту». У цьому випадку для правильної кваліфікації діяння потрібно визначити суб'єктивне сприйняття ситуації особою. Неправильне сприйняття посягання може відбуватися саме під впливом емоцій.

У ч. 3 ст. 39 КК України зазначено, що «особа не підлягає кримінальній відповідальності за перевищення меж крайньої необхідності, якщо внаслідок сильного душевного хвилювання, спричиненого небезпекою, що загрожувала, вона не могла оцінити відповідність заподіяної шкоди цій небезпеці». Знаходження особи в такому стані є умовою, яка підтверджує відсутність факту перевищення меж необхідної оборони та крайньої необхідності, виключаючи кримінальну протиправність діяння.

У висновку варто згадати, що емоції та емоційні стани є актуальними питаннями науки кримінального права і практики. І хоч емоційні стани впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення, виступають як обставина, що пом'якшує покарання, або взагалі виключає відповідальність, встановлення факту їх місця в конкретному кримінальному правопорушенні є складним, з огляду на суб'єктивні ознаки кожної людини. Враховуючи зміст емоційних станів, що становлять сильне душевне хвилювання, варто перш за все враховувати, що ціннісна система суб'єкта суперечить будь-якій протиправній чи аморальній поведінці потерпілої особи. Отже, для підтвердження факту наявності у правопорушника під час вчинення кримінального правопорушення обставин, що пом'якшують покарання,

необхідно враховувати механізм його утворення. Але визначити на перспективу можливість і обов'язок правопорушника вирішити довготривалу конфліктну психотравмувальну ситуацію правомірним способом не є можливим.

Список використаних джерел

1. Кримінальний Кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Київ : Паливода А.В., 2021. 333 с.

2. Шеховцова Л. І. Емоційний стан особи, яка вчинила злочин, за кримінальним законодавством України : дис. канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2007. 250 с.

3. Філатова Н. Кримінально-правове значення емоцій та емоційних станів. *Юридичний вісник України.* 2008. № 33. URL: https://www.zako№-i-№ormativ.i№fo/i№dex.php/compo№e№t/lica/?href=0&view=text&base=1&id=427722&me№u=563780.

4. Навроцький В. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 712 с.

5. Скрипченко О., Долинська Л., Огороднійчук. Загальна психологія : підручник Київ : Либідь, 2005. 464 с.

Ворона Юлія Сергіївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник: доцент кафедри
криміналістики та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент ***Павлова Н. В.***

МОЖЛИВІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У разі запровадження військового стану на окремо взятій території країни, завдання по забезпеченню режиму на даній території лягають на виконавчі органи державної влади цього суб'єкта. При цьому органи суб'єктів виконують перелічені вище повноваження, але лише у межах своєї території. Додатково органи суб'єктів повинні сприяти органам виконавчої влади та органам військового управління у застосуванні заходів, передбачених для забезпечення режиму воєнного стану, а також видавати в межах своєї компетенції правові акти,

обов'язкові для виконання органами місцевого самоврядування, організаціями та їх посадовими особами та громадянами.

Окремої уваги в період дії воєнного стану заслуговують на повноваження та порядок провадження діяльності судових органів влади, оскільки можливість звернення до суду, що забезпечується принципом гарантованості судового захисту прав та свобод, є найважливішою гарантією дотримання основ правового статусу особистості в умовах даного режиму [1].

Відповідно до ст. 47 Конституції, ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в тому суді та тим суддею, до підсудності яких воно віднесено законом [2].

При цьому судочинство у всіх судах має здійснюватися відповідно до Конституції та інших законодавчих актів. Додатково зазначимо, що діяльність органів прокуратури та органів досудового розслідування, де введено військовий стан, здійснюється відповідно до Конституції і законів, тобто, насправді, залишається простою [3].

Більшість часу воєнний стан перебуває у стані статики чи неявної динаміки. При цьому, оскільки в сучасній Україні воєнний стан жодного разу не вводилося, саме статичний стан воєнного стану більшою мірою дозволяє осмислити цей адміністративно-правовий режим.

Реалізація законодавчої вимоги, згідно з якою зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження (ч. 1 ст. 7 КПК), зобов'язує законодавця забезпечити їх дотримання, незважаючи на об'єктивні складнощі, зумовлені специфікою особливих форм досудового розслідування.

Воєнний, надзвичайний стан, проведення АТО характеризуються повною або частковою втратою контролю над територіями, що, у свою чергу, ставить під загрозу реалізацію засади доступу до правосуддя. У зв'язку з цим, позитивним кроком є законодавче закріплення норм-гарантій дії вказаного принципу, до яких, зокрема, слід віднести:

а) забезпечення обліку кримінальних правопорушень при настанні надзвичайних і невідворотних обставин (непереборної сили) на території проведення АТО шляхом передачі відомостей про заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення до військової прокуратури регіону, підпорядкованої їй прокуратури гарнізону або іншої військової прокуратури (на правах місцевої), які організовують внесення відомостей до ЄРДР з дотриманням порядку та строків, визначених ст. 214 КПК;

б) обов'язковість реєстрації кримінальних правопорушень, незалежно від місця вчинення останніх (підконтрольності території);

в) встановлення спеціальних нормативних підстав для зміни територіальної підсудності [3].

Таким чином, по-перше, буде реально забезпечено реалізацію одного з найважливіших принципів організації управління досудовим розслідуванням - слідчі підрозділи повинні мати безпосередньо у своєму розпорядженні сили та кошти відповідно покладеним на них завданням; по-друге, буде усунено суперечність, що склалася між вузькою спеціалізацією експертів-криміналістів МВС та необхідністю використання спеціалістом-криміналістом комплексу знань та умінь при огляді місця події, а також при провадженні інших слідчих (розшукових) дій; по-третє, буде розмежовано та конкретизовано сфера діяльності експертів та спеціалістів криміналістів, підвищиться відповідальність тих і інших за її якісне виконання.

Список використаних джерел

1. Криміналістичне документознавство : практ. посіб. / В. В. Бірюков, В. В. Коваленко, Т. П. Бірюкова, К. М. Ковальов ; за заг. ред. В. В. Бірюкова. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2007. 332 с.

2. Воробей О. В., Мельников І. М., Волошин О. Г. Техніко-криміналістичне дослідження документів : навч.-метод. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2008. 304 с.

3. Експертизи у судовій практиці : наук. практ. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 400 с.

Гавриленко Анастасія Віталіївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: викладачка кафедри ОДР факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ
Гранкіна В. І.

МАРОДЕРСТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

24 лютого − день коли почались агресивна війна, спрямована Російською Федерацією проти нашої держави. З цього дня все частіше трапляються випадки затримання мирних громадян, що вчиняють кримінальні правопорушення проти власності, при чому суспільство вважає їх «мародерами», а їх суспільно-небезпечні дії – «мародерством». Чи є крадіжка вчинена в умовах воєнного стану та

мародерство тотожними поняттями ? Чи це окремі склади кримінальних правопорушень? Відповідь на це питання будемо намагатись дати у нашому дослідженні.

Загалом Женевською конвенцією про захист цивільного населення під час війни від 1949 року передбачено ряд положень (спільні для сторін конфлікту як на вільних так і на окупованих територіях) якими визначено, що пограбування забороняються (ст. 33). Додатковим протоколом до неї від 8 червня 1977 року забороняється пограбування загиблих, а також їх праху та могил (ст. 34 Протоколу I) [1]. Однак як нами зазначалось вище, випадки кримінальних правопорушень проти власності є непоодинокими тому потребують реагування відповідно Кримінального кодексу України. Війна в Україні значно загострила суспільне неприйняття намірів отримати вигоду від горя інших, що по суті є природнім. Багато хто закликає карати мародерів «за законами воєнного часу», однак ми є прибічниками кримінально-правового способу урегулювання. Так нормою статті 432 Кримінального кодексу України передбачено відповідальність за викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених (мародерство). Відповідно змін внесених Законом № 2117-IX від 03 березня 2022 року посилено відповідальність за мародерство − мародерство як військовий злочин наразі карається позбавленням волі на строк від трьох до десяти років [2]. При цьому викрадення військовослужбовцями чи цивільними особами речей за межами поля бою утворює склад корисливого кримінального правопорушення проти власності. Вчинення таких кримінальних правопорушень з використанням умов воєнного або надзвичайного стану за загальним правилом є обставиною, що обтяжує покарання (п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України). Проте, покарання, що може бути призначено в таких випадках обмежене і згідно з вимогами статті 65 Кримінального кодексу України не може перевищувати верхню межу санкції відповідної статті Особливої частини Кодексу.

В контексті нашого дослідження вважаємо за доцільне розмежувати дефініції «мародерство» та «воєнний трофей» від будь-якого корисливого кримінального правопорушення під час війни. Поняття мародерства не є виключно моральною категорією, і його загальноприйняте в суспільстві тлумачення як будь-якого корисливого кримінального правопорушення під час війни − не є коректним. Це поняття визначено у національному праві, а також регламентовано нормами Міжнародного гуманітарного права.

За національним законодавством мародерством вважається викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених. Предметом мародерства може бути виключно приватне

майно вбитих чи поранених, незалежно від того до якої армії вони належать, викрадені під час бою або безпосередньо після нього [3, с. 1345]. При цьому суб'єкт даного кримінального правопорушення є спеціальним. Оскільки мародерство є воєнним злочином, то вчинити його можуть лише особи, що беруть участь у воєнних діях. Якщо ж майном заволодіває цивільна особа, вона має нести відповідальність за вчинення іншого кримінального правопорушення – крадіжки, грабежу, наруги над тілом померлого, тощо.. Хоча цивільні особи і не можуть нести відповідальність за мародерство, проте законом передбачено, що вчинення кримінального правопорушення в період воєнного стану є обтяжуючою обставиною.

На превеликий жаль, військові дії агресора в багатьох випадках спрямовані на мирне населення, об'єкти цивільної інфраструктури, що породжує страх за своє життя та здоров'я, змушує людей полишати свої домівки та майно. Нерідко такі обставини використовуються зловмисниками з метою фактично безперешкодного заволодіння цим майном шляхом проникнення до квартир, житлових будинків, офісів чи закладів торгівлі. Мають місце й випадки відкритого заволодіння чужим майном, у тому числі із застосуванням насильства. Суспільна небезпечність таких дій істотно підвищується в умовах воєнного або надзвичайного стану. Отже, виходячи з тлумачення норми, маємо вказати на відсутність казуїстики з питань проникнення до залишених квартир і викрадення речей, чи заволодіння покинутим авто. Делікти не будуть вважатись мародерством, об'єктивна сторона вказуватиме на вчинення інших злочинних дій.

Поняття «військовий трофей» визначено нормами міжнародного права, які визнані в Україні. Відповідно трофеєм є захоплене у супротивника озброєння, військова техніка, обмундирування, медикаменти, які можуть використовуватися стороною, що їх захопила (при цьому майно є власністю держави, а не конкретного військовослужбовця) В окремих країнах, щоправда, дозволено отримання «військових сувенірів», але такими «сувенірами» є, як правило, нецінне військове майно, здобуте в результаті бою, наприклад ніж чи прапор, і порядок його отримання суворо регламентований. Отже, захоплення засобів та знарядь для ведення війни не буде вважатись мародерством [4].

Можемо дійти висновків, що концептуальна різниця між «мародерством» та «воєнним трофеєм» полягає в тому, що мародерство є викраденням майна на полі бою, а воєнний трофей - завойованою під час бою технікою, зброєю та ін. Крім того, кримінальні правопорушення проти власності в умовах воєнного стану не є мародерством, та потребують кваліфікації відповідно інших норм кримінального права.

Список використаних джерел

1. Пояснювальна записка до проєкту ЗУ «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство». URL: https://itd.rada.gov.ua/billI№fo/Bills/pubFile/1243626.
2. Мародерам загрожує до 15 років тюрми. URL: https://www.ukri№form.ua/rubric-society/3419088-v-ukrai№i-posilili-krimi№al№u-vidpovidal№ist-za-maroderstvo.html.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / заред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переобл. та доповн. Київ : Дакор, 2019. 1384 с.
4. Де закінчується збір трофеїв та починається мародерство? URL:https://zib.com.ua/ua/151141.html.

Гавриленко Олександр Євгенович,
слухач магістратури ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОВЕДЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На початку повномасштабного військового вторгнення на територію України усі органи досудового розслідування зіткнулись з проблемою щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій та опинилися перед викликом: забезпечити виконання завдань кримінального провадження у складних умовах військового стану, якими, відповідно до ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (надалі − КПК України) є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Незважаючи на те, що військові дії на території нашої держави тривають з 2014 року, кримінальне процесуальне законодавство виявилося неготовим до здійснення ефективного кримінального провадження в умовах військового стану, що в свою чергу потребувало оперативного внесення змін для належного функціонування всієї системи кримінальної юстиції з дотриманням загальних засад кримінального провадження. Тому законодавцем було розробленно та прийнято Закон

України № 2201-IX від 14.04.2022 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах військового стану», який набрав чинності з 01.05.2022. Концептуальною нормою вказаного Закону є те, що зміст та форма кримінального провадження в умовах військового стану повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у частині першій статті 7 КПК України, з урахуванням особливостей здійснення кримінального провадження, визначених розділом IX КПК України.

Відповідно, нині початок проведення досудового розслідування згідно з новою редакцією, а саме п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України передбачається, що під час військового стану та у разі відсутності технічної можливості доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань слідчим, дізнавачем чи прокурором виноситься відповідна постанова. Вона має містити відомості, визначені ч. 5 ст. 214 КПК України, тобто ті, які зазвичай, вносяться до ЄРДР. До прийняття такої постанови може бути проведений огляд місця події, після якого постанова складається негайно. Як бачимо, ця норма корелюється з положеннями ч. 1, 3 ст. 214 КПК України. Відомості до ЄРДР мають бути внесені за першої можливості. Далі відповідно щодо фіксації результатів фіксації досудового розслідування, саме результати проведення слідчих (розшукових) дій мають бути зафіксовані за допомогою процесуальних документів або технічних засобів. Виключенням є неможливість фіксування за допомогою технічних засобів з технічних причин. У разі відсутності можливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних дій фіксація здійснюється доступними технічними засобами. У такому випадку протокол складається не пізніше 72 годин з моменту їх завершення.

Також відбулись зміни щодо обшуку чи огляду житла, а саме за п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України, обшук чи огляд житла можуть проводитися без залучення понятих у разі потенційної небезпеки для їхнього життя чи здоров'я. Проте в такому випадку має проводитися безперервний відеозапис за допомогою доступних технічних засобів. Також тепер допускається проведення слічих (розшуових) дій у нічний час (з 22 години до 6 години) в порядку, передбаченому ст. 615 КПК України.

Відповідно щодо здійснення процесуальних дій згідно за п. 5 ч. 1 ст. 615 КПК України, у разі відсутності технічної можливості вчинити певні процесуальні дії у строки, передбачені КПК України, вони мають бути вчинені невідкладно за першої можливості, але не пізніше, ніж через 15 днів після припинення чи скасування військового стану. Це

стосується таких процесуальних дій, як розгляд клопотань під час досудового розслідування (ст. 220); ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення (ст.221); подання та розгляд скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора, її повернення або відмова у відкритті провадження (ст. 304 та 306); оскарження недотримання розумних строків (ст. 308); проголошення судового рішення (ст. 376); подання апеляційної скарги (ст. 395); подання касаційної скарги (ст. 426); використання показань, отриманих під час допиту.

Згідно з ч. 11 ст. 615 КПК, показання, які були отримані в ході допиту потерпілого, свідка чи підозрюваного, можуть бути використані як доказ у суді. Проте лише за умови фіксації його ходу та результатів доступними засобами відеофіксації, тобто може бути достатньо навіть мобільного телефону. При цьому під час допиту підозрюваного обов'язково має бути присутній захисник. Як можна побачити, законодавець трохи відійшов від принципу безпосередності дослідження доказів, закріпленого в ст. 23 КПК, та зважаючи на умови військового стану, таке положення можна назвати «золотою серединою» в контексті дотримання основних засад кримінального провадження.

Відбулись також зміни щодо затримання особи та строку її тримання під вартою без ухвали слідчого судді. Затримання особи в порядку ст. 208 КПК України (особу яку застали під час вчинення або замаху на злочин, особа щойно вчинила злочин, є пряма небезпека втечі особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення), під час військового стану дозволяється проводити таке затримання у разі виникнення підстав, що вказують на потенційну втечу підозрюваної особи. У такому випадку затримання відбувається уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді чи постанови керівника органу прокуратури. При цьому строк тримання такої особи збільшено до 260 годин з моменту затримання. Не пізніше цього строку підозрювана особа має бути доставлена до суду або керівника органу прокуратури для вирішення питання про обрання для неї запобіжного заходу або звільнена. Тепер строк затримання складає трохи менше 11 діб, що досить багато як для запобіжного заходу. Виникає питання доцільності такого строку, яке наразі залишається відкритим.

Зміни щодо сторони захисту під час військового стану, а саме щодо захисника. Якщо неможлива безпосередня участь захисника при проведенні окремої процесуальної дії в порядку ст. 53 КПК слідчий або дізнавач має забезпечити її проведення шляхом дистанційної участі захисника засобами аудіо-, відеозв'язку.

Відтепер під час військового стану уразі неможливості подальшого проведення, закінчення досудового розслідування та звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру чи про звільнення від кримінальної відповідальності, строк досудового розслідування зупиняється на підставі вмотивованої постанови прокурора з викладенням таких обставин. При цьому строки поновлюються у випадку, якщо такі обставини припинили існувати. Крім того, до винесення відповідної постанови прокурор має вирішити питання продовження строку тримання особи під вартою.

Можна зробити висновки, що запроваджені зміни, безумовно, впливатимуть на хід кримінального провадження, особливо досудового розслідування, в умовах військового стану. Беззаперечним є те, що внесені зміни розширяють повноваження сторони обвинувачення та зачіпають процесуальні гарантії прав особи в кримінальному провадженні.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

2. Воєнні трансформації КПК України. URL: https://yur-gazeta.com/publicatio№s/practice/krimi№al№e-pravo-ta-proces/voe№№i-tra№sformaciyi-kpk-ukrayi№i.html.

3. Закон щодо вдосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. URL: https://jurliga.ligazako№.№et/№ews/211059_zako№-shchodo-vdosko№ale№№ya-poryadku-zdys№e№№ya-krim№al№ogo-provadzhe№№ya-v-umovakh-vo№№ogo-sta№u-os№ov№-polozhe№№ya.

Гезет Ірина Сергіївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук
Симоненко Н. О.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Інститут примусових заходів медичного характеру знаходиться на перетині юридичної, соціологічної та медичної галузей знань. Саме багатогранність, зумовлює складність його застосування. Примусові заходи медичного характеру захищають суспільство від правопорушень,

що вчинені особами, які страждають психічними розладами. Але їхня суть, полягає не тільки у цьому, а й у забезпеченні безпеки останніх. Вчинені психічно хворими особами правопорушення, характеризується особливостями формування мотивів, що обумовлює несподіваний, непередбачуваний характер їхньої поведінки. Також дана категорія осіб, в більшості, нездатна вчитися на своїх помилках, тобто вони не користуються минулим досвідом для запобігання вчинення нових суспільно небезпечних діянь [6].

Необхідність контролю за поведінкою даної категорії людей, з боку держави, є очевидною та набуває особливої актуальності. На даний час, підвищений рівень кримінальної протиправності; безробіття та побутова невлаштованість; конфліктні ситуації, що охопили суспільство а ж ніяк, не поліпшують їхнє становище. На підставі тенденції щодо зростання кількості психічно хворих, які вчиняють суспільно небезпечні дії, питання застосування примусових заходів медичного характеру, має подальшу перспективу в наукових, прикладних дослідженнях [4].

Відповідно до ст. 92 КК України примусовими заходами медичного характеру є надання амбулаторної психіатричної допомоги, поміщенням особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу, в спеціальний лікувальний заклад з метою її обов'язкового лікування, а також запобігання вчиненню нею суспільно небезпечних діянь [8].

На думку О. Панчак, в даній нормі, законодавець не вказує ані на родову приналежність цього поняття, ані на усі його істотні видові ознаки, що дозволяли б відмежовувати це поняття від інших видових. Враховуючи значення застосування ПЗМХ, вони є самостійним кримінально-правовим наслідком, а тому передбачення у чинному КК України можливості застосування їх поряд із іншими кримінально-правовими наслідками, є порушенням прав особи та принципів кримінального права [5].

Питання примусових заходів медичного характеру є спірним і у кримінальному праві інших країн. У деяких, їх виділяють альтернативним покаранням. Ця особливість зустрічається до прикладу у Швейцарії. Під час призначення судом таких заходів дотримується принцип відповідності, призначення рівноцінного примусового заходу відповідно до злочину, вчиненого хворою особою. В Італії примусові заходи медичного характеру є частиною «заходів безпеки» [3].

Цілі застосування примусових заходів медичного характеру закріплено у ст. 92 КК України: 1) застосування примусових заходів медичного характеру є обов'язковим незалежно від волі особи, до якої

їх застосовано; 2) запобігання вчиненню суспільно небезпечних діянь з боку осіб, які страждають на психічні розлади, що становлять небезпеку як для самого хворого, так і для інших осіб. Відповідно до змісту даної статті, можна виділити медичні та правові цілі застосування. Мета медичного характеру є альтернативною, вона передбачає вилікування або поліпшення психічного стану психічно хворих осіб. Правові цілі, ставлять за мету, попередження вчинення нових суспільно небезпечних діянь. Видами ПЗМХ, відповідно до ст. 94 КК України, є: амбулаторна психіатрична допомога в примусовому порядку; госпіталізація в психіатричні заклади із звичайним, посиленим і суворим наглядом. Амбулаторна психіатрична допомога в примусовому порядку передбачає обов'язковий диспансерний нагляд, який встановлюється незалежно від згоди пацієнта або його близьких. Особливістю призначення даного заходу судом, полягає у переконанні того, що підсудна особа не потребує спеціальних умов для лікування (постійного догляду та утримання в стаціонарних умовах, не представляє небезпеку для себе і оточуючих) [4, 8].

Для застосування примусових заходів медичного характеру обов'язковими є підстави, без яких їхня реалізація буде неможливою. Доктрина кримінального права виділяє наявність трьох елементів: 1) вчинене суспільно небезпечного діяння, передбачене КК; 2) психічне захворювання, яке виключає усвідомлення суспільної небезпеки своїх діянь або керування ними; 3) фактична небезпечність даної особи для себе і суспільства. Коло осіб, до яких можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру, закріплено ст. 93 КК України. До них належать: особи, які вчинили суспільно небезпечні діяння, передбачені Особливою частиною КК України, в стані неосудності; особи, які вчинили злочин у стані обмеженої осудності та притягуються до кримінальної відповідальності; особи, які вчинили злочин у стані осудності, але захворіли психічним розладом до постанови судового вироку або під час відбування покарання, що унеможливлює призначення або виконання покарання [2; 7].

Щодо обмеженої осудності, то існує дискусія у наукових колах. Зважаючи на те, що чіткого визначення критеріїв обмеженої осудності досі немає, то на практиці цю правову категорію уникають. Як доказ, можна взяти мінімальну кількість вироків, у Єдиному державному реєстрі судових рішень, в яких посилаються на цю норму. Серед інших країн теж усе досить неоднозначно, так, наприклад, цей інститут узагалі не визнають у Аргентині, Болгарії, Голландії, Іспанії, Китаї, Молдові, Норвегії, Румунії та США [7; 3] .

Зважаючи на взаємозв'язок кримінального права та кримінального процесу, вважаю за доречне, згадати і про суттєву підготовку для проведення таких експертиз, які вимагає значної кількості відповідних документів. В свою чергу, Європейський суд з прав людини стоїть на сторожі дотримання прав і свобод людини, особливо уважно розглядаючи справи такої категорії кримінальних проваджень та конкретизуючи умови утримування під вартою осіб або їх затримання як душевнохворих [4].

Підсумовуючи все вище написане, можна сказати, що інститут примусових заходів медичного характеру, є формою кримінальної відповідальності щодо неосудних осіб. Також його можна назвати особливим заходом безпеки, який застосовує держава для підтримки належного рівня безпеки. Запровадження інституту кримінальних проступків, створює нові питання щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Також слід погодитися, що потреба розробки правил застосування даних заходів, себе не вичерпала (особливо в моментах коли їх слід застосовувати з іншими кримінально-правовими наслідками). А положення чинних КК і КПК України мають деякі недоліки, відсутності або неточності окремих понять, які приносять не зручності та визнаються більшістю юристами-практиками.

Список використаних джерел

1. Павлова Т. О. Примусові заходи медичного характеру як інший захід кримінально-правового характеру. *Правова держава.* 2017. № 25. С. 172−917. URL:http://webcache.googleusercо№te№t.com/search?q=cache:Qyvd83№crbAJ:pd.o№u.edu.ua/article/view/233215/232008+&cd=10&hl=ru&ct=cl№k&gl=ua.

2. Пукавський Ю. А., Кушпіт В. П. Особливості застосування примусових заходів медичного характеру. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2019. № 1. С. 161−163. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2019/44.pdf.

3. Клименко О.В. Розвиток інституту Примусових заходів медичного характеру в законодавстві країн Європи. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.* 2020. № 3. Т. 31 (70). С. 171−175. (Серія «Юридичні науки»). URL: http://www.juris.ver№adskyjour №als.i№.ua/jour№als/2020/3_2020/32.pdf.

4. Туренко Д. В. Застосування примусових заходів медичного характеру в кримінальному процесі. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2019. № 4 (3). С. 68−72. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2019/4/part_3/18.pdf.

5. Панчак О.Г. Примусові заходи медичного характеру та інші кримінально-правові наслідки: окремі проблеми застосування. *Часопис Київського університету права.* 2015. № 2. С. 305−309. URL:

http://webcache.googleusercо№te№t.com/search?q=cache:eKq-CI042jkJ:№buv.gov.ua/j-pdf/Chkup_2015_2_74.pdf+&cd= 8&hl=ru&ct=cl№k&gl=ua.

6. Берш А.Я. примусові заходи медичного характеру: правова природа та види : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2019. 28 с. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2019/44.pdf.

7. Лосич С. В., Рутвян К. О. Складнощі застосування примусових заходів медичного характеру до обмежено осудних осіб. *Forum Prava.* 2019. № 55 (2). С. 45–51. URL: https://forumprava.pp.ua/files/045-051-2019-2-FP-Losych,Rutvia№_7.pdf.

8. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25−26. Ст. 131.

Гемба Катерина Миколаївна,
курсант ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
Корольчук В. В.

ПРОБЛЕМАТИКА ЗҐВАЛТУВАННЯ ЧОЛОВІКІВ

На сьогодення багато науковців, журналістів, активістів говорять про проблеми «феномену» згвалтування чоловіків, про їх серйозність, але все таки вони залишаються мало поміченими.

Як для мене це незвичайні побутові проблеми чи сімейні сварки, а можна сказати глобальні і масштабні проблеми, про які потрібно говорити.

Історично згвалтування вважалося злочином виключно щодо жінок. Це переконання все ще на жаль, існує у нашому суспільстві. У більшості випадків чоловіки, які являються жертвами згвалтування намагаються приховати та заперечувати це, але коли вони врешті-решт наважуються на розповідь переважно більшість з них дуже невизначено говорять про свої трамви, коли звертаються до медичних чи психологічних служб чи установ. Типовим прикладом може слугувати випадок у Китаї. Коли пекінський охоронець був засуджений у першому у Китаї судовому переслідуванні за регуальне гвалтування над чоловіком. Пізно вночі 9 травня 2011 року потерпілий все таки

наважився та викликав поліцію, яка наступного дня затримала зловмисника. Справа розглядалася у закритому засіданні, для збереження кондефіційної інформації потерпілого. У вересні того року охоронця визнали винним у нанесенні тяжких тілесних ушкоджень та засудили до одного року в'язниці та забов'язали виплатити моральну компенсанцію. У законодавстві Китаю та в низьких інших країн згвалтування визначається примушення саме жінки до статевих зносин проти її волі, тому ця не підлягала кваліфікації, а якби закон включав засудження про згвалтування чоловіків, то це гарантувало засудженому прийнамі б 3 роки в'язниці.

Але, як кажуть «вік живи − вік учись», і все більших змін і популярності набуває новий відтінок значення поняття згвалтування, яке включає в себе примусове анальне або оральне проникнення, а попереднє визначення орієнтувалося на вагінальне проникнення. Це нове визначення заохочує чоловіків - жертв звертатися за допомогою, яку вони потребують. Наприклад для США поштовхом для змін даного визначення слугувало статистика таких держаних установ як Міністерство Юстиції США. На основі цього було проведено дослідження, яке показало, що 1 з 71 людини був згвалтований або намагався бути зґвалтованим. Дослідження включало оральне та анальне проникнення у своє визначення, але не чоловіків у в'язниці та чоловіків, змушених до проникнення.

Станом на 11 січня 2019 року стає відомо, що Верховна Рада України внесла зміни до Кримінального Кодексу України (далі ККУ), де сучасна редакція статті 152 ККУ легалізує в Україні згвалтування чоловіків. Концептуальні зміни в законодавстві полягають у тому, що раніше жертвам потрібно було доводити суду, що вони чинили активний фізичний опір насильнику, тепер такої потреби немає, і це на крок наблизило Україну до рекомендацій Ради Європи та Європейського суду з прав людини. Відповідаючи на запитання, винесене в заголовок цієї статті, для українського законодавства це однозначний поступ уперед. А проте закон розроблено не досконало, потрібні його редакції, зокрема щоб усунути дискримінаційні моменти щодо чоловіків та прописати на законодавчому рівні «супутні обставини». Це дозволить надалі уникнути колізій у судовій практиці.

Згвалтування чоловіків на чоловіків було дуже сильним клеймований. За словами психолога Сари Кром, повідомляється про менше ніж 1 з 10 згвалтування чоловіків і чоловіків. Як група, жертви зґвалтування чоловіків повідомляють про відсутність послуг та підтримки, а правові системи часто погано підготовлені для боротьби з цим видом злочинів.

Суспільні відносини видозмінюються, а з ними міняється і формується право – це цілком закономірно й логічно. Тепер згвалтування тлумачиться ширше, і культура згоди охоплює філософію рівности й поваги до статевої автономії кожної людини.

Усі види сексуального й сексуалізованого насильства – прояви гендерного насильства, тобто такого, яке в абсолютній більшості випадків чинять представники однієї гендерної групи проти іншої гендерної групи. Таке насильство в глобальному сенсі не є проблемою взаємин між конкретними особами, воно є механізмом встановлення влади між цілими гендерними групами – всіма чоловіками і всіма жінками.

Список використаних джерел

1. Кримінальний Кодекс України : Закон України від 01.12.2001 № 2198-IX. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Каніфоль Ганна (29 квітня 2014 р.). «Коли чоловіків зґвалтують». Шифер. Отримано 12 лютого, 2015. Енциклопедія site:uk.wikisko.ru.

3. Новини Rediff. 5 січня 2011 р. Людина зґвалтує людину в Китаї; уникає засудження.

4. «Зґвалтування чоловіків (все ще) не є злочином у Китаї». Переклад законодавства Китаю. Енциклопедія site:uk.wikisko.ru.

5. «Проти його волі: реальність зґвалтування чоловіків». С№№.com. 10.10.2013. Отримано 2014-01-11. Енциклопедія site:uk.wikisko.ru.

6. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text.

Герус Тетяна Сергіївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: доцент кафедри
кримінального процесу Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук ***Римарчук О. В.***

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ДЕТЕКТИВІВ В УКРАЇНІ

В умовах надмірного навантаження слідчих, відсутності в них практичних навичок організації та безпосереднього проведення одночасно гласних і негласних слідчих (розшукових) дій органи

досудового розслідування не спроможні виконувати в повному обсязі покладені на них завдання. Тому не завжди відбувається належне оперативне реагування на вчинені кримінальні правопорушення та не забезпечується повною мірою реалізація завдань кримінального провадження [5, с. 12].

З цією метою правоохоронні органи в Україні зазнають певних перетворень з метою їх удосконалення. Одним із напрямів реформування стало впровадження інституту детективів в Національній поліції Україні, що дозволить поєднати діяльність та можливості слідчого та оперативного працівника для виявлення та розслідування кримінальних правопорушень. Так, наприклад, відповідно до наказу Голови НПУ від 29 грудня 2017 р. № 1342 у штатний розпис ГУНП в областях внесено зміни, а 19 січня 2018 р. створено відділи розслідування особливо тяжких злочинів, тобто службу детективів, які поєднують у своїй роботі слідчі й оперативні функції, у вигляді формування підрозділів зі слідчих та оперативних працівників. Також було створено додаткове управління в Головному слідчому управлінні Національної поліції. Зокрема, в СУ ГУНП в Харківській області створено відділ, у штатному розписі якого 30 працівників. При цьому згідно з вимогами керівництва НПУ відділ було укомплектовано на дві третини колишніми працівниками оперативних служб (19 посад), а на одну третину (11 посад) – працівниками із досвідом слідчої роботи [2, с. 150].

На зазначені підрозділи було покладено здійснення розслідувань за фактами скоєння найбільш складних, резонансних, тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень, а також таких, що набули широкого суспільного резонансу. Також, у відділах було закріплено певних працівників за розслідуванням кримінальних правопорушень у сфері загальнокримінальної спрямованості, службової та господарської діяльності, незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та їх аналогів, кібер злочинності та торгівлі людьми. Керівниками слідчих управлінь та цих відділів акцентовано увагу на дотримання та установлення спеціалізації слідчих в розслідуванні кримінальних правопорушень окремих категорій [3, с. 69−70].

На думку Чернєя В. В., з метою запровадження єдиного процесуального статусу для службових осіб, уповноважених здійснювати досудове розслідування в системі Національної поліції (незалежно від назви – «детективи», «слідчі» чи будь-якої іншої), необхідно внести відповідні зміни до КПК України, законів України «Про Національну поліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», а також низки відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів. На рівні центрального органу управління Національною поліцією та

територіальних органів доцільно створити відповідні департаменти, управління та відділи шляхом об'єднання (злиття) підрозділів слідства та кримінальної поліції [5, с. 13−14].

Консультативна місія Європейського Союзу вже підготувала проекти щодо внесення змін до певних нормативно-правових актів, а саме рекомендує змінити визначення «органи досудового розслідування» в КПК України таким чином:

1) Пункт 1 частини 1 статті 38 КПК України, термін «слідчі підрозділи» замінити на «уповноважені підрозділи»:

Запропоновані зміни дозволять покращити гнучкість керівництва поліції в частині уповноваження відповідних підрозділів кримінальної поліції на розслідування злочинів. Крім того, поліція може надати слідчі повноваження іншим підрозділам, крім кримінальної поліції, наприклад, дільничним, патрульним поліцейським, щоб покращити уніфікацію функцій у складі поліції та оптимізувати роботу поліції.

2) У статті 41 КПК України, термін «оперативні підрозділи» замінити терміном «оперативно-технічні підрозділи». Співробітники оперативно-технічних підрозділів не організовують оперативно-розшукову діяльність, а лише виконують завдання за дорученням слідчих. У майбутньому такі завдання мають виконуватися за дорученням «детективів» [4].

Даниленко С. К. вважає, що штучне і тривале стримування легалізації детективної діяльності завдає непоправної шкоди не тільки вже існуючим суб'єктам приватної детективної діяльності та охочим займатися таким видом підприємництва, а й інтересам громадян, які потребують подібних послуг, а також державним інтересам та іміджу України на міжнародній арені. Тому в Україні назріла необхідність якнайшвидшого прийняття Закону «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» [1, с. 86].

Заворіна О. П. та Фомін О. В. вважають, що правоохоронна діяльність може виконуватися виключно державними структурами, а впровадження і функціонування приватних детективів покладе край монополії держави у цьому напрямі. Однак є і позитивні моменти: по-перше, декілька тисяч приватних детективних агентств та приватні детективи повинні будуть вийти з тіні й почати сплачувати податки, повідомляти у поліцію про кримінальні правопорушення, які готуються або були вчинені, надавати оперативну інформацію тощо. Тому запровадження інституту приватних детективів дасть змогу більш ефективно використовувати цей величезний ресурс у протидії кримінальним правопорушенням [2, с. 151].

Отже, важливим є питання впровадження інституту детективів в системі правоохоронних органів України. Це дозволить зменшити навантаження на слідчих під час розслідування кримінальних правопорушень та надасть «уповноваженим підрозділам» більше процесуальних повноважень. Детективна діяльність в Україні є новим видом професійної діяльності. На жаль, що правове регулювання детективної діяльності як державних службовців (тобто детективів правоохоронних органів), так і приватних детективів у нашій державі відсутнє, хоча в багатьох країнах світу приватна детективна діяльність є легалізованою і приносить користь суспільству. Проте Україна розвивається у зазначеному напрямі, тому існують перспективи для створення такого підрозділу, як детективи.

Список використаних джерел

1. Даниленко С. К. Поняття, зміст детективних послуг та перспективи їх розвитку в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 3. С. 84 – 86.

2. Заворіна О. П., Фомін О. В. Діяльність підрозділів детективів у Національній поліції України: сучасний стан і перспективи. *Право і безпека – Право и безопасность – Lawa№dSafety*. 2021. № 2 (81). URL: http://dspace.u№ivd.edu.ua/xmlui/bitstream/ha№dle/123456789/10907/Diial№ist%20pidrozdiliv_Zavori№a_Fomi№_2021.pdf?seque№ce=1&isAllowed=y.

3. Міщанинець О. М. Впровадження інституту детективів у Національній поліції України: сучасний стан і перспективи. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (ДДУВС, 08.11.2019). URL: http://er.dduvs.i№.ua/ha№dle/123456789/3840.

4. Пропозиції КМЄС щодо внесення змін до Кримінального процесуального кодексу. URL: http://komzako№pr.rada.gov.ua/uploads/docume№ts/31985.pdf.

5. Чернєй В. В. Перспективи подальшого реформування органів досудового розслідування в системі органів Національної поліції України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 3 (100). URL: http://elar.№aiau.kiev.ua/bitstream/123456789/241/1/1.pdf.

Гойденко Ілона Валеріївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук
Симоненко Н. О.

ЕМОЦІЙНИЙ СТАН ЯК ОЗНАКА СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ПІД ЧАС КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

У ч. 1 ст. 2 Кримінального кодексу України (далі – КК) зазначено, що «Підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого цим Кодексом» [1]. Елементами складу кримінального правопорушення є об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона. До основних ознак суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення традиційно відносять вину, мотив і мету, однак на сьогодні все ще дискусійним залишається питання про те, чи належить до ознак суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення емоційний стан правопорушника. Зазначена тема є досить актуальною, оскільки у теорії кримінального права емоційний стан – це особливий юридично значущий психологічний стан особи, який, впливаючи на її волю та свідомість, взаємодіє з ознаками складу кримінального правопорушення (насамперед з його суб'єктивною стороною) і в такий спосіб визначає особливості кримінально-правової оцінки діяння, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК, а також впливає на вирішення питань, пов'язаних з індивідуалізацією покарання.

Дана проблематика знайшла своє відображення у наукових робіт багатьох науковців, зокрема А.О. Пінаєва, А.А. Піонтковського, О.І. Рарога, Б.С. Утєвського, П.С. Дагеля, Г.А. Крігера, Ф.Г. Гілязєва, Ю.А. Красикова, В.К. Матвійчука, Є.В. Ворошиліна, І.Г. Філановського, Т.Г. Шавгулідзе, М.Й. Коржанського, С.А. Тарарухіна та інших.

Закон надає кримінально-правове значення не будь-якому емоційному стану, а лише стану сильного душевного хвилювання (стану афекту), спричиненого неправомірними або аморальними діями потерпілого. Афект – короткочасний емоційний стан, який виникає у відповідь на раптову зміну важливих для людини життєвих обставин, супроводжується змінами у функціонуванні внутрішніх органів і різко

вираженими руховими проявами. Це різновид емоційних порушень, що розвиваються в критичних умовах при нездатності знайти адекватний вихід із небезпечних, найчастіше раптово сформованих ситуацій. Він нав'язує організму «аварійний» спосіб розв'язування ситуації (заціпеніння, втеча, агресія). Для стану афекту властиве звуження свідомості, вся увага людини поглинена обставинами, що його викликали [2, с. 33].

Судова психіатрія чітко класифікує поняття «фізіологічний афект» і «патологічний афект». Аналіз фізіологічного афекту проводить В. Б. Сидоров. Він дослідив, що фізіологічний афект – це такий емоційний стан індивіда, при якому він є осудним, однак його свідомість істотно обмежена. При цьому відбувається короткочасний хворобливий розлад психічної діяльності непсихотичного рівня, що виникає раптово під впливом зовнішніх факторів та виявляється емоціями гніву або страху, звуженням свідомості, руховим збудженням та діями, спрямованими на знищення подразника.

Згідно із ч. 1 ст. 19 КК «Осудною визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними». Оскільки при фізіологічному афекту людина визнається осудною, то є всі підстави для того, аби притягнути її до кримінальної відповідальності в разі вчинення кримінально протиправного діяння.

Емоційний стан сильного душевного хвилювання (фізіологічного афекту) в окремих передбачених законодавцем випадках виступає як кваліфікуюча ознака, що допомагає відмежувати кримінальні правопорушення, вчинені у такому стані, від суміжних умисних кримінальних правопорушень. Наявність стану сильного душевного хвилювання є підставою для пом'якшення покарання відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 66 КК. Для того, щоб з'ясувати, чи вчинено діяння в стані сильного душевного хвилювання, суди мають призначати психолого-психіатричну експертизу. Так, при наявності медичного висновку щодо факту вчинення умисного вбивства в стані фізіологічного афекту, до правопорушника буде застосована санкція згідно із ст. 116 КК, а саме обмеження волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк. При відсутності такого висновку, кримінальне правопорушення буде кваліфікованим за ч. 1 ст. 115 КК, де покаранням є позбавлення волі на строк від семи до п'ятнадцяти років. Така ситуація пом'якшення покарання у випадку сильного душевного хвилювання відноситься і до умисного тяжкого тілесного ушкодження. На відміну від умисного тяжкого тілесного ушкодження (ч. 1 ст. 121 КК), де за вчинення такого протиправного діяння карою є позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років, умисне тяжке тілесне ушкодження,

заподіяне у стані сильного душевного хвилювання (ст. 123 КК) карається лише громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до двох років. У ч. 4 ст. 36 КК наявність сильного душевного хвилювання при перевищенні меж необхідної оборони та у ч. 3 ст. 39 КК при перевищенні меж крайньої необхідності взагалі виключає кримінальну відповідальність.

Відповідно до ч. 2 ст. 19 КК «Не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого цим Кодексом, перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки. До такої особи за рішенням суду можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру». Оскільки наявність в особи стану патологічного афекту, тобто гострого психотичного розладу, характеризується неусвідомленням своїх вчинків і є підставою для визнання її неосудною, то до неї не передбачається кримінальна відповідальність у випадку вчинення будь-яких кримінальних правопорушень.

Отже, згідно із п. 7 ч. 1 ст. 66 КК стан сильного душевного хвилювання опосередковано виступає обставиною, що пом'якшує покарання. Дана ознака знаходить своє відображення при кваліфікації кримінального правопорушення ст. 116 КК та ст. 123 КК. А ч. 4 ст. 36 КК та ч. 3 ст. 39 КК при наявності факту вчинення протиправного діяння в стані фізіологічного афекту виключає кримінальну відповідальність. Емоційний стан патологічного афекту є підставою декриміналізації кримінального правопорушення, оскільки є різновидом хворобливого стану, котрий відноситься до медичного критерію неосудності (ч. 2 ст. 19 КК). Це виключає один з елементів складу кримінального правопорушення (суб'єкта), а тому взагалі виключає наявність складу кримінального правопорушення, через що особа не підлягає кримінальній відповідальності у випадку вчинення будь-якого суспільно небезпечного діяння.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25−26. Ст. 131.

2. Психологический словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. 2-е изд., испр. и доп. М. : Политиздат, 494 с.

3. Савка І. М. Феномен фізіологічного афекту в психологічних теоріях та юриспруденції. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2020. № 1. С. 176−191.

4. Вереша Р. В. Сильне душевне хвилювання: поняття та кримінально-правове значення. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2017. № 1 (13). С. 182−193.

5. Короленко О. М. Емоційний стан як ознака суб'єктивної сторони складу злочину. *Держава і право.* № 50. С. 605−609.

Голюк Людмила Сергіївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук
Симоненко Н. О.

ВІДМЕЖУВАННЯ КРАЙНЬОЇ НЕОБХІДНОСТІ ВІД НЕОБХІДНОЇ ТА УЯВНОЇ ОБОРОНИ

Поняття крайньої необхідності у кримінальному праві та її правові наслідки визначені у ст. 39 КК. З цієї норми випливають умови правомірності крайньої необхідності – сукупність ознак, за наявності яких діяння визнається таким, що вчинено за обставин, що виключають протиправність діяння.

Відмежування протиправної поведінки від непротиправної – фундаментальна проблема кримінально-правового регулювання, вирішення якої можливе за умови встановлення заборони на вчинення тих чи інших суспільно небезпечних діянь, а також виключення протиправності за вчинене за певних обставин діяння, яке за інших рівних умов повинно бути караним. Адже завдяки таким встановленням мають вирішуватися проблеми кримінальної політики в цілому.

Крайня необхідність має ряд спільних ознак з необхідною обороною, але вони мають і ряд відмінностей:

1. джерелом небезпеки при необхідній обороні є лише суспільно небезпечне посягання, що вчинюється фізичною особою, а джерелом небезпеки за крайньої необхідності можуть бути будь-які фактори;

2. шкода при необхідній обороні може бути заподіяна лише особі, яка вчинила суспільно небезпечне посягання, а в стані крайньої необхідності шкода заподіюється, як правило, третім особам, тобто не

особі, яка здійснила посягання, і не власним інтересам особи, котра заподіяла шкоду в стані крайньої необхідності;

3. при виникненні стану необхідної оборони заподіяння шкоди не є обов'язковим, посягання може бути припинено шляхом звертання за допомогою до органів влади чи інших осіб, або особа може ухилитися від посягання (втекти),за крайньої необхідності заподіяння шкоди є обов'язковим і вимушеним, а наслідком відмови від заподіяння меншої чи рівної за розміром шкоди іншим інтересам, які охороняються правом, буде реальне заподіяння шкоди інтересам, що охороняються законом, від дії джерела небезпеки;

4. шкода, заподіяна в стані необхідної оборони, може перевищувати шкоду, яка могла бути заподіяна суспільно небезпечним посяганням, за умови, що межі необхідної оборони не були перевищені; за крайньої необхідності заподіяна шкода завжди має не бути більшою відверненої шкоди.

Необхідна оборона характеризується наступними ознаками:

1. Суспільна небезпечність посягання полягає в тому, що ці дії повинні бути кримінально протиправними, тобто кваліфікуватись за відповідною статтею Особливої частини КК України. Захист допускається також і щодо необережних або навіть невинних дій особи, якщо такими діями створюється реальна загроза заподіяння шкоди інтересам, що охороняються.

2. Наявність посягання полягає в тому, що воно існує об'єктивно у відповідній системі часово-просторових координат, тобто воно вже розпочалося, але не закінчилося і на момент вчинення оборони існує об'єктивно, або існує реальна загроза такого посягання.

Для того, щоб розкрити сутність крайньої необхідності та виправданого ризику, потрібно проаналізувати їх ознаки

Діяння пов'язане з ризиком, безпосередньо стикається з крайньою необхідністю і має спільні риси, які є характерними для цієї обставини .

Перш за все, певні дії, хоча і підпадають під ознаки кримінально-караних, суспільно небезпечних діянь, насправді такими не є. При крайній необхідності суб'єкт спричиняє меншу шкоду, щоб запобігти більш небезпечній шкоді. При діянні, пов'язаному з ризиком (у випадку нанесення шкоди), особа також намагається відвернути шкідливе для суспільства явище.

Крім того, при виправданому ризику, як і при крайній необхідності, дії спрямовані на реалізацію досягнень, які недоступні іншими засобами. І в тому, і в іншому випадку дії носять вимушений характер. З цього погляду ризик є проявом визначеної (крайньої) необхідності. Тим не менше, між крайньою необхідністю та виправданим ризиком існують важливі відмінності, які визначають їх якісну самостійність .

Підставою діяння, пов'язаного з ризиком, виступає наявність об'єктивної ситуації ризику, яка свідчить про необхідність досягнення значної суспільно корисної мети.

Слід зазначити, що небезпека, яка загрожує правоохоронюваним інтересам − це, як правило, швидко мінливі у часі та обмежені в просторі факти об'єктивної дійсності, що вимагають рішучих і негайних відповідних дій. Таким чином, підстава для вчинення ризикованого діяння існує протягом певного проміжку часу, яким і визначається можливість використання особою свого суб'єктивного права на виправданий ризик. Причому при відсутності підстави немає і права на вчинення діяння, пов'язаного з ризиком. Факт існування підстави в часі і просторі свідчить про її наявність

У стані крайньої необхідності шкода заподіюється правоохоронюваним інтересам держави, суспільства або особи. Не визнаються об'єктом заподіяння шкоди власні права та інтереси особи, які викликали небезпеку. Таким об'єктом є інтереси інших осіб або, як їх ще називають, «третіх осіб» − підприємств, установ, організацій або окремих громадян, що не викликали небезпеки і, звичайно, не пов'язані зі створенням цієї небезпеки .

Позиція щодо визнання крайньої необхідності родовою обставиною, яка виключає протиправність діяння стосовно інших, у тому числі до фізичного та психічного примусу, висловлюється й іншими вченими. У свою чергу, на підставі такої позиції обґрунтовується два різних висновки. Перший полягає у недоцільності існування окремого поняття у зв'язку із тим, що таке окреме охоплюється загальним. Другий висновок є протилежним та полягає у тому, що норма про фізичний і психічний примус є спеціальною нормою щодо загальної норми, тобто конкретизує її до певного випадку, що є цілком допустимим та необхідним у правовому регулюванні суспільних відносин .

Таким чином можна вважати, що вказані доводи є цілком обґрунтованими та допомагають виокремити ознаки, які характеризують примус як самостійну та унікальну обставину, що виключає протиправність діяння. Таким чином, крайня необхідність відмежовується від інших обставин, що виключають протиправність діяння за рядом спільних ознак та відмінностей

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 № 2341-III: №3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

2. Якімець Т. І. Крайня необхідність за кримінальним правом України : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2008. 14 с.

3. Мисан І. В. Проблема розмежування виправданго риску і крайньої необхідно

Дзюба Максим Віталійович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
Національної академії ДПСУ імені
Б. Хмельницького
Науковий керівник: викладач кафедри теорії
права та кримінально-процесуальної
діяльності факультету правоохоронної
діяльності Національної академії ДПСУ
імені Б. Хмельницького, кандидат
юридичних наук ***Семенишина-Фіголь Б. М.***

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ДОБРОЧЕСНОСТІ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Поняття доброчесності є досить складною категорією. Адже, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття доброчесність розглядається як властивість за значенням доброчесний, висока моральна чистота, чесність. Доброчесний – який живе чесно, дотримується всіх правил моралі. Який є проявом чесності, моралі [1, с. 308]. На законодавчому рівні такий термін вживається у законах України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні» [2], «Про запобігання корупції» [3], «Про державну службу» [4].

Зокрема, одним із принципів, відповідно до якого здійснюється державна служба, є принцип доброчесності, суть якого полягає у спрямованості дій державного службовця від превалювання приватного інтересу під час здійснення наданих йому повноважень [4].

Правилами етичної поведінки державних службовців визначено основні ознаки доброчесності, це:

1) Спрямованість дій на захист публічних інтересів, забезпечення пріоритету загального блага громадян над особистими, приватними або корпоративними інтересами;

2) Неприпустимість використання державного майна в особистих цілях;

3) Недопущення наявності конфлікту між публічними й особистими інтересами;

4) Нерозголошення та невикористання інформації, що стала відома у зв'язку з виконанням державним службовцем своїх обов'язків, у тому числі після припинення служби, крім випадків, установлених законом;

5) Недопущення надання будь – яких переваг і виявлення прихильності до окремих фізичних та юридичних осіб, політичних партій, громадських і релігійних організацій [5].

Таким чином, доброчесність – базовий принцип здійснення державної служби та основа етичної поведінки державних службовців з метою забезпечення публічної, професійної, політично неупередженої, ефективної, орієнтованої на громадян державної служби, яка функціонує в інтересах держави і суспільства. Сьогодні в умовах тотальної корупції в Україні, доброчесність є головним інструментом запобігання конфлікту інтересів. Поняття корупції розглядається як використання посадовою особою свого службового становища з метою особистого збагачення.

Я вважаю, що не менш суттєвим є виникнення конфлікту інтересів, тобто наявності реальних або таких, що видаються реальними, суперечностей між приватними інтересами особи та її службовими повноваженнями, які можуть вплинути на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, а також на вчинення чи невчинення дій під час виконання наданих їй службових повноважень [6].

Важливе значення для забезпечення доброчесної державної служби відіграють і європейські стандарти в галузі люстрації, які переважно походять із трьох джерел: Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і судової практики Європейського суду з прав людини; судової практики національних конституційних судів; Резолюцій Парламентської Асамблеї Ради Європи, а саме: Резолюцій 1996 про заходи щодо подолання наслідків минулих комуністичних тоталітарних систем та Резолюцій 2006 про необхідність міжнародного засудження злочинів тоталітарних комуністичних режимів [7].

Отже, з метою подальшого впровадження європейських стандартів доброчесності в Україні, відповідно до Модельного кодексу поведінки державних службовців, необхідно розробити новий Кодекс доброчесної поведінки публічних службовців з урахуванням нової редакції Закону України «Про державну службу» та нових змін до законодавства про запобігання корупції.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2009. С. 1383.

2. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014−2017 роки : Закон України від 14.10.2014 № 1699-VII. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1699-18.

3. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII.

4. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII.

5. Про затвердження Правил етичної поведінки державних службовців : постанова Кабінету Міністрів України від 11.02.2016 № 6.

6. Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917−1991 років : Закон України від 09.04.2015 № 316-VII.

7. Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія). Проект Консультативного висновку щодо Закону «Про визначення критерію для обмеження повноважень несення державної служби, доступу до документів та оприлюднення інформації про колабораціонізм із органами державної безпеки» (Закону «Про люстрацію») Колишньої Югославської Республіки Македонія : Висновок № 694/2012. Страсбург. 30.11.2012.

Дич Вікторія Георгіївна,
слухач магістратури ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ

ДІЯ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан вніс свої корективи не тільки в життя звичайних громадян, але й в роботу правоохоронних органів. У національного судочинства з'явились нові виклики: як організувати забезпечення основоположних конституційних прав громадян; як забезпечити безпеку судочинства від злочинних посягань; як спростити процедури кримінального процесу в умовах, що склались, так, аби не порушувати основні права громадян? Тому ми вважаємо за потрібне привести приклади, які, на нашу думку, значно впливають на виконання завдань кримінального законодавства та завдань правоохоронних органів.

Однак, кримінальне судочинство почало свою трансформацію ще з 2014 року, а саме Кримінальний процесуальний кодекс України було доповнено розділом IX-1. Згідно з Законом від 12.08.2014 № 1631-VII «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції», він називався «Особливий режим досудового розслідування воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції» і складався з однієї ст. 615 КПК України, якою було передбачено, що в місцевостях, де діє воєнний чи надзвичайний стан або антитерористична операція, повноваження слідчого судді, визначені КПК України, а також щодо обрання запобіжного заходу на строк до 30 днів передаються прокурору. Проте

це стосувалося кримінальних проваджень лише щодо виключного переліку злочинів.

Згодом від початку повномасштабного вторгнення РФ назва цього розділу неодноразово змінювалась як і його зміст. Зокрема, за Законом України від 15.03.2022 № 2125-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав» його назва стала звучати так: «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації та/або інших держав проти України», а текст було доповнено ст. 616 КПК України.

Підсумувавши зміни на даний час можна вважати, що разом з прийняттям Закону України від 14.04.2022 № 2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану», яким була закріплена остаточна назва розділу «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану», було завершено формування основних необхідних змін до кримінального законодавства. До прикладу, суттєвих змін зазнала ст. 615 та додано нову ст. 615-1 КПК.

Основними та достатньо важливими ми вважаємо зміни, що відбулись в п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України, що передбачають ситуації під час воєнного стану та у разі відсутності технічної можливості доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань слідчим, дізнавачем чи прокурором виноситься відповідна постанова. Вона має містити відомості, визначені ч. 5 ст. 214 КПК України, тобто ті, які зазвичай вносяться до ЄРДР. До прийняття такої постанови може бути проведений огляд місця події, після якого постанова складається негайно. Однак, норми передбачені ч. 1, 3 ст. 214 КПК України, повинні виконуватись, але з врахуванням обставин, тобто внесення відомостей до ЄРДР повинно бути здійснене за першої можливості.

Також, суттєво спрощує виконання завдань кримінального судочинства норма, яка передбачає, що у разі об'єктивної відсутності можливості виконання слідчим суддею своїх повноважень та обрання запобіжного заходу строком до 30 днів такі повноваження мають виконуватися відповідним керівником органу прокуратури за клопотанням слідчого чи прокурора. При цьому за ч. 2 ст. 615 КПК строк дії ухвали слідчого судді чи постанови керівника органу

прокуратури може бути продовжений до місяця керівником відповідного органу прокуратури за клопотанням слідчого чи прокурора. До того ж, строк може продовжуватися неодноразово у межах строку досудового розслідування.

При проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без залучення понятих. У такому разі хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису.

Також стаття передбачає, що у разі якщо «відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень, передбачених статтями 140, 163, 164, 170, 173, 186, 187, 189, 190, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245−248, 250 та 294 цього Кодексу» (слідчі дії та заходи забезпечення кримінального провадження, для виконання яких необхідна ухвала слідчого судді), «а також повноважень щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб», якщо затримка в обранні запобіжного заходу може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі особи, яка підозрюється у вчиненні такого злочину, − такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури з урахуванням вимог статті 37 цього Кодексу за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором.

До того ж, замін зазнали Перехідні положення в п. 20-7. Під час дії надзвичайного або воєнного стану на території України тимчасовий доступ до речей і документів, визначених у пунктах 2, 5, 7, 8 частини першої статті 162 цього Кодексу, здійснюється на підставі постанови прокурора, погодженої з керівником прокуратури.

Враховуючи обставини, що склались у зв'язку зі збройною агресією РФ, збереження нормальної роботи органів судочинства є однією з головних задач держави задля підтримки конституційного строю та збереження внутрішньої безпеки.

Ми вважаємо, що внесені зміни є позитивними та цілком доцільними в умовах нестандартних викликів в сфері національної безпеки і оборони.

Дубовик Катерина Віталіївна,
слухач магістратури ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ДЕЗЕРТИРСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах військового стану особливу небезпечність становлять кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення). Це пов'язано із тим, що в такий період вони несуть особливу суспільну небезпечність і негативно позначаються на організації суспільного життя та воєнну безпеку.

Відповідно до статті 408 Кримінального кодексу України, дезертирство, тобто самовільне залишення військової частини або місця служби з метою ухилитися від військової служби, а також нез'явлення з тією самою метою на службу у разі призначення, переведення, з відрядження, відпустки або з лікувального закладу караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років. Частина 2 статті 408 цього Кодексу закріплює, що дезертирство із зброєю або за попередньою змовою групою осіб карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років. Згідно з частиною 4 статті 408 цього Кодексу, діяння, передбачене частинами першою або другою цієї статті, вчинене в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років [1].

Отже, як видно із аналізу вказаних норм, вчинення дезертирства у мовах воєнного стану є особливо небезпечним, що підтверджує і підвищена міра покарання, яке застосовується до правопорушників в такому разі. При цьому варто зауважити, що з 2015 року Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини» стаття 408 Кримінального кодексу України була викладена в новій редакції, а максимальна межа кримінальної відповідальності за вчинення дезертирства в умовах воєнного стану була підвищена з дванадцяти до двадцяти років [2].

Для кращого розуміння суспільної небезпеки вчинення дезертирства в умовах воєнного стану визначимо, що собою являє воєнний стан. Так, відповідно до статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень,

необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [3].

Дезертирство по суті являє собою самовільне залишення військової частини, але не тимчасово, а назавжди, сподіваючись ніколи в частину не повертатися і полишити військову службу без жодного законного дозволу. Під час кваліфікації дезертирства в умовах воєнного стану кількість днів не має значення, має значення умисел винного. Тобто чи хотів військовослужбовець з кінцями ухилитися від служби в армії чи це вчинено тимчасово і військовослужбовець мав намір рано чи пізно повернутися на службу.

Здійснення розслідування щодо кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби здійснюється спеціалізованими прокуратурами у військовій та оборонній сфері. Так, відповідно до пункту 4 Наказу Офісу Генерального прокурора від 22.11.2021 № 370 «Про особливості організації діяльності спеціалізованих прокуратур у військовій та оборонній сфері» [4], спеціалізовані прокуратури у військовій та оборонній сфері (на правах обласних окружних прокуратур) організовують та здійснюють процесуальне керівництво досудовим розслідуванням у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення, досудове розслідування у яких проводиться слідчими та дізнавачами органів досудового розслідування (крім детективів Національного антикорупційного бюро України) проти встановленого порядку несення військової служби (в тому числі й дезертирства).

Варто зауважити, що з початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, випадки дезертирства, на жаль, є відносно поширеним явищем, що викликає необхідність у посиленні заходів щодо виявлення ознак складу цього кримінального правопорушення та притягнення винних осіб до відповідальності.

Так, ще в 2021 році за словами керівника Спеціалізованої прокуратури у військовій та оборонній сфері, у підрозділах ЗСУ та інших військових формуваннях зустрічалися випадки самовільного залишення місця служби, що безпосередньо впливало на їх боєздатність та боєготовність, та, відповідно, здійснювалось розслідування значної кількості кримінальних правопорушень за фактами ухилення військовослужбовців від проходження військової служби [5].

Також зустрічаються випадки неправомірної кваліфікації щодо органів, які входять до складу МВС України. Нині намагаються засуджувати працівників правоохоронних органів, які відповідно до ст. 408 КК України не являються суб'єктами даного кримінального правопорушення.

На мою думку, виходячи із ситуації, що склалася в нашій країні, спостерігаючи як працівники правоохоронних органів втікають від виконання своїх службових обов'язків, а також лишають Україну на обстріл країни-агресором – ст. 408 КК України необхідно доповнити, а саме внести зміни щодо того, хто може підпадати під суб'єкт даного кримінального правопорушення та в яких випадках.

Отже, підсумовуючи, можна зазначити, що дезертирство є одним із найбільш суспільно небезпечних воєнних кримінальних правопорушень, що може вчинятися в умовах воєнного стану, а тому встановлення лише кримінальної відповідальності за його вчинення недостатньо. Звісно, сьогодні, в умовах реального воєнного стану в нашій державі, неможливо однозначно говорити про статистику здійснення дезертирства. Проте, важливим є встановлення ефективного механізму виявлення ознак цього кримінального правопорушення, здійснення заходів щодо його розслідування та реального притягнення до кримінальної відповідальності, що має стати першочерговим завданням відповідних правоохоронних органів в умовах повномасштабної війни та запровадженого воєнного стану в Україні.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини : Закон України від 12.02.2015 № 194-VIII. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/194-19#Text.

3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

4. Про особливості організації діяльності спеціалізованих прокуратур у військовій та оборонній сфері : наказ Офісу Генерального прокурора від 22.11.2021 № 370. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/v0370905-21#top.

5. Дезертирство під час агресії РФ: в Офісі генпрокурора розповіли про активізацію розслідувань: стаття від 19.05.2021. URL: https://www.ukri№form.ua/rubric-society/3248762-dezertirstvo-pid-cas-agresii-rf-v-ofisi-ge№prokurora-rozpovili-pro-aktivizaciu-rozsliduva№.html.

Зубкова Анна Дмитрівна,
слухач магістратури ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ВИПРАВДОВУВАННЯ, ВИЗНАННЯ ПРАВОМІРНОЮ, ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ, ГЛОРИФІКАЦІЯ ЇЇ УЧАСНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Починаючи з 17 березня 2014 року, після оприлюднення Указу Президента України від 17.03.2014 № 303/2014 «Про часткову мобілізацію», в нашій державі діяв режим особливого періоду, про що зазначив Верховний Суд України у своєму листі-роз'ясненні від 13.07.2018 № 60-1543/0/2-18, яке надійшло на адресу начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України.

Особливий період регламентується законами України «Про оборону України» і «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», де чітко вказано, що це період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій.

Ситуація на сході держави, яка спочатку йменувалася антитерористичною операцією (АТО), а з 2018 року – операцією об'єднаних сил (ООС) проти російської воєнної агресії, виснажувала країну протягом довгих майже восьми років. І вже у 2022 році ситуація значно погіршилася, оскільки вранці 24 лютого Російська Федерація розпочала широкомасштабне військове вторгнення в Україну. Того ж дня Указом Президента України на території нашої Батьківщини було введено режим воєнного стану.

Відповідно до закону України «Про оборону України» воєнний стан − це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для

відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

Як нам всім відомо, війна – це завжди зло, яке породжує страх, біль та страждання. Проте деякі люди, які схильні до девіантної поведінки, користуються цим правовим становищем у країні задля отримання своєї вигоди та вчиняють протиправні діяння. У зв'язку з тим, що для нашої молодої Батьківщини таке поняття як «війна» не було знайоме до цього часу, законодавство України поступово змінюється й вдосконалюється за рахунок введення нових дефініцій, особливих порядків та правових норм, що виникли в результаті діяльності з боку держави-агресора.

Дані зміни не могли не торкнутися кримінального законодавства, насамперед мова йде про Кримінальний кодекс України. Значну частину статей було доповнено такою кваліфікаційною ознакою як «діяння вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану». Крім того в законі України про кримінальну відповідальність з'явилася низка нових статей, що регулюють суспільні відносини, які виникли в умовах воєнного стану.

Зокрема в розділі 20 «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» була створена стаття 436-2, яка передбачає настання кримінальної відповідальності за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України та глорифікацію її учасників [2].

Об'єктивна сторона вищезазначеного кримінального правопорушення характеризується такими діями, як:

– виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту;

– виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України;

– глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію Російської

Федерації проти України, розпочату у 2014 році, представників збройних формувань Російської Федерації, іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією, а також представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, яку складають її державні органи і структури, функціонально

відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України.

Кваліфікуючими ознаками є:

– виготовлення, поширення матеріалів у яких містяться вищевказані діяння;

– ті самі діяння, вчинені службовою особою, або вчинені повторно, або організованою групою, або з використанням засобів масової інформації.

Враховуючи те, що в даній статті зустрічаються нові поняття, слід детальніше розглянути дефініції «внутрішньо громадянський конфлікт», «глорифікація» й «іррегулярні незаконні збройні формування».

Чіткого визначення внутрішньо громадянського конфлікту законодавство не дає, але це поняття часто ототожнюються з громадянською війною. Відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови громадянська війна – це організована збройна боротьба за державну владу між конфронтуючим класами та соціальними групами всередині країни. Проте слід відмітити, що поняття війна і конфлікт дещо відрізняються. Війна – це організована збройна боротьба між державами, суспільними класами, а конфлікт – це зіткнення протилежних інтересів, думок, поглядів, серйозні розбіжності, гостра суперечка. Тобто конфлікт далеко не завжди несе фізичне насильство та спричиняє тяжкі наслідки, що не можна сказати про війну. Отже, на наш погляд, внутрішньо громадянський конфлікт – це боротьба за владу між громадянами однієї держави [3]. Глорифікація (від англ. glory − слава) – це прославлення або схвалення будь-чого.

У книзі «АБВ. Збройний конфлікт в термінах (Путівник для України)» вказано, що іррегулярні (нерегулярні) сили - це сукупність різноманітних непостійних збройних формувань, які беруть участь у збройному конфлікті. В нормах Міжнародного гуманітарного права іррегулярні сили тотожні добровольчим, тобто таким, що не належать до регулярних збройних сил держави [4, с. 27]. Незаконні збройні формування - утворені всупереч законодавству будь-якої країни воєнізовані угруповання, які переслідують політичні чи інші цілі, використовуючи методи збройного насильства; можуть вести збройну боротьбу з органами державної влади, протистояти урядовим військам, воювати між собою і навіть з мирним населенням. Конституція України забороняє створення будь-яких збройних формувань, не передбачених законом. Стаття 260 Кримінального кодексу України «Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань»

передбачає кримінальну відповідальність за створення незаконних збройних формувань, керівництво ними та участь у них. У примітках до цієї статті міститься роз'яснення, що під воєнізованими «слід розуміти формування, які мають організаційну структуру військового типу, а саме: єдиноначальність, підпорядкованість та дисципліну, і в яких проводиться військова або стройова чи фізична підготовка», під збройними формуваннями «слід розуміти воєнізовані групи, які незаконно мають на озброєнні придатну для використання вогнепальну, вибухову чи іншу зброю». У 2014 р. на сході України, за підтримки Російської Федерації, створені незаконні збройні формування, які захопили адміністративні будівлі в окремих районах Луганської та Донецької областей. Із розвитком конфлікту 16 вересня 2014 р. утворено окупаційні адміністрації Російської Федерації [4, с. 35]. Таким чином, ми вважаємо, що іррегулярні незаконні збройні формування – це непостійні збройні формування, утворені всупереч будь-якій країні, які переслідують політичні чи інші цілі та використовують методи збройного насильства.

Суб'єкт кримінального правопорушення загальний, а в ч. 3 цієї статті спеціальний, тобто службова особа, а суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом.

Варто відмітити, що не слід плутати виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України та глорифікацію її учасників зі статею 111-2, а саме пособництво державі-агресору, яка також є новелою кримінального законодавства України. Дані кримінальні правопорушення різні за своєю об'єктивною стороною. Об'єктивна сторона ст. 111-2 передбачає вчинення умисних дії, спрямованих на допомогу державі-агресору, збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, вчинені громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства, за винятком громадян держави-агресора, з метою завдання шкоди Україні шляхом: реалізації чи підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; добровільного збору, підготовки та/або передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора [2]. Також несхожість цих статей зумовлена суб'єктом кримінального правопорушення. У ст. 111-2 ним можуть бути громадяни України, іноземці, особи без громадянства, крім громадян держави-агресора, а у ст. 436-2 суб'єкт загальний та спеціальний, якщо мова йде про ч. 3 цієї статті.

Отже, можна зробити висновок, що врегулювання суспільних відносин в умовах воєнного стану та внесення змін до законодавства

відіграє важливу роль у формуванні правової держави, оскільки завдяки цьому нам вдасться забезпечити територіальну цілісність, недоторканість і суверенітет України та захистити права, свободи й законні інтереси кожного громадянина нашої держави.

Список використаних джерел

1. Про оборону України : Закон України від 6 груд. 1991 р. № 1933-XII. URL : https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. VII. 1728 с.

4. АБВ. Збройний конфлікт в термінах (Путівник для України) / Дуцик Д., Черниш В., Вороніна В., Рюче Н., Мороз І., Паперняк О., Калупаха І. Київ, 2019, 90 с.

Євсеєнкова Катерина Андріївна,
слухач магістратури ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗБРОЇ ЦИВІЛЬНИМИ ОСОБАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Збройна агресія проти України та українського народу, яка трапилась у лютому 2022 року, зумовила невідкладне впровадження змін до законодавства. Такі кроки вимушено здійснюються з метою підвищення обороноздатності країни, недопущення уникнення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, скоєні в умовах воєнного стану, а також для надання можливості цивільному населенню, що виявило добровільне бажання, захищати свою батьківщину.

Статтею 263 КК України передбачена кримінальна відповідальність за носіння, зберігання, придбання, передача чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу [1]. Наростаюча воєнна агресія, напад на мирне населення змусив державну владу врахувати положення КК України та почати підготовку законопроекту, який би надав цей самий дозвіл.

3 березня 2022 року Верховною Радою України ухвалено Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України», яким встановлено, що у період дії воєнного стану громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, можуть брати участь у відсічі та

стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав, у тому числі отримати вогнепальну зброю і боєприпаси до неї [3]. Відповідно до цього закону було також додано частину до Розділу ІІ прикінцевих та перехідних положень, яка полягає у звільненні від кримінальної відповідальності цивільних осіб за застосування вогнепальної зброї проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України [1]. Варто додати, що існує перелік заборон, вимог до цивільних осіб, які виявили бажання застосовувати зброю під час воєнного стану, а отже і умови для звільнення від кримінальної відповідальності.

Для того, щоб застосування зброї було законним воно повинно здійснюватися цивільними особами під час участі у відсічі та стримуванні збройної агресії проти України у період дії воєнного стану, зокрема здійснення індивідуальної самооборони та самооборони під час виконання завдань, пов'язаних із запровадженням і здійсненням заходів правового режиму воєнного стану [4].

З цим положенням корелюються й принципи застосування вогнепальної зброї, а саме принципи неминучості − застосування вогнепальної зброї в разі, коли це є абсолютно очевидним та необхідним; військової необхідності − застосування вогнепальної зброї в разі, коли в інший спосіб реалізувати право на самооборону та/або виконати поставлені завдання неможливо та пропорційності − застосування вогнепальної зброї у тій мірі, в якій це необхідно для досягнення мети самооборони та/або відсічі, стримування збройної агресії проти України, якщо це не заподіє стороннім особам і цивільним об'єктам надмірної шкоди порівняно з очікуваними конкретними військовими перевагами [4]. При цьому, враховуючи те, що принципи ґрунтуються на загальновизнаних нормах міжнародного гуманітарного права, застосування вогнепальної зброї повинне здійснюватися таким чином, щоб заподіяти мінімальну шкоду в кожній конкретній ситуації.

Також Порядком застосування цивільними особами вогнепальної зброї під час участі у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України у період дії воєнного стану наведений виключний перелік випадків законного використання зброї [4]. Відповідно, якщо застосування зброї здійснюється не з метою та не у випадках, встановленими законом, кримінальна відповідальність настає за відповідною статтею особливої частини КК України.

Важливим моментом також є положення, які встановлюють перелік осіб, яким зброя не надається, а саме: неповнолітні; недієздатні або обмежено дієздатні; підозрювані у вчиненні кримінального правопорушення; особи, що вчинили тяжкий або особливо тяжкий злочин; особи, в яких не погашена або не знята судимість; особи, в яких

менше року тому було конфіскована чи тимчасово вилучена зброя; особи, що керували транспортними засобами або суднами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції; особи, що вчинили домашнє насильство; систематичні правопорушники − особи, що притягувалась два чи більше разів протягом року до адміністративної відповідальності за порушення громадського порядку, порушення пов'язані зі зброєю, боєприпасами, а також наркотичними засобами або психотропними речовинами [2].

Також прямо заборонено видавати зброю особам, які вже отримали зброю за вищезазначеним порядком. Єдине виключення − втрата зброї під час відсічі агресії та подання відповідної заяви.

Наявна й процедура отримання зброї, яка полягає в наданні відповідному органу заяви, а також особистих документів [2]. Такою вимогою законодавець встановлює контроль за видачою зброї, здійснює формування списків задля недопущення у майбутньому вчинення такими особами кримінального правопорушення, за яке вона вже буде нести кримінальну відповідальність.

Варто зазначити, що під час видачі уповноваженим органом вогнепальної зброї цивільна особа попереджається в письмовій формі про кримінальну відповідальність за порушення правил обігу (користування) вогнепальною зброєю [2]. Тобто, наявність змін у законодавстві не звільняє особу від притягнення до відповідальності за статтями 263, 264 КК України.

Підсумовуючи вищезазначене, стає зрозумілим, що надання дозволу цивільним особам на застосування зброї є вимогою часу та крайньою мірою під час воєнного стану. Чисельне порушення військовими Російської Федерації норм міжнародного гуманітарного права, законів та звичаїв війни змушує державну владу України вдаватися до таких змін з метою забезпечення можливості мирному населенню захищатися від збройної агресії самостійно. Наявна процедура видачі зброї та перелік вимог до осіб, які її отримують встановлюють систему приписів, які регулюють обіг і застосування такої зброї.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25−26.

2. Порядок отримання вогнепальної зброї і боєприпасів цивільними особами, які беруть участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав : наказ МВС України від 07.03.2022 № 175. *Офіційний вісник України*. 2022. С. 5.

3. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України : Закон України від 03.03.2022 № 2114-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 31. С. 35.

4. Про затвердження Порядку застосування цивільними особами вогнепальної зброї під час участі у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України у період дії воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 15.04.2022 № 448. *Урядовий кур'єр*. № 88.

Задніченко Єгор Володимирович,
слухач магістратури ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВИПРАВДОВУВАННЯ, ВИЗНАННЯ ПРАВОМІРНОЮ, ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ, ГЛОРИФІКАЦІЯ ЇЇ УЧАСНИКІВ

Набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» від 03 березня 2022 року № 2110-IX. Цим законом було криміналізовано і виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників у будь-якій формі, в тому числі шляхом виготовлення та поширення матеріалів. а цією статтею каратимуть і тих, хто називає війну внутрішнім громадянським конфліктом, глорифікує ((від англ. glory - слава) – прославляння чого небудь, тобто схвалення, звеличення), які здійснювали збройну агресію рф проти України, не вважає злочинцями членів незаконних збройних формувань і тих, хто узурпував владні функції на тимчасово окупованих територіях України.

Відповідну ст. 436-2 було внесено до розділу КК України про воєнні кримінальні правопорушення. Повноваження зі здійснення досудового розслідування вищевказаних кримінальних правопорушень згідно зі змінами до ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) покладені на слідчих органів безпеки. Ці зміни мають на меті протидію засобами кримінально-правового впливу ворожим інформаційним впливам в умовах війни Російської Федерації з Україною. Оскільки виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України у 2014 році, у тому числі, шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України, як «внутрішнього конфлікту», «громадянського конфлікту»,

«громадянської війни», заперечення тимчасової окупації частини території України; прославляння осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України у 2014 році, представників як збройних формувань Російської Федерації, так і іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією, а також представників окупаційної адміністрації Російської Федерації… у тому числі, шляхом їх визначення як «повстанці», «ополченці», «ввічливі військові люди». Також це стосується виявлення та документування діяльності осіб, які, діючи в інтересах країни-агресора та на шкоду обороноздатності й державній безпеці України, допомагають окупантам у зборі інформації про місцезнаходження об'єктів критичної інфраструктури та місць дислокації підрозділів ЗСУ, з метою подальшого їх знищення. Одночасно через аналіз діяльності вказаної категорії осіб встановлюються факти поширення в соцмережах інформації із запереченням збройної агресії рф або її виправдовування.

Якщо звернутися до міжнародного законодавства, то переслідування тих, хто заперечує явні факти агресій, здійснення воєнних злочинів, прагнення знищення цілих народів під час війн – стала світова практика. Закони, які прямо забороняють публічне применшення, схвалення або виправдання злочинів, скоєних нацистами, зокрема Голокосту, ухвалені в Австрії, Бельгії, Німеччині, Литві, Люксембурзі, Молдові, Польщі, Росії, Словенії, Франції, Швейцарії, Канаді, Ізраїлі, Ліхтенштейні, Португалії, Чехії, Словаччині та Угорщині.

Статтею 436 КК «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікаціяїї учасників» передбачено виробництво і поширення матеріалів, у яких виправдовується окупація чи агресія, буде каратися обмеженням волі на строк до 5 років або позбавленням волі на той самий строк, з конфіскацією майна або без такої.

Покарання за будь-що з цього, вчинене службовою особою, або вчинене повторно, або організованою групою, або з використанням засобів масової інформації встановлено у вигляді позбавлення волі на строк від 5 до 8 років з конфіскацією майна або без такої.

Визначення агресії дається в резолюції XXIX сесії Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р. Під агресією слід розуміти застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності чи політичної незалежності іншої держави або будь-яким іншим чином, що несумісний зі Статутом ООН. Свідченням агресії, як правило, є таке застосування збройних сил

державою першою. Встановлення наявності акту агресії входить до повноважень Ради Безпеки ООН.

Актом агресії може визнаватися будь-яке із таких діянь: 1) вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка воєнна окупація, яка є результатом такого вторгнення чи нападу, або будь-яка анексія із застосуванням сили території іншої держави або частини її; 2) бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави; 3) блокада портів або берегів держави збройними силами іншої держави; 4) напад збройними силами держави на сухопутні, морські або повітряні сили чи морські та повітряні флоти іншої держави; 5) застосування збройних сил однієї держави, що перебувають на території іншої держави за угодою з приймаючою державою, на порушення умов, передбачених угодою, або будь-яке продовження їх перебування на такій території після закінчення дії угоди; 6) дії держави, яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження іншої держави, використовувалась цією іншою державою для вчинення акту агресії проти третьої держави; 7) засилання державою або від імені держави озброєних банд, груп і регулярних сил або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави, які мають настільки серйозний характер, що це рівнозначно переліченим вище актам, або її значна участь у них.

Наведений перелік актів агресії, передбачений у резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р., не є вичерпним. Рада Безпеки ООН може визначити, що інші акти є агресією відповідно до положень Статуту ООН. У Законі України «Про оборону України» у редакції від 5 жовтня 2000 р. (ВВРУ. − 2000. − № 49. − Ст. 420) збройна агресія визначена як застосування іншою державою або групою держав збройної сили проти України та наведено перелік актів збройної агресії, який є аналогічним названому.

Агресивна війна і воєнний конфлікт є видами агресії. Агресивна війна характеризується масштабністю дій, поєднанням використання збройних сил з іншими засобами боротьби (зокрема, економічними, дипломатичними, ідеологічними, інформаційними), постановкою та реалізацією певних політичних завдань: захоплення чужої території, поневолення, звернення в рабство чи пограбування іншого народу тощо. Воєнний конфлікт характеризується використанням збройних сил для вирішення певних спірних питань між державами, наприклад, щодо кордону між ними.

Безпосередній об’єкт цього злочину виступає мир між державами і народами. Генеральна Асамблея ООН ще в 1947 р. засудила

пропаганду війни, а в Декларації про право народів на мир від 12 листопада 1984 р. проголосила, що народи нашої планети мають священне право на мир. Збереження цього права і сприяння його здійсненню визнається одним з основних обов'язків кожної держави.

Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників (ст. 436-2 КК) слід відмежовувати від злочину, передбаченого ст. 436 КК (Пропаганда війни) у формі публічних закликів до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту. По-перше, у ст. 436 КК передбачено публічність закликів, тобто заклики до війни чи конфлікту, які ще не розпочалися, а метою закликів є схиляння до війни чи конфлікту, що стосується ст. 436-2 КК передбачає про збройну агресію Російської Федерації проти України, яка триває з 2014 року. Крім того, передбачено в ст. 436-2 КК *виправдовування*, тобто доведення особою своєї правоти, що стосується *визнання правомірною*, тобто доведення, що агресія чи окупація спирається на правові засади, враховуючи міжнародне законодавство.

Суб'єктом злочину може виступати крім загального, також і спеціальний − службова особа (по ч. 3 ст. 436-2 КК). Крім цього, до кримінальної відповідальності за вчинення дій, зазначених у запропонованій статті 436-2 Кримінального кодексу України, доцільно притягувати виключно тих осіб, які мають вплив на суспільну свідомість (наприклад, національних публічних діячів, перелік яких встановлений Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»). Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом, оскільки винний бажає нав'язати певному колу осіб певну думку. При цьому не обов'язково, щоби винний сам вважав агресію РФ правомірною тощо, він може діяти, наприклад, з корисливих мотивів або на виконання завдання.

Передбачено дії у вигляді виготовлення, поширення матеріалів, у яких міститься виправдовування, визнання правомірною збройної агресії РФ проти України у ст. 436-2 КК, а в ст. 436 КК виготовлення матеріалів із закликами до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів.

Також необхідно звернути увагу, що широкомасштабну організаційну діяльність громадянина України із виправдовування і визнання правомірною збройної агресії РФ проти України, керівництва мережею осіб, які здійснюють дії, передбачені ст. 436-2 КК, необхідно кваліфікувати за ст. 111 КК як державну зраду у формі надання допомоги у здійсненні підривної діяльності.

Казьмірук Сергій Дмитрович,
аспірант Київського університету права
НАН України

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ СИСТЕМ ДЕТЕКЦІЇ БРЕХНІ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Україна є невід'ємною частиною Європи та демократичного світу і заслуговує бути в центрі системи міжнародної безпеки. Державі потрібні інноваційні інструменти у сфері виявлення прихованої та недостовірної інформації. Отже, актуальним напрямом подальшого розвитку в безпековій сфері є ефективне та високопрофесійне запровадження інноваційних систем детекції брехні та комп'ютерних поліграфів під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану [1].

Відповідно до Стратегії національної безпеки України і Стратегії воєнної безпеки України серед основних напрямів та завдань реформування й розвитку сектору безпеки і оборони України виділяють напрям активізації військово-технічного співробітництва з міжнародними партнерами з метою залучення передових інноваційних систем і технологій для підвищення ефективності розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану [2; 3].

Вирішення наявних завдань сьогодення зумовлене державною політикою та правовою основою у сфері безпеки і оборони України, яку становлять: Конституція України; Закон України «Про національну безпеку України»; Закон України «Про оборону України», міжнародні договори та інші нормативно-правові акти.

Зазначимо, що вагомий внесок у розроблення актуальних методик і технологій застосування систем детекції брехні та комп'ютерних поліграфів у безпековій сфері зроблено відомими вітчизняними науковцями та провідними фахівцями США та Європи, що зумовлює подальший системний розвиток та запровадження інноваційних технологій згідно з міжнародними стандартами рекомендованими ASTM I№ter№atio№al, відповідно до ресурсів та науково-методичних рекомендацій America№ Polygraph Associatio№ (APA), що професійно адаптовані та актуалізовані автором для українського законодавства, термінології, ментальності й вимог сьогодення.

На часі застосування систем виявлення прихованої та недостовірної інформації та застосування комп'ютерних поліграфів у секторі безпеки і оборони України під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану із використанням кращого

вітчизняного досвіду, міжнародної практики і перспектив створення об'єднання U-24. U№ited for peace. Союз відповідальних держав [4].

Це дозволить змінити існуючі протиріччя між застарілими та новітніми міжнародними технологіями, а також системно перелаштуватися на роботу з інноваційними методиками та інструментарієм, що ефективно використовуються у сфері виявлення прихованої та недостовірної інформації у країнах-членах НАТО [5; 6].

Важливо зазначити, що проведення психофізіологічного дослідження (PDD exami№atio№) із застосуванням комп'ютерного поліграфа (computerized polygraph system) – це високопрофесійна взаємодія поліграфолога (polygraph exami№er) з об'єктом дослідження (a№ exami№ee) згідно з вітчизняним законодавством, відповідно до міжнародних стандартів. При цьому повинні враховуватися, як теоретичні, так і практичні основи системної взаємодії ініціатора дослідження з поліграфологом для отримання ймовірної та орієнтувальної інформації, яку іншим способом отримати не можливо та наявний досвід розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану.

Отже, з метою забезпечення охорони державної безпеки від загроз військового, терористичного, корупційного, інформаційного характеру та попередження, виявлення і припинення протиправної діяльності шляхом застосування систем детекції брехні та спеціального високотехнологічного інструментарію комп'ютерного поліграфа на основі міжнародних стандартів доцільно здійснити системні заходи щодо підвищення ефективності діяльності кадрового менеджменту, розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану, судової і антикорупційної експертиз та навчання поліграфологів.

Зокрема, запровадження інноваційних систем детекції брехні та комп'ютерних поліграфів у секторі безпеки і оборони України дозволить вдосконалити функціональні можливості в об'єктивному й неупередженому розслідуванні кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану та підвищити ефективність виконання завдань за призначенням.

Список використаних джерел

1. Конституція України (Відомості Верховної Ради України), 1996, № 30, ст. 141). URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14 верес. 2020 р. № 392/2020. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text.

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України».

Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» : Указ Президента України від 25 берез. 2021 р. № 121/2021. URL: https://www.preside№t.gov.ua/docume№ts/1212021-37661.

4. Промова Президента України Володимира Зеленського перед Конгресом США. 16 березня 2022 р. URL: https://www.preside№t.gov.ua/№ews/promova-prezide№ta-ukrayi№i-volodimira-zele№skogo-pered-ko№g-73609.

5. ASTM I№ter№atio№al (America№ Society for Testi№g a№d Materials). Access mode: URL: https://www.astm.org.

6. America№ Polygraph Associatio№ (APA). Access mode: URL: https://www.polygraph.org.

Капуста Крістіна Андріївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук
Симоненко Н. О.

ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА

Самогубство є гострою соціальною проблемою у світі. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я щорічно близько 800 000 осіб у світі закінчують життя самогубством. Самогубства є другою провідною причиною смерті серед молодих людей віком 15–29 років. На країни з низьким і середнім рівнем доходу припадає 78 % самогубств в світі. Що ж до способів, то у глобальних масштабах для вчинення самогубства найчастіше використовуються пестициди, повішення і вогнепальну зброю.

Говорячи про причини, в першу чергу, самогубство зазвичай пов'язане із депресією і розладами, викликаними вживанням алкоголю, а також у моменти кризи, коли втрачається здатність долати стресові ситуації в житті, такі як фінансові проблеми, розрив відносин або хронічний біль і хвороба. Крім того, суїцидальна поведінка багато в чому асоціюється з конфліктами, стихійними лихами, насильством, зловживанням або втратами, а також почуттям ізоляції. Показники самогубств також високі серед найбільш уразливих груп, які піддаються дискримінації, наприклад, біженці і мігранти, корінне населення, особи з нетрадиційною сексуальною орієнтацією, а також ув'язнені.

Кожна з наведених підстав є складною проблемою, якою займаються фахівці з психології та психіатрії. Ми пропонуємо звернути увагу на самогубство, вчинене через насильство, що у кримінальному праві визначено як доведення до самогубства.

Доведення до самогубства – діяння, що має високу суспільну небезпеку, оскільки тягне за собою суспільні, психічні та біологічні наслідки. Варто відмітити, що у даному випадку перевагу мають активні дії суб'єкта, оскільки, відповідно до ст. 120 КК України самогубство особи має бути наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, примусу до протиправних дій або систематичного приниження її людської гідності.

Про активність дій свідчить і тлумачення даної норми у Постанові Пленуму ВСУ «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» де зазначено, що доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство настає за умови, що потерпілий вчинив відповідні дії внаслідок жорстокого поводження з ним, шантажу, примушування до вчинення протиправних дій або систематичного приниження його людської гідності винним. Пленум звертає увагу на те, що під жорстоким поводженням слід розуміти безжалісні, грубі діяння, які завдають потерпілому фізичних чи психічних страждань таких як мордування, систематичне заподіяння тілесних ушкоджень чи побоїв, позбавлення їжі, води, одягу, житла тощо. Щодо систематичного приниженням людської гідності, ним є тривале принизливе ставлення до потерпілого у вигляді постійних образ, глумління над ним тощо.

Відповідно до даних Єдиного державного реєстру судових рішень за останні п'ять років в Україні було розглянуто 33 кримінальні провадження за статтею 120 КК України, з них винесено 4 вироки. Варто зазначити, що значна кількість кримінальних проваджень, відкритих правоохоронними органами навіть не доходить до суду. Причинами низького показника розкриття злочинів даного виду переважно є відсутність доказів, складу кримінального првопрушення.

Проблема дедалі поглиблюватиметься, оскільки на сьогодні з'явились і інші, не передбачені кримінальною нормою способи доведення до самогубства, серед яких створення «груп смерті» у соціальних мережах Інтертнет, діяльність яких спрямована на доведення до самогубства осіб віком 12–18 років. За даними департаменту комунікації Національної поліції України, кіберполіція виявила 926 груп «самогубств», з яких уже 600 заблоковано. У зв'язку з діяльністю даних спільнот було відкрито 35 кримінальних проваджень, а також встановлено 4 факти суїциду.

Особливістю даних кримінальних правопрушень є:

1) відсутність реального контакту представника спільноти з потерпілим;

2) переважна неможливість встановити особу правопорушника;

3) відсутність у кримінально-правовій нормі положень, що конкретизують визначення таких дій злочинними, а саме такими, що доводять до самогубства. З цього випливає необхідність розширення кримінально-караних способів доведення до самогубства.

По-перше, це дає можливість уникнути прогалин та колізій у законодавстві, і, по-друге, підвищити рівень безпеки та захищеності громадян у державі.

Таким чином, слід зробити висновок, що самогубство, а особливо доведення до самогубства, потребує уваги як на всесвітньому так і на національному рівні. Проблемою правового регулювання даного питання є відсутність у нормах положень, здатних вирішити актуальні проблеми, що, як наслідок, породжує необхідність внесення відповідних змін до таких норм.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: http://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

2. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 № 2. URL: http://zako№.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03.

3. Кіберполіція виявила 926 груп «самогубств», з яких уже 600 заблоковано. URL: http://www.№pu.gov.ua/uk/publish/article/2157086.

Кваша Крістіна Анатоліївна,
слухач магістратури ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ

ЗАСТОСУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Право, як таке, є багатогранною категорією, яка має як свої як суб'єктивні, так і об'єктивні ознаки. Основоположні принципи, приміром такі, як законність та верховенства права є базовими не лише у нормотворчій діяльності, а й інших сферах суспільного життя як національного, так і міжнародного рівня. Традиційно їх прийнято розглядати у сукупності з принципами ООН, та тими функціями, які виконує міжнародне співтовариство. При цьому, слід додати, що права та свободи людини і громадянина не є сталою категорією та трансформуються відповідно до динамічності суспільних відносин, набуваючи нових видів та форм своєї сутності.

Говорячи у цілому про права громадян ми розширюємо сферу вибору особою тієї чи іншої моделі поведінки. Оскільки громадянин тієї чи іншої держави додатково до тих основоположних прав, які він має як людина, може ще користуватися політичними правами тієї держави, під юрисдикцією якої він перебуває. За науковою доктриною, основною особливістю громадянина, як такого є право обиратися та бути обраним (активне та пасивне виборче право).

Тема порушення прав людини і громадянина під час воєнного стану була і є досить болючою не лише для суспільного, а й політичного поля. Виокремлюючи випадки порушення прав громадян України ми окреслюємо таку їх ознаку, як системність, що говорить про безперебійність застосування обмежень у реалізації основоположних свобод осіб. Водночас, взагалі розглядаючи ту чи іншу проблематику порушень та утисків особи у реалізації її прав, слід, перш за все, звернутися до міжнародних нормативно-правових актів.

На початку 20222 року відбулося різке зростання випадків порушення прав і свобод громадян України. Перш за все, з урахуванням даної ситуації, під обмеження потрапило цивільне населення, відбувалися порушення їх права власності та дискримінація зазначеної етнічної групи. Зазнавало утисків право на свободу слова, пересування, права на зібрання та інших свобод. Через відмову лідерів етнічної спільноти визнати окупаційну владу, багатьом з них було відмовлено у в'їзді на окуповану територію. Відбувалися залякування та погрози щодо позбавлення життя таких осіб. При цьому, обмежень зазнало не лише військове населення, але й цивільне населення, яке необґрунтовано мали утиски з боку Російської Федерації.

Багато масштабним стало обмеження права громадян на вільне пересування та права на особисту недоторканість щодо осіб, які виявляють відкриту позицію засудження приєднання окупованої території до Російської Федерації.

Право на використання рідної мови також ущемлювалося через політику окупаційної влади. Зокрема, наразі українська мова визначається як факультативна, а вивчення шкільних предметів відбувається загалом російською. Вороже ставлення російської влади до національних освітніх процесів пояснюється намаганнями русифікувати та обмежити всі чинники, які можуть сприяти можливостям збереження національних традицій та культури.

Одним із найважливіших є збереження прав людини, яке неодноразово порушувалося щодо громадян України, починаючи ще з 2014 року. Збитки у призмі нанесення шкоди власності жителям, на сьогодні оцінено близько у 1 трлн. грн. При цьому, втрати стосуються

не лише приватної, а й комунальної та державної власності у вигляді інфраструктурних та стратегічних об'єктів.

Особливо важко говорити про порушення права на життя звичайних мирних жителів, які стали жертвами збройної агресії Російської Федерації. З точки зору загальновизнаних принципів ООН та міжнародного співтовариства, право на життя є невід'ємним та невідчуджуваним. А також таким, що забезпечується та гарантується національним та європейським законодавством. І його порушення щодо цивільного населення є не просто відмовою від міжнародних зобов'язань, а може розглядатися як заперечення основоположних демократичних цінностей, що регламентуються для розвинених країн сучасності.

Питанням систематичного порушення прав і свобод громадян займаються провідні міжнародно-правові інституції, що забезпечують європейські стандарти у сфері дотримання основоположних принципів країнами.

Наразі всі дипломатичні зусилля спрямовані на врегулювання конфлікту на всій території України. Кожного дня ми фіксуємо порушення цінностей по всій території Україні. Більшість із європейських країн не згодні та не підтримують окупаційну політику Росії. Їх окупація та нав'язування власної системи законодавства спирається виключно на особисті бажання та амбіції, не маючи за собою жодних міжнародних домовленостей.

Отже, роблячи висновок із вищезазначеного, принцип верховенства права, законності та інші відіграють важливу роль, як такий собі «напрям», що окреслює межі свободи публічної влади. Зокрема, принцип верховенства права виражається у привілеюванні прав та свобод людини над нормою закону. Навіть коли імперативне правило поведінки суперечить інтересам особи. У відповідь на питання чи завжди законні акти є такими, що відповідають сутності верховенству права- верховенство права і законність мають бути взаємозалежними, але такими, не завжди є на практиці. Іноді виникають протиріччя між ними. На подолання чого, на сьогодні направлені усі сили національної влади.

Список використаних джерел

1. Богініч О. Реалізація принципу верховенства права у нормотворчій практиці Верховної Ради України. *Правова держава: Щорічник наукових праць.* 2010. Вип. 21. С. 87−92.

2. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: http://zako№5.rada.gov.ua/laws/show/995015.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4.11.1950. URL: http://zako№2.rada.gov.ua/laws/show/995004.

4. Оніщенко Н. Принцип законності: природа та сутність в умовах демократичних змін. *Віче*. 2012. № 12. С. 2−4.

5. Падалка Р. О. Верховенство права як основоположний принцип демократичної та правової держави. *Актуальні проблеми права: теорія і практика.* 2012. № 24. С. 365−371.

6. Поняття, властивості та принципи адміністративної відповідальності. URL: https://arm.№aiau.kiev.ua/books/adm-vidpov/pages/rozdil_1.html.

7. Постанова ВРУ Про звернення ВРУ до ООН, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ про порушення прав і свобод людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі від 17.03.2015 № 257-VIII. URL: http://zako№5.rada.gov.ua/laws/show/257-19.

8. Практика Європейського суду з прав людини у здійсненні правосуддя: вимоги щодо якості закону та юридичної визначеності. URL: https://ukrai№epravo.com/i№ter№atio№al_law/europea№_court_of_huma№_rights/tua№khy№a-zhvustyemfe№sgs-ftsets-i-tuav-oyueyry-ts-iekmfryerrk-tuavsftseeya-vypsgy-ses-ya№sfkhk-ia№s/.

9. Ткаченко Ю. В. Конституційна законність як принцип конституційного ладу. *Форум права*. 2010. № 4. С. 875–883.

Ковтун Альона Михайлівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук
Симоненко Н. О.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕНАЛЕЖНЕ ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ МЕДИЧНИМ АБО ФАРМАЦЕВТИЧНИМ ПРАЦІВНИКОМ

Правові питання медичної науки і практики ніколи не виходили з поля зору правознавців. Кримінальна відповідальність медичних працівників є і буде дискусійною, оскільки вона зачіпає не лише правовий, а й медичний аспекти. Останнім часом в Україні вельми гостро постало питання про якість медичних і фармацевтичних послуг, що надаються співробітниками відповідних установ МОЗ України у ході здійснення ними своїх професійних обов'язків, адже генезис даної проблеми пов'язується насамперед із загальним падінням рівня професійної майстерності працівників медичної галузі. Такий стан справ,

з одного боку, характеризує, а, з іншого − свідчить про активне зростання, зокрема, випадків невиконання чи неналежного виконання професійних обов'язків медичними або фармацевтичними працівниками.

Кримінальні правопорушення, вчинювані у зв'язку з наданням медичної допомоги, посягають на найбільш значущі блага людини − її життя і здоров'я, які відповідно до ст. 3 Конституції Україна є найважливішими соціальними цінностями. Забезпечення кримінально-правовими засобами охорони життя і здоров'я людини, будучи реалізацією вимог ст. 49 Конституції України, є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави [1].

Кримінальні правопорушення, що становлять небезпеку для життя і здоров'я людини, які вчинюються у сфері медичного обслуговування, та кримінальна відповідальність за них визначені в чинному Кримінальному кодексі України, а саме в Розділі ІІ «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи». До цих кримінальних правопорушень відносяться: неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 131); розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної хвороби (ст. 132); незаконне проведення аборту (ст. 134); незаконна лікувальна діяльність (ст. 138); ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 139); неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140); порушення прав пацієнта (ст. 141); незаконне проведення дослідів над людиною (ст. 142); порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (ст. 143); насильницьке донорство (ст. 144); незаконне розголошення лікарської таємниці (ст. 145) [2].

Зробимо основний акцент на ст.140 КК про неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником. Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення полягає в невиконанні або в неналежному виконанні медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого до них ставлення. Під невиконанням слід розуміти невчинення певних дій, які слід було вчинити під час лікування (фактично йдеться про виконання законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, зокрема протоколу лікування певного захворювання, що визначає конкретну послідовність дій). Доведенню підлягає факт обізнаності медичного працівника із цими нормативними актами й наявність відповідної кваліфікації. Фактично, невиконання - це відмова від госпіталізації хворого, який потребує невідкладної

медичної допомоги, відмова в проведенні оперативного втручання, залишення хворого без належного нагляду [3].

За період січень-вересень 2021 р. зареєстровано 524 кримінальних правопорушень, які були кваліфіковані за цією статтею, із них 136 закрито на підставі відсутності складу кримінального правопорушення або події кримінального правопорушення. Слід зазначити, що згідно з даними Єдиного державного реєстру судових рішень, за останні 10 років у судах різних інстанцій було розглянуто лише 135 кримінальних проваджень, які відкриті за ст. 140 КК України. Найбільша кількість обвинувачень висунута акушерам-гінекологам (близько 30 %), хірургам (близько 23 %), терапевтам (12 %), анестезіологам (11 %). Цікаво, що із цих 135 кримінальних проваджень, які відкриті за ст. 140 КК України і надійшли до суду, щодо 109 осіб вину обвинувачених доведено, стосовно 8 осіб винесено виправдувальні вироки, стосовно 18 осіб провадження повернуто на додаткове розслідування. Зі 109 осіб, вину яких доведено, 80 осіб звільнено від кримінальної відповідальності (амністія, закінчення строків давності, зміна обстановки, примирення винного з потерпілим, передача особи на поруки), а реально засудженими були лише 29 осі [4].

Такі статистичні дані неприємно вражають і ще раз підкреслюють, що санкції до таких працівників, які неналежно виконують свої обов'язки, повинні бути більш жорсткішими, адже це, в першу чергу, стосується найціннішого- нашого життя та здоров'я.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. С. 141. URL: http://zako№.rada.gov.ua.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: http://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

3. Науково-практичний коментар до ст. 140 ККУ адвоката Прокопенко Вадима. URL: http://www.jurists.org.ua/crimi№al-law/1791-№aukovo-praktich№iy-kome№tar-do-st-140-krim№al№ogo-kodeksu-ukrayi№i.html.

4. Всеукраїнське професійне юридичне видання «Юридична Газета» / Ігор Караваєв «Лікарська помилка чи професійна халатність?» URL: https://yur-gazeta.com/publicatio№s/practice/medich№e-pravo-farmacevtika/likarska-pomilka-chi-profesiy№a-halat№ist.html.

Коломієць Ангеліна Романівна,
слухач магістратури ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ

НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ПРИБУТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ

Іноді в країні чи її окремому регіоні через природного катаклізму, техногенну катастрофу або військові дії складається ситуація, коли місцевих ресурсів не вистачає для надання допомоги потерпілому населенню. В таких обставинах на допомогу приходять благодійні організіції, а іноді і країни**.** Так в Законі України «Про гуманітарну допомогу» прийнятого 22.10.1999 зазначено, що гуманітарна допомога − це цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку з соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій і епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для життя і здоров'я населення, або тяжкою хворобою конкретних фізичних осіб, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту.

Популярності щодо створення організацій та громадських груп з метою збору гуманітарної допомоги та надання її набрало під час початку бойових дій на Сході України в 2014 році. В більшості випадках участь приймали громадяни України, підприємства та організації на терeторії України.

Відповідно коли 24.02.2022 Російська Федерація розпочала збройний конфлікт з Україною, безліч людей залишали свої домівки і переміщались на інші терeторії, з метою забезпечення переселених осіб всім необхіним знову активізували збір і надання гуманітарної допомоги не лише силами громадян, підприємств та організай, але й іншими країнами. У зв'язку з тим, що поставки гуманітарної допомоги мають відповідні преференції при митному оформленні та оподаткуванні, то в цій сфері потрібен адекватний і зрозумілий для всіх контроль, який би виключав можливі зловживання і корупційні ризики. Особливо слід звернути увагу, що здійснення всіх необхіних митних процедур займає певний час, що відповідно до умов воєнного стану

буде затримувати поставку необхідної гуманітарною допомоги. З метою вирішення даного питання Кабінет Міністрів України 22 березня 2022 року спростив процедуру ввезення гомунітарної допомоги, а також скасував список товарів, які визнавалися гуманітарною допомогою. Це означає, що можна ввезти всі легальні товари, які направляються в Україну як гуманітарна допомога, без будь-яких обмежень. Тепер не потрібно отримувати довідки від ВЦА чи інших органів влади, аби завести гуманітарний вантаж.

Однак фіксуються численні випадки, коли гуманітарну допомогу використовують для отримання прибутку, тому з метою вирішення даної проблеми 22.03.2022 було вирішено внести до Кримінального кодексу України статтю 201-2. Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги.

Відповідно до даної статті продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги або укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном, з метою отримання прибутку, вчинені у значному розмірі, − караються штрафом від двох до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до чотирьох років.

Під поняттям благодійних пожертв слід розуміти безоплатну передача благодійником коштів, іншого майна, майнових прав у власність бенефіціарів для досягнення певних, наперед обумовлених цілей благодійної діяльності, відповідно до Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012.

Щодо кваліфікуючих ознак встановлюється кримінальна відповідальність:

1) За використання гуманітарної допомоги не за цільовим призначенням під час дії воєнного стану. Використання гуманітарної допомоги з метою отримання прибутку або власного збагачення;

2) Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням влади чи службового становища, або у великому розмірі;

3) Дії, вчинені організованою групою чи в особливо великому розмірі.

Внесення даної статті до Кримінального кодексу України було необхідне оскільки піч воєнного стану були зафіксовані прецеденти даного кримінального правопорушення.

Так на Львівщині правоохоронці ліквідували масштабну схему розкрадання гуманітарної допомоги. У соцмережах почали публікувати фото бронежилетів, які замість безкоштовно вирушити до військових, опинилися на продажі в магазинах мережі «Епіцентрів». Під час розслідування даного факту, було встановлено, що ТОВ «Група Венето» на яку вказали в «Епіцентрі» зареєстрована понад сім років тому у Черкасах. Вони отримували бронежилети від підприємства Львівського Оборонного Кластеру, з метою передачі їх на потреби ЗСУ. Як зазначив голова Львівської ОВА Максим Козицький, що Львівський Оборонний Кластер справді безкоштовно передає бронежилети для фронту. За його словами, у співпраці з ЛОК область передала воїнам, прикордонникам та поліції на передову не одну сотню бронежилетів класу 4 і не зрозуміло чому вони знаходяться у продажі в мережі магазинів «Епіценрт». коли скандал почав набирати обертів, своє роз'яснення зробили в «Епіцентрі». Повідомили, що отримали товар від компанії «Група Венето», яка надала всі необхідні документи на продукцію – товарні накладні, сертифікати випробувань та якості. Працівниками правохороних органів було підтверджено факт незаконного постачання продукції на продажу. Ділки намагались незаконно продати понад 1 тис. бронежилетів на загальну суму більше 12 млн. грн.

Отже, відповідно до вище зазначеного ми розуміємо, що діяльність суспільства не стоїть на місці і навіть в таких аспектах як гумунітарна допомога, благодійних пожертв або безоплатна допомога з'являються особи які хочуть отримати вигоду з ситуація яка склалась. І тому внесення статті 201-2 до Кримінального кодексу України дає нам змогу здійснювати як превентивне попередження вчинення кримінального правопорушення так і можливості покарання осіб які вже вчинили кримінальне правопорушення.

Список використаних джерел

1. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI.

2. Про гуманітарну допомогу : Закон України від 22.10.1999 № 1192-XIV. URL: https://zako№.rada.gov.ua/rada/show/v3835342-99.

3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III.

4. Стаття ІА «Вголос» щодо прецедентів кримінального правопорушення (Інформаційне агентство Вголос/Vgolos).

Колот Сергій Олександрович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
факультету № 1 Донецького державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник: т.в.о завідувача кафедри
кримінального процесу та криміналістики
факультету № 1 Донецького державного
університету внутрішніх справ
Крушеницький А. В.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД У СУДОВОМУ КОНТРОЛІ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ЗАХІД ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Наразі Україна перебуває в умовах воєнного стану, тому питання захисту конституційних прав і свобод людини є дуже актуальним, потребує перегляду і у деяких випадках зміну на більш дієві заходи забезпечення прав і свобод людини у кримінальному провадженні. Тема судового контролю як захисту конституційних прав і свобод людини у кримінальному провадженні є зараз як ніколи актуальною адже не зважаючи на воєнний стан Україна робить усе щоб законні права людини не порушувались. І як не прикро українці страждають не тільки від безпосередньо збройної агресії, а й неповного забезпечення їх конституційних прав і свобод. Окремої уваги також потребують питання судового контролю під час досудового розслідування та судового розгляду.

Забезпечення свобод і прав людини під час кримінального провадження регламентується як міжнародним правом так і національним законодавством. Конституція України відповідно до статті 55 захищає права і свободи людини тим, що дозволяє кожній особі оскаржити рішення державних органів у суді, а також 62 стаття, що уособлює презумпцію невинуватості. Також якщо ми почали з захисту конституційних прав та прав і свобод підозрюваного (обвинуваченого) та їх захисту доречно буде дослідити роль судового контролю у кримінальному провадженні. Значення судового контролю полягає в тому, що завдяки діяльності слідчого судді забезпечуються невідкладним судовим захистом права, свободи та інтереси учасників кримінального провадження, а також створюються належні умови для реалізації засади змагальності під час досудового розслідування. Досліджуючи діяльність слідчого судді на досудовому розслідуванні, доречним є виокремлення системи специфічних засад її здійснення, що навів Р.І. Тракало, якими, на його думку, є:

1) законність. Під час кримінального провадження слідчий суддя зобов'язаний неухильно додержуватися вимог Конституції України,

КПК України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства. Невиконання або неточне дотримання кримінального процесуального законодавства України слідчим суддею призводить до суддівського свавілля, підриває авторитет судової влади, порушує права громадян;

2) швидкість (оперативність) розгляду слідчим суддею клопотань слідчого. Клопотання про застосування або зміну запобіжного заходу розглядається слідчим суддею невідкладно, але не пізніше сімдесяти двох годин з моменту фактичного затримання підозрюваного, обвинуваченого або з моменту надходження до суду клопотання, якщо підозрюваний, обвинувачений перебуває на свободі, чи з моменту подання підозрюваним, обвинуваченим, його захисником до суду відповідного клопотання (ст. 186 КПК України). Слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання підозрюваного, обвинуваченого про зміну запобіжного заходу протягом трьох днів із дня його одержання згідно з правилами, передбаченими для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу (ч. 4 ст. 201 КПК України). Клопотання про обшук розглядається в суді в день його надходження за участю слідчого або прокурора (ч. 4 ст. 234 КПК України) тощо;

3) своєчасність виконання ухвал слідчого судді на проведення процесуальної дії. Так, ухвала слідчого судді щодо застосування запобіжного заходу підлягає негайному виконанню після її оголошення (ст. 205 КПК України). Строк дії ухвал на обшук житла чи іншого володіння особи не може перевищувати одного місяця з дня постановлення ухвали (п. 1 ч. 2 ст. 235 КПК України);

4) допустимість повторного звернення до слідчого судді в разі відмови в наданні дозволу на проведення процесуальної дії. Так, постановлення слідчим суддею ухвали про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не перешкоджає повторному зверненню з новим клопотанням про надання такого дозволу (ч. 5 ст. 248 КПК України);

5) апеляційний порядок оскарження ухвал слідчого судді (ст. 309–310 КПК України). Зазначені засади характеризують найважливіші риси здійснення слідчим суддею повноважень, як специфічної діяльності під час досудового розслідування, першочергово під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Кримінальний процесуальний закон дає слідчому судді можливість вибирати різні рішення, які найбільш доцільні в конкретній ситуації. При цьому слідчий суддя керується не лише вимогами закону, а й своїм внутрішнім переконанням.

Повноваження слідчого судді визначені в КПК України, хоча окрема стаття, яка б містила чіткий їх перелік, відсутня.

Досвід у французькому досудовому слідстві як ми вважаємо може бути корисним для судової системи України, де є посада «суддя з питань свобод і ув'язнення», який, власне, слідчих функцій не виконує, але, як і в кримінальному процесі України, вирішує чимало питань у рамках цієї стадії кримінального процесу. Дозвіл такого судді необхідний для: тримання особи під вартою; пошуку, обшуку та виїмки; прослуховування телефонних розмов; заслуховування анонімного свідка [1, с. 13].

Поряд зі слідчим суддею, який проводить як попереднє слідство, так і здійснює судовий контроль за розслідуванням, що проводиться поліцією, у кримінальному процесі судовий контроль здійснюють слідча камера та слідча палата. Крім того, введено посаду судді по свободах та ув'язненню, до якого перейшла частина повноважень слідчого судді і який став ще одним судовим органом, що забезпечує законність попереднього слідства. Така структура органів контролю на досудовому розслідуванні створила чітку систему судового контролю під час попереднього слідства, в тому числі і за дотриманням права на повагу до приватного життя.

Згідно з КПК Франції судовий контроль за діями та рішеннями поліції, слідчого судді переважно здійснює спеціальний орган судового контролю – слідча камера, що поєднує функції кваліфікаційної колегії слідчих суддів, яка має право накладання стягнення на останніх, а також контрольного органу, що здійснює судовий контроль над досудовим розслідуванням шляхом розгляду скарг і заяв учасників процесу про порушення норм законодавства, допущених у ході дізнання та попереднього слідства посадовими особами судової поліції, слідчим суддею і прокурором [2, с. 87−88].

Враховуючи вищевикладене, розгалуженість суб'єктного складу судового контролю, на нашу думку, є також позитивним досвідом, який можна запровадити в кримінальну процесуальну систему України, адже закріплення за кожним суб'єктом судового контролю певного кола питань (надання дозволів на проведення слідчих (розшукових) дій, прийняття рішень про застосування заходів забезпечення кримінального провадження тощо) не лише дозволить розвантажити слідчого суддю, а й покращити якість того ж таки судового контролю.

Список використаних джерел

1. Татаров О.Ю. Слідчий суддя як суб'єкт захисту прав людини: деякі проблеми правозастосування та шляхи їх вирішення. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2015. № 2. С. 13.

2. Тракало Р. І. Міжнародно-правові стандарти судового контролю за дотриманням права на повагу до приватного життя. *Часопис Академії адвокатури України.* 2014. № 1. С. 87−88.

Кондратьєв Юрій Володимирович,
слухач магістратури ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ФОТО- ТА ВІДЕОЗЙОМКУ ПЕРЕМІЩЕНЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЗБРОЇ І ТЕХНІКИ

Сьогодні суспільство зіткнулось із зовсім іншою реальністю, яка почала диктувати свої суворі правила. Навіть просто, здавалося б, звичайне відео або фото, опубліковане у соціальній мережі, може призвести до жахливих та непоправних наслідків. З огляду на цю ситуацію, 24.03.2022 Верховна Рада України ухвалила Законопроект № 7189 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому розповсюдженню інформації про направлення, переміщення міжнародної військової допомоги в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших військових формувань України, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану».

Розділ І «Злочини проти основ національної безпеки України» Кримінального кодексу України (далі – «КК України») доповнено статтею 114-2 «несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану».

Частина 1 цієї статті визначає, що поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, у тому числі про їх переміщення територією України, якщо така інформація не розміщувалася у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України чи Міністерством оборони України або в офіційних джерелах відповідних відомств країн-партнерів, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану карається позбавленням волі на строк від трьох до п’яти років.

Частина 2 передбачає, що поширення інформації про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, за можливості їх ідентифікації на місцевості, якщо така інформація не розміщувалася у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану карається позбавленням волі на строк від п’яти до восьми років.

Частина 3 встановлює, що дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені за попередньою змовою групою осіб або з корисливих мотивів, або з метою надання такої інформації державі, що

здійснює збройну агресію проти України, чи незаконним збройним формуванням, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років.

Одразу виникає запитання, як відмежувати вказаний злочин від, наприклад, державної зради. Річ у тім, що розташування, організаційна структура військових установ у період воєнного часу є державною таємницею. Водночас відповідно до ст. 111 КК України передача цих відомостей на шкоду суверенітету, обороноздатності, державної безпеки кваліфікується як державна зрада. Також подібні дії можуть бути розцінені як шпигунство (ст. 114 КК України), якщо дії вчинені іноземцем або особою без громадянства. При цьому розповсюдження інформації, по суті, є такою ж формою передачі інформації, «замаскованої» під публічне висвітлення. Треба звернути увагу, що відповідно до нової статті несанкціонованим вважається будь-яке розповсюдження інформації, тобто таке, що вчинене певною особою вперше, так і наступне розповсюдження вже опублікованої інформації зовсім іншою особою.

Таким чином, встановлюється відповідальність за поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, у тому числі про їх переміщення територією України, та поширення інформації про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, за можливості їх ідентифікації на місцевості. Тобто, диспозицією даної статті охоплюються такі дії, як публікування фото- та відеоматеріалів. Слід розглянути питання суб'єкта даного кримінального правопорушення, тобто хто може бути притягнутий до відповідальності?

За загальним правилом, відповідно до ч. 1 ст. 22 КК України кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років. Частина 2 даної статті передбачає виключний перелік кримінальних правопорушень, відповідальність за які настає від чотирнадцяти до шістнадцяти років. Зміни в дану частину Законом № 2160-IX не вносились. Отже, відповідальність за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 114-2 КК України, наставатиме з шістнадцяти років для фізичних осіб.

Окрім цього, вчинення уповноваженою особою юридичної особи від її імені та в її інтересах кримінального правопорушення, передбаченого, зокрема, статтею 114-2 КК України, є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

З огляду на наведене, відповідальність за статтею 114-2 КК України будуть нести як фізичні так і юридичні особи.

Законом № 2160-IX вносяться відповідні зміни також до Кримінального процесуального кодексу України (далі – «КПК України»), якими закріплено підслідність щодо розслідування кримінального правопорушення, передбаченого статтею 114-2 КК України, за слідчими органів безпеки, а також поширено на таке кримінальне правопорушення можливість спеціального досудового розслідування (і№ abse№tia), тобто за відсутності підозрюваного.

Відповідно до статті 297-1 КПК України спеціальне досудове розслідування (і№ abse№tia) здійснюється стосовно одного чи декількох підозрюваних згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими КПК України, з урахуванням положень глави 24-1 КПК України, на підставі ухвали слідчого судді. Він покликаний запобігти вчиненню відповідних злочинів та передбачити інші відповідні покарання для осіб, які навмисне та незаконно розповсюджують інформацію про направлення, переміщення міжнародної військової допомоги в Україну, а також інформацію про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших військових формувань України, шляхом встановлення кримінальної відповідальності за відповідні діяння.

Зазначена ініціатива законотворців є цілком слушною і вчасною, однак конкретизація та диспозиція запропонованих статей ще потребує доопрацювання. Як буде працювати на практиці дана конструкція залишається відкритим питанням, адже є досить багато обставин, які необхідно враховувати індивідуально, що у свою чергу може призвести до різного застосування даної норми. Тож, наскільки це буде дієвим механізмом і з якими труднощами можна зіткнутись покаже тільки час.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Про внесення змін до кримінального та кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану : Закон України від 24.03.2022 № 2160-IX URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#Text.

3. Огляд законодавства. Тиша заради безпеки. Відповідальність за фото- та відеозйомку переміщень військовослужбовців, зброї і техніки. URL: https://everlegal.ua/vidpovidal№ist-za-foto-ta-videozyomku-peremische №-viyskovosluzhbovtsiv-zbroyi-i-tekh№iky.

4. Кримінальна відповідальність під час воєнного стану: законодавчі новели. URL: https://uba.ua/ukr/№ews/9115/.

Котяш Іванна Леонтіївна,
слухач магістратури ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Розпочавши війну в Україні росія з першого дня порушує правила та закони війни, застосовуючи заборонені міжнародним гуманітарним правом засоби та методи ведення війни зокрема такі, як зґвалтування та інші форми сексуального насильства. Тому варто зауважити, що сексуальне насильство внаслідок воєнних дій та збройного конфлікту – не просто кримінальний злочин, це порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини. Стаття 27 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року забороняє зазіхання на честь жінок та гарантує захист від зґвалтування, примушування до проституції чи будь-якої іншої форми посягання на їхню моральність [1].

Як чоловіки, так і жінки зазнають сексуального насильства як одну із форм катування з метою отримання зізнань шляхом зґвалтувань, примусового оголення, погроз вчинення сексуального насильства щодо них самих або їхніх родичів. За спостереженнями психологів, «жінки систематично і непропорційно більше потерпають від насильства – від сексуального насильства над дітьми до сексуальних нападів і всіх форм міжособистісного насильства», в результаті чого це «приносить у їхнє сексуальне функціонування непропорційно істотніші емоційні, фізичні і когнітивні риси людини, яка вижила після травми» [3].

Під «сексуальним насильством» слід розуміти будь-яку примусову сексуальну дію або використання сексуальності іншої людини, за яку може наступати кримінальна відповідальність. До форм сексуального насильства належать: зґвалтування, сексуальне рабство, примушування до зайняття проституцією, примусова вагітність, примусова стерилізація, інші форми сексуального насильства, подібні за тяжкістю (наприклад, погрози зґвалтуванням або сексуальним насильством, каліцтво жіночих або чоловічих статевих органів, тортури сексуального характеру, примусове оголення тощо).

Національне законодавство встановлює особливу відповідальність за насильство, вчинене в умовах війни. Наразі в Україні за відсутності інших національних кримінально-правових інструментів для оцінки сексуального насильства має бути використаний потенціал ст. 438 КК України «Порушення законів та звичаїв війни» і загалом потенціал розділу XX Особливої частини КК

України «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку». Зґвалтування як форма стратегії та запобіганню домашньому насильству, відповідно до міжнародного кримінального права, може бути кваліфіковане як воєнний злочин, як злочин проти людяності та як геноцид. Слід зробити висновок, що зґвалтування як воєнний злочин на національному рівні має кваліфікуватися за ст. 438 КК України.

Більшість проваджень щодо фактів сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, зареєстровано за статтею 438 Кримінального кодексу України (порушення законів і звичаїв війни). Наприклад, за процесуального керівництва Броварської окружної прокуратури Київської області військовослужбовцю збройних сил РФ повідомлено про підозру у вчиненні злочину, передбаченого частинами 1, 2 статті 438 КК України за фактом неодноразового зґвалтування у житловому будинку в Броварському районі дружини вбитого ним чоловіка. Наразі підозрюваного оголошено в розшук. Окрім того, Бериславською окружною прокуратурою розпочато кримінальне провадження за частиною 1 статті 438 КК України на підставі даних, отриманих під час пояснень внутрішньо переміщеної особи з Херсонщини про зґвалтування військовослужбовцем РФ її неповнолітньої сусідки. У телефонній розмові з батьками дівчини інформація підтвердилася.

Згідно іншої статті 442 КК України «Геноцид», − це діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи чи заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі або шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі [2].

Слід зазначити, що дві статті ККУ регулюють відносини та встановлюють відповідальність за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи та і то не повністю висвітлено суть та характери сексуального насильства, боротьбу з цим ганебним явищем як це вимагають міжнародні норми законодавства. Іншими словами чинне національне законодавство не повною мірою регулює та охоплює всі відносини, які виникають з приводу порушення прав та свобод громадян, що виникають з приводу збройного конфлікту в Україні, а тому потребує удосконалення, імплементації (приведення у відповідність з міжнародними нормами) у сфері міжнародного права. Так, як воєнний стан запроваджується для захисту територіальної

цілісності держави, а тому використання такого режиму для полегшення вчинення злочинів відноситься до обтяжуючих обставин, що впливає на вид та розмір покарання. Тому якщо особа вчинила сексуальне чи інший вид насильства у період дії воєнного стану, то суд може призначити максимальний розмір покарання в межах санкції відповідної статті.

Отже, можна констатувати те, що саме через збройне вторгнення з боку російської федерації в Україну значно почастішали випадки скоєння злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Україна робить все можливе для того, щоб певним чином протидіяти цим кримінальним правопорушенням.

В чинному кримінальному кодексі України визначенні відповідні статті для боротьби з цими ганебними явищами, зокрема стаття 438 «Порушення законів та звичаїв війни», та стаття 432 «Геноцид». Воєнне та політичне керівництво росії та кожен російський військовослужбовець, безпосередньо причетний до страждань і болю українських жінок, повинні понести кримінальну відповідальність.

Важливо розуміти, що відповідальність за сексуальне насильство, вчинене в умовах конфлікту або війни, несуть не тільки кривдники, але й воєнне командування підрозділу, де ніс службу кривдник в момент вчинення злочину. Відповідальність керівника за воєнні злочини, злочини геноциду та злочини проти людяності передбачає стаття 28 Римського статуту Міжнародного кримінального суду [4]. Для цього Україна вживає всіх заходів як на міжнародному, так і на національному рівнях.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14.

3. Нагоски, Эмили. Как хочет женщина. Мастер-класс по науке секса / пер. с англ. Н. Брагиной и В. Степановой. М. : Манн, Иванов и Фербер, 2016. С. 157–158.

4. Римський статут Міжнародного Кримінального Суду зі змінами від 16.01.2002. URL: https://ips.ligazako№.№et/docume№t/MU98119.

Куманецька Дар'я Віталіївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: завідувач кафедри
кримінального процесу Національної
академії внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, доцент ***Макаров М. А.***

ОЦІНКА ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Процес доказування виступає фундаментом наукового та правового критеріїв кримінального процесу, завдяки чому визначається його основний зміст та засади функціонування усіх його інститутів, що впливає на організацію і діяльність правоохоронних, правозахисних і судових органів, що здійснюють кримінальне провадження.

Докази в кримінальному процесі займають надзвичайно важливе місце, оскільки без них не відбувається розгляду кримінальних справ жодної категорії; їх використання зумовлено необхідністю винести в кримінальній справі обґрунтоване судове рішення, де встановлені обставини справи повинні виводитися із досліджених доказів.

Відповідно до ч. 1 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому даним Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність або відсутність фактів і обставин, які мають значення для кримінального провадження і підлягають доведенню [3].

Я. Ю. Конюшенко стверджує, що докази – це будь-які відомості про фактичні дані, отримані в установленому законом порядку органами дізнання, досудового слідства, прокуратури й суду для підтвердження чи спростування події злочину, з'ясування, відтворення та доведення обставин, що мають значення для встановлення істини та зумовлюють прийняття законних і обґрунтованих рішень [2, с. 232−233].

Складність класифікації доказів пов'язана з багатогранністю та важкістю їх встановлення у кримінально-процесуальному законодавстві України. Класифікація доказів має важливе значення для слідчої та судової практики. Вона проводиться за кількома підставами і являє собою розгалужену систему. Отже, класифікація доказів – це поділ їх на групи за певними підставами, які враховують притаманні доказам певних груп особливості. Докази можуть бути класифіковані:

– в залежності від особливостей носія інформації, механізму сприйняття, зберігання та відтворення інформації на особисті та речові;

– в залежності від наявності чи відсутності проміжних носіїв інформації на первинні та похідні;

– в залежності від того, підтверджують чи спростовують вони певну версію про вчинення кримінального правопорушення на обвинувальні та виправдувальні;

– в залежності від того, встановлюють (спростовують) факт вчинення кримінального правопорушення конкретною особою чи дозволяють зробити тільки припущення про можливу причетність особи до вчинення кримінального правопорушення на прямі та непрямі (побічні).

Процесуальне джерело доказів – це об'єкт матеріального світу або інформація, що містить у вигляді матеріальних або ідеальних слідів фактичні дані про кримінальне правопорушення та про пов'язані з ним обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, що виявляють, закріплюють і досліджують сторони кримінального провадження у встановленому законом порядку з пізнавальною метою прийняття законного та обґрунтованого рішення в кримінальному провадженні.

Відповідно до ст. 94 КПК України законодавчо закріплене визначення критеріїв оцінки доказів – належності, допустимості, достовірності, достатності, взаємозв'язку доказів [3].

Особливої уваги заслуговує питання достатності доказів. Так, Рожнова В. В. вважає, що критерії належності та допустимості доказів певною мірою врегульовані кримінальним процесуальним законом (статті 85-90 КПК України), проте критерії достатності доказів для прийняття процесуальних рішень законом не визначені. Вирішення цього питання належить до компетенції тієї посадової особи, яка згідно закону уповноважена на прийняття процесуального рішення, і, відповідно до положень про вільну оцінку доказів, здійснюється з урахуванням її внутрішнього переконання. Під час досудового розслідування такими посадовими особами є слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, слідчий суддя [6].

Здійснивши перевірку вже отриманих доказів, уповноважені суб'єкти кримінального провадження обов'язково повинні їх оцінити з точки зору належності, допустимості, достовірності, достатності та взаємозв'язку з метою подальшого їх використання для прийняття законного, обґрунтованого та справедливого процесуального рішення в кримінальному провадженні.

Погоджуючись з думкою вище зазначених науковців, можна дійти висновку, що доказами є будь-які відомості про фактичні дані, отримані в установленому законом порядку органами дізнання, досудового слідства, прокуратури й суду для підтвердження чи спростування події злочину, з'ясування, відтворення та доведення

обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні та мають значення для встановлення істини, а також зумовлюють прийняття законних та обґрунтованих рішень.

Таким чином, ефективне вирішення питань пов'язаних зі здійсненням кримінального процесуального доказування в порядку, передбаченому КПК України можливе лише за умови дотримання процесуального порядку отримання доказів у кримінальному провадженні та чіткого визначення у кримінальному процесуальному законі формулювання «достатності доказів», не обмежуючись оціночним критерієм: «за внутрішнім переконанням уповноважених суб'єктів».

Список використаних джерел

1. Іщенко В. М. Поняття документа як джерела доказів у кримінальному судочинстві. *Право України.* 2012. № 2. С. 42−45.

2. Конюшенко Я. Ю. Поняття доказів у кримінально-процесуальному провадженні, їх зміст і класифікація. *Право України.* 2014. № 3.С. 232−237.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. № 9−10. С. 474.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар : у 2 т. / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, А. В. Портнова. Харків : Право, 2017. Т. 1. 768 с.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2016. 1224 с.

6. Рожнова В. В. Оцінка слідчим, прокурором достатності доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. *Наукове забезпечення досудового розслідування: проблеми теорії та практики :* матеріали конференції. Київ, 2016. С. 130−132.

7. Шумило М. Є. Поняття «докази» у Кримінальному процесуальному кодексі України: спроба критичного переосмислення ідеології нормальної моделі. *Вісник Верховного Суду України.* 2013. № 2 (150). С. 40−48.

Ленда Олена В'ячеславівна,
ад'юнкт докторантури та ад'юнктури
Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ ТА ДЕЗЕРТИРСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України Указом Президента України № 64/2022 введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб[1]. Указом Президента України від 14 березня 2022 року № 133/2022 строк дії воєнного стану в Україні продовжено з 05 години 30 хвилин 26 березня 2022 року строком на 30 діб [2]. Указом Президента України від 18 квітня 2022 року № 259/2022 строк дії воєнного стану в Україні продовжено з 05 години 30 хвилин 25 квітня 2022 року строком на 30 діб. Таким чином, на теперішній час в України діє воєнний стан [3].

Відповідно до законодавства України, воєнний стан тягне за собою низку заборон, обмежень та посилення юридичної відповідальності за певні категорії правопорушень. Це стосується не лише цивільних громадян, а й військовослужбовців, на яких покладено обов'язок оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності [4]. До кримінальних правопорушень, вчинюваних військовослужбовцями від час воєнного стану слід віднести, зокрема, самовільне залишення військової частини та дезертирство, відповідальність за які передбачена ч. 5 ст. 407 КК України та ч. 4 ст. 408 КК України відповідно [5].

Самовільне залишення військової частини або місця служби та дезертирство посягають на порядок несення або проходження військової служби. Об'єктивною стороною двох кримінальних правопорушень є самовільне залишення військової частини або місця служби, нез'явлення на службу у разі призначення, переведення, з відрядження, відпустки або з лікувального закладу, що полягають у дії чи бездіяльності суб'єкта кримінального правопорушення.

Розглядаючи терміни відсутності за місцем несення служби, можна встановити, що вони були чітко окреслені в ч. 1, 2, 3 ст. 407 КК України. На час воєнного стану строки не встановлені, таким чином кримінальне правопорушення вважається закінченим із моменту фактичного залишення військової частини або з моменту нез'явлення до місця несення служби у встановлений строк, чим також характеризується дезертирство.

Суб'єктом двох кримінальних правопорушень виступає військовослужбовець будь-якого виду служби. Якщо в ч. 1 ст. 407 КК України суб'єктом є військовослужбовець строкової служби, а в ч. 2 цієї ж статті − військовослужбовець (крім строкової служби), то під час дії воєнного стану до уваги беруться всі категорії, передбачені як першою частиною, так і другою. Таким чином, суб'єкти вказаних кримінальних правопорушень ідентичні, оскільки у ст. 408 КК України взагалі не виокремлений будь-який вид військової служби [6].

З суб'єктивної сторони самовільне залишення військової частини характеризується у цілому умисною формою вини. Умисел може бути як прямим, так і непрямим. Також кримінальне правопорушення може бути вчинено з необережності (злочинна самовпевненість або злочинна недбалість). Мета та мотиви вчинення самовільного залишення військової частини можуть бути різними. Дезертирство з цього боку має свої особливості. Це кримінальне правопорушення завжди вчиняється із прямим умислом. Також обов'язковою умовою те, що військовослужбовець має на меті назавжди (а не тимчасово) ухилитися від проходження військової служби.

Таким чином, в умовах воєнного стану, самовільне залишення військової частини та дезертирство можна відрізнити за умови визначення органами досудового розслідування мети вчинення кримінального правопорушення або доведення наявності обставин, що є характерними лише для дезертирства, а саме: вчинення військовослужбовцем до моменту дезертирства іншого злочину, за який він притягується чи може бути притягнутий до кримінальної відповідальності; знищення чи викидання ним військової форми і військового квитка, підроблення документів чи проживання на нелегальному становищі; працевлаштування в місцях, не пов'язаних з військовою службою; часта зміна місця проживання; злочинна діяльність під час дезертирства; спроба виїхати за кордон, невжиття жодних заходів до повернення у військову частину тощо [7].

Список використаних джерел

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#№2.

2. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 14 берез. 2022 р. № 133. URL: https://www.preside№t.gov.ua/docume№ts/1332022-41737.

3. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 22 квіт. 2022 р. № 259. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/259/2022#№2.

4. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : Закон України від 24 берез. 1999 р. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text.

5. Кримінальний Кодекс України від 5 квіт. 2001 р. URL: https://taxli№k.ua/ua/№ormative_acts/krimi№al№ij-kodeks-ykrai№i-10-11-2018/.

6. Науково практичний коментар до ст. 407 КК України. URL: http://www.jurists.org.ua/crimi№al-law/2061-№aukovo-praktich№iy-kome№tar-do-st-407-krim№al№ogo-kodeksu-ukrayi№i.html.

7. Науково практичний коментар до ст. 408 КК України. URL: http://www.jurists.org.ua/crimi№al-law/2062-№aukovo-praktich№iy-kome№tar-do-st-408-krim№al№ogo-kodeksu-ukrayi№i.html.

Мазур Марина Іванівна,
слухач магістратури ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ МАРОДЕРСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Досить актуальною, як ніколи, є сьогодні тема мародерства, тому що складний і трагічний період випав для України, а українці зіштовхнулися з проблемою збереження свого майна під час війни. Наша держава потерпає від російської збройної агресії, страждає цивільне населення, їх власність та майно не тільки від російських військових, а й інколи від своїх земляків. З метою наживи та задоволення своїх потреб ці люди грабують магазини та домівки, торгові центри, транспортні засоби, тобто стараються привласнити все, що бачать їхні очі. Проте, не всі крадіжки є мародерством. Є різниця між мародерством, крадіжкою та іншими кримінальними правопорушеннями проти власності. Ця різниця полягає в місці викрадення та у тому, в кого саме щось вкрали. Тому у своєму дослідженні зверну увагу на правильну кваліфікацію цього кримінального правопорушення.

У межах кримінального законодавства, це воєнний злочин, який передбачений статтею 432 КК України. Суть якого полягає у викраденні на полі бою речей поранених чи вбитих. Це означає, що викрадення речей поза межами бойових дій створює склад іншого майнового кримінального правопорушення, наприклад, крадіжки.

Відповідно до ст. 432 КК України, обов'язковою ознакою складу є місце – поле бою, це земельна, у тому числі у межах населеного пункту, ділянка, морський чи повітряний простір, в якому ведеться бій. У свою чергу, предметом мародерства може бути тільки приватне майно

(гроші, годинники, медальйони тощо) вбитих чи поранених, незалежно від того, до чиєї армії останні належать викрадені вони можуть бути як під час бою, так і відразу ж після нього. Зброя, боєприпаси, документи, що містять відомості військового характеру, інші предмети, що збираються для їх використання під час ведення військових дій, не є предметом цього кримінального правопорушення. А суб'єктом виступає військовослужбовець. Таким чином, щоб майновий злочин кваліфікувався як мародерство, необхідно, щоб він був здійснений 1) військовослужбовцем, 2) на полі бою, 3) щодо речей убитих чи поранених [1]. За такі злочинні дії раніше було передбачено кримінальну відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк від 3 до 10 років.

Проте, Законом України від 03.03.2022 № 2117-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство», який набрав чинності 7 березня 2022 року, мінімальний термін позбавлення волі за такий злочин збільшено до 5 років. Таким чином, було посилено кримінальну відповідальність за мародерство у широкому значенні цього терміну (не тільки за мародерство як воно визначено самим КК у статті 432 – викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених, а й викрадення поза межами поля бою і майна не тільки загиблих чи поранених). Окрім визначених у статті 432 КК діянь, слід вважати також присвоєння майна цивільного населення будь-якими особами, у тому числі російськими військовими, у районах вогневого ураження, тимчасової окупації або проходу військ, а також саме з використанням умов воєнного або надзвичайного стану.

Також новий закон посилив відповідальність ще й за використання трагічних обставин, бойових дій для власної наживи, адже зміни до Кримінального кодексу України торкнулися й складу кримінальних правопорушень, передбачених у статтях 185 (крадіжка), 186 (грабіж), 187 (розбій), 189 (вимагання), 191 (заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем). Ці кримінальні правопорушення доповнилися кваліфікуючою ознакою – скоєння в умовах воєнного або надзвичайного стану [3].

Щодо самої кваліфікації, то вчинення майнового кримінального правопорушення в умовах воєнного чи надзвичайного стану може мати місце, наприклад, у районах вогневого ураження, тимчасової окупації або проходу військ, а також і поза межами згаданих районів. Наприклад, учиненим в умовах воєнного стану слід уважати такі викрадення чужого майна, які вчинені щодо осіб, які переміщуються у більш безпечні регіони України чи щодо їх майна, щодо майна, осіб, які тимчасово

залишили житло без контролю для укриття в безпечному місці. Якщо ж викрадення відбулося хоча й під час дії режиму воєнного стану, але поза межами зазначених вище районів та без будь-якого використання умов воєнного стану, то навряд чи доцільно застосовувати відповідну кваліфікуючу ознаку та ознаку, що обтяжує покарання [2].

Проте дуже поширеним під час воєнного стану стало те, що українці самі самотужки борються з людьми, які вчиняють крадіжки, піддаючи їх самосуду, прив'язуючи їх до електричних опор і дерев на загальний огляд. Я вважаю, що це не зовсім є правомірним, оскільки кожен злочинець мусить понести передбачену законом відповідальність, тому таких осіб слід максимально оперативно передати до правоохоронних органів, щоб жоден з них не уникнути покарання.

Підсумовуючи вищевикладене, слід наголосити, що у зв'язку зі змінами до Кримінального кодексу України у період воєнного стану посилилась не тільки кримінальна відповідальність за мародерство та кримінальні правопорушення проти власності, але і з'явилась така кваліфікуюча ознака як воєнний стан. Тому для правильної кваліфікації доцільно звертати увагу на цю кваліфікуючу ознаку і відповідно об'єктивно застосовувати це для притягнення злочинців до відповідальності.

Список використаних джерел

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2019. 1384 с.

3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 03.03.2022.URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2117-20.

Максименко Артем Сергійович,
аспірант докторантури та ад'юнктури
Національної академії внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

У статі 3 Конституції України закріплено вихідну засаду правової демократичної соціальної держави про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні

найвищою соціальною цінністю; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

На дотримання цієї засади, спроби реформування кримінального процесуального законодавства України не були марними і вже прийнятий у 2012 р. КПК України спрямував діяльність органів досудового розслідування та прокуратури не лише на швидке, повне та неупереджене досудове розслідування кримінальних правопорушень, а й на створення умов ефективного відновлення суспільних відносин, порушених кримінальним правопорушенням, та створив засади гарантування прав і законних інтересів учасників кримінального провадження. Аналізуючи новели чинного КПК України, особливої уваги заслуговує інститут повідомлення особі про підозру, який замінив собою систему законодавчих положень щодо притягнення особи як обвинуваченого на стадії досудового розслідування [2].

З того часу, повідомлення особі про підозру займає особливе місце у структурі етапів досудового розслідування, адже воно є початковим моментом притягнення особи до кримінальної відповідальності та визначає подальше спрямування кримінального провадження. Так, чисельність кримінальних правопорушень у 2021 р., в ході провадження за якими особі повідомлено про підозру, становила 167098, що менше, ніж у минулому році на 2,7 % (2018 р.: +24,5 %; 2019 р.: –3,3 %; 2020 р.: –10,5 %). Проте частка діянь, по яких особі було повідомлено про підозру, серед загальної кількості посягань, облікованих протягом аналізованого періоду, збільшилася до 46,3 % (2018 р.: 37,9 %; 2019 р.: 39,4 %; 2020 р.: 38,7 %). Найбільший відсоток кримінальних правопорушень, по яких особі повідомлено про підозру, серед всіх облікованих у звітному періоді посягань був у Закарпатській, Хмельницькій, Волинській, Івано-Франківській, Вінницькій та Київській областях (55–64 %), а найменший – в м. Києві (32,6 %), Чернігівській, Запорізькій та Донецькій областях (39–41 %) [3].

Таким чином, згідно з даними Офісу Генерального прокурора України, щомісяця повідомляють про підозру в учиненні близько 15 тис. кримінальних правопорушень. Водночас, органи досудового розслідування та прокуратури нерідко відступають від вимог процесуальної форми, визначеної кримінальним процесуальним законом при реалізації процедури повідомлення особі про підозру з підстав, визначених ч. 1 ст. 276 КПК України, що призводять не тільки до протизаконного та безпідставного обмеження прав учасників кримінального провадження, а й у подальшому ставлять під сумнів можливість досягнення завдань кримінального провадження у цілому.

Також, варто зауважити що упродовж останніх років спостерігається стійка тенденція до збільшення кількості поданих скарг на повідомлення про підозру (у 2020 р. – 226, у 2021 р. у Єдиному державному реєстрі судових рішень розміщено 351 ухвалу стосовно оскарження повідомлення про підозру (п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України)).

Аналіз КПК України стосовно правової регламентації повідомлення про підозру свідчить про суперечливість законодавчих положень, які визначають сутність повідомлення про підозру. Першопричиною цього є те, що кримінальний процесуальний закон не дає визначення поняття «підозра». У ст. 276 КПК зазначені лише випадки, які зумовлюють необхідність повідомлення особі про підозру у письмовому вигляді [2].

Вперше за чинним КПК України О. Ю. Татаров визначив повідомлення про підозру – один із ключових актів на стадії досудового розслідування і процес доказування у кримінальному провадженні здійснюється саме для того, щоб процесуальними засобами підтвердити або спростувати винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення і забезпечити притягнення її до кримінальної відповідальності, яка розпочинається саме з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК) [4, с. 142].

На думку О. В. Фараон – це процесуальне рішення, прийняте стороною обвинувачення та оформлене у вигляді повідомлення, що відповідає формі постанови, у випадках, передбачених ч. 1 ст. 276 КПК України [5, с. 15]. І. Г. Івасюк пропонує своє визначення повідомлення про підозру – це кримінальне процесуальне рішення слідчого, прокурора, яке приймається в обов'язковому порядку у разі затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення у письмовій формі і спричиняє набуття особою, щодо якої воно прийняте, процесуального статусу підозрюваного [6, с. 77]. Ю. В. Лисюк вважає, що заперечувати факт того, що саме підозра породжує появу підозрюваного у кримінальному провадженні, підстав немає, оскільки існування інституту підозрюваного розпочинається із процесуальної дії, яка має назву повідомлення про підозру з подальшим здійсненням відповідних процесуальних дій. Тобто з цього часу особа, якій було повідомлено в порядку установленому КПК, стає підозрюваним та отримує можливість усіма правовими засобами забезпечувати захист своїх прав і свобод під час здійснення досудового розслідування у кримінальному провадженні [7, с. 59]. Ю. П. Аленін та І. В. Главюк стверджують, що повідомлення про підозру як процесуальний документ є процесуальним рішенням – юридичним актом початку та одночасно

персоніфікації кримінального переслідування, оскільки у зв'язку з повідомленням про підозру з'являється такий суб'єкт кримінального провадження, як підозрюваний, а з моменту повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення починається притягнення особи до кримінальної відповідальності (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України) [8, с. 162].

На нашу думку, повідомлення про підозру можна розглядати як кримінальну процесуальну гарантію прав підозрюваного, тобто сукупність установлених законом правових норм, що забезпечують виконання завдань кримінального провадження і надають можливість суб'єктам кримінального процесу виконувати обов'язки та реалізовувати права. Також – це процесуальне рішення, прийняте стороною обвинувачення та оформлене у вигляді повідомлення, що відповідає формі постанови, у випадках, передбачених ч. 1 ст. 276 КПК. А тому, повідомлення про підозру варто розглядати у широкому та вузькому розумінні, а також у матеріальному й процесуальному аспектах. Таке взаємопов'язане і взаємодоповнююче тлумачення охоплює всі його властивості, а також більш повно відображає його правову природу та сутність.

У широкому розумінні повідомлення про підозру – як процесуальний інститут (містить в собі окремі, незалежні кримінальні процесуальні норми, що спрямовані на унормування відносин між учасниками кримінального провадження у зв'язку зі здійсненням повідомлення про підозру, його зміною та полягає у вчиненні прокурором, дізнавачем (під час розслідування кримінальних проступків) чи слідчим за погодженням із прокурором процесуальних дій у письмовому правозастосовному акті, який сприяє набуттю особою процесуального статусу підозрюваного та створює передумови для подальшого руху кримінального провадження); у вузькому – як процесуальна дія (процесуальне рішення щодо вчинення особою кримінального правопорушення, прийняте уповноваженою службовою особою (прокурором або дізнавачем чи слідчим за погодженням з прокурором), оформлене в письмовій формі у вигляді повідомлення відповідно до кримінального процесуального законодавства, яке вручається особі з дотриманням визначеної процедури, відповідає формі постанови у випадках, передбачених ч. 1 ст. 276 КПК України та зумовлює набуття нею процесуального статусу підозрюваного).

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: http://zako№3.rada.gov.ua/laws/–show/4651-17.

3. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора України.* URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html

4. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : монографія. Донецьк : ПРОМІНЬ, 2012. 640 с.

5. Фараон О. В. Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення : автореф. дис. … канд. юрид. Наук : 12.00.09. Київ : НАВС, 2016. 20 с.

6. Івасюк І. Г. Інститут «повідомлення про підозру» нового кримінального процесуального законодавства України. *Митна справа.* 2013. № 4 (88). Ч. 2. Кн. 2. С. 74–79.

7. Лисюк Ю. В. Окремі аспекти набуття процесуального статусу підозрюваного у досудовому розслідуванні. *Вісник Академії адвокатури України.* 2014. Т. 11. № 2. С. 56–62. URL: http://№buv.gov.ua/UJR№/–vaau_2014_11_2_9.

8. Аленін Ю. П., Гловюк І. В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України.* 2014. № 1. С. 161–169.

Маринич Юлія Володимирівна,
аспірант Інституту держави і права
ім В. М. Корецького НАН України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УХВАЛЕННЯ РІШЕННЯ ПРО ТИМЧАСОВИЙ ДОСТУП ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Оголошення воєнного стану зумовлює не лише зміну у суспільному житті держави, а й зміну її законодавства. Зокрема, це стосується й кримінально-процесуальних інститутів. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 01.05.2022 Кримінальний процесуальний кодекс України ознаменувався низкою новацій, що стосуються реалізації кримінально-процесуальних норм в умовах воєнного стану [1]. Не виключенням стали і заходи забезпечення кримінального провадження, а саме тимчасовий доступ до речей та

документів. Тому, ми пропонуємо проаналізувати правове регулювання вказаного інституту в умовах воєнного стану.

Тимчасовий доступ до речей і документів полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та вилучити їх (здійснити їх виїмку). Тимчасовий доступ до електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку здійснюється шляхом зняття копії інформації, що міститься в таких електронних інформаційних системах, комп'ютерних системах або їх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку, без їх вилучення. Тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду. Рішення про здійснення тимчасового доступу до речей та документів покладається на слідчого суддю, яким є суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні [2].

У кримінальному провадженні слідчий суддя є гарантом дотримання прав людини та можливості безперешкодної реалізації принципу змагальності сторонами кримінального провадження.

Як зазначає А. Р. Туманянц, повноваження слідчого судді охоплюються забезпеченням додержання конституційних прав і свобод людини та громадянина в досудовому розслідуванні. Інститут слідчого судді – це шлях до вирішення проблеми мінімізації обвинувального ухилу під час досудового розслідування у вітчизняному кримінальному процесі. Основною метою здійснення такого контролю на цій стадії кримінального процесу є захист прав і законних інтересів учасників кримінального судочинства, розширення дії змагальності сторін у досудовому провадженні. Для її досягнення перед судовим контролем постає низка завдань: 1) запобігти неправомірним діям і рішенням, що порушують конституційні права та свободи громадян; 2) відновити права, безпідставно порушені органами досудового розслідування; 3) сприяти ухваленню правосудного вироку під час вирішення справи по суті [3, с. 896].

Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 01.05.2022 встановлено, що для забезпечення безперешкодного здійснення досудового розслідування та виконання поставлених перед слідчим та прокурором завдань такі повноваження виконує керівник

відповідного органу прокуратури з урахуванням вимог статті 37 Кримінального процесуального кодексу України за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором [1]. Тобто, фактично, на керівника відповідного органу прокуратури покладені обов'язки по розгляду та ухвалення рішення про застосування тимчасового доступу до речей та документів.

На наше переконання, вищевказаними змінами відбулося суміщення процесуальних функцій – судового контролю та прокурорського нагляду в одній особі, що значним чином порушує засаду змагальності та можливість об'єктивного вирішення питання про надання дозволу на проведення тимчасового доступу до речей та документів.

У кримінальному провадженні прокурор та слідчий є стороною обвинувачення та, відповідно, є зацікавленими в отриманні ухвали про тимчасовий доступ до речей та документів. Так, подібне правове регулювання можу сприяти зловживанню повноваженнями.

Отже, можна зробити висновок, що встановлення особливого режиму розгляду та ухвалення рішення про тимчасовий доступ до речей та документів є недоцільним та порушує ряд принципів кримінального провадження. Вищезазначене делегування обов'язків ми вважаємо невідповідним чинному законодавству та засадам кримінального провадження навіть у складних та непередбачуваних умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14 квіт. 2022 р. № 2201-IX. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : затв. Законом України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/4651-1775.

3. Туманянц А. Р. Слідчий суддя як суб'єкт реалізації судових функції у досудовому провадженні. *Форум права*. 2011. № 2. С. 896–901. URL: http://www.№buv.gov.ua/e-jour№als/FP/2011-2/11tarudp.pdf.

Мартинчик Олена Вячеславівна,
студентка Юридичного фахового коледжу
Національного університету «Одеська
юридична академія»

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ «ДЕРЖАВНА ЗРАДА»

Кримінальний кодекс України надає визначення, ознаку та покарання такому терміну та правопорушенню як державна зрада у статті 111 КК України.

Досліджуючи та встановлюючи проблематику державної зради, вдалося отримати певні науково-теоретичні результати, та дізнатися про пропозиції, вагомі і для науки, і для діяльності правозастосовних органів, а також для вдосконалення відповідних положень чинного кримінального законодавства України. На підставі отриманих результатів доведено необхідність диференціювати кримінальну відповідальність за державну зраду з урахуванням виду суб'єкта цього кримінального правопорушення та встановити відповідальність військовослужбовців та службових осіб, які займають особливо відповідальне становище, у кваліфікованому складі кримінального правопорушення.

Окремі аспекти всебічного аналізу кримінальної відповідальності за державну зраду із кримінальної-правової охорони національної безпеки України вивчали такі науковці як Г. В. Андрусів, О. Ф. Бантишев, Ю. В. Баулін, В. К. Грищук, Б. М. Діденко, О. О. Дудоров, С. В. Дяков, Л. М. Демидова, Л. Д. Єрмаков. Але дослідники розглядали це питання зазвичай лише опосередковано, у рамках кримінально-правової характеристики кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки. Тому, ще чимало аспектів, що стосуються кримінальної відповідальності за державну зраду, залишаються дискусійними або невирішеними.

В Україні до часів воєнного стану простежувалися лише поодинокі випадки вчинення державної зради, тому ст. 111 КК України практично не застосовувалась. Попри це, навіть одиничний факт вчинення цього кримінального правопорушення становить серйозну небезпеку для нашої держави, оскільки відповідні дії можуть спричинити неабияку шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України.

Поширеними є випадки, коли спецслужби РФ намагаються здійснити масштабні вербування українських громадян, зазвичай військових, для вчинення ними державної зради. Нерідко наші

співвітчизники свідомо йдуть на такий крок, зраджуючи інтереси України. Питання захисту кримінально-правовими засобами відносин, що забезпечують умови охорони основ національної безпеки України стало актуальним. Запорукою успішного виконання цього обов'язку є злагоджена діяльність підрозділів Служби безпеки України у боротьбі зі злочинними зрадницькими проявами та ефективне реагування кримінального законодавства на будь-яку загрозу національній безпеці України. Відтак прийнято низку змін до КК України, згідно з якими скасовано строки давності щодо злочинів проти основ національної безпеки України, зокрема й за вчинення державної зради, а також встановлено додаткове покарання у виді конфіскації майна.

Заподіяння шкоди обороноздатності України чи її державній безпеці порушує стан захищеності державної влади, а також мир і спокій життя народу. Окрім того, це може спричинити витік із власності держави інформації, що містить державну таємницю і при потраплянні до іноземних спецслужб буде використана проти інтересів України та може звести нанівець багаторічну працю щодо створення нових зразків озброєння, розробки планів оборони в особливий період тощо [2, с. 427]. Беззаперечним є той факт, що «без аналізу розвитку науки кримінального права не можна розвивати і рухати саму науку, а відповідно, вдосконалювати законодавство, виправляти недоліки правозастосовної практики» [3, с. 46].

Суспільна небезпека державної зради визначається всіма ознаками складу кримінального правопорушення. Першочергове значення під час оцінки суспільної небезпеки має об'єкт посягання**.** Визнання об'єктом складу кримінального правопорушення є суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом, або виокремлення охоронюваного кримінальним законом порядок суспільних відносин.

Родовим об'єктом можна виокремити національну безпеку [2, с. 53], безпеку держави у різних її сферах, головними складовими якої є пріоритетні національні інтереси.

Досліджуючи об'єкт складу кримінального правопорушення, який передбачає кримінальну відповідальність за державну зраду, у наукових джерелах можна зустріти визначення основного безпосереднього об'єкта –національну безпеку у державній, воєнній, інформаційній, економічній і науково-технологічній сферах.

Щодо предмета кримінального правопорушення, вважаються і матеріальні блага, і нематеріальні, до яких пропонують відносити енергію, інформацію, послуги тощо. Слід зазначити, що предмет є ознакою державної зради, яка полягає у шпигунстві. Інші способи державної зради – безпредметні. Вказівка на предмет цього складу

кримінального правопорушення міститься у ст. 114 КК України, де передбачено відповідальність за шпигунство. Таким чином, предметом складу кримінального правопорушення «державна зрада» є відомості, що становлять державну таємницю.

Законодавчо визначено, що суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила правопорушення у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність (ч. 1 ст. 18 КК України). Щодо першої обов'язкової ознаки загального суб'єкта правопорушення, то ним може бути лише фізична особа, а не установа чи інша юридична особа.

Зміст суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення характеризується певними юридичними ознаками (вина, мотив, мета), які перебувають у тісному взаємозв'язку. Мотив та мета мають допоміжне значення та розкривають психологічний зміст суб'єктивної сторони складу правопорушення, натомість вина є основною і обов'язковою ознакою будь-якого складу.

Отже, аналіз положень кримінального законодавства засвідчив, що суб'єкт державної зради є спеціальним. Державну зраду може вчинити фактично кожна особа, яка наділена загальними (фізична, осудна чи обмежено осудна особа, яка досягла шістнадцятирічного віку) та спеціальною (наявність громадянства України) ознаками суб'єкта складу кримінального правопорушення – від Президента України до звичайного громадянина та вчиняється виключно з прямим умислом – спричинення шкоди суверенітетові, або наприклад територіальній цілісності України.

Отже, комплексне наукове дослідження кримінальної відповідальності за державну зраду дало змогу отримати важливі для теорії, законотворчої і судової практики результати, а відтак сформулювати основні, науково обґрунтовані положення і висновки. А узагальнення теоретичних напрацювань щодо кримінальної відповідальності за державну зраду в кримінальному праві засвідчує, що цьому питанню приділено недостатньо уваги. Зокрема, деякі аспекти й досі є дискусійними, розглядалися лише деякими авторами, або не висвітлені у кримінально-правовій літературі.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. *Відомості Верховної Ради України.* 2001. № 25−26. URL: http://zako№3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

2. Луценко Ю. В. Підстави та умови звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду. *Держава і право.* 2012. Вип. 56. С. 427–432. (Серія «Юридичні і політичні науки»).

3. Кончук Н. С. Суб'єкт складу злочину, передбаченого ст. 111 Кримінального кодексу України державна зрада. *Наше право.* 2015. № 1. С. 176–18

4. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменного. Луганськ : Елтон-2, 2012. Т. 1. 780 с.

5. Хилюк С.В. Наука кримінального права України (особлива частина) характерні риси та перспективи розвитку. *Життя і право.* 2005. № 3. С. 45–50.

Мостова Вікторія Володимирівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук
Симоненко Н. О.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ЇЇ ПІДСТАВИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Із кримінальною протиправністю боролись завжди, починаючи з найдавніших давен і закінчуючи сьогоденням. Наразі в Україні є спеціальні норми, за порушення яких наступають певні санкції. У нашій країні існує Кримінальний кодекс України, який чітко прописує за порушення яких норм наступає кримінальна відповідальність осіб.

Рівень кримінальної протиправності в нашій країні станом на 20-ті роки досяг найвищої точки (230−240 засуджених). Наразі в Україні спостерігається покращення криміногенної ситуації, згідно з статистикою 2020 рік був найкращим за останнє десятиліття.

Поняття кримінальної відповідальності законодавчим шляхом не було встановлено, хоча воно фігурує досить часто у статтях, назвах статей та розділах. Під кримінальною відповідальністю слід розуміти вид юридичної відповідальності, що полягає у вимушеному зазнавані особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, державного осуду, а також передбачених КК обмежень особистого, майнового або іншого характеру, що визначаються обвинувальним вироком суду й покладаються на винного спеціальними органами держави [1, с. 46]. Є дуже багато різних думок з приводу цього визначення, але один факт є незмінним − кримінальна відповідальність є різновидом юридичної відповідальності як складової соціальної відповідальності [2].

Відходячи до питання підстави кримінальної відповідальності, ми можемо звернутись безпосередньо до Кримінального Кодексу України, а саме до ч. 1 ст. 2 КК України: «Підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого цим Кодексом». Хочу зазначити, що кримінальній відповідальності й покаранню підлягає лише особа, винна у вчиненні злочину, тобто така, що умисно або з необережності вчинила передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння. Не можна визнати особу винну у вчиненні злочину, а також піддану кримінальній відповідальності так чи інакше як за виром суду й відповідно до чинного законодавства України. Також варто зазначити те, що згідно із ч. 1 ст. 61 Конституції України та ч. 2 ст. 7 КК України повторна кримінальна відповідальність виключається за те ж саме діяння.

Обов'язковими елементами підстави кримінальної відповідальності можна визнати вину, суспільно небезпечне діяння (проступок або злочин) та склад злочину.

Як вже було згадано раніше, вина є обов'язковою ознакою підстави для притягнення до кримінальної відповідальності. Також, хочу відзначити, вина є основною ознакою суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, а отже і головним елементом складу кримінального правопорушення. Відповідно до ст. 23 КК України: «Виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності».

Суспільно небезпечне діяння може бути вчинене осудною, обмежено осудною або неосудною особою. Кримінальну відповідальність буде нести фізична осудна особа, яка на момент вчинення протиправного діяння досягла віку кримінальної відповідальності. Згідно з ст. 22 КК України кримінальна відповідальність настає коли особі виповнюється 16 років, але відповідно до ч.2 цієї ж статті особа яка вчинила протиправне діяння у віці 14-16 років може нести кримінальну відповідальність лише за певний перелік протиправних діянь.

Дуже важливим є те, що склад правопорушення це не тільки сукупність, а й чітка система ознак протиправного діяння. Він виконує ряд функцій, такі як:

− гарантійна: вона забезпечує недопущення притягнення особи до відбування кримінальної відповідальності, якщо правопорушення не містить складу правопорушення;

− фундаментальна: ця функція породжує підставу кримінальної відповідальності;

− цілісна: захищає найцінніші відносини та інтереси;

− розмежувальна: вона є дуже важливою адже дає змогу розмежовувати протиправне діяння від інших правопорушень, у тому числі здійснює розмежування між злочином та проступком.

Слід зазначити, що визначаючи підставу кримінальної відповідальності ми не можемо обмежуватись лише якоюсь однією, конкретною ознакою, наприклад: віком, діяльністю (дія або бездіяльність), виною. Підставою притягнення фізичної, осудної особи до кримінальної відповідальності повинна передувати наявність всіх ознак складу кримінального правопорушення, а саме: суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна сторона та об'єктивна сторона. Це правило, як вже було згадано раніше, трактується в ч. 1 ст. 2 КК України і не має виключень.

Список використаних джерел

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін.] ; за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 428 с.

2. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / редкол.: В. Я. Тацій та ін. Харків : Право, 2017. Т. 17 : Кримінальне право. С. 85.

3. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: http://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

4. Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів : Указ Президента України від 08.04.2008 № 311/2008. *Офіційний вісник України.* 2008. № 27. С. 2023. URL: https://protocol.ua/ua/vidi_krimi№al№ih_pravoporushe№_i_riz№itsya_mig_№imi/.

Пеліхос Євген Миколайович,
аспірант докторантури та ад'юнктури
Національної академії внутрішніх справ

ЗАЛУЧЕННЯ ЗАХИСНИКА ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЇ

Воєнний стан на території України, який триває вже впродовж 3-х місяців, безумовно, не може не впливати на процес відправлення правосуддя. Здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану передбачає суттєве збільшення процесуальних можливостей сторони обвинувачення та спрощення низки процедур. Проте, навіть в умовах воєнного стану конституційне право людини на захист не може бути обмеженим.

Передусім, зазначимо, що питання, пов'язані із залученням захисника для проведення окремої процесуальної дії, – це проблема, яка «нависала» роками і стосується не лише питання захисту, прав людини

в контексті права на захист, а й у тому числі це – про забезпечення справедливого суду, оскільки, на жаль, нинішній стан справ надає можливість зловживати цим механізмом усім сторонам [1]. Так, на переконання представників Феміди інститут залучення захисника для проведення окремої процесуальної дії сприяє дотриманню строків судового розгляду, але тільки в тому разі, якщо він застосовується у суворій відповідності до вимог чинного КПК України та лише у невідкладних, виключних випадках. Якщо слідчий чи прокурор залучає захисника в тих випадках, коли це дійсно необхідно, то це полегшує роботу суду. Грубе порушення цих вимог може свідчити про істотне порушення прав та свобод людини, відтак – стати причиною визнання доказів, отриманих внаслідок такого порушення, недопустимими [2].

Національне законодавство України регламентує залучення захисника у кримінальному провадженні для проведення окремої процесуальної дії наступним чином:

– у ч. 1 ст. 53 КПК України вказано, що слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд залучають захисника для проведення окремої процесуальної дії в порядку, передбаченому ст. 49 КПК України, виключно у невідкладних випадках, за сукупністю двох наступних умов: 1) коли є потреба у проведенні невідкладної процесуальної дії за участю захисника; 2) завчасно повідомлений захисник не може прибути для участі у проведенні процесуальної дії чи забезпечити участь іншого захисника або якщо підозрюваний, обвинувачений виявив бажання, але ще не встиг залучити захисника або прибуття обраного захисника неможливе;

– відповідно до ч. 6 ст. 19 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» у разі отримання постанови слідчого, прокурора, ухвали слідчого судді, суду про залучення захисника для проведення окремої процесуальної дії Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги зобов'язаний негайно призначити захисника;

– захисник має ті самі права й обов`язки, що й захисник, який здійснює захист протягом кримінального провадження (ч. 3 ст. 53 КПК України). Таке правило обумовлюється єдністю процесуального статусу захисника у кримінальному провадженні, а тому й не може бути ніяких розбіжностей у визначенні обсягу його процесуальних прав залежно від того, чи постійно він бере участь у кримінальному провадженні, чи його роль є епізодичною;

– оскільки захисник виконує свої обов`язки тимчасово, це не покладає на нього обов`язку надалі здійснювати захист у всьому кримінальному провадженні або на окремій його стадії (ч. 5 ст. 53 КПК).

Відтак, завдання його діяльності вважаються вичерпаними по закінченню тієї процесуальної дії, для участі в якій його було залучено.

У даному випадку його участь слід розглядати не тільки як гарантію забезпечення права підозрюваного, обвинуваченого на захист, а як гарантію здійснення кримінального провадження в цілому, адже без його участі в окремих випадках неможливим є подальший рух самого кримінального провадження [3].

Разом з тим за спостереженнями представників адвокатської спільноти органи досудового розслідування та суд активно застосовують норму статті 53 КПК України, та залучають адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, для проведення окремої процесуальної дії навіть тоді, коли у підозрюваного/обвинуваченого вже є захисник, проте його завчасно не повідомили про проведення процесуальної дії, або ж коли немає доказів «невідкладності» процесуальних дій, які проводять без захисника, якого обрав сам підозрюваний/обвинувачений [4, с. 17].

Саме тому у Правилах адвокатської етики (ст. 23), затверджених Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 9 червня 2017 р., зазначається, що у разі залучення адвоката до участі в окремій процесуальній дії, останній повинен невідкладно після отримання доручення вжити всіх можливих заходів щодо з'ясування, який саме адвокат (адвокати) представляє інтереси клієнта у цій справі, негайно зв'язатися з цим адвокатом (адвокатами), з'ясувати причини його (їх) відсутності.

Судді, в свою чергу, наводять наступний алгоритм визнання поважності такої неявки: 1) завчасність попередження адвоката про його відсутність; 2) надання підстав своєї неявки; 3) докази відсутності мають бути об'єктивними – такими, що апріорі унеможливлюють явку до суду [5].

Згідно з Стандартами якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі, затверджених наказом Міністерства юстиції України 25 лютого 2014 р. № 386/5 у разі призначення захисника для проведення окремої процесуальної дії він переконується, чи дійсно завчасно та належним чином був повідомлений про проведення цієї процесуальної дії раніше залучений захисник (захисники), а також чи процесуальна дія дійсно є невідкладною. У разі виявлення невідповідності цим вимогам захисник заявляє клопотання слідчому, прокурору, слідчому судді або суду про перенесення процесуальної дії у зв'язку з відсутністю таких обставин.

Таким чином, назріває питання, як слід оцінювати «завчасність» повідомлення захисника про необхідність прибуття. Використання при формулюванні ч. 1 ст. 53 КПК України оціночного поняття не сприяє спрощенню роботи правозастосувачів та не забезпечує дотримання

принципу правової визначеності. Тому, поки не буде конкретизована вищезазначена норма, вважаємо, що кожний правозастосувач буде тлумачити її на свій розсуд, що, в свою чергу, буде призводити до зловживання правом залучення захисника до окремої процесуальної дії.

Що ж стосується «невідкладної процесуальної дії», у проведенні якої є потреба за участю захисника», то це надто загальне правило. КПК України не містить конкретного визначення або переліку невідкладних випадків. Незрозуміло, провадження яких дій не може відкладатися і з чим це пов'язано, зволікання з виконанням яких дій може викликати негативні наслідки для провадження. Дійсно, рівень такої невідкладності є оціночною категорією, яка залежить від наявності ґрунтовних підстав, зазначених у відповідній ухвалі суду та постанові слідчого, прокурора.

У контексті розгляду досліджуваного питання слід звернути увагу на законодавчі зміни до КПК України, що були зумовлені задоволенням процесуальних потреб воєнного стану в частині *забезпечення повного та швидкого досудового розслідування в ситуації, що склалася. Власне,* Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» №2201-IX від 14 квітня 2022 р. статтю 615 КПК України доповнено нормою, яка уповноважує дізнавача, слідчого, прокурора забезпечити участь захисника у проведенні окремої процесуальної дії під час здійснення кримінального провадження в умовах **введення в Україні або окремих її місцевостях воєнного, надзвичайного стану**, у тому числі у разі неможливості явки захисника – із застосуванням технічних засобів (відео-, аудіозв'язку) для забезпечення дистанційної участі захисника.

Проте навряд чи дистанційну участь адвоката на стадії досудового розслідування можна вважати ефективним інструментом для захисту, адже захисник без фізичної присутності фактично позбавлений можливості виконувати свої обов'язки. Зокрема він, не перебуваючи на місці проведення процесуальної дії, не може повною мірою проконтролювати дотримання вимог закону щодо підстав, умов та порядку проведення слідчих (розшукових) дій, об'єктивно сприймати та збирати всі наявні докази. Окрім того унеможливлюється реалізація права захисника застосовувати з додержанням вимог КПК України технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь. Наведене безумовно звужує гарантоване ст. 63 Конституції України право на захист, яке, в свою чергу, відповідно до ст. 64 Конституції України не може бути обмежене в умовах воєнного або

надзвичайного стану. Наведене, окрім того впливає на забезпечення реалізації у повній мірі засади змагальності, безпосередності дослідження показань, речей і документів, свободи в поданні сторонами суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості.

З урахуванням викладеного, можна дійти висновку, що з одного боку заміна основного адвоката на адвоката для проведення окремої процесуальної дії сприяє дотриманню розумних строків здійснення кримінального провадження та нейтралізує спроби зволікання з проведенням процесуальних дій, але з іншого – сама регламентована можливість залучення захисника у такій формі – може порушувати право на захист та є протиправним обмеженням захисника за договором брати участь у всіх слідчих і процесуальних діях з метою дотримання конституційних і процесуальних прав свого клієнта, навіть за умови, якщо залучення у цьому разі застосовується у суворій відповідності до вимог чинного КПК України.

Водночас, якщо захисники були залучені на підставі договору і обирають таку тактику захисту як свідоме ігнорування процесуальних дій, під час проведення яких їх участь є обов'язковою, то це їх власний вибір і слідчому, прокурору, слідчому судді, суду не залишається іншого варіанту як залучення захисника в порядку ст. 53 КПК України.

Список використаних джерел

1. Як удосконалити сферу адвокатури: Мін'юст оприлюднив результати Моніторингового звіту за 2021 рік. URL: https://mi№just.gov.ua/№ews/mi№istry/yak-udosko№aliti-sferu-advokaturi-rezultati-mo№itori№govogo-zvitu-za-2021-rik.

2. Залучати захисника для проведення окремої процесуальної дії слід лише у виключних випадках – суддя ККС ВС Наталія Білик. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-ce№tr/№ews/1204776/

3.Узагальнення судової практики щодо забезпечення права на захист місцевими судами та апеляційним судом Запорізької області за період 2013 року. URL: http://zpa.court.gov.ua/sud0890/syd/89767/.

4. Вилков С. В. Залучення адвоката БВПД на окрему процесуальну дію. Процедура залучення. *Гра поза правилами: проблемні питання пред'явлення підозри спеціальному суб'єкту та її обґрунтованість. Різні підходи до правозастосування:* науково - практичне дискусійне обговорення ключових питань правозастосування. URL: https://u№ba.org.ua/assets/uploads/26569b0fb3685970dcb3file.pdf.

5. Діяльність антикорупційних органів & проблемні питання роботи судів: підсумки VII Конференції з кримінального права. 16 №ovember 2020. URL: https://uba.ua/e№g/№ews/8039/pri№t/.

Сарібекян Юлія Артурівна,
слухач магістратури ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЦІЛЬОВЕ ВИКОРИСТАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

У зв'язку з веденням воєнних дій на території України було актуалізовано та доповнено українське законодавство, зокрема Кримінальний кодекс України (далі − ККУ) був доповнений статтею 201^2 «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги» [1].

З 24 лютого 2022 року, з того моменту, коли почалася війна в Україні, кількість волонтерських організацій зросла в рази. З огляду на це виникли й нові проблеми, які полягають у нецільовому використанні гуманітарної допомоги, що виділяється на потреби громадян, які знаходяться в зонах ведення боєвих дій або які були змушені покинути місце свого постійного проживання (вимушено переміщені особи).

У цій статті ми проаналізуємо норму, яка закріплена у статті 201^2 ККУ, розглянемо особливості її застосування та встановимо проблемні аспекти, що пов'язані з даним питанням.

Мета нашої роботи - встановити проблемні питання, що пов'язані з нецільовим використанням гуманітарної допомоги, та обрати шляхи вдосконалення вищевказаної норми.

Кримінальний кодекс України був доповнений статтею 201^2 згідно з Законом України № 2155-IX від 24.03.2022 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги» [2]. Цей Закон України набрав чинності 03.04.2022.

Диспозиція ч. 1 ст. 201^2 полягає у наступному: «продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги або укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном, з метою отримання прибутку, вчинені у значному розмірі».

Необхідно звернути увагу на те, що стаття має 3 частини, кожна з яких містить у собі кваліфікуючі ознаки. Таким чином, кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушення за ч. 2 ст. 201^2 є вчинення його повторно або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, або у великому розмірі; кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушення за ч. 3 ст. 201^2 є вчинення його організованою групою

або в особливо великому розмірі, або під час надзвичайного або воєнного стану.

У першу чергу, дамо визначення таким поняттям як «безоплатна допомога» та «гуманітарна допомога». Згідно з Законом України № 1192-XIV від 07.03.2022 «Про гуманітарну допомогу» [3]:

1. безоплатна допомога (пересилка, виконання робіт, надання послуг) − це надання гуманітарної допомоги без будь-якої грошової, матеріальної або інших видів компенсацій донорам;

2. гуманітарна допомога − це цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку з соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій і епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для життя і здоров'я населення, або тяжкою хворобою конкретних фізичних осіб, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту.

Перше проблемне питання, яке постає, пов'язано з колом суб'єктів даного кримінального правопорушення. Якщо розглядати Закон України № 1192-XIV від 07.03.2022 «Про гуманітарну допомогу [3], то тут можна відокремити три категорії суб'єктів, які безпосередньо пов'язані з гуманітарною допомогою: донори, отримувачі та набувачі.

Донори можуть бути іноземними або вітчизняними. Вони на власний розсуд надають гуманітарну допомогу отримувачам з метою передачі цієї допомоги набувачам, які безпосередньо її потребують. Таким чином, можна зробити висновок, що нести відповідальність за кримінальне правопорушення за ст. 201^2 ККУ можуть лише отримувачі гуманітарної допомоги.

Згідно з Законом України № 1192-XIV від 07.03.2022 «Про гуманітарну допомогу», отримувачами гуманітарної допомоги є юридичні особи, які зареєстровані в установленому Кабінетом Міністрів України порядку в Єдиному реєстрі отримувачів гуманітарної допомоги [3]. Отже, чи можна в даному випадку вважати, що суб'єкт у ст. 201^2 ККУ є спеціальним? Та як кваліфікувати дії суб'єкта, що не зареєстрований в установленому порядку?

На мою думку, необхідно проаналізувати та чітко відокремити коло можливих суб'єктів кримінального правопорушення за ст. 201^2

ККУ та внести відповідні зміни. Ці дії допоможуть вдосконалити норму та запобігти можливе уникнення особи від відповідальності.

Друге проблемне питання − це розмір шкоди. Згідно з приміткаами до ст. 201^2 ККУ, дії, передбачені цією статтею, вважаються вчиненими у значному розмірі, якщо загальна вартість такої гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги у триста п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (понад 434 175 грн); у великому розмірі − якщо загальна вартість товарів, безоплатної допомоги або грошової допомоги у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (понад 1 240 500 грн); у особливо великому розмірі − якщо загальна вартість товарів, безоплатної допомоги або грошової допомоги у три тисячі і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (понад 3 721 500 грн).

Постає питання, якщо дії, передбачені ст. 201^2 ККУ, будуть вчинені у розмірі менше, ніж у значному, тоді як кваліфікувати кримінальне правопорушення? З одного боку, такі дії можна кваліфікувати за ст. 190 ККУ "Шахрайство". З іншого боку, знову постає питання, чи доцільно це, якщо дії були спрямовані саме на нецільове використання гуманітарної допомоги.

На мою думку, потрібно переглянути розмір шкоди у ст. 201^2 ККУ. Можливо, таким чином, щоб ч. 1 201^2 ККУ не встановлювала розмір завданої шкоди, а особа несла відповідальність саме за вчинення дії − продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги або укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном, з метою отримання прибутку.

Таким чином, у цій статті ми розглянули два проблемних питання: коло суб'єктів та розмір завданої шкоди кримінального правопорушення за ст. 201^2 ККУ. Як висновок хочу зазначити, що дана стаття є доцільною в умовах воєнного стану, адже дані дії стали більш розповсюдженими. Проте вона потребує удосконалення, що допоможуть ефективно кваліфікувати дії особи та притягувати її до відповідальності.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги». URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2155-20#Text.

3. Закон України «Про гуманітарну допомогу». URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text.

Синєкоп Артем Сергійович,
курсант Національної академії ДПСУ
імені Б. Хмельницького
Науковий керівник: викладач кафедри теорії
права та кримінально-процесуальної
діяльності факультету правоохоронної
діяльності Національної академії ДПСУ
імені Б. Хмельницького, кандидат
юридичних наук ***Семенишина-Фіголь Б. М.***

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ПЕРЕВІРКИ НА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ОСІБ, УПОВНОВАЖЕНИХ НА ВИКОНАННЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ, ЗОКРЕМА В ОРГАНАХ І ПІДРОЗДІЛАХ СИСТЕМИ МВС

Корупція – досить поширена проблема в Україні. Останні 10 років Україна посідає ключові місця в рейтингах самих корумпованих країн через високий рівень корумпованості державної влади.

На мою думку високий рівень корумпованості в нашій державі пов'язаний перш за все з низькою правосвідомістю наших громадян. Якщо провести певний аналіз використовуючи відкриті інтернет джерела то можна прийти до висновку, що більшість країн колишнього «Радянського союзу» на початку своєї незалежності або згодом стикалися з такою вадою суспільства як корупція. Вважаю, це пов'язано з не зацікавленістю тодішньої правлячої партії (влади) у висвітленні такої проблеми як хабарництво. На жаль рівень життя людей в тодішній комуністичній державі порівняно з США та демократичними державами Європи був значно нижчий. Люди мали кошти та не мали звичних для сьогоднішнього ринку товарів, як наприклад джинсів, продуктів харчування, прикрас та навіть простих целофанових пакетів які зараз взагалі є звичним в побуті. Все це через великий рівень дефіциту. Але можновладці які займали високі посади в правоохоронних органах, а особливо в правлячій партії не мали таких проблем. У них був доступ до більшості товарів побуту через зв'язки та так званий «блат». На мою думку, саме тоді зародилась корупція на території нашої держави. Через «блат» люди діставали дефіцитні товари, отримували житло, авто, освіту. Звісно в школах ніхто не розповідав про негативність на незаконність таких явищ. Після набуття Україною незалежності в 1991 році на жаль, у спадщину ми отримали таке негативне явище як корупція. Тодішня влада була не досить зацікавлена в антикорупційній політиці тому що:

по-перше можна було самому награбувати мільйонний статок;

по-друге суспільство нормально сприймало факт корупційних проявів в державі.

На щастя, все змінилось у 2013−2014 роках. Українці зрозуміли що можна мати вищий рівень життя, як в Європі, що можна безкоштовно отримувати певні послуги, освіту тощо. Україніці прагнули стати частиною ЄС, а для цього потрібно було подолати таке негативне явище як корупція. Після революції гідності суспільство жахнулося коли побачили маєтки, золоті злитки колишніх можновладців-корупціонерів. На мою думку, саме ці явища стали каталізатором для перевиховання громадян та зміни менталітету. Люди почали розуміти що корупція – це погано. Таке явище негативно впливає не лише на демократію, але й фінансові показники держави та громадян.

З тогу моменту почалась епоха боротьби з корупцією, людей почали агітувати проти корупції та заохочувати за протидію таким явищам.

Корупційні явища в системі МВС. Так склалось, що працівники поліції та взагалі системи МВС асоціювались у громадян України як корупціонери. Тому стало важливо провести реформацію міліції. З цією метою влада в період 2014−2016 роках провела реформу тодішньої міліції в Національну поліцію України. Було проведено й зачистку кадрів в НПУ, всіх осіб які були задіяні в корупції звільнили, а на їх місце набрали нових, молодих спеціалістів. Сьогодні НПУ є сучасним правоохоронним органом в якому працюють висококваліфіковані професіонали своєї справи. У складі кримінальної поліції утворено орган власної безпеки, Департамент внутрішньої безпеки на який покладено обов'язки з оперативно-розшукової діяльності з метою протидії корупційних проявів Національній поліції України. На мою думку навіть враховуючи існування такого внутрішнього органу і чистку кадрів все ж таки 100% подолати корупцію в НПУ не вийшло й інколи деякі особи зловживають своїми посадовими обов'язками. Але це не є лише проблемою саме Національної поліції України так і в інших правоохоронних органах МВС.

Концепція протидії корупції в системі МВС. Мені здається, що для успішній протидії хабарництву нам перш за все потрібно вчитись на помилках та успіхах інших держав і не лише західних, алей й країн Азії. Якщо врахувати успіх Великої Британії, то нам перш за все потрібно перевиховувати націю. Потрібно проводити якісну пропагандистську діяльність в сфері анти корупції. Якщо кожен громадян нашої держави буде змалечку знати і розуміти, що корупція – це негативне явище суспільства яке шкодить не лише державі але й правам людини то це значно знизить рівень корупції в державі. Також не можна оминати досвід США. У США правоохоронці мають високу заробітну платню, соціальний захист та страхування через це правоохоронці не зацікавлені в тому щоб бути учасниками корупційних діянь. Але на мою думку, нашій державі перш за все потрібно перейняти досвід саме Японії. Японія є розвиненою країною, з

великими показниками в економіці. У Японії норми антикорупційного характеру містяться в багатьох національних законах, а можновладці які навіть один раз були притягнені до відповідальності за корупційну діяльність більше ніколи не зможе очолювати посади на державній службі. Також потрібно провести реформування судової системи, щоб корупціонери не могли уникати відповідальності за корупційну діяльність і відчувати безкарність, а останні роки саме це є основною причиною корупційної діяльності. І ключову роль у протидії корупційної діяльності відіграє порядок перевірки посадових осіб на доброчесність. На мою думку влада має значно серйозніше віднестись до цього питання і не лише реформувати, але й утворити і збільшити кількість поліграф відділів, які будуть систематично перевіряти працівників системи МВС і відкрито звітувати для громадян України результати своєї діяльності. На мою думку, саме це зменшить ризики скоєння таких негативних правопорушень, як корупція.

Отже, Україна перейняла у спадок від СРСР менталітет і виховання корумпованої нації. З набуттям незалежності українці прагнули бути частиною ЄС. З 2014 року почалась реформація самої нації, ми почали розуміти негативний характер корупції, влада почала проводити чистку правоохоронних органів для боротьби з хабарництвом. На мою думку, для якісної протидії корупції перш за все потрібно бути свідомим з малечку. А щодо правоохоронців- потрібно заохочувати їх стабільно високим окладом, соціальним забезпеченням і найголовніше безпекою, щоб правоохоронець який принципово чесно виконував свої обов'язки знав, що його життя та життя його близьких та рідних в безпеці. Також потрібно утворити окремий поліграфічний відділ при кожному районному відділі НПУ який буде щокварталу або щороку перевіряти кожного працівника НПУ за для вияву і протидії корупційної діяльності.

Список використаних джерел

1.«Досвід зарубіжних країн у боротьбі з корупцією». *Сайт «Успішна Україна»*. URL: http://uspish№aukrai№a.com.ua/strategy/69/244.html.

2. «Корупція в Україні». *Сайт «ВікіпедіЯ»*. URL: https://uk.m.wikipedia.org/wiki/Корупція_в_Україні.

3. Україна знову опустилась в індексі сприймання корупції. *Сайт «Українська правда»*. URL: https://www.pravda.com.ua/rus/№ews/2022/01/25/7321598/.

4. Поліграфія. *Сайт «ВікіпедіЯ»*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F.

Хандій Крістіна Володимирівна,
слухач магістратури ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ РЕЖИМУ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Для України введення положень про проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції вважається прогресивним інноваційним кроком законодавця. Дана технологія має широку сферу використання, адже процесуальні дії в режимі відеоконференції проводяться як під час досудового розслідування, так і судового розгляду. Застосування режиму відеоконференції значно економить час, дозволяє оперативно вирішувати завдання кримінального судочинства, а також надає можливість гарантувати захист прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, зокрема в аспекті забезпечення їх безпеки. Відповідно, особливо актуальною потреба забезпечення безпеки учасників кримінального провадження виступає в умовах введення воєнного стану на території України.

Щодо визначення поняття відеоконференції, то більшість авторів досліджують це питання з технічного боку. Як зазначала Н. Панько, «під відеоконференцією у кримінальному провадженні слід розуміти особливу процедуру, що виконується за допомогою телекомунікаційних технологій, при якій спілкування у вигляді обміну аудіо- та відеоінформацією між віддаленими учасниками слідчої (розшукової) дії відбувається на відстані (дистанційно), але в режимі реального часу» [4].

Статтею 232 Кримінального процесуального кодексу України передбачено проведення тільки двох слідчих (розшукових) дій у режимі відеоконференції під час проведення досудового розслідування – допит осіб (у тому числі одночасний допит двох чи більше вже допитаних у кримінальному провадженні осіб) та впізнання осіб чи речей. Процесуальний порядок проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції у кримінальному провадженні закріплено статтями 232, 336 та, бланкетно, статтями 224−229 КПК України.

Отже, під час досудового розслідування та судового провадження у режимі відеоконференції дистанційне провадження здійснюється у випадках:

1) неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому або судовому провадженні за станом здоров’я або з інших поважних причин;

2) необхідності забезпечення безпеки осіб;

3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого;

4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування;

5) наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми [2].

Відтак є необхідність детально проаналізувати кожну з підстав проведення слідчих (розшукових) дій у режимі відеоконференції.

Першою підставою законодавцем визначено неможливість безпосередньої участі певних осіб у досудовому або судовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин. Під неможливістю безпосередньої участі певних осіб у слідчих (розшукових) діях на досудовому розслідуванні та у судовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин слід розуміти випадки, коли ці особи за станом здоров'я фізично не можуть бути присутні при проведенні конкретної слідчої (розшукової) дії (наприклад, санаторне лікування; перебування в закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням або вагітністю за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад (стаціонарне лікування), тощо). Під іншими поважними причинами можуть бути визнані обставини, які об'єктивно унеможливлюють з'явлення особи (наявність малолітніх дітей при неможливості доручити їх догляд, бездоріжжя, катастрофа, а в умовах сьогодення – бомбардування міст, пошкодження транспортних шляхів внаслідок авіа ударів, тривала перерва в русі транспорту тощо) [3, с. 23].

Другою підставою проведення процесуальних дій в режимі відеоконференції є необхідність забезпечення безпеки осіб. Відповідно до ст. 2 Закону України від 23 грудня 1993 р. № 3782-XII «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» право на забезпечення безпеки має особа, яка заявила до правоохоронного органу про кримінальне правопорушення або в іншій формі брала участь чи сприяла виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю кримінальних правопорушень, потерпілий та його представник, підозрюваний, обвинувачений, захисники і законні представники, цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач і понятий. Підставою для вжиття заходів забезпечення безпеки цих осіб є дані, що свідчать про наявність реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу і майну [6].

Третьою підставою застосування дистанційного кримінального розслідування є проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого. Можливість проведення такого допиту в режимі

відеоконференції викликана особливостями розвитку та світосприйняття таких учасників кримінального провадження.

Ще однією з підстав застосування дистанційного провадження є необхідність вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування та судового провадження. Ця підстава узгоджується із зобов'язаннями, взятими на себе Україною за міжнародними договорами та угодами. У ст. 28 КПК України закріплено поняття «розумні строки» та критерії для їх визначення. Відеоконференція саме і спрямована на забезпечення швидкого досудового розслідування і судового розгляду.

Вказаний перелік підстав проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції не є вичерпним. Законодавець у п. 5 ч. 1 ст. 232 та п. 5 ч. 1 ст. 336 КПК України передбачив можливість проведення відеоконференції за наявності інших достатніх підстав, але при цьому важливо, щоб вони були достатніми та належним чином обґрунтованими. Необхідно зауважити, що введення воєнного стану на території України, а також можливість забезпечити безпеку учасників кримінального провадження від ризиків, пов'язаних зі збройною агресією Російської Федерації, аксіоматично виступають достатньою підставою для проведення слідчих (розшукових) дій у режимі відеоконференції.

Виходячи з аналізу положень ст. 232 та ст. 336 КПК України, основними умовами для прийняття рішення про проведення дистанційного досудового розслідування та судового провадження є:

1. Згода особи, відносно якої планується проведення відеоконференції (ч. 2 ст. 232, ч. 2 ст. 336 КПК України) [2]. Положення ст. 232 та ст. 336 КПК України не визначають вимоги до форми та змісту такої згоди. На погляд М. А. Погорецького та О. С. Старенького для забезпечення можливості перевірити законність та обґрунтованість проведення вказаної процесуальної дії така згода повинна мати виключно письмовий характер, у змісті якої необхідно обов'язково зазначити причини проведення відеоконференції та конкретний орган досудового розслідування/судовий орган, який проводитиме вказану процесуальну дію [5].

2. Наявність фактичних підстав для проведення дистанційного досудового розслідування та судового провадження, які визначені ч. 1 ст. 232 та ч. 1 ст. 336 КПК України.

3. Належна якість зображення та звуку. Під належною якістю зображення слід розуміти зображення, що дозволяє ідентифікувати особу за її зовнішністю всіма учасниками слідчої (розшукової) дії і зафіксувати це зображення технічними засобами з подальшою можливістю ідентифікації учасника слідчої (розшукової) дії по

зображенню. Під належною якістю звуку слід розуміти звук, який дозволяє чітко і розбірливо розрізнити показання особи за її голосом всіма учасниками слідчої (розшукової) дії і зафіксувати його технічними засобами з подальшою можливістю ідентифікації учасника слідчої (розшукової) дії за його голосом.

4. Інформаційна безпека досудового розслідування та судового процесу. Термін «інформаційна безпека» у кримінальному процесуальному законодавстві не роз'яснений. З наукової точки зору, Коваленко, Ю. О. у своїй роботі під інформаційною безпекою розуміє стан захищеності систем обробки і зберігання даних, при якому забезпечено конфіденційність, доступність і цілісність інформації, використання й розвиток в інтересах громадян або комплекс заходів, спрямованих на забезпечення захищеності інформації особи, суспільства і держави від несанкціонованого доступу, використання, оприлюднення, руйнування, внесення змін, ознайомлення, перевірки запису чи знищення [1].

Підсумовуючи, доцільно зазначити, що врахування такої переваги проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції, як уникнення ризиків, пов'язаних зі збройною агресією Російської Федерації, спонукає до поширення частоти застосування дистанційного проведення досудового розслідування і судового провадження серед практичних працівників. У свою чергу, це вимагає від особи, що його проводить, належних знань, умінь та навичок стосовно підготовки та порядку застосування режиму відеоконференції у кримінальному провадженні. Лише якісна підготовка до проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції може забезпечити досягнення мети кримінального провадження та слугувати ефективним заходом в умовах введення воєнного стану на території України.

Список використаних джерел

1. Коваленко Ю. О. Забезпечення інформаційної безпеки на підприємстві. *Економіка промисловості*. 2010. № 3. С. 123−129. URL: http://№buv.gov.ua/UJR№/eco№pr_2010_3_20.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#№2921.

3. Методичні рекомендації щодо особливостей проведення допиту, впізнання в режимі відеоконференції під час досудового розслідування / [О. О. Юхно, С. Є. Абламський, О. О. Бондаренко та ін.] ; за заг. ред. В. В. Сокуренка. Харків : Стильна типографія, 2017. С. 327−354.

4. Панько Н. Досвід проведення студентської наукової конференції з використанням відеоконференцзв'язку. URL: http://www.pravoz№avec.com.ua/period/article/11997/%CD.

5. Погорецький М. А., Старенький О. С., Дистанційне кримінальне провадження в умовах поширення коронавірусу (COVID-19). *Закон і Бізнес.* URL: https://zib.com.ua/ua/142090-dista№ciy№e_krimi№al№e_provadzhe№№ya_v_umovah_poshire№№ya_ko.html.

6. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3782-XII. URL: http://zako№4.rada.gov.ua/laws/show/3782-12.

Члевик Роман Олегович,
аспірант докторантури та ад'юнктури
Національної академії внутрішніх справ

ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Статтею 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) визначено, що завданнями кримінального провадження є, окрім іншого, забезпечення швидкого досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження. При цьому кримінальне процесуальне регламентування строковості проведення слідчих (розшукових) дій є гарантією забезпечення прав та свобод учасників кримінального провадження, що забезпечує дисциплінованість та належну організацію діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду у кримінальному провадженні [1].

Відомо, що під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними, відповідно до частини першої статті 28 КПК України, вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень; вони не можуть перевищувати передбачені цим Кодексом строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень.

З початку оголошення Президентом України воєнного стану в Україні 24.02.2022 виникла необхідність у внесенні змін та доповнень до чинного кримінального процесуального законодавства. Вказані новели безпосередньо стосувалися строків проведення певних слідчих та процесуальних дій у кримінальному провадженні, а також загалом здійснення досудового розслідування.

Відповідно до частини другої статті 219 КПК України строки здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях до повідомлення особі про підозру не змінилися та становлять дванадцять місяців у кримінальних провадженнях щодо нетяжких злочинів та вісімнадцять місяців щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину. Змін зазнали лише положення про момент початку досудового розслідування у кримінальному провадженні, що стосуються винесення постанови про його початок.

Разом з тим, Законом України від 14.04.2022 № 2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» внесені зміни до статті 615 КПК України та зазначено, що у кримінальних провадженнях, в яких жодній особі не було повідомлено про підозру на дату введення воєнного стану, строк від зазначеної дати до дати припинення чи скасування воєнного стану не зараховується до загальних строків, передбачених статтею 219 цього Кодексу [2].

Отже, строки досудового розслідування, що визначені статтею 219 КПК України у кримінальних провадженнях, де особам про підозру не повідомлялося, під час воєнного стану не спливають.

Виникає питання: чи обмежує законні права та свободи учасників кримінального провадження не зарахування до загальних строків, передбачених статтею 219 КПК України у кримінальних провадженнях, де особам про підозру не повідомлялося?

Переконані, що відповідь на це питання необхідно дати з урахуванням двох аспектів.

Так, статтею 64 Конституції України визначено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень [3].

Статтею 1 Закону України від 12.05.2015 № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану» визначено, що воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження

конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [4].

Таким чином, законодавцем зазначено, що визначене обмеження прав та свобод людини в ході воєнного стану є правомірним.

Водночас не зарахування у кримінальних провадженнях до загальних строків, передбачених статтею 219 КПК України, строку від дати початку до дати припинення чи скасування воєнного стану може призвести до невиправданої тяганини, що з часом створить неможливість проведення слідчим першочергових слідчих (розшукових) та процесуальних дій, які б призвели до отримання необхідних доказів.

Втрата доказів, які могли бути отримані слідчим шляхом вчасно може зашкодити захисту та відновленню порушених прав і свобод учасників кримінального провадження. Тому чітко організована діяльність органів досудового розслідування є запорукою дотримання принципу законності у кримінальному провадженні.

З огляду на викладене, вважаємо, що створення національним законодавцем норми, за якої строки досудового розслідування у кримінальних провадженнях, де особі про підозру не повідомлялося, не спливають в умовах воєнного стану, є передчасною. На нашу думку, доцільніше було б спростити процедуру продовження строків досудового розслідування у кримінальних провадженнях незалежно від тяжкості злочинів. Зокрема, за клопотанням слідчого про продовження строків досудового розслідування, на підставі якого процесуальний керівник виносить постанову. Вказана конструкція полегшила б процедуру продовження строків та створила б умови, за яких права та свободи учасників кримінального провадження не обмежувалися в умовах існування воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 12 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Закон України від 14 квіт. 2022 р. № 2201–IX. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#№45.

3. Конституція України (прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р.). URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

Чумакова Тетяна Костянтинівна,
аспірант докторантури та ад'юнктури
Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ СУБ'ЄКТА НЕЗАКОННОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО, КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА

Оскільки приватизація як один із механізмів управління державною власністю стала ознакою кінця минулого тисячоліття, то процеси роздержавлення та приватизації в Україні набули надзвичайно важливого значення на сучасному етапі розвитку суспільства. Вони стали основою побудови ринкової економіки, появи різних форм власності, надання приватній власності вагомого місця, а відтак відіграють неабияку роль у входженні України до світової та європейської економічної системи. Саме від приватизаційних процесів, їх законності, доцільності та ефективності залежить розвиток країни загалом і підприємництва, зокрема, а також добробут кожного громадянина.

Будь-яке кримінальне правопорушення вчиняє суб'єкт, який є обов'язковою ознакою кримінального правопорушення, згідно положень статті 11 Кримінального кодексу України (надалі – КК України). Без суб'єкта кримінального правопорушення, відповідно не має і самого кримінального правопорушення. Враховуючи, що незаконна приватизація державного, комунального майна (за статтею 233 КК України) вчиняється суб'єктом кримінального правопорушення, а саме фізичною, осудною особою, яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла шістнадцятирічного віку, але будь-яких інших вимог чи обмежень КК України не встановлює.

Більшість фахівців у галузі кримінального права відстоюють позиції, що в досліджуваному складі кримінального правопорушення має місце спеціальний суб'єкт. Так, наприклад, С. Пилипчак зазначає, що характерним є те, що суб'єктами даного виду кримінального правопорушення є особи, що володіють спеціальними знаннями у сфері приватизації [1, с. 137]. Натомість Н. О. Гуторова зазначає, що суб'єкт незаконної приватизації державного, комунального майна є загальний [2, с. 289].

Разом з тим зрозуміло, що суб'єктом кримінального правопорушення – незаконної приватизації державного, комунального майна є особа, що є суб'єктом правовідносин, пов'язаних з приватизацією державного, комунального майна.

Згідно положень статті 6 Закону України «Про приватизацію державного, комунального майна», суб'єктами приватизації є: 1. державні

органи приватизації; 2. місцеві ради, органи приватизації територіальних громад; 3. покупці.

Фонд державного майна України, його регіональні відділення та представництва у районах і містах, органи приватизації в Автономній Республіці Крим становлять єдину систему державних органів приватизації, згідно положень статті 7 Закону України «Про приватизацію державного, комунального майна».

Державні органи приватизації утворюють аукціонні комісії, укладають договори з радниками, які беруть на себе зобов'язання щодо надання послуг у процесі приватизації об'єктів державної власності, у тому числі пошуку потенційних покупців об'єктів приватизації. Відповідно, і ці суб'єкти стають суб'єктами приватизаційних правовідносин і можуть стати суб'єктом кримінального правопорушення – незаконної приватизації державного, комунального майна.

Покупцями об'єктів приватизації за статтею 8 Закону України «Про приватизацію державного, комунального майна», можуть бути: 1) громадяни України, іноземні громадяни; 2) юридичні особи, зареєстровані на території України, крім передбачених частиною другою цієї статті; 3) юридичні особи інших держав, крім передбачених частиною другою цієї статті.

Положеннями Закону України «Про приватизацію державного, комунального майна» також передбачено перелік осіб, які не можуть виступати покупцями в приватизаційних відносинах. Відповідно, у випадку, коли особа, що не має права в силу положень Закону бути покупцем, тобто суб'єктом приватизаційних відносин, все ж таки стає учасником таких відносин, така особа стає суб'єктом кримінального правопорушення – незаконної приватизації державного, комунального майна.

Незаконна приватизація державного, комунального майна шляхом заниження його вартості через визначення її у спосіб, не передбачений законом, може нерідко вчинятися за допомогою пособництва певних суб'єктів, а саме суб'єктів оціночної діяльності.

Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні», суб'єктами оціночної діяльності називає: 1. суб'єктів господарювання, що зареєстровані в установленому законодавством порядку, а саме фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, а також юридичних осію незалежно від їх організаційно-правової форми та форми власності, які здійснюють господарську діяльність, у складі яких працює хоча б один оцінювач, та які отримали сертифікат суб'єкта оціночної діяльності відповідно до цього Закону; 2. органи державної влади та органи

місцевого самоврядування, які отримали повноваження на здійснення оціночної діяльності в процесі виконання функцій з управління та розпорядження державним майном та (або) майном, що є у комунальній власності, та у складі яких працюють оцінювачі. Оцінювачами можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які склали кваліфікаційний іспит та одержали кваліфікаційне свідоцтво оцінювача відповідно до вимог цього Закону. Відповідно, у випадку вчинення кримінального правопорушення, а саме незаконної приватизації державного, комунального майна шляхом заниження його вартості через визначення її у спосіб, не передбачений законом, суб'єктом такого кримінального правопорушення може бути оцінювач.

Окремі фахівці зазначають, що суб'єктом аналізованого нами складу кримінального правопорушення може бути як громадянин, так і службова особа, у службові обов'язки якої входить виконання законодавства щодо приватизації державного та комунального майна [4, с. 403]. Посадові особи органів приватизації, інших органів виконавчої влади несуть кримінальну, адміністративну, матеріальну та дисциплінарну відповідальність за порушення законодавства про приватизацію, згідно положень статті 29 Закону України «Про приватизацію державного, комунального майна». Таким чином, суб'єктом кримінального правопорушення незаконної приватизації державного, комунального майна може бути посадова особа.

Окрім наведених вище, О. О. Дудоров суб'єктами даного складу кримінального правопорушення пропонує визнавати засновників та власників юридичних осіб – покупців державного чи комунального майна [5, с. 859].

Підсумовуючи викладене, можливо назвати наступних суб'єктів складу кримінального правопорушення – незаконної приватизації державного, комунального майна:1. Суб'єкти приватизації: (посадові особи державних органів приватизації, а саме Фонду державного майна України, його регіональних відділень та представництва у районах і містах, органів приватизації в Автономній Республіці Крим; посадові особи місцевих рад, органів приватизації територіальних громад; покупці, а саме фізичні особи, як громадяни, так і іноземці; покупці, а саме представники юридичних осіб, як зареєстрованих на території України так і іноземних держав, що приймають рішення щодо приватизації, якими можуть бути як власники/засновники юридичних осіб, так і директор, як виконавчий орган; покупці, які в силу положень закону не мають права бути суб'єктом приватизації; 2. Оцінювачі.

Список використаних джерел

1. Пилипчак С. Криміналістична характеристика незаконної приватизації майна. *Право України.* 2003. № 5. С. 134−139.

2. Гуторова Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України : монографія. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2001. 384 с.

3. Про приватизацію державного майна : Закон України від 04.03.1992 № 2163-XII. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2163-12/ed20040311#Text.

4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Особлива частина : у 2 ч. / під заг. ред. М. О. Потебенька, В. Г. Гончаренка. Київ : Форум, 2001. 942 с.

5. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика : монографія. Київ : Юрид. практика, 2003. 924 с.

Шаблій Ірина Вікторівна,
слухач магістратури ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ

ВОЄННИЙ СТАН ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ВПЛИВАЄ НА КВАЛІФІКАЦІЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Кваліфікація кримінальних правопорушень має надзвичайно важливе значення, тому що саме відповідна правова оцінка конкретного суспільно небезпечного діяння породжує наслідки різного рівня, які мають своє відображення у багатьох сферах суспільного життя.

У теперішній час в Україні надзвичайної актуальності набуває дослідження проблеми кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, вчинені в особливих умовах, пов'язаних зі збройною агресією Російської Федерації та в період воєнного стану в Україні. Вчинення цих правопорушень в обумовлений час та в певній обстановці негативно позначається на національній безпеці України, а також її обороноздатності. Отже, дослідження проблематики особливостей кримінальної відповідальності в умовах правового режиму воєнного стану та бойовій обстановці, має підвищену актуальність.

У зв'язку із введенням воєнного стану по всій території України були прийняті закони, які змінили Кримінальний кодекс України (ККУ), посиливши кримінальну відповідальність за ряд злочинів в умовах воєнного стану. Одними з цих законів є ЗУ «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» № 2113-IX та «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» № 2117-IX від 3 березня 2022 року. Відповідним рішенням законодавця,

що віддзеркалює соціальний інтерес до захисту суверенної України, є визнання випадків вчинення окремих кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану особливо кваліфікованими (тяжкими та особливо тяжкими) з установленням більш суворого покарання. Необхідно розглянути більш детально значення вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану як обставину, яка обтяжує покарання або впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення, а також з якою метою були внесені такі зміни [1].

Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 №3 89-VIII станом на 23.04.2022, воєнний стан − це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [5].

Законом України № 2117-IX від 3 березня 2022 року внесено зміни до ККУ щодо посилення відповідальності за кримінальні правопорушення, передбачені ст.ст. 185, 186, 187, 189, 191 КК, вчинені в умовах воєнного стану. Це основні майнові кримінальні правопорушення, які завжди становили значну частину всієї кримінальної статистики в Україні – крадіжка, грабіж, розбій, вимагання, а також розтрата і заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем [4].

Нині ж крадіжка, учинена в умовах воєнного або надзвичайного стану, є особливо кваліфікованим складом кримінального правопорушення. Вчинення крадіжки в умовах воєнного стану – одразу кваліфікується за ч. 4 ст. 185 КК, за що передбачено покарання у вигляді позбавлення волі від 5 до 8 років [2].

Аналогічні зміни від 8 березня 2022 року передбачені й за грабіж, розбій, вимагання, а також розтрати й заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем (корупційне кримінальне правопорушення), які вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану. Всі ці кримінальні правопорушення кваліфікуються одразу за ч. 4 відповідної статті (186, 187, 189, 191 КК) як особливо кваліфіковані. Іншим Законом України № 2113-IX, що також набув чинності 7 березня 2022 року,

викладено в новій редакції ст. 111 та 113 КК, які передбачають кримінальну відповідальність за державну зраду та диверсію [3].

Таким чином, в умовах воєнного стану при кваліфікації особливо кваліфікованих кримінальних правопорушень передбачено значно більші покарання. Призначаючи покарання за кваліфіковані й особливо кваліфіковані склади кримінальних правопорушень, суд ураховує всі інші пом'якшуючі або обтяжуючі обставини, крім тих, які є ознаками такого складу. Наприклад, якщо крадіжка в умовах воєнного стану за цією ознакою вже кваліфікована за ч. 4 ст. 185 ККУ, то вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану – вдруге не враховується як обтяжуюча обставина, бо воно вже враховано при кваліфікації. Це правило передбачено ч. 4 ст. 67 ККУ.

Щодо всіх інших кримінальних правопорушень, по яких подібних кваліфікованих складів (вчинення в умовах воєнного стану) в ККУ спеціально не передбачено, – то в разі їх учинення, вони кваліфікуються як звичайно – за відповідною статтею або частиною.

Так наприклад, наразі не передбачено подібного кваліфікованого складу за шахрайство (ст. 190 КК). Частини 2-3 цієї статті передбачають інші кваліфіковані та особливо кваліфіковані склади (повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або таке, що завдало значної шкоди потерпілому – ч. 2; у великих розмірах, або шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки – ч. 3; в особливо великих розмірах або організованою групою – ч. 4) [2]. Однак, як уже зазначалося, якщо суд визнає особу винною за вчинення такого злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану – це враховується при призначенні покарання. Тобто покарання – буде ближчим до максимальної межі, передбаченої відповідною статтею.

Законом України від 03.03.2022 було посилено кримінальну відповідальність за мародерство у широкому значенні цього терміну (не тільки за мародерство як воно визначено самим ККУ у статті 432 – викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених, а й викрадення поза межами поля бою і майна не тільки загиблих чи поранених). Таке розширення юридичного контексту мародерства має підґрунтя у Положенні про закони і звичаї війни на суходолі, що є додатком до IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі 1907 року. Так, відповідно до статті 28 цього Положення мародерство у місті чи місцевості, навіть у випадку, якщо його взяли штурмом, забороняється. У контексті Закону України № 2117-IX мародерством у широкому розумінні, окрім визначених у статті 432 ККУ діянь, слід вважати також присвоєння майна цивільного населення будь-якими особами, у тому числі російськими військовими, у районах

вогневого ураження, тимчасової окупації або проходу військ, а також саме з використанням умов воєнного або надзвичайного стану. Щодо ознаки вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану привертає увагу те, що законодавець вживає дещо різні поняття в ст. 67 ККУ – «з використанням умов воєнного або надзвичайного стану», а в нових кваліфікуючих ознаках ст. 185, 186, 187, 189, 191 – «в умовах воєнного стану» [4].

У нових редакціях статей 111 (державна зрада), 113 (диверсія) ККУ також уживається поняття «в умовах воєнного стану». Водночас Закон України № 2113-IX, яким ці статті викладено в новій редакції має назву «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану». Тобто застосовано поняття «дія режиму воєнного стану». Тож, судовій практиці належатиме визначити, чи є ідентичними поняття «з використанням умов воєнного стану» та «в умовах воєнного стану». При цьому буде визначено, чи будь-яке вчинення злочину в період дії режиму воєнного стану буде утворювати кваліфікуючу ознаку конкретного злочину чи обтяжуючу обставину за ст. 67 ККУ. Наприклад: умисне побутове вбивство в місцевості, де немає воєнних дій – хоча і вчинене в період дії режиму воєнного стану, однак не є використанням умов воєнного стану. Щодо такого злочину цієї обтяжуючої обставини немає. Навпаки ж, державна зрада або диверсія, навіть у місцевості, у якій до цього немає воєнних дій – учиняється в період дії режиму воєнного стану. Такі кримінальні правопорушення очевидно пов’язані з воєнним станом (адже йдеться про зраду на користь ворога або про диверсію в його інтересах). Тому щодо цих кримінальних правопорушень умова воєнного стану є кваліфікуючою ознакою незалежно від місця їх учинення [1].

Щодо майнових кримінальних правопорушень, хоча законодавець і вживає ту саму ознаку «в умовах воєнного стану», тут не завжди буде простежуватися зв’язок із воєнним станом. Вчинення майнового кримінального правопорушення в умовах воєнного чи надзвичайного стану може мати місце, наприклад, у районах вогневого ураження, тимчасової окупації або проходу військ, а також і поза межами згаданих районів. Наприклад, учиненим в умовах воєнного стану слід уважати такі викрадення чужого майна, які вчинені щодо осіб, які переміщуються у більш безпечні регіони України чи щодо їх майна, щодо майна, осіб, які тимчасово залишили житло без контролю для укриття в безпечному місці. Якщо ж викрадення відбулося хоча й під час дії режиму воєнного стану, але поза межами зазначених вище

районів та без будь-якого використання умов воєнного стану, то навряд чи доцільно застосовувати відповідну кваліфікуючу ознаку та ознаку, що обтяжує покарання [1].

Отже, підводячи підсумки, доречно визнати, що обидва згаданих вище Закони України від 3 березня 2022 року дозволяють встановити більш справедливу кримінально-правову реакцію держави, у тому числі на численні задокументовані діяння російських військових, які обкрадають покинуті людьми будинки, грабують магазини та цивільне населення. Винна особа з метою полегшення вчинення кримінального правопорушення використовує найбільш несприятливий для суспільства час, тяжкі обставини та умови, в яких опинилося суспільство, що свідчить про підвищений ступінь суспільної небезпеки кримінальних правопорушень, які вчиняються в умовах воєнного стану. Саме тому покарання для осіб, визнаних винними у вчиненні кримінальних правопорушень в період воєнного стану, суд буде призначати з урахуванням цієї обтяжувальної обставини, тобто вид і розмір призначеного покарання буде наближеним до максимальної межі, передбаченої КК України.

Список використаних джерел

1. Воєнний стан як обставина, яка впливає на кваліфікацію злочину та призначення покарання. *PRAVO.UA*. URL: https://pravo.ua/voie№№yi-sta№-iak-obstavy№a-iaka-vplyvaie-№a-kvalifikatsiiu-zlochy№u-ta-pryz№ache№№ia-pokara№№ia/.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану : Закон України від 03.03.2022 № 2113-IX. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#Text.

4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 03.03.2022 № 2117-IX. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text.

5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

Мірошниченко Володимир Русланович,
аспірант кафедри економічної безпеки та фінансових розслідувань Національної академії внутрішніх справ

БЮРО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОДАТКОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Сьогодні в Україні здійснює свою діяльність низка суб'єктів, що забезпечують податкову безпеку держави. Зважаючи на те, що суспільні відносини динамічно розвиваються, зміни відбуваються також у сфері адміністративно-правового забезпечення. Зокрема, у 2018 році було проведено реформу Державної фіскальної служби (далі – ДФС), як центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску. В ході зазначеної реорганізації було закріплено, що ДФС продовжує здійснювати повноваження та виконувати функції у сфері реалізації державної податкової політики, державної політики у сфері державної митної справи, державної політики з адміністрування єдиного внеску, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску до завершення здійснення заходів з утворення Державної податкової служби (далі – ДПС), Державної митної служби (далі – Держмитслужба) та центрального органу виконавчої влади, на який покладається обов'язок забезпечення запобігання, виявлення, припинення, розслідування та розкриття кримінальних правопорушень, об'єктом яких є фінансові інтереси держави або місцевого самоврядування.

На теперішній час в результаті реорганізації ДФС [1] відбувся її поділ на Державну податкову та Державну митну служби як окремих центральних органів виконавчої влади, які забезпечуватимуть реалізацію політики у податковій та митній сферах. Зазначена реорганізація призвела до розмежування функцій між органами, які надають публічні послуги, і органами, що здійснюють контроль за суб'єктами господарювання. Також у 2021 році було утворено

центральний орган виконавчої влади, на який покладаються завдання щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави – Бюро економічної безпеки України [2], діяльність якого було розпочато наприкінці 2021 року [3].

На теперішній час ДПС України, Держмитслужба та Бюро економічної безпеки України виконують свої завдання у повному обсязі. Проте, досі не було внесено змін до чинного законодавства [4] щодо припинення повноважень Державної фіскальної служби.

Бюро економічної безпеки України відіграє суттєву роль у забезпеченні податкової безпеки України. Зокрема, до завдань Бюро відносяться:

забезпечення економічної безпеки держави шляхом запобігання, виявлення, припинення, розслідування кримінальних правопорушень, що посягають на функціонування економіки держави;

збирання та аналіз інформації про правопорушення, що впливають на економічну безпеку держави, та визначення способів запобігання їх виникненню в майбутньому;

планування заходів у сфері протидії кримінальним податковим правопорушенням;

складання аналітичних висновків і рекомендацій для державних органів з метою підвищення ефективності прийняття ними управлінських рішень щодо регулювання відносин у сфері економіки [5].

На виконання окреслених завдань Бюро вживає заходів із протидії протиправним маніпуляціям з ПДВ, а саме так званим «скруткам» та незаконному відшкодуванню, що має відбуватись шляхом узагальнення типових прикладів злочинних схем, проведення контрольно-перевірочних заходів з органами державної влади, аналізу відповідності підприємств критеріям ризиковості та відпрацювання ризикових підприємств, удосконалення правозастосовної практики у сфері оподаткування, тощо.

Виключними повноваженнями Бюро економічної безпеки України є розслідування податкових правопорушень; протиправних діянь у сфері справляння податків, фальсифікації податкової звітності тощо; виготовлення та розповсюдження нелегальних підакцизних товарів (алкоголь, тютюнові вироби, паливо) тощо. Саме Бюро отримало функції податкової міліції, Служби безпеки України, Національної поліції України в частині розслідування та протидії економічним правопорушенням, зокрема й у податковій сфері.

Проте, характерним є те, що сьогодні спостерігається недорегульованість діяльності Бюро економічної безпеки України, адже

фактично прийнято лише Закон, який визначає загальні засади діяльності Бюро. Але сучасні умови вимагають оптимізації нормативно-правового регулювання його діяльності, що можливо шляхом прийняття низки правових норм, у яких мають бути нормативно-закріплені та конкретизовані функції, завдання й відповідні повноваження підрозділів Бюро, питання щодо організаційного, методичного й тактичного забезпечення проведення заходів протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави, зокрема, у сфері забезпечення податкової безпеки України.

Список використаних джерел

1. Про утворення Державної податкової служби України та Державної митної служби України : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 груд. 2018 р. № 1200. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1200-2018-%D0%BF#Text

2. Про утворення Бюро економічної безпеки України : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 трав. 2021 р. № 510. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/510-2021-%D0%BF#Text

3. Про початок діяльності Бюро економічної безпеки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лист. 2021 р. № 1493-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1493-2021-%D1%80#Text.

4. Про Державну фіскальну службу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 трав. 2014 р. № 236. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-%D0%BF#Text

5. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28 січ. 2021 р. № 1150-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text

Стеценко Інна Миколаївна,
ад'юнкт докторантури та ад'юнктури
Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 198 КК УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На сьогодні питання викрадення та подальшого збуту чужого майна є актуальною, адже українці зіштовхнулися з проблемою збереження свого майна під час війни. З перших днів війни в Україні з'явилися порушники, які користуються важкою ситуацією в окремих районах України та в країні загалом. Вони намагаються неправомірно

заволодіти майном громадян в зруйнованих містах та селищах, у залишених будинках та квартирах або ж не законно заволодіти майном, що завезено як гуманітарна допомога. Трапляються випадки, коли зловмисники розкрадають майно жителів міст, які покинули місце свого проживання, рятуючись від обстрілів та бомбардувань або в той час, коли власники майна перебувають в бомбосховищах.

Таких людей, як правило, ловлять і заарештовують. Спочатку масштаби цих правопорушень були в основному невеликими. Зловмисники користувалися ситуацією і намагалися виносити з магазинів продукти та дрібну техніку. Однак, останнім часом такі випадки стали часто фіксуватися у звільнених районах Київської та Чернігівської областей. Правопорушники користуються ситуацією і виносять цінні речі не тільки зі зруйнованих магазинів і супермаркетів, а й з квартир українських громадян. І навіть кількість поліції, військових і спецслужб, які займаються розмінуванням цих територій таких осіб не зупиняє.

З метою підвищення ефективності протидії таким кримінальним правопорушенням на початку березня президент України Володимир Зеленський підписав закон про посилення покарання за мародерство та державну зраду – Закон України від 03.03.2022 № 2117-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство».

Відразу потрібно звернути увагу, що у межах українського кримінального законодавства мародерство – військове правопорушення, суть якого полягає у викраденні на полі бою речей поранених чи вбитих. Проте новий закон посилив покарання не тільки за привласнення на полі бою майна поранених та вбитих (мародерство), а ще й за використання трагічних обставин, бойових дій для власної наживи, адже зміни до Кримінального кодексу України торкнулися й складу кримінальних правопорушень, передбачених у статтях 185 (крадіжка), 186 (грабіж), 187 (розбій), 189 (вимагання), 191 (заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем). Ці кримінальні правопорушення доповнилися кваліфікуючою ознакою – вчинення в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Тому відтепер за вчинення кримінальних правопорушень в умовах воєнного або надзвичайного стану відповідальність стала жорсткішою:

за крадіжку (таємне викрадення чужого майна) – порушнику загрожує позбавлення волі на строк від 5 до 8 років;

за грабіж (відкрите викрадення чужого майна) – строк від 7 до 10 років;

за розбій (напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства) – злочинцю загрожує не лише позбавлення волі на строк від 8 до 15 років, а ще й конфіскація майна;

за вимагання (вимогу передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці) – покарання становитиме: позбавлення волі на строк від 7 до 12 років з конфіскацією майна;

за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, – не тільки позбавлення волі на строк від 5 до 8 років, а ще й позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років.

Крім того, у ці часи мародерство та інші кримінальні правопорушення на території України активно вчиняють російські військові, грабуючи магазини та домівки людей. Згідно з нашим законодавством, за кримінальні правопорушення, вчинені на території України, іноземні громадяни несуть кримінальну відповідальність в Україні.

У контексті викладено важливо зрозуміти, що переважна більшість викрадень та привласнень чужого майна відбувається для подальшого збуту такого майна. І тут основну увагу потрібно приділити особливостям притягнення до кримінальної відповідальності за придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного кримінально протиправним шляхом. Особи, які вчиняють такі дії підлягають відповідальності за ст. 198 КК України.

Загалом, заборона придбання, отримання, зберігання чи збуту майна, одержаного кримінально протиправним шляхом, є кримінально-правовим заходом, який не дає можливості особі, яка попередньо вчинила кримінальне правопорушення реалізувати злочинно здобуте.

Між тим, ознаки використання майна, одержаного кримінально протиправним шляхом, містяться в таких кримінальних правопорушеннях, як придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного кримінально протиправним шляхом (ст. 198 КК України), легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК України), використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів,

отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 306 КК України) та ін. [1, с. 287].

Український законодавець норму, яка передбачає відповідальність за придбання, отримання, зберігання чи збуту майна, одержаного кримінально протиправним шляхом (ст. 198 КК України), розмістив у розділі VI «Кримінальні правопорушення проти власності». Відтак, особа, яка вчиняє кримінальне правопорушення з корисливих мотивів, має за основну мету саме збагачення. А вже обсяги цього збагачення залежать від обсягів викраденого. Між тим, перед усіма такими правопорушниками постає питання збуту викраденого. Одні правопорушники вирішують його власними силами, другі залучають інших осіб – тих, хто заздалегідь обіцяв придбати або збути таке майно; або тих, хто робить це, заздалегідь не обіцяючи, тобто причетних осіб.

Основним безпосереднім об'єктом придбання, отримання, зберігання чи збуту майна, одержаного кримінально протиправним шляхом, є суспільні відносини у сфері законного порядку розподілу та перерозподілу майна, а додатковим об'єктом – є суспільні відносини у сфері правосуддя, громадського порядку та безпеки тощо.

Адже, вчиняючи придбання, отримання, зберігання чи збуту майна, одержаного кримінально протиправним шляхом, особа створює умови, за яких утруднюється, а іноді зводиться нанівець діяльність правоохоронних органів з виявлення осіб, які вчинили предикатне кримінальне правопорушення, притягнення їх до юридичної відповідальності, а також з пошуку майна – предмета цього самого предикатного кримінального правопорушення; ускладнюється або робиться неможливим його повернення законному власнику чи звернення в дохід держави.

Відповідальність за ст. 198 КК України настає за заздалегідь не обіцяне придбання або отримання, зберігання чи збут майна, завідомо одержаного злочинним шляхом за відсутності ознак легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 198 КК України має своїм об'єктом встановлений порядок придбання і відчуження майна, тобто реалізацію права власності. До предмета цього кримінального правопорушення відносять тільки те майно, яке отримано в результаті вчинення безпосередньо попередньо кримінального правопорушення. Дії, вказані у ст. 198 КК України, тягнуть кримінальну відповідальність за цією статтею КК України, лише за умови, що у вчиненому не вбачається ознак легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, тобто ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 209 КК України. У тому разі, коли придбання, отримання, зберігання чи збут

майна, одержаного злочинним шляхом, не призводять до його «відмивання», а продовжує залишатись у тіньовому обігу, вчинене потрібно кваліфікувати не за ст. 209, а за ст. 198 КК України [2, с. 132–133]. Із суб'єктивної сторони придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного кримінально-протиправним шляхом, має своїм наслідком фактичне втягнення злочинних доходів у побутовий і економічний оборот без приховування справжнього джерела походження такого майна, без надання володінню таким майном правомірного вигляду. З урахуванням того, що кримінальне правопорушення, описане у ст. 198 КК України, на законодавчому рівні розглядається як різновид причетності до кримінального правопорушення, його суб'єктом не визнається особа, яка будучи виконавцем або співучасником, вчинила кримінальне правопорушення, внаслідок якого одержується майно.

Таким чином, війна в Україні загострила суспільне неприйняття намірів отримати вигоду від горя інших, що є природнім. Багато хто закликає карати мародерів «за законами воєнного часу». При цьому, мародерами називають тих, хто викрадає майно з приватних квартир, господарі яких були вимушені їх покинути, хто продає гуманітарну допомогу, підвищує ціни на продукти в магазинах або на оренду квартир, хто вилучає транспортні засоби без підстав, тощо.

Але поняття мародерства не є виключно моральною категорією, і його загальноприйняте в суспільстві тлумачення як будь-якого корисливого злочину під час війни не є коректним. Бо це поняття визначено у національному праві, а також регламентовано нормами Міжнародного гуманітарного права. Ми не знаємо, скільки будемо жити в умовах воєнного стану, але цей час особливо вимагає дотримання законів, як українських, так і міжнародних.

Норма, що встановлює кримінальну відповідальність за придбання або отримання, зберігання чи збут майна, завідомо одержаного злочинним шляхом відіграє важливу роль у протидії злочинності в умовах воєнного стану. Незважаючи на подібність деяких структурних ознак цього складу кримінального правопорушення до кримінальних правопорушень, передбачених іншими нормами закону про кримінальну відповідальність, ототожнювати їх правовий зміст було б неправильно. Також необхідно зазначити, що правильна кваліфікація кримінального правопорушення, передбаченого ст. 198 КК України, має велике значення для розроблення чітких критеріїв розмежування цих кримінальних правопорушень і буде сприяти уникненню суперечностей та неточностей при застосуванні норм кримінального законодавства, а також допоможе у забезпеченні

принципу неможливості подвійного інкримінування особі одних і тих же діянь.

Список використаних джерел

1. Беніцький А. С. Відмежування придбання, зберігання та збуту майна, одержаного злочинним шляхом, від суміжних складів злочинів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 286–295.

2. Полторацький О. Б. Кримінально-правова характеристика легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: Монографія. Луганськ: Промдрук, 2013. 360 с

Басараб Наталія Володимирівна,
аспірант кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ РОЗБОЯМ

У сучасних умовах, коли Україна взяла упевнений курс на побудову демократичної правової держави, особливої актуальності набуває захист прав і законних інтересів особи, у тому числі й боротьба зі злочинністю.

Кримінальна ситуація в Україні, яка склалася протягом останнього десятиріччя, вимагає вжиття адекватних заходів щодо протидії злочинності. Стабільна криміналізація суспільства, високий рівень злочинності, значне її омолодження становлять серйозну загрозу для реформ, спрямованих на побудову в нашій країні демократичної, правової, соціальної держави. Для створення належної противаги цим явищам необхідна державна політика, що забезпечуватиме не тільки своєчасне реагування правоохоронних органів на кожний факт вчинення злочину, а й ужиття ефективних запобіжних заходів.

Відповідно до статті 23 Закону України «Про Національну поліцію» [1] поліцейський виявляє причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вживає у межах своєї компетенції заходів для їх усунення.

Очевидно, що своєчасне виявлення й усунення причин та умов, що сприяють вчиненню злочину, має не тільки правове значення, а й спричиняє позитивний психологічний вплив, демонструючи прагнення

і здатність осіб, які здійснюють кримінальне переслідування, усебічно, повно й об'єктивно встановити всі обставини вчинення злочину, у тому числі його причини та умови. Необхідно також відзначити соціальне значення їх запобіжної діяльності, оскільки виявлені й усунуті причини та умови, що сприяють вчиненню злочину, не можуть сприяти аналогічному або іншому злочинному діянням.

Сьогодні проблеми запобігання злочинів є актуальними. Проте не можна стверджувати, що названі проблеми є абсолютно новими і не знаходили відображення в науковій літературі. Водночас, протягом багатьох десятиліть тривають напружені дискусії стосовно суті, ознак, алгоритму доказування і багатьох інших аспектів причинного зв'язку між поведінкою людини і завданою шкодою. Ці суперечки викликано потребами практики, тими надзвичайними труднощами, які часто виникають при розв'язанні кримінальних справ, оскільки далеко не завжди очевидно, що шкоду, яку ставлять за вину особі, котра вчинила суспільно небезпечне діяння, спричинила саме вона.

На підставі цього можна зробити висновок про безсумнівну актуальність питання. Сьогодні як ніколи необхідні розроблення і реалізація сучасної Концепції запобігання розбійним нападам з адекватними механізмами, у межах яких індивідуальна профілактика злочинів зможе посісти гідне місце.

Детермінанти злочинності слід розкривати не тільки як якісно-визначені, стабільні, цілісні системи, а й в аспекті їх різноманітних функціонально-динамічних зв'язків і взаємодій.

У процесі розвитку сучасної науки розкривається все більше різноманіття форм зв'язку явищ, що виражаються у вигляді співвідношень, які не мають явного і безпосереднього причинного характеру. Дійсно, причинність у кримінології ніколи не реалізується в «чистому» вигляді, звільненому від присутності інших форм зв'язку, і тільки абстрактно може бути відділена від них. Однак така абстракція може бути плідною й ефективною, оскільки допомагає, зокрема органам поліції, розкрити причинність кримінальних явищ як основи, на якій ґрунтується вся система соціальних явищ. Але коли причинний зв'язок розкритий, працівники поліції повинні знову повернутися до цілісної картини криміногенності, тобто впровадити вивчення причин у складну мережу взаємозалежностей. Усі форми причинного і функціонального зв'язку охоплюються одним поняттям детермінації. Детермінація – вчення про об'єктивний закономірний взаємозв'язок та причинну обумовленість усіх явищ. Вона протистоїть індетермінізму, який заперечує загальний характер причинності.

Діяльність Національної поліції у сучасних умовах, вимагає принципово нового підходу щодо своїх основних функцій, при цьому концептуальним є рівень реалізації головного призначення – забезпечення надійної охорони законних прав та інтересів людини, суспільства і держави.

Саме тому значення діяльності щодо запобігання злочинам у сучасному українському суспільстві необхідно розглядати через функцію держави, що демонструє рівень захисту громадян, а не рух слідами вчинених злочинів.

У чинному Кримінальному процесуальному кодексі України [2] також немає спеціальної норми, яка передбачала б обов'язок органу досудового розслідування виявляти причини й умови вчинення злочину і реагувати на них відповідним поданням (на кшталт ст. 23 і ст. 23-1 у Кримінально-процесуальному кодексі України 1960 року). На нашу думку, це пов'язано з позицією Європейського суду з прав людини у справі «Дактарас проти Литви» [3] щодо необхідності суворого дотримання принципу презумпції невинуватості як однієї зі складових вимог справедливого судового розгляду. Зокрема, на думку Суду, виявлення причин і умов вчинення злочину й реагування на це відповідним процесуальним документом – поданням слідчого, є достатньою підставою для припущення, що посадова особа може вважати підозрюваного або обвинуваченого винним у вчиненні злочину і це може бути свого роду тиском на суд, який постановляє вирок. Саме тому деякі науковці та практики вважають, що слідчий не повинен виявляти причини й умови вчинення злочину і реагувати на них у кримінальному процесі.

З таким підходом погодитись не можна, слідчий може і повинен брати участь у запобіганні злочинам загалом та розбійним нападам зокрема, позаяк у сьогоднішніх умовах це необхідно робити: а) у межах повноважень, передбачених існуючими завданнями [1]; б) відповідно до вимог КПК України [2], який надає слідчому ще більше можливостей з запобігання злочинам кримінально-процесуальними засобами. Фактично вся діяльність слідчого у кримінальному процесі повинна бути спрямована на запобігання злочинам.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію: Закон від 02 лип. 2015 р. № 580-VIII. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/580-19

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. Верховна Рада України. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

3. Справа «Дактарас проти Литви». Рішення Європейського суду з прав людини від 24 листоп. 2000 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_005

Стецька Христина Степанівна,
здобувач кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДІТЕЙ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ КОРИСЛИВІ НАСИЛЬНИЦЬКІ ЗЛОЧИНИ

Як відомо, проведення будь-якого кримінологічного дослідження неможливе без вивчення особи злочинця як однієї із центральних проблем усіх наук загальнокримінального профілю, зокрема кримінології, оскільки це дає змогу встановити, чому конкретна людина вчиняє ті чи інші злочини. Тому над даною проблематикою працювало багато як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників.

Корисливо-насильницькі злочинці вирізняються негативним ставленням до чужої власності, несприйняттям непорушності права власності та недоторканності суб'єкта права власності, високим рівнем агресивності й імпульсивності, соціальною відчуженістю та ворожою налаштованістю до оточуючих.

Особа, яка вчиняє корисливо-насильницькі злочини – це сукупність соціально притаманних ознак суб'єкта, які були сформовані у процесі несприятливого розвитку особистості та девіантних форм поведінки, й визначають її корисливий мотив та насильницьке його досягнення [1, с. 118-124]. Варто констатувати про наявність у такої особи стійкої корисливої спрямованості насильницького прояву, яка виливається в життєву позицію, прийнятне ставлення до застосування тяжких форм насильства заради одержання матеріальної вигоди, що стає джерелом злочинної мотивації. Очевидним є те, що чужа власність розцінюється ними не інакше, як інструмент для задоволення існуючих гіпертрофоних потреб. А життя іншої людини під час вчинення злочину часто виявляється лише перепоною на шляху до досягнення корисливих цілей. Не можна не погодитися із думкою вчених, що важливість недоторканності чужого майна усвідомлюється лише у випадках, коли людина володіє своєю особистою власністю [2, с.138]. На жаль, цього

не можна сказати про осіб, які вчиняють тяжкі корисливо-насильницькі злочини (умисні вбивства із корисливих мотивів, розбої тощо). Вони звикли до паразитичного способу життя, що не узгоджується із традиційними поняттями суспільно корисної праці і заробітку. Характерна для них корислива психологія призводить до формування внутрішньої установки на збагачення будь-якими засобами, в тому числі і насильницькими [3, с. 105].

Яскравим сигналом небезпеки соціальної деградації (індивідуальної передумови корисливо-насильницької злочинності) дитини є ворожа деструктивність – девіантна та делінквентна поведінка. Ненависть, розлюченість, бажання помсти також є формою захисту, однак породжують багато особистісних проблем і примушують страждати оточуючих. Ця форма агресії викликається і активізується, частіше, в результаті сильних неприємних переживань (надмірний біль, дистрес) [4, с. 41-49].

Для дітей, що вчиняють корисливо-насильницькі злочини характерна афективність, тобто тривалі та стійкі емоційні переживання, результатом яких є відповідні форми поведінки – підвищена вразливість, упертість, негативізм, замкненість, емоційна нестійкість. Підвищена збуджуваність може бути причиною надмірної запальності, неадекватного реагування на зауваження дорослих (сторонніх осіб, батьків, соціальних працівників чи правоохоронців), бачення несправедливості там, де її немає. Така ілюзія виникає для дитини як виправдання самої себе, при вчиненні корисливо-насильницьких злочинів щодо «кривдників» [5].

В той же час елементарні моральні принципи у дітей, що вчинюють корисливо-насильницькі злочини або не виважені, або викривлені: злочинний спосіб життя зумовлює постійний психофізичний ризик й призводить до набуття комплексу установок на протиставлення себе суспільству й, як наслідок, ворожнечу з ним. Тобто, дитина, що вчиняє корисливо-насильницькі злочини постійно піддається невпинному деструктивному й антисоціальному впливу оточення.

Так, у дітей, що вчиняють корисливо-насильницькі злочини наявна власна система норм – викривлені уявлення про волю, дружбу, благородство. Ці діти спираються у своїх твердженнях та уподобаннях на фактор корисності того, наскільки успішно інші діти здобувають засоби для виживання й одурманюючі речовини: дружба й благородство оцінюються залежно від ступеня щедрості у розподілі цих благ [6].

Особистісні особливості дітей, що вчиняють корисливо-насильницькі злочини (інтелектуальні, вольові, емоційні) визначають

здатність правильно сприймати й оцінювати соціальну значимість того, що відбувається, отже – правильно реагувати на ситуацію, що визначає намір дитини розпочати злочинний спосіб життя: в конкретних життєвих ситуаціях адекватно визначати «модель» своєї поведінки. Коли на це накладаються особливі стани (наприклад, алкогольного чи наркотичного сп'яніння), сприймання ситуації стає викривленим, не дає змоги прогнозувати не лише наслідки чергового корисливо-насильницького злочину (права потерпілого або вірогідність бути затриманим), а й власний розвиток як злочинця [7, с. 185-191].

Аналізуючи дитячу корисливо-насильницьку злочинність, слід зазначити, що є об'єктивні (загальні) та суб'єктивні (специфічні) для будь-якої дитини чинники потрапляння на злочинний шлях [8, с. 98]. Перший випадок: діти скоріше можуть потрапити в групу ризику, ніж дорослі, а молодші діти – скоріше, ніж підлітки старшого віку. Другий випадок: діти з функціонально-неспроможної родини скоріше опиняться в групі ризику, ніж діти, забезпечені піклуванням і захистом; у містах більше факторів ризику, ніж у сільській місцевості.

Відповідно, недорозвинутість самосвідомості, дефектність моральної сфери, що значною мірою обумовлюється недостатністю освіти, примітивністю світоглядних установок, звужують можливості вибору особою соціальне прийнятних способів зняття тривоги і, урешті-решт, за умов педагогічної занедбаності призводять до формування особистості асоціального типу.

За наведеними вище даними пропонуємо такий кримінологічний портрет дитини, яка вчинює корисливі насильницькі злочини – в основному особи чоловічої статі (67,3 %), серед дівчат найбільша кримінальна активність спостерігається під час вчинення вимагань. Більшість корисливо-насильницьких злочинів вчиняється дітьми у віці від 17 до 18 років (40,5 %). При цьому серед 14-річних підлітків переважають грабежі та вимагання (58,2 %), 15 і 16-річних – вимагання (42,4 %), 17-річних – розбої та грабежі (67,7 %). Правопорушники у цілому характеризуються низьким освітнім рівнем, у більшості з них відсутній інтерес до навчання. Практично кожну другу сім'ю можна охарактеризувати як неблагополучну в плані можливостей нормальної соціалізації дитини; рівень матеріального достатку сімей низький або навіть дуже низький. Даний вид злочинності переважно має міський характер. Понад 30 % неповнолітніх систематично вживають алкоголь, близько 7 % – наркотики. Головним мотиваційним чинником їх дій є агресивність, що обумовлює особливі наміри досягнення цілей.

На підставі складених критеріїв типологізації виділені окремі типи особи неповнолітнього корисливо-насильницького злочинця:

а) агресивний; б) активний; в) позитивний; г) пасивний; д) змішаний. Критеріями формування зазначеної типології стали: домінантні соціальні цінності і емоційно-вольові якості особи; попередній кримінальний досвід; особливості виникнення злочинного наміру та його реалізації; прогноз подальшої поведінки, який визначається наявністю життєвих перспектив.

З'ясовано, що до 14–15 років у правопорушників складається відносно стійка морально-етична деформація, при якій поряд із загальною несформованістю світогляду має місце яскраво виражена протиправність та хибність ідеалів. У всіх дітей, внаслідок вчинення протиправних дій, рольова складова їх морально-психологічної сфери є дефектною щодо місця і ролі у суспільстві, життєвих орієнтирів і соціальних цінностей.

Список використаних джерел

1. Семенишин М. О. Поняття особи, яка вчиняє корисливо-насильницькі злочини. Верховенство права. 2020. №1. С. 118-124.

2. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : моногр. Харків : Право, 2011. 423 с. С. 138.

3.Гурстієва Ю. О. Кримінологічна характеристика умисних вбивств із корисливих мотивів та запобігання їм: дис…канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2019. 227 с. С. 105.

4. Ківенко Н. В., Лановенко І. І., Мельник П. В. Девіантна поведінка: сучасна парадигма: монографія. Ірпінь : Акад. держ. податкової служби України, 2002. 240 с. С. 41-49.

5. Голина В. В., Маршуба М. О. Криминологическая характеристика личности несовершеннолетнего корыстно-насильственного преступника в Украине : монография. Харьков : Право, 2014. 280 с.

6. Кудрявцев В. Н. Генезис преступления: опыт криминологического моделирования: монография. М. : Аспект-Пресс, 1998. 219 с.

7. Семенишин М. О. Особливості формування корисливо-насильницької поведінки у дітей. Право. UA. 2018. №2. С. 185–191.

8. Тичина Д. М. Психолого-правові засади попередження корисливої злочинності дітей : дис. … канд. юрид. наук : 19.00.06. Київ, 2010. 207 с. С. 98.

Іванчук Наталія Віталіївна,
старший науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх спав, кандидат юридичних наук

ГРОМАДСЬКЕ ЗАТРИМАННЯ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ І ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану особливості набувають деякі засоби зберігання і забезпечення бажаного рівня громадського порядку.

Як відомо, ст. 29 Конституції України гарантується право на свободу та особисту недоторканість. Це одні із ключових прав вільної людини у кожній демократичній країні. Але у цієї гарантії є виключення. Зокрема, громадське затримання дозволено, щоб зупинити злочин та перешкодити правопорушнику втекти з місця події, чи іншим його спробам уникнути правосуддя, наприклад, знищити речові докази.

Громадське затримання – це тимчасове позбавлення людини свободи пересування.

Термін «громадське затримання» (або «законне затримання») застосовується виключно в кримінальному процесі. Це передбачений законодавством вид тимчасового запобіжного заходу, який можна здійснити без дозволу суду (без ухвали слідчого судді).

Застосувати право на громадське затримання на території нашої країни може будь-яка людина, незважаючи на громадянство, соціальний статус, службові обов'язки тощо.

Частина 2 статті 207 Кримінального кодексу України: «Кожен має право без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу».

Законне затримання без ухвали суду передбачено лише у двох випадках: безпосередньо на місці кримінальної події, та під час погоні, якщо правопорушник намагається втекти з місця злочину.

Пункти 1-2 частини 2 статті 207 Кримінального процесуального кодексу України : «1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення; 2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні».

Щоб зупинити злочин, дозволяється тимчасово позбавити свободи пересування без ухвали суду будь-якого правопорушника.

Громадянин, який затримав правопорушника, має право вилучити його майно. Це можуть бути речі, використані як засоби та знаряддя

вчинення злочину, або речі, що зберегли на собі сліди злочину. Але вилучення – теж тимчасове, до передачі затриманого уповноваженим органам.

Частина 1 статті 168 Кримінального кодексу України: «Тимчасово вилучити майно може кожен, хто законно затримав особу в порядку, передбаченому статтями 207, 208 цього Кодексу. Кожна особа, яка здійснила законне затримання, зобов'язана одночасно із доставленням затриманої особи до слідчого, прокурора, іншої уповноваженої службової особи передати їй тимчасово вилучене майно. Факт передання тимчасового вилученого майна засвідчується протоколом».

Якщо правопорушника затримали звичайні громадяни, то скільки саме годин можна стримувати людину, в законодавстві окремо не визначено. Але передбачається, що має бути розумний строк, щоб негайно передати затриманого в руки правоохоронців. Що означає дефініція розумний строк законодавство не пояснює. Час затримання особи без ухвали слідчого судді, суду, у такому випадку, починає рахуватися не з моменту припинення злочину, наприклад, а саме з моменту передачі затриманого в руки правоохоронців. Після цього тимчасово позбавляти людину свободи пересування без ухвали слідчого, суду, можна не більш ніж три доби. Але тут є нюанси.. Виключення стосуються осіб, яким держава гарантувала недоторканість, зокрема, Президента України, народних депутатів, суддів тощо.

Частина 3 статті 207 Кримінального процесуального кодексу України: «Кожен, хто не є уповноваженою службовою особою (особою, якій законом надано право здійснювати затримання) і затримав відповідну особу в порядку, передбаченому частиною другою цієї статті, зобов'язаний негайно доставити її до уповноваженої службової особи або негайно повідомити уповноважену службову особу про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення».

Стаття 209 Кримінального процесуального кодексу України: «особа є затриманою, з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою».

Стаття 211 Кримінального процесуального кодексу України:

«1. Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати сімдесят двох годин з моменту затримання, який визначається згідно з вимогами статті 209 цього Кодексу.

2. Затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або

доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу».

Пункт 2 частини 1 статті 482 Кримінально процесуального кодексу України: «затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину. Суддя має бути негайно звільнений, якщо мета такого такого затримання (попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину) досягнута».

Абзаци 5-7 частини 2 статті 482-2 Кримінально процесуального кодексу України: «Без дозволу слідчого судді, винесеного на підставі клопотання, погодженого Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора), дозволяється затримання народного депутата України лише у разі, якщо останнього застали під час вчинення або безпосередньо після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, пов'язаного із застосуванням насильства, або такого, що спричинив загибель людини. Орган або посадові особи, які затримали народного депутата України, повідомили йому про підозру або застосували до нього запобіжний захід, або здійснили інші слідчі дії (крім обшуку та негласних слідчих (розшукових) дій, зобов'язані негайно, але не пізніше 24 години з моменту вчинення таких дій, повідомити про це Голову Верховної Ради України. У разі вчинення дій, зазначених в абзаці шостому цієї частини, стосовно Голови Верховної Ради України орган або посадові особи зобов'язані негайно, але не пізніше 24 години з моменту вчинення таких дій, повідомити про це Першого заступника Голови Верховної Ради України».

Передбачається, що дії, які застосовуються до правопорушника, мають бути спів розумними тій загрозі, яку він створює. Тому слід дотримуватися принципу: «сила на силу». Тобто, якщо він не озброєний, застосовувати зброю проти нього не можна. Інакше це буде кваліфіковане як перевищення меж необхідної оборони та крайньої необхідності. Також, особисті засоби захисту рекомендується застосовувати лише у разі реальної загрози з боку правопорушника.

Якщо особа, яка здійснила затримання, також є очевидцем злочину, вона зобов'язана давати показання як свідок під час досудового розслідування та судового розгляду справи. Такий обов'язок передбачений частиною 2 статті 66 Кримінального процесуального кодексу України. За відомо неправдиве показання або відмову давати показання, особу може бути притягнуто до кримінальної відповідальності відповідно до статей 384, 385 Кримінального кодексу України. Винятком

є відмова давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом – в даному випадку відмова давати показання є гарантованим конституційним правом кожного громадянина.

Громадське затримання у кримінальному процесі має назву «законне затримання». Це право кожної людини самостійно припинити злочин, попередити уникнення злочинцем слідства і суду, запобігти фальсифікації доказів та інших спроб завадити кримінальному провадженню.

Право на громадське затримання регулюється ст. 207 Кримінально процесуального кодексу України. Частина 2 цього кодексу зазначає, кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу, крім осіб, зазначених у статтях 482 і 482-2 цього Кодексу:

1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення;

2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні;

3) кожен, хто не є уповноваженою службовою особою (особою, якій законом надано право здійснювати затримання) і затримав відповідну особу в порядку, передбаченому частиною другою цієї статті, зобов'язаний повідомити уповноважену особу про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення.

Необхідно пам'ятати, що під час затримання слід утримуватися від дій, які можуть бути кваліфіковані як перевищення меж необхідної оборони та крайньої необхідності.

Протидія правопорушнику може вчинюватись виключно у момент, коли він становить загрозу, а дії, які застосовуються до нього, повинні бути не більше тієї загрози, яку він створює.

Згідно з частиною 3 статті 207 Кримінального процесуального кодексу України, необхідно «негайно повідомити уповноважену службову особу про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення». Також можна законно вилучити у затримуваного нападника засоби та знаряддя вчинення злочину, або речі, що зберегли на собі сліди злочину. Право на тимчасове вилучення майна регулюється статтею 168 Кримінального процесуального кодексу України. Зокрема, частина 1 даної статті встановлює, що тимчасово вилучити майно може кожен, хто законно затримав особу.

Жук Павло Васильович,
начальник наукового центру проблем виховання доброчесності та запобігання корупції у секторі безпеки та оборони Національного Університету оборони України імені Івана Черняховського, кандидат технічних наук, доцент;
Бевз Володимир Васильович,
начальник наукового відділу начальник наукового центру проблем виховання доброчесності та запобігання корупції у секторі безпеки та оборони Національного Університету оборони України імені Івана Черняховського, кандидат технічних наук, доцент

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНИХ УПОВНОВАЖЕНИХ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Невід'ємною складовою реалізації державної антикорупційної політики у Збройних Силах України та інших військових формуваннях є створення системи уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання корупції та організація їх ефективної роботи.

Хто такі антикорупційні уповноважені?

Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) надає визначення антикорупційним уповноваженим: де-юре і де-факто це працівники усіх державних інституцій, як на рівні центральних органів публічної влади, так і на рівні підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління державного органу. Їх діяльність спрямована на здійснення комплексу заходів із запобігання та виявлення корупції.

Отже, антикорупційні уповноважені повинні бути визначені в усіх структурах сектору безпеки та оборони, в органах військового управління усіх рівнів, у військових з'єднаннях і частинах, в установах, організаціях, закладах і підприємствах, які належать до сфери управління військових відомств.

Відповідно рольова модель антикорупційних уповноважених – активний учасник запобігання корупції всередині державного органу, що діє, з одного боку, на засадах підзвітності та підконтрольності керівнику державного органу, а з іншого – незалежності від впливу чи втручання у його роботу.

Залежно від виду державної організації та її штатної чисельності українське законодавство визначає дві організаційні форми антикорупційних уповноважених:

1) штатні уповноважені підрозділи або посадові особи, які за функціональним призначенням увесь свій робочий час присвячують запобіганню корупції;

2) уповноважені, які запобігають корупції у власній організації, виконуючи одночасно інші робочі функції (уповноважені-сумісники), тобто виконують такі функції у «позаштатному режимі».

Антикорупційні уповноважені є одним із ключових елементів антикорупційної інфраструктури. Модель формування їхньої системи у державному секторі затверджена у статті 13-1 Закону України «Про запобігання корупції» (далі – Закон).

За Законом антикорупційні уповноважені покликані забезпечувати увесь спектр функцій із запобігання корупції на локальному рівні, а НАЗК наділене повноваженнями із координації та здійснення аналізу ефективності діяльності уповноважених підрозділів на загальнодержавному рівні.

Наразі в українському антикорупційному законодавстві стосовно роботи уповноважених підрозділів чинними є два нормативно-правові акти: Закон України «Про запобігання корупції» [1] та Типове положення про антикорупційних уповноважених [2].

В структурах Збройних Сил України склалась стала практика, коли кожен керівник (командир, начальник) самостійно, на власний розсуд, визначає кому саме з підлеглих доручити виконання функцій із запобігання та виявлення корупції. Зазвичай на виконання такого рішення видається відповідний розпорядчий документ (наказ, розпорядження тощо). Саме ці особи і є нашими «військовими» антикорупційними уповноваженими.

Водночас на центральному рівні, зокрема в Міністерстві оборони України, створено та функціонує штатний підрозділ з питань запобігання та виявлення корупції (такий собі відомчий мініНАЗК). Його функціональне призначення – на відомчому рівні забезпечувати виконання завдань, передбачених статтею 13-1 Закону. Водночас у безпосередньому підпорядкуванні цього підрозділу перебуває декілька регіональних представництв (групи та відділи), які виконують оперативні завдання на закріпленій адміністративній території.

Загалом структура антикорупційних уповноважених у військовому відомстві побудована з урахуванням організаційної структури Збройних Сил України, а також установ, організацій, закладів та суб'єктів господарювання, які перебувають в управлінні Міністерства оборони України.

Завдяки ініціативі НАЗК відбулось офіційне затвердження професійного стандарту «Уповноваженого з антикорупційної діяльності» [3], що дало поштовх для розвитку професії антикорупційного уповноваженого. У документі визначені загальні та професійні компетентності, а також функціонал уповноважених.

Важливою передумовою покладання обов'язків антикорупційних уповноважених на посадовців державного органу є врахування навантаження на цих працівників, виходячи із загальної штатної чисельності співробітників. При цьому варто орієнтуватись на відповідні нормативи, встановлені НАЗК щодо мінімальної чисельності антикорупційних уповноважених[4].

Так все ж таки за якими критеріями слід формувати мережу антикорупційних уповноважених, які працюють у так званому «позаштатному режимі»? Насамперед, це кількість територіальних органів, організацій які належать до сфери управління державного органу, а також чисельність їх працівників та кількість функцій з підвищеними корупційними ризиками.

При цьому можна використовувати два підходи: централізований і територіальний.

Для першого варіанту визначальною ознакою має бути зосередження функцій з підвищеними корупційними ризиками в апараті державного органу (на рівні органу військового управління).

За таких умов доцільно в апараті державного органу (в органі військового управління) зосередити основний функціонал з питань запобігання і виявлення корупції та відповідно визначити декількох посадовців, на яких буде покладено виконання таких функцій. Іншими словами – сформувати постійно діючу робочу групу із представників профільних підрозділів і служб (юрслужба + служба персоналу + підрозділ морально-психологічного забезпечення + інші за необхідністю).

За іншим варіантом функції з підвищеними корупційними ризиками зосереджено в територіальних підрозділах (у підпорядкованих військових формуваннях). У цьому випадку доцільним вбачається зосередити проведення антикорупційних заходів на базовому рівні і здійснити правильний добір виконавців цих заходів.

Також необхідно враховувати, що одночасно із покладанням додаткових обов'язків на певну особу, має передувати аналіз на предмет відсутності у цієї особи конфлікту інтересів між повноваженнями АУ і повноваженнями за займаною (штатною) посадою.

За будь-яких обставин антикорупційним уповноваженим мають бути ті, хто в рамках службової діяльності опікуються питаннями розбудови доброчесності, формування антикорупційної корпоративної культури, активної протидії проявам корупції і готові стати провайдерами сучасних вдалих національних та іноземних практик запобігання корупції.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text.

2. Типове положення про уповноважений підрозділ (уповноважену особу) з питань запобігання та виявлення корупції. Наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 27 травня 2021 року № 277/21, зареєстрований у міністерстві юстиції України від 14 липня 2021 року за № 914/36536. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0914-21#Text .

3. Професійний стандарт «Уповноважений з антикорупційної діяльності». https://register.nqa.gov.ua/profstandart/upovnovazenij-z-antikorupcijnoi-dialnosti.

4. Наказ Національного агенства з питань запобігання корупції від 26.04.2021 N 240/21 "Про встановлення обов'язкових вимог до мінімальної штатної чисельності уповноваженого підрозділу з питань запобігання та виявлення корупції в державних органах". https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0650-21#Text.

Гончарук Дмитро Ігорович,
науковий співробітник наукового центру проблем виховання доброчесності та запобігання корупції у секторі безпеки та оборони Національного університету оборони України імені Івана Черняховського
Калітник Максим Сергійович,
старший науковий співробітник наукового центру проблем виховання доброчесності та запобігання корупції у секторі безпеки та оборони Національного університету оборони України імені Івана Черняховського

ОРГАНІЗАЦІЯ МОНІТОРИНГУ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Ефективне запобігання корупції у Збройних Силах України − важлива проблема військового управління, актуальність якої стабільно зростає. Це викликає необхідність постійно аналізувати та володіти актуальною інформацією про стан запобігання корупції у Збройних Силах України. Зазначені завдання покладаються на систему моніторингу, яка повинна працювати в інтересах всієї системи забезпечення національної безпеки держави.

Результат проведення аналізу офіційних документів, спеціальних публікацій показав, що питанню моніторингу корупційних ризиків під час застосування Збройних Сил України приділяється недостатньо

уваги, тому розроблення та імплементацію дієвих методів моніторингу корупційних ризиків під час застосування Збройних Сил України і військового будівництва в цілому слід вважати одним із важливих напрямків.

Підвищувати рівень ефективності моніторингу небезпек і загроз у системі забезпечення національної безпеки держави можна лише за наявності механізму його здійснення. Механізму в завершеному вигляді, у тому числі за напрямом протидії корупції у Збройних Силах України, станом на сьогодні в Україні не розроблено.

За підсумками проаналізованих даних висвітлюється реальний стан справ в обраній для моніторингу сфері, визначаються причини, формуються та надаються рекомендації щодо покращення стану справ у обраній галузі.

Моніторинг може бути ефективним як спланований процес виявлення та аналізу корупційних ризиків у випадку правильного планування та організації.

Необхідно враховувати основні властивості моніторингу. По-перше, це планомірність, яка передбачає наявність плану та програми його проведення, розроблення яких потребує обов'язкового врахування основних положень, а саме цілей та завдань.

Програми моніторингу спрямовані на отримання інформації, пов'язаної з корупційними діями або пов'язаними з корупцією і реагуванням на зазначені дії та на донесення її до відповідних суб'єктів системи забезпечення національної безпеки.

Враховуючи зазначене, загальною метою моніторингу корупційних ризиків під час застосування Збройних Сил України пропонуємо вважати отримання інформації щодо переліку корупційних дій, їх кількісних та якісних характеристик і параметрів з метою реагування системою забезпечення воєнної безпеки держави.

Відповідно до загальної мети моніторингу корупційних ризиків визначимо основні його завдання:

виявлення інформації щодо корупційних дій у Збройних Силах України;

проведення систематизації ознак та класифікацію корупційних дій;

вироблення комплексу показників для отримання якісно-кількісної оцінки корупційних дій;

повний опис кожної корупційної дії за їхніми параметрами;

встановлення пріоритетності корупційних дій, здійснення їхньої ієрархії та проведення оцінки впливу на воєнну безпеку держави через показник рівня воєнної небезпеки;

доведення кінцевих результатів проведеного аналізу до замовників моніторингу.

Друге, що повинна мати програма моніторингу, це обрані точно об'єкти спостереження та визначені їхні параметри або характеристики, які підлягають аналізу.

Головними об'єктами спостереження, насамперед визначаємо корупційні дії, їх масштаби, причини виникнення та тенденції розвитку. Оскільки кожні корупційні дії - це негативні наслідки людської діяльності, то важливими об'єктами для спостереження є причини виникнення корупційних дій та умови, що їм сприяють. Перелік їхніх характеристик встановлюватиме сукупність таких даних, які забезпечують повне уявлення про корупцію у Збройних Силах України.

Слід зазначити стосовно отримання та застосування інформації щодо характеристик корупційних дій, що експерти не одноманітно вбачають суть таких характеристик та їх перелік. Згідно із основною теорією класифікації саме перелік і суть характеристик встановлює основу класифікації корупційних дій, яка на теперішній час не розроблена й не зазначена в нормативно-правових документах як основа для подальших дій в системі запобіганні корупції. Відсутність єдиного бачення та розуміння методологічного підходу класифікації корупційних дій значно ускладнює їх систематизацію та узагальнення.

І ще однією вагомою складовою програми моніторингу корупційних дій повинен стати перелік суб'єктів моніторингу, тобто визначених державних та недержавних інституцій, на які покладаються завдання з отримання й аналізу інформації щодо вчинення корупційних дій та пов'язаних з корупцією дій у Збройних Силах України.

Зазначені суб'єкти становлять структурну системи запобігання корупції, тобто виступають її суб'єктами з інформаційно-аналітичними функціями з функцією аналізу корупційних дій та з організаційно-управлінськими функціями, також винесення рішень та програмування й планування. Отже, основним організаційним завданням програми моніторингу корупційних ризиків вважаємо повне впорядкування процесу проходження необхідної інформації між суб'єктами моніторингу але за основної умови виконання вимог щодо її повноти та коректності, об'єктивності, оперативності тощо. Процедура отримання інформації замовником моніторингу корупційних ризиків являється основним предметом організації та функціонування програми моніторингу.

Обов'язковим та вагомим елементом програми моніторингу ризиків та загроз є тривалість програми. Вважається, що моніторинг повинен бути кільцевим, але планування заходів у всіх сферах

функціонування держави, сектору безпеки та оборони та Збройних Сил країни, має визначені обмежені терміни. Відповідно до Закону України "Про національну безпеку" [1] планування у сферах національної безпеки і оборони поділяється на довгострокове (понад п'ять років), середньострокове (до п'яти років) та короткострокове (до трьох років). Отже, виходячи з визначених законом термінів антикорупційних програм, доцільно було у зазначеній частині програми моніторингу встановити періодичність здійснення оцінювання ризиків корупційних дій. Встановлено, що від науково обґрунтованої періодичності здійснення процедури оцінювання залежатиме здатність вчасно та об'єктивно встановлювати зміни інтегрального рівня корупційного ризику, відповідно, і його результативність [2].

Наступним етапом організації моніторингу корупційних дій вважаємо розроблення методики з отримання необхідно повної інформації та проведення її аналізу. На вказаному етапі основна проблематика полягає в забезпеченні отримання повної та достовірної інформації про корупційні дії в Збройних Силах України як складової сектору безпеки та оборони.

При моніторингу має бути реалізований зворотній зв'язок, який дасть змогу вносити корективи в програму, встановлювати її недоліки в ході процесу. З урахуванням визначених методів чи методик оцінювання корупційних ризиків можуть бути переглянуті пріоритетні цілі програми. При цьому необхідна постійна коректна робота механізму зворотного зв'язку.

Зрозуміло, що оцінювання корупційних дій потребує обробки та збору під час моніторингу достатньо великого обсягу інформації, яка всебічно характеризує потенційну чи реальну загрозливу обстановку в Збройних Силах України. Тому з метою сортування зібраних даних та з метою зручності їх обробки ми пропонуємо для кожної сфери розробити та застосовувати Картки корупційних дій. До зазначених Карток вносяться дані, які характеризують корупційні дії в зазначеній сфері. Варіант типового паспорта для загроз воєнній безпеці держави приведено в монографії [3].

Список використаних джерел

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19.

2. Види інформаційно-аналітичної діяльності. URL: https://helpiks.org/5-12927.html.

3. Богданович В. Ю., Свида І. Ю., Скулиш Є. Д. Теоретико-методологічні основи забезпечення національної безпеки України:

монографія: у 7 т. Т. 4: Воєнна безпека держави і шляхи її забезпечення. К.: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2012. 464 с.

Куриліна Оксана Василівна,
кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник наукового відділу досліджень та впровадження інноваційних технологій наукового центру проблем виховання доброчесності та запобігання корупції у секторі безпеки та оборони Національного університету України імені Івана Черняховського
Гайдаров Сергій Сергійович,
старший науковий співробітник наукового відділу досліджень та впровадження інноваційних технологій наукового центру проблем виховання доброчесності та запобігання корупції у секторі безпеки та оборони Національного університету України імені Івана Черняховського

КОРУПЦІЙНА ПРОБЛЕМАТИКА У СУСПІЛЬСТВІ – ЯК СОЦІАЛЬНО НЕГАТИВНЕ ЯВИЩЕ

Дуже поширеною проблемою в Україні є корупція. Корупційна проблематика займає чи не одне з найважливіших місць у нашому суспільстві. Наразі, корупційна складова витісняє правові, етичні і навіть дружні відносини між людьми.

Причини виникнення корупції в різних державах в різні часові періоди неоднакові, але незмінним залишається зумовленість причин особливостями функціонування державної влади. Причини корупції прийнято поділяти на: а) політичні; б) економічні; в) правові; г) соціальні; д) психологічні.[4]

Соціальними причинами корупції прийнято вважати слабкість громадянського суспільства, яке не повною мірою усвідомлює шкоду корупції або не в змозі протистояти зацікавленій в корупції меншості. Своєю чергою державні службовці, які найчастіше виступають одним із суб'єктів корупційних діянь, певною мірою можуть бути деморалізовані низькими зарплатами, відсутністю кар'єрних перспектив за наявності професійних досягнень, низькою управлінською культурою, персоніфікацією влади, нечіткою організацією контролю і недосконалістю процедур прийняття рішень і

звітності за виконану роботу. За такого стану справ вони вдаються до корупції як компенсації за недоліки, обмеження і незручності, пов'язані з проходженням ними державної служби, внаслідок чого формується звичка. [4].

Методи боротьби з корупцією можна поділити на превентивні (ті, які застосовують ще до вчинення корупції та запобігають її) і каральні (які застосовують уже після вчинення корупційного правопорушення задля запобігання наступним).

До превентивних належать методи, за допомогою яких держава створює такі умови в законодавстві чи в системі державної влади, економіки, бізнесу, що корупція стає неможливою або ж зводиться до мінімуму в тій чи іншій сфері суспільного життя.

А каральні методи – це, коли за корупційні злочини та правопорушення карають високою мірою покарання. Водночас і ці методи можна вважати певною мірою превентивними, оскільки вони запобігають учиненню корупції в майбутньому через страх покарання.

Зважаючи на практику країн світу, Україна також впроваджує свої методи та способи боротьби з корупцією і активно діє в цьому напрямі в межах законодавства й диджиталізації відносин між громадянином і державною.

З 2014 року в Україні діє Закон України "Про запобігання корупції" (далі – Закон), яким чітко визначено поняття корупції та перелік осіб, що підпадають під дію цього Закону, а також певний перелік методів і способів, за допомогою яких відбувається боротьба з корупцією в Україні. Закон також передбачає орган влади, який реалізує антикорупційну політику в Україні, і визначає поняття корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних із корупцією.

Першим кроком і методом боротьби з корупцією є метод запровадження антикорупційної політики, стратегії та програм для боротьби з корупцією в Україні. [5]

У багатьох державах корупція панує у прихованому стані і не становить великої загрози, але коли відсутні державні регулятивні механізми, в країні політична нестабільність, а закони трактуються на свій розсуд - це приводить до розквіту корупції.

За даними міжнародної організації Transparency International найменш корумпованими країнами у 2021 році стала Данія і Нова Зеландія. У Данії сформувалася внутрішня антикорупційна культура, толерантність до корупції є вкрай низькою, хоча і там бувають корупційні скандали.

У Новій Зеландії немає юридично визначеного поняття корупції. Критерії, на основі яких керівництво SFO (the Serious Fraud Office –

Управління по боротьбі з великим шахрайством) приймає рішення про належність справи до своєї компетенції є:

вплив – скільки людей зазнало негативного впливу і наскільки значним цей вплив був;

масштаб – якщо це підриває суспільну довіру до Нової Зеландії як надійного місця для інвестування або ставить під сумнів благонадійність фінансових ринків країни;

складність – фактологічна, фінансова або юридична складність, що визначає неможливість успішного розслідування справи силами інших правоохоронних органів;

громадський інтерес та запобіжний вплив, який може бути досягнутий у разі успішного судового переслідування.[2]

28 січня 2022 року ми також отримали показник для України за 2021 рік. Україна втратила 1 бал та посіла 122 місце серед 180 країн, що свідчить про період "застою" у боротьбі з корупцією. Головна причина просідання балів полягає в тому, що багато важливих антикорупційних завдань на паузі або навіть регресують. У своєму дослідженні Трансперенсі Інтернешнл Україна розглянула, що вплинуло на цьогорічні показники нашої країни в CPI[3].

Зважаючи на практику країн світу, Україна також впроваджує свої методи та способи боротьби з корупцією і активно діє в цьому напрямі в межах законодавства й диджиталізації відносин між громадянином і державною.

Будь – які корупційні прояви допомагає зменшити особиста доброчесність працівників, заробітна плата, яка допоможе людині відчувати себе комфортно, прозорі рішення керівництва, наявність внутрішніх кодексів поведінки.

Зрозуміло, що якщо ми хочемо досягти успіху у боротьбі з корупцією, то перш за все влада і державні структури повинні дослухатися і до громадських організацій, тим більше, що в Україні їх чимала кількість. Проте дуже важливо проводити антикорупційне навчання та сформувати нетерпимість до будь – якої форми корупції

Список використанихз джерел

1. Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text.

2. Рецепти антикорупційного успіху Нової Зеландії [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://gurt.org.ua/news/informator/50782.

3. Індекс сприйняття корупції -2021 [Електронний ресурс] / International Transparency – Режим доступу до ресурсу: https://cpi.ti-ukraine.org.

4. Скочиляс-Павлів О. В. КОРУПЦІЯ ЯК НЕГАТИВНЕ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЯВИЩЕ: ОЗНАКИ ТА ПРИЧИНИ / О. В. Скочиляс-Павлів. // Право та державне управління. – 2019. – №2. – С. 41–46.

5. Гевчук А. Наявні методи боротьби з корупцією. Національне агентство з питань запобігання корупції [Електронний ресурс] / Анастасія Гевчук // ТОВ "ІАЦ "ЛІГА", ТОВ "ЛІГА ЗАКОН", 2021 – Режим доступу до ресурсу: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA015034.

Пікуль Ростислав Володимирович,
старший науковий співробітник наукового центру проблем виховання доброчесності та запобігання корупції у секторі безпеки та оборони Національного Університету оборони України імені Івана Черняховського;
Клюшин Володимир Васильович,
науковий співробітник наукового центру проблем виховання доброчесності та запобігання корупції у секторі безпеки та оборони Національного Університету оборони України імені Івана Черняховського

ВИЗНАЧЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ ПІД ЧАС УЧАСТІ ПЕРСОНАЛУ ЗБРОЙНИХ СИЛ У МІЖНАРОДНИХ ОПЕРАЦІЯХ З ПІДТРИМАННЯ МИРУ І БЕЗПЕКИ

За 25 років, 42 000 українських військовослужбовців взяли участь у 34 миротворчих операціях [1].

Станом на 2021 року угруповання українських миротворців представлені в 9 міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки – в Місії ООН у Демократичній Республіці Конго, в Республіці Малі, у Косово, у Південному Судані, в складі сил ООН із забезпечення безпеки в Аб'єй та Сил ООН з підтримання миру на Кіпрі, в складі Багатонаціональних сили у Косово, Спільних миротворчих сил в Придністровського регіону Республіки Молдова, а також участь у місії НАТО в Ісламській Республіці Афганістан [1].

Вчені вказують на необхідність визнання корупції однією з основних проблем, що стоять перед операціями ООН яка потребує чітке поводження як основний стратегічний та операційний ризик [2].

При проведенні миротворчих операцій, корупція може одночасно впливати на кілька рівнів. Необхідно зазначити, що миротворчі операції проводяться в дуже складних умовах, часто протягом тривалого періоду часу, в країнах, які вже страждають від проявів корупції [3].

Корупційні загрози сприяють нівелюванню стратегічних планів проведення військових операцій та підриває здатність досягти поставлених цілей, включаючи втрату нею легітимності.

У зонах проведення міжнародних миротворчих операцій до основних сфер корупції можна віднести:

Кримінальні схеми опікування. Найбільш дестабілізуючі форми корупції систематично здійснюються завдяки схемам кримінального опікування.

Клановість. Схеми прикриття або опікування нерідко побудовані на партійній чи сектантській приналежності.

Вибори. Вибори за таких умов призводять до подальшого розвитку корупції або пограбування населення.

Політичний контекст: мандат та розгортання місії має найбільший вплив на обстановку в країні, в якій корупційні ризики при неналежному реагуванні будуть прогресувати.

Організована злочинність. Організована злочинність зазвичай вважається проблемою правоохоронних органів, проте на цей час стає більш серйозною загрозою в контексті військових операцій.

Наркотики. Схеми постачання та незаконного обігу наркотиків є дуже складним явищем. Тривалий ланцюг посередників, який проходить поміж виробників, які виготовляють сировину, та кінцевих споживачів.

Розроблення родовищ природних ресурсів. Корумповане управління в сфері індустрії природних ресурсів призводить до погіршення розвитку та проблем неефективності надання міжнародної допомоги.

Право власності на землю та експропріація. Земельні спори найчастіше є основним джерелом насильства, нестабільності та корупції.

Кордон. Надійний кордони є життєво необхідним елементом у будь-якій незалежній державі.

Міжнародна допомога. При корумпованості державних органів чесне розподілення міжнародної допомоги неможливе та ставить під сумнів доцільність цієї допомоги.

Силові структури. У нестабільних, недієздатних державах уряд не має монополії на застосування сили.

Крім переліченого, до корупційних ризиків можна віднести і те, що окремі місії є масштабними та складними, вони складаються з військових контингентів із декількох країн з різними знаннями та досвідом і це створює умови скритих корупційних ризиків.

На разі, в ООН не існує єдиного підходу до питань протидії проявам корупції під час проведення миротворчих місій або операції. В миротворчих мандатах це зустрічається досить зрідка, або взагалі не згадується, а в навчальних миротворчих центрах не передбачена спеціальна підготовка по виявленню ризиків або боротьбі з корупцією [4].

Узагальнюючи стверджуємо, що корупція в оборонному секторі матиме суттєві негативні наслідки у вигляді відволікання обмежених ресурсів держави від завдань безпеки та оборони і зниження боєздатності Збройних сил. Крім того, відбувається негативний вплив на морально-психологічний стан особового складу, які спостерігають за збагачення окремих посадовців, а самі змушені платити хабарі за участь у миротворчих операціях або за отримання належного їм соціального забезпечення як учасників бойових дій.

З метою попередження виникнення корупції в ході військових операцій, необхідно інтегрувати прозорість, підзвітність та антикорупційну діяльність не тільки в доктринальні акти а також реалізувати практичну складову, шляхом зміни методики підготовки та виконання завдань у військових конфліктах, у тому числі включаючи: антикорупційні тренінги, проведення навчань з урахування корупційних ризиків, розроблення навчальних посібників та довідників з антикорупційного забезпечення.

Список використаних джерел

1. Шелест Г. Поточний стан миротворчої діяльності України / Ганна Шелест // Рада зовнішньої політики "Українська призма". 2018. URL: https://bit.ly/2SHSATT (дата звернення 07.09.2020 р.).

2. Corruption Risks and UN Peace Operations. Strengthening Accountability to Improve Effectiveness // Transparency International Defense& Security. 2019. URL: https://ti-defence.org/publications/corruption-risks-un-peace-operations-summary/ (дата звернення 03.07.2020 р.).

3. Місії та операції // The Geneva Centre for Security Sector Governance (DCAF). 2014. URL: https://bit.ly/3nxLIXz (дата звернення 16.10.2020 р.).

4. Corruption and Peacekeeping. Strengthening peacekeeping and the UN // Transparency International UK. 2013. URL: https://bit.ly/3nERk1U.

Зілінський Андрій Миколайович,
здобувач кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ РОЗБІЙНИМ НАПАДАМ НА ПОМЕШКАННЯ ГРОМАДЯН, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ЗБРОЇ

Україна – демократична, правова держава, в якій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є її головним обов'язком (статті 1, 3 Конституції України). Корисливо-насильницькі злочини посягають на ті основні аспекти, які гарантуються державою, та які охороняються законами. Найбільш поширеними злочинами цієї категорії є розбої, особливо небезпечними для життя є розбійні напади на помешкання громадян із застосуванням зброї.

Протидія злочинності – це безперервний процес, у межах якого здійснюється, зокрема, виявлення й розкриття особливо тяжких злочинів. Відтак організація діяльності щодо протидії злочинам має здійснюватися за такими напрямами:

аналіз проблем безпеки виявлення ознак готування чи вчинення особливо тяжких злочинів; викриття осіб, які намагаються вчинити злочин чи вчинили злочини, для притягнення їх до відповідальності;

перешкоджання втягненню осіб у злочинну діяльність;

оперативно-розшуковий моніторинг постійний поточний контроль, критичне спостереження та визначення стану об'єкта з метою виявлення змін, документування злочинної діяльності. Усі ці напрями необхідно розглядати як взаємозалежні складники протидії особливо тяжких злочинів, які можуть уточнюватися і доповнюватись залежно від негативних процесів [1, с. 37].

Аналізуючи причини та умови тяжких злочинів, слід констатувати, що вони є наслідками кризових явищ економічного та соціального характеру в суспільстві, а також тісно пов'язані із обставинами кримінально-правового характеру. Причинами вчинення особливо тяжких злочинів є, насамперед, прагнення злочинців до швидкої та легкої наживи, низький рівень доходів громадян, відсутність робочих місць, а також неможливість забезпечити свої потреби за рахунок коштів, отриманих із законних джерел. Зменшення рівня

злочинності можливо досягти, зокрема, завдяки їх профілактиці та попередженню [2].

Доцільно не відкидати і непроцесуальні форми взаємодії слідчих та оперативних підрозділів під час розслідування розбійних нападів на помешкання громадян. При якісній організації оперативного обслуговування території, підрозділи карного розшуку отримують інформацію відносно осіб, які причетні до скуповування майна, здобутого злочинним шляхом і можуть зорієнтувати слідчого щодо необхідності проведення допиту конкретних осіб у межах кримінального провадження.

Оперативно-розшуковому супроводженню при розслідуванні розбійних нападів на помешкання громадян, що вчиняються із застосуванням зброї, притаманні специфічні завдання, актуальними з яких є такі:

– збір, аналіз, зберігання та легалізація фактичних даних, що вказують на ознаки цих злочинів, тих, що придатні для прийняття процесуальних рішень;

– ведення оперативної роботи серед затриманих або заарештованих або їх підбурювачів і учасників з метою отримання і збереження у таємниці всіх обставин вчиненого розбійного нападу на помешкання громадян, що вчиняються із застосуванням зброї;

– виявлення і документування дій учасників організованої групи з вчинення розбійних нападів на помешкання громадян із застосуванням зброї, які чинять протидію органам досудового розслідування;

– сприяння органам досудового розслідування у перевірці оперативно-розшуковими силами, засобами і методами висунутих версій про причетність членів організованих груп до вчинення розбоїв;

– здійснення негласного контролю за поведінкою і вчинками підозрюваних, до яких обрано неізоляційні запобіжні заходи, з метою припинення протидії розслідуванню, недопущення вчинення нових кримінальних правопорушень або спроб переховуватись від органів досудового розслідування і суду;

– виявлення і документування раніше невідомих фактів та епізодів протиправної діяльності членів організованих груп, а також фактів їх участі в розбійних нападах на житло громадян із застосуванням зброї.

На нашу думку, перспективним напрямком протидії розбійним нападам на житло громадян із застосуванням зброї є:

– продовження оперативної роботи серед осіб з криміногенною поведінкою та осіб які залишилися на волі після реалізації матеріалів справ оперативних обліків, після початку кримінального провадження;

– оперативний пошук доказової інформації у кримінальному середовищі, яка використовується з метою протидії встановленню обставин щодо вчинення розбійного нападу на житло громадян із застосуванням зброї;

– пошук інформації та її документальне закріплення щодо осіб, які вчиняють такі злочини [3, с.183].

Отже, оперативно-розшукова протидія таким злочинам це цілісна система оперативного контролю та профілактичного впливу на осіб, які мають стійку кримінальну орієнтацію на криміногенну обстановку (ситуацію) та інші антигромадські прояви, а також на попередження та розслідування вчинених злочинів з використанням оперативних сил, засобів і методів.

Список використаних джерел

1. Воронов В. І. Теоретичні аспекти оперативно-розшукової протидії злочинам. Південноукраїнський правничий часопис. Одеса, 2012. Вип. 1. С. 36–38.

2. Синенький В.М, Курляк М.Д. Протидія злочинам, що вчиняються особами, здатними скоїти особливо тяжкий злочин *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах:* збірник тез Міжнар. наук-практ. конф. (8 листо. 2019 року). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 183 – 184

3. Яковіна О.Б. Особливості взаємодії слідчих з іншими суб'єктами під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах:* збірник тез Міжнар. наук-практ. конф. (8 листо. 2019 року). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 183 – 184.

Топорецька Зоряна Миколаївна,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук

ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ОРД ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ ДІЙ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ГРАЛЬНИМ БІЗНЕСОМ

До злочинів, пов'язаних з гральним бізнесом, ми відносимо злочини, способом чи засобом вчинення чи приховування яких є сфера легального грального бізнесу, а саме: 1) легалізація корупційних доходів з використанням грального бізнесу; 2) легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом; 3) інші злочини, пов'язані з організацією та проведенням азартних ігор.

Матеріали ОРД найчастіше використовуються під час проведення допитів та обшуків в кримінальних провадженнях щодо вчинення злочинів, пов'язаних з гральним бізнесом.

Якщо в матеріалах ОРД міститься інформація про осіб, які сприймали злочинну подію і інформація, яка їм відома (письмові пояснення таких осіб, рапорти, звіти про спілкування з певними особами), то такі особи можуть бути допитані як свідки в кримінальному провадженні. Щодо підозрюваного, то в матеріли ОРД зазвичай міститься протокол затримання підозрюваного під час здійснення певних ОРД (візуального спостереження за особою чи місцем, аудіо чи відеоконтролю особи чи місця, контрольованої поставки тощо).

Такі матеріали ОРД орієнтують слідчого щодо предмету допиту (відомостей, які відомі особі), особистих характеристик особи і допомагають спланувати допит з урахуванням можливості протидії розслідуванню та обрати необхідні тактичні прийоми допиту [1, с. 120].

Окремим питанням є можливість залучення як свідків працівників оперативних підрозділів, які здійснювали ОРД чи спеціалістів, які залучались до ОРД. КПК України в ч. 7 ст. 97 передбачає, що у будь-якому разі не можуть бути визнані допустимим доказом показання з чужих слів, якщо вони даються слідчим, прокурором, співробітником оперативного підрозділу або іншою особою стосовно пояснень осіб, наданих слідчому, прокурору або співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ними кримінального провадження [2]. Заборони допиту працівника оперативного підрозділу з приводу

здійснення ним ОРД КПК не містить. Тому в наукових джерелах вказують на те, що на практиці застосовують допит працівника правоохоронного органу щодо отриманої ним інформації від інформатора, але без розкриття особи інформатора [3, с. 117]. Аналогічно застосовують допит працівників правоохоронних органів та залучених ними спеціалістів з приводу проведених ними оперативно-розшукових заходів, зокрема, якщо з протоколу проведення певного ОРД або з матеріалів ОРД недостатньо інформації щодо умов застосування певних технічних засобі та їх результатів, то в кримінальному провадженні виникає необхідність допиту осіб, які здійснювали ОРЗ, з приводу оперативного документування ними відповідних обставин злочину, а також огляду цих технічних засобів та проведення відповідних експертиз [4].

Ще одним питанням, що виникає під час допиту є допустимість пред'явлення допитуваному документів та матеріальних об'єктів, які бути отримані під час ОРД.

З цього приводу переконливою видається позиція В.В. Гевка, який доводить, що за загальною логікою доказування особа, яка веде розслідування, не вправі оперувати будь-якими даними, відсутніми в кримінальній справі, тому такі матеріали мають бути введені до кримінального процесу через визначені законом джерела й лише після цього використовуватися під час допитів [5, с. 116]. На користь цієї точки зору слід додати й те, що в чинному КПК України насправді немає прямої вказівки, щоб допитуваному давалося пояснення походження предметів і документів, отриманих у ході ОРД, які йому пред'являються [6, с. 360]. Однак факт пред'явлення таких документів і предметів повинен заноситися до протоколу допиту, оскільки в ст. 104 КПК України зазначається, що в протоколі про кожну слідчу (розшукову) дію мають бути вказані послідовність дій та отримані в результаті процесуальної дії відомості, важливі для цього кримінального провадження, в тому числі виявлені та/або надані речі і документи.

Використання матеріалів ОРД для проведення обшуку. Під час розслідування злочинів, пов'язаних з гральним бізнесом, виникає необхідність проведення обшуку за місцем проживання підозрюваного, місцем його роботи або в приміщенні грального закладу. Враховуючи, що обшук відноситься до примусових слідчих (розшукових) дій і пов'язаний з втручанням в приватне життя, його проведенню передує складання письмового документа ухвали слідчого судді на підставі клопотання, де повинні бути зазначені речі, документи або осіб, для виявлення яких проводиться обшук, до клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими

прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання (ст. 234–235 КПК України).

Законність матеріалів ОРД як підстав для проведення обшуку підтверджується наявністю мотивованої ухвали слідчого судді, винесеної на підставі погодженого прокурором клопотання слідчого, які досліджують законність і обґрунтованість таких підстав, що забезпечує належний рівень правової захищеності особи, яка підлягає обшуку [7, с. 180].

Список використаних джерел

1. Криміналістична тактика : навчальний посібник / колектив авторів; за ред. д-ра юрид. наук, проф. М. А. Погорецького та д-ра юрид. наук, доц. Д. Б. Сергєєвої. 2-ге вид., переробл. та доп. К.: Алерта, 2017. 244 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1588.

3. Удалова Л. Д. Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України: Монографія. -К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2005. 324 с.

4. Судові експертизи у процесуальному праві України: навч. посіб. / за заг. ред. О. Г. Рувіна. Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. 424 с.

5. Гевко В.В. Використання непроцесуальної інформації під час доказування у стадії попереднього розслідування. Дис. … канд. юрид. наук. К., 1996. 230 с.

6. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: Монографія. Х.: Арсіс, ЛТД,. 2007. 576 с.

7. Топорецька З. М. Підстави проведення окремих видів обшуку. Актуальні питання доказів і доказування у кримінальному процесі: збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Київ, 27 лютого 2015 року). К.: Прецедент, 2015. С. 180-182.

Єрменчук Олександр Петрович,
професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО КРИТИЧНУ ІНФРАСТРУКТУРУ»

16 листопада 2021 року Верховною Радою України було ухвалено законопроєкт № 5219 «Про критичну інфраструктуру», яким встановлює принципи та напрями розбудови державної системи захисту критичної інфраструктури, визначає правові та організаційні засади забезпечення її діяльності, регулювання захисту тих підприємств та організацій, які мають велике значення для життя країни, що вимагає особливої уваги до їх захисту від природних та техногенних катастроф – від посух та повеней до кібератак, терористичних актів та військових операцій, а також став складовою частиною законодавства України у сфері національної безпеки. Разом з тим вивчення окремих норм вказаного закону вказує на існування неврегульованості певних правових норм.

1. Так, у пункті 13) частини першої статті 2 надається визначення поняття терміну «*об'єкти критичної інфраструктури*» під яким необхідно розуміти «*об'єкти інфраструктури, системи, їх частини та їх сукупність, які є важливими для економіки, національної безпеки та оборони, порушення функціонування яких може завдати шкоди життєво важливим національним інтересам*». У статті 8 вказаного Закону надаються критерії віднесення об'єктів до критичної інфраструктури – критеріїв, що визначають їх соціальну, політичну, економічну, екологічну значущість для забезпечення оборони країни, безпеки громадян, суспільства, держави і правопорядку, зокрема для реалізації життєво важливих функцій та надання життєво важливих послуг, свідчать про існування загроз для них, можливість виникнення кризових ситуацій через несанкціоноване втручання в їх функціонування, припинення функціонування, людський фактор чи природні лиха, тривалість робіт для усунення таких наслідків до повного відновлення штатного режиму. А стаття 9 визначає значний перелік секторів критичної інфраструктури, до яких віднесено: урядування та надання найважливіших публічних (адміністративних) послуг; енергозабезпечення (у тому числі постачання теплової енергії); водопостачання та водовідведення; продовольче забезпечення; охорона

здоров'я; фармацевтична промисловість; виготовлення вакцин, стале функціонування біолабораторій; інформаційні послуги; електронні комунікації; фінансові послуги; транспортне забезпечення; оборона, державна безпека; правопорядок, здійснення правосуддя, тримання під вартою; цивільний захист населення та територій, служби порятунку; космічна діяльність, космічні технології та послуги; хімічна промисловість; дослідницька діяльність. Разом з тим розмитість та неточність формулювання визначення «*об'єкти критичної інфраструктури*», а саме таких термінів, як «важливість для економіки», «важливість для національної безпеки», «життєво важливі національні інтереси», а також визначення значного переліку критерії та секторів критичної інфраструктури, дає змогу органу державної влади фактично визнати будь-яке підприємство, установу чи організацію незалежно від форм власності таким, який відповідатиме певній сукупності критеріїв та може бути віднесено до об'єкта критичної інфраструктури. Наприклад, потенційно до таких об'єктів може бути віднесено банки, річкові чи морські порти, оборонні підприємства, підприємства, які мають монопольне виробництво певних критичних виробів для будь-якої галузі, екологічно та біологічно небезпечні підприємства, підприємства, які забезпечують продовольчу безпеку, логістичні компанії, оператори зв'язку, інтернет провайдери (наприклад, які використовують супутникову систему Starlink), місця зберігання чи виробництва паливо-мастильних матеріалів тощо. Це створює певні обмеження в діяльності та покладає певні обов'язки на такі об'єкти.

2. Національна система захисту критичної інфраструктури передбачає існування певних органів управління, сил та засобів центральних і місцевих органів виконавчої влади (військово-цивільних адміністрацій – у разі утворення), органів місцевого самоврядування, операторів критичної інфраструктури, на які покладається формування та/або реалізація державної політики у сфері захисту критичної інфраструктури. Цікавим є правовий стан операторів критичної інфраструктури (далі – оператор), юридичної особи будь-якої форми власності та/або фізичної особи - підприємця, що на правах власності, оренди або на інших законних підставах здійснює управління об'єктом критичної інфраструктури та відповідає за його поточне функціонування. Крім того, оператор визначає режим, умови та вимоги функціонування критичної інфраструктури залежно від стану і динаміки розвитку ситуації (штатний режим функціонування; режим функціонування у кризовій ситуації; режим відновлення). Таким чином діяльність оператора може містити певні корупційні ризики, так як він

своїми рекомендаціями, які перелік і зміст яких не визначено, по забезпеченню діяльності об'єкта критичної інфраструктури може поставити його у складне фінансове становище.

3. Одним з обов'язків оператора, визначених у статті 21 вказаного Закону, є необхідність завчасно, але не менше ніж за 30 календарних днів до дати зміни стану об'єкта критичної інфраструктури або його частини, інформувати уповноважений орган у сфері захисту критичної інфраструктури України про наміри змінити цільове призначення, режим функціонування чи намір передати права на об'єкт критичної інфраструктури та виконувати надані їм висновки та рекомендації. На практиці в окремих випадках це може призвести до блокування певних комерційних угод без наявності висновок чи рекомендації у сфері захисту критичної інфраструктури України з дозволом вчинення тої чи іншої дії, спрямованої на змінення цільового призначення, режиму функціонування чи зміни права власності на об'єкт критичної інфраструктури, що також містить певні корупційні ризики.

Реалізація окреслених вище проблеми в окремих випадках можуть стати підставою звернень до Європейського суду з прав людини з метою встановлення порушень Україною Протоколу 1 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, наслідком чого може стати виплата сатисфакцій за рахунок платників податків.

Родигін Артем Сергійович,
здобувач Науково-дослідного
інституту публічного права

ОБҐРУНТУВАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Науковці (визнаючи необхідність визначення окремими блоком оперативно-розшукових заходів, що здійснюються з метою забезпечення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД), вважають, що оперативні підрозділи здійснюють оперативне супроводження досудового розслідування взагалі, а не забезпечення конкретного НСРД, і в такому контексті не потребується додаткове нормативне регулювання. Також існує думка, що діяльність із збирання оперативними підрозділами інформації, необхідної для ефективного досудового розслідування (як у межах виконання доручень слідчого,

прокурора, так і поза їх межами), здійснюється у межах оперативного супроводження кримінального провадження, у межах якого оперативні підрозділи мають шукати й виявляти факти, осіб, документи та речі, що мають значення для кримінального провадження. Не маючи нічого проти такої інтерпретації, ми позиціонуємо, що оперативно-розшукове забезпечення НСРД може здійснюватися в залежності від наявності доручення на проведення конкретної НСРД, або суб'єкта, який це забезпечення здійснює.

Тобто, формально виокремлюється в окремий блок ОРЗ, які здійснюються на стадії кримінального процесу, коли кримінальне провадження вже почато і які є фактично змістом оперативного супроводження досудового розслідування. Оцінюючи рівень нормативного забезпечення необхідно одразу звернути увагу на термінологію, що використовується. У теоретичних розробках вживаються терміни «використання матеріалів ОРД», «оперативне супроводження досудового розслідування», «оперативне супроводження кримінального провадження». Ми, натомість пропонуємо використовувати також термін «оперативно-розшукове забезпечення НСРД». Обґрунтовуючи нашу позицію ми виходимо з наступних логічних посилань:

– термін «використання матеріалів ОРД» використовується у законах та нормативних актах, що регламентують ОРД. Зокрема у ст. 10 Закону [1] зазначено, що матеріали оперативно-розшукової діяльності можуть використовуватися: як приводи та підстави для початку досудового розслідування; для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальному провадженні; для попередження, виявлення, припинення і розслідування злочинів, розвідувально-підривних посягань проти України, розшуку злочинців та осіб, які безвісти зникли; для забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів, а також співробітників розвідувальних органів України та їх близьких родичів, осіб, які конфіденційно співпрацюють або співпрацювали з ними, та членів їх сімей; для взаємного інформування підрозділів, уповноважених здійснювати оперативно-розшукову діяльність, та інших правоохоронних органів; для інформування державних органів відповідно до їх компетенції;

– термін «оперативне супроводження досудового розслідування» не зазначений у жодному Законі, але практично замінює термін «використання матеріалів ОРД» у всіх відомчих нормативних актах, які регламентують цей механізм;

– термін «оперативно-розшукове забезпечення НСРД» використовується лише дотично у теоретичних розробках.

Причиною такого становища є підхід законодавця, який намагається регламентувати певну нову процедуру, використовуючи стару термінологію. Як ми зазначали у попередньому підрозділі ґенеза полягала саме у русі від ситуації, коли було відсутнє взагалі нормативне регулювання негласних дій до ситуації, коли демократичні зміни соціуму, перехід до захисту у першу чергу прав людини (і громадянина) обумовили необхідність таких змін, які б забезпечили функціонування механізму який би дозволив превалювати правам людини над інтересами держави. Саме на це було спрямовано зміни у системі кримінальної юстиції взагалі і механізмі санкціонування та проведення негласних (ОРЗ та НСРД) дій. Тому перехід від терміну «використання матеріалів ОРД» до терміну «оперативне супроводження досудового розслідування» був обумовлений саме зміною механізму внаслідок демократичних перетворень. Окрім цього, аналіз ст. 10 Закону [1] свідчить, що ряд напрямків використання матеріалів ОРД не спрямований на «оперативне супроводження досудового розслідування» наприклад «інформування державних органів відповідно до їх компетенції», «розшук … осіб, які безвісти зникли», «попередження, виявлення, припинення …розвідувально-підривних посягань проти України», «взаємне інформування підрозділів, уповноважених здійснювати оперативно-розшукову діяльність, та інших правоохоронних органів». Оцінюючи вищезазначене, можна констатувати, що поняття «оперативне супроводження досудового розслідування» вужче за змістом ніж поняття «використання матеріалів ОРД». Так само, аналізуючи ту ж норму можна констатувати що використання матеріалів ОРД як «приводів та підстав для початку досудового розслідування», «для попередження, виявлення, припинення … злочинів, … розшуку злочинців…»; «для забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів…, а також співробітників розвідувальних органів України та їх близьких родичів…» відноситься до вирішення завдань досудового розслідування шляхом його оперативного супроводження, але не до забезпечення підготовки та проведення НСРД. Відповідно зміст поняття «оперативно-розшукове забезпечення НСРД» вужче ніж поняття «оперативне супроводження досудового розслідування» і полягає у використанні сил та засобів ОРД з метою отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальному провадженні; розслідування злочинів; розшуку злочинців; забезпечення

безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів.

Обґрунтовуючи таку думку ми виходимо саме з позиції, що: по перше, проведення НСРД – це один з інструментів фіксації доказової інформації і тому отримання фактичних данях, які можуть бути доказами у кримінальному провадженні за допомогою сил та засобів ОРД це однозначно складова оперативно-розшукового забезпечення НСРД; по друге, метою проведення НСРД є розслідування злочинів і тому забезпечення НСРД силами та засобами ОРД – один зі способів забезпечити саме розслідування, а не тільки розкриття злочинів. Що стосується розшуку злочинців, то дійсно, у процесі досудового розслідування оперативні підрозділи в межах виконання доручень слідчого, прокурора можуть займатися розшуком певних осіб (співучасників, свідків, очевидців), речей та документів, які необхідні для виконання завдань кримінального провадження, а механізм їх розшуку передбачає також проведення НСРД у ході яких однозначно задіюються сили та засоби ОРД. Ідентична ситуація виникає також у випадку коли необхідно забезпечити безпеку свідка, або інших осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

Враховуючи вищезазначене, можна констатувати, що практично виникла ситуація, коли оперативно-розшукове забезпечення НСРД є доцільним та необхідним, але у Законі це прямо не вказуються. Науковці вважають, що така ситуація зумовлена прогалинами законодавства, які пов'язані з регулюванням захисту прав громадян при застосуванні певних заходів у процесі оперативного супроводження, оскільки під час їх проведення можуть обмежуватися права і свободи громадян, адже збирається інформація про осіб без їх згоди. На нашу думку, під час виконання доручення на проведення НСРД виникає необхідність додаткового збору інформації, яка забезпечить (або взагалі уможливить) їх проведення, тобто ці ОРЗ виконуються виключно з метою виконання доручення на проведення НСРД але не є власне проведенням НСРД. Тому, оперативні працівники практично виконують доручення, а отже всі ОРЗ знаходяться в ідентичному правовому положенні і необхідно не відмовлятися від використання основного ефективного інструменту протидії злочинності, а, навпаки, створювати відповідну правову базу. Якщо закон застарів, став недоцільним, його потрібно змінити, доповнити, але тільки відповідно до встановленої процедури, що також визначається законом. У практичній діяльності, оперативні підрозділи мають робити тільки те що передбачено законом, та тільки у той спосіб, який законом прописаний, а у законодавчій діяльності слід забезпечити максимально

повне і оптимальне регулювання процедури виконання ними своїх повноважень, включаючи необхідність законодавчого врегулювання оперативно-розшукового забезпечення НСРД.

Список використаних джерел

1. Про оперативно-розшукову діяльність. Закон України від 18 лют.1992. № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. ст. 303.

Мурзо Євгенія Олександрівна,
ад'юнкт відділу докторантури та ад'юнктури Національної академії внутрішніх справ

ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ МАРОДЕРСТВА

Війна внесла свої корективи у життя українців. Одним із нових явищ, з яким стикнулись громадяни є мародерство. Відповідно до статті 432 Кримінального кодексу України **мародерство** – викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених [1]. **Основні обставини, що підлягають з'ясуванню:** 1) час, місце, обстановка заволодіння чужим майном; 2) предмет злочинного посягання, кількість, вартість, приналежність; 3) особа, що вчинила кримінальне правопорушення.

Основними, на нашу думку, **слідчими та процесуальними діями є:** огляд місця події, допит потерпілого, допит свідків, пошук інформації з відкритих джерел та їх огляд, впізнання (якщо поранена особа залишилась живою), тимчасовий доступ до речей і документів (щодо підтвердження статусу військовослужбовця), призначення судових експертиз, витребування доказів у порядку ст. 93 КПК України (направлення запитів).

Огляд місця події. Згідно ч. 1 ст. 237 КПК України, з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей, документів та комп'ютерних даних [2]. Огляд місця події проводиться за загальними правилами, передбаченими КПК України, із врахуванням обстановки на час проведення слідчої дії.

Оглядом першочергово необхідно зафіксувати: загальну характеристику місця події (відкрита місцевість, будівля, подвір'я тощо); сліди бойових дій, якщо злочин вчинено на полі бою; місцезнаходження майна до протиправного заволодіння ним; криміналістичні сліди вчинення злочину. Окрім протоколу результати огляду необхідно фіксувати за допомогою фото-, відеозйомки, які в подальшому долучити до протоколу. При проведенні огляду до участі можуть бути залучені потерпілий або свідки для надання пояснень на місці.

Допит потерпілого та свідків. Допит проводиться за загальними правилами, передбаченими ст. 224 КПК України. При цьому, можливе застосування правил, передбачених ч. 11 ст. 615 КПК України, згідно з якими показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації.

Показання, отримані під час допиту підозрюваного, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо у такому допиті брав участь захисник, а хід і результати проведення допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації [3].

При допиті потерпілого та свідків з'ясовується: час вчинення злочину (за можливості встановити найбільш конкретний проміжок часу); місце вчинення злочину (від загального до конкретного, місцевість-адреса-приміщення-місцезнаходження (зберігання) майна); характеристика предмета злочину (назва, детальний опис, серійні номери, інші ознаки, які дозволяють точно ідентифікувати конкретну річ, час набуття); відомості про вартість предмета злочину, наявність документів на майно; відомості про осіб, що вчинили злочин (імена, зовнішність, одяг (форма), знаки розрізнення, зброя, відомості про підрозділ).

У випадку наявності у потерпілого/свідка документів на майно, фотознімків предметів, квитанцій, чеків, коробок, гарантійних листів тощо, вони мають бути долучені до матеріалів провадження за результатами допиту або окремо.

Призначення судових експертиз. Експерт залучається у загальному порядку, передбаченому ст. 242-243 КПК України.

Експертиза проводиться щодо: виявлених при огляді слідів злочину, товарознавча експертиза для з'ясування вартості предмета злочину.

Залежно від конкретних обставин вчинення злочину можливе призначення інших експертиз (наприклад, портретної експертизи по відеозапису, якщо подія злочину потрапила на відео-, фотозйомку).

Витребування доказів у порядку ст. 93 КПК України (направлення запитів) або тимчасовий доступ до речей і документів. Направлення запитів до Генерального штабу ЗСУ, Служби зовнішньої розвідки України, Департаменту контррозвідки СБУ, інших державних органів для отримання інформації щодо відомостей про перебування підрозділів ЗСУ у певний проміжок часу за місцем вчинення кримінального правопорушення. Якщо особу військовослужбовця встановлено, подальші запити скерувати на отримання документів, що підтверджують його статус, а саме особової справи військовослужбовця (наказ про призначення на посаду, функціональні обов'язки).

Пошук інформації з відкритих джерел та їх огляд. Огляд інтернет-сайтів, соціальних мереж, новин, відеороликів, що можуть містити інформацію, пов'язану з подією злочину. Відповідно до ч. 2 ст. 237 КПК України, огляд комп'ютерних даних проводиться слідчим, прокурором шляхом відображення у протоколі огляду інформації, яку вони містять, у формі, придатній для сприйняття їх змісту (за допомогою електронних засобів, фотозйомки, відеозапису, зйомки та/або відеозапису екрана тощо або у паперовій формі) [2].

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 5 лют. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Закон України від 14.04.2022 р. № 2201-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text.

Єрмаков Юрій Олександрович,
провідний науковий співробітник відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт Науково-дослідного інституту публічного права, доктор юридичних наук, доцент

ВІЙНА ЗА РЕСУРСИ – ЯК СПОСІБ ВСТАНОВЛЕННЯ КОНТРОЛЮ НАД ЕКОНОМІКОЮ ТА ЗАХОПЛЕННЯ ВЛАДИ

Існування, самозбереження і прогресивний розвиток України як суверенної держави багато в чому залежить від здійснення цілеспрямованої політики щодо захисту її національних інтересів. Раніш злочинність у сфері надрокористування була тісно пов'язана з соціально-політичними умовами функціонування економіки і цей фактор обумовлював криміногенність цієї сфери.

З початком російської агресії з 2014 року – соціально-політичні умови в Україні суттєво змінилися, саме у контексті мети агресора. Рф використовувала власні корисні копалини, зокрема – «вуглеводи» не тільки з метою отримання надприбутків, але й для створення важелів для контролю інших країн. Ще з часів СРСР, будуючи нафто та газопроводи у Європу, і пропонуючи зазначені копалини за дешеву ціну, росіяни ставили за мету поставити ці країни у залежність шляхом заняття монопольного становища на ринку вуглеводів та диктувати свої умови у політиці та економіці. Частина з шляхів постачання проходила через територію України, яка у той час входила до складу СРСР і відповідно росіяни вважали її соєю невід'ємною вотчиною. Тож після розпаду СРСР і отримання Україною незалежності росіяни розповсюдили свою експансивну політику і на нашу суверенну країну, розраховуючи шляхом встановлення низьких цін на «вуглеводи» – контролювати не тільки економіку а й політику країни. Ще однією з цілей росіян було поступове вибудовування такої ситуації, за якої газотранспортна система України перейшла під їх контроль (або під контроль афільованих з ними структур), що гарантувало б підпорядкування України інтересам кремля. Але супротив народу України реалізації такого сценарію та обрання європейського шляху розвитку внесли суттєвий дисбаланс у ретельно продуманий росіянами план, як стосовно газотранспортної системи так і взагалі контролювання влади в Україні. Слід зазначити, що одним з варіантів такого плану було позбавлення України можливості використання

корисних копалин, які знаходилися на території країни. Ця практика не є новою.

Науковці зазначають, що відбувається трансформація злочинності в площині утвердження такого вектору як боротьба за природні ресурси і тому політична та екологічна злочинність набувають все більшої площі спільної інституційної взаємодії. Превуалюючими напрямами політичної кримінальної активності у сфері доступу до природних ресурсів є забезпечення контролю за видобуванням вуглеводнів, блокування розвитку технологій альтернативної енергогенерації, контроль над запасами прісної води. Внаслідок чого феномен політичної злочинності відображає залежність не лише від політичної кон'юнктури, а й від параметрів природного середовища людей як біологічного виду [1, с. 257].

У підтвердження планів росіян можна зазначити про первинну окупацію (у 2014 році) саме тих територій на яких в основному знаходилися поклади корисних копалин, які можна було використати як альтернативу у випадку скасування постачання вуглеводів з РФ (як вугілля – антрациту так і сланцевого газу). Forbes оцінив вартість корисних копалин в Україні в 14, 8 трлн. доларів з яких перші три позиції (за вартістю) займають корисні копалини, поклади яких знаходяться у Донецький (3,8 трлн. доларів), Луганський (3,2 трлн. доларів) та Дніпропетровський (3,5 трлн. доларів) областях (для порівняння – у Київський області покладів корисні копалини знаходиться на 21 млрд. доларів. Не в останню чергу ці цифри складаються з вартості саме зазначених вище «енергетичних мінералів». Тобто, можна стверджувати, що росія, здійснюючи збройну агресію, намагається не тільки захопити територію України, але й позбавити її можливості використовувати власні природні ресурси, збройним шляхом намагається вплинути на економіку, з метою вирішення політичних питань.

Список використаних джерел

1. Орлов Ю. В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності : монографія. Х. : Діса Плюс, 2016. 656 с.

Мартинов Євген Олександрович,
здобувач наукової лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ

ЩОДО ПОНЯТТЯ ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ СУДОМ НА СТАДІЇ ПІДГОТОВЧОГО СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ

Прийняття Кримінального процесуального кодексу (КПК) України зумовило визначення завдань кримінального провадження як захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2) [1].

До структури кримінальних процесуальних відносин які виникають при закритті кримінального провадження необхідно віднести систему елементів тих правовідносин, в які вступають учасники підготовчого провадження з метою досягнення завдань кримінального провадження визначених у ст. 2 КПК України та які забезпечуються письмовим процесуальним документом – рішенням суду.

Тому, досліджувати структуру правовідносин, у які вступають учасники процесу в закритті провадження, належить із урахуванням загальних характерних рис, які притаманні будь-яким правовідносинам і розглядати її з огляду складових елементів, таких як – суб'єкт, об'єкт і зміст.

Зокрема, з теорії права відомо, що суб'єкти, або суб'єктний склад, – це сукупність осіб, які беруть участь у правовідносинах. Об'єктом є те, з приводу чого виникає і здійснюється діяльність його суб'єктів. Зміст – це суб'єктивні права, обов'язки, повноваження, відповідальність суб'єктів правовідносин, а також структура змісту – спосіб взаємозв'язку, що виникає на підставі суб'єктивних прав, обов'язків, повноважень, відповідальності [2, с. 101].

Тому, досліджувати структуру правовідносин, у які вступають учасники процесу в закритті провадження, належить із урахуванням загальних характерних рис, які притаманні будь-яким правовідносинам і розглядати її з огляду складових елементів, таких як – суб'єкт, об'єкт і зміст. Структура змісту правовідносин утворює не зв'язок її змістовних елементів (суб'єктивних прав, обов'язків, повноважень, відповідальності), а той правовий зв'язок, який виникає на їх підставі з приводу досягнення мети правовідносин у які вступають їх суб'єкти. Тобто, це юридичне взаємне становище суб'єктів, яке визначає, формує їх поведінку через кореспондуючі один одному права і обов'язки заради задоволення їх інтересів. Юридичний факт завжди є підставою виникнення, зміни і припинення правовідносин.

Важливим фактором, на нашу думку, є те, що кримінальні процесуальні правовідносини є похідними від кримінальних правовідносин, оскільки лише факт вчиненого кримінального правопорушення може дати підставу для розвитку кримінальних процесуальних відносин у тому числі і тих, які регулюються Главою 27 КПК України. З таким твердженням погоджується і О. В. Наден, котра у своєму дослідженні зазначала, що, з моменту вчинення кримінального правопорушення у держави виникає повноваження визнати цю особу такою, що вчинила його, і піддати її кримінальній відповідальності. Саме в цей момент з'являється й обов'язок особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, бути підданою кримінальній відповідальності. Авторкою доведено, що саме з моменту вчинення кримінального правопорушення і складаються кримінальні правовідносини, які є предметом кримінально-правового регулювання [3, с. 45].

Поява такого юридичного факту є умовою для виникнення кримінальних процесуальних правовідносин, оскільки вони одночасно можуть існувати лише з кримінальними, тому що, лише факт вчиненого кримінального правопорушення дає підставу суду закрити кримінальне провадження на стадії підготовчого провадження. Тому, підставою виникнення кримінальних процесуальних відносин взагалі, і втому числі тих відносин, в які вступають учасники підготовчого провадження, є юридичний факт – вчинення особою кримінального правопорушення.

Із теорії кримінального процесу нам відоме поняття процесуальної форми, яке включає в себе передбачений кримінальним процесуальним законом порядок кримінальної процесуальної діяльності суб'єктів кримінального процесу, засоби реалізації ними своїх прав, свобод і обов'язків, порядок вчинення та оформлення певних

процесуальних дій, прийняття, оформлення і звернення до виконання процесуальних рішень [2, с. 37]. Важливість процесуальної форми полягає в тому, що вона є однією з кримінальних процесуальних гарантій і відповідно забезпечує виконання завдань кримінального судочинства, є засобом забезпечення кримінальної процесуальної діяльності.

На думку деяких вчених-процесуалістів, підстави закриття кримінального провадження – визначені законом факти, що встановлюються під час кримінального провадження, які виключають можливість подальшого здійснення цього кримінального провадження або ж вказують на недоцільність його проведення, що зобов'язує суд прийняти рішення про закриття провадження [4].

На нашу думку, підстави закриття кримінального провадження на стадії підготовчого судового засідання – це процесуальні факти, що встановлюються під час підготовчого провадження судом, які виключають або вказують на недоцільність подальшого здійснення кримінального провадження зобов'язуючи останнього прийняти рішення про закриття кримінального провадження відповідно чинного законодавства. До структури кримінальних процесуальних відносин які виникають при закритті кримінального провадження необхідно віднести систему елементів тих правовідносин, в які вступають учасники підготовчого провадження з метою досягнення завдань кримінального провадження визначених у ст. 2 КПК України та які забезпечуються письмовим процесуальним документом – рішенням суду.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

2. Тертишник В. М. Кримінальний процес. 3-е вид., доп. і перероб. Харків : Арсис, 2000. 528 с.

3. Наден О. В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання суспільних відносин в Україні : дис. … докт. юрид. наук : 12.00.08. Луганськ, 2013. 384 с.

4. Павич Х. М. Закриття кримінального провадження судом першої інстанції: дис…канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Львів, 2017. 291 с.

Нагорнюк-Данилюк Олександр Олександрович,
викладач кафедри цивільно-правових дисциплін Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Однією з фундаментальних засад кримінального процесу є невідворотність покарання за вчинення кримінального правопорушення. Із метою забезпечення захисту інтересів потерпілого від кримінального правопорушення та притягнення винних до належної відповідальності органи досудового розслідування та суду звертаються до «нових» процесуальних форм, зокрема спеціального досудового розслідування. Водночас, удосконалення норм Кримінального процесуального кодексу (КПК) України щодо його проведення, зокрема в частині встановлення оптимального балансу між приватним та публічним інтересом все ще потребує всебічного дослідження. Особливо гостро це питання постає в умовах повномасштабного військового вторгнення й розширення меж тимчасово окупованих територій України.

Виокремлення спеціального досудового розслідування як форми досудового розслідування поряд із досудовим слідством і дізнанням не вбачається доцільним, оскільки спеціальне досудове розслідування охоплюються поняттям «досудове слідство», проте не тотожне йому, адже хоча і здійснюється за його правилами, але із урахуванням притаманних тільки спеціальному досудовому розслідуванню особливостей, передбачених КПК України.

Однією з ознак спеціального досудового розслідування є те, що процесуальний порядок його здійснення регламентований окремою главою КПК України, а саме главою 24-1 «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень» розділу ІІІ «Досудове розслідування» КПК України [1].

Можливість здійснення спеціального досудового розслідування лише щодо особи, яка набула статусу підозрюваного, є наступною ознакою спеціального досудового розслідування.

Відповідно до ч. 1 ст. 42 КПК України підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому ст. ст. 276-279 КПК України, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, проте його не вручено їй унаслідок не встановлення

місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення в спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень [1].

О. Ю. Татаров з цього приводу обґрунтовано акцентує увагу на тому, що направлення повідомлення про підозру електронною поштою, факсимільним зв'язком, по телефону, телеграмою не гарантує вручення повідомлення персонально особі, щодо якої воно складене [2, с. 181–183], тому в такому порядку повідомлення про підозру направлятися не може.

У практичній діяльності у випадку неможливості особистого вручення повідомлення про підозру широко використовується спосіб повідомлення шляхом поштового відправлення з оголошеною цінністю із описом вкладення та з повідомленням про вручення [1, с. 165]. Можливість направлення повідомлення про підозру таким шляхом підтверджується й судовою практикою.

Особливий порядок надсилання повісток про виклик і вручення процесуальних документів під час здійснення спеціального досудового розслідування, є ще однією ознакою такого розслідування.

Зазначений порядок визначений у ч. 1 ст. 297-5 КПК України та передбачає надсилання повісток про виклик підозрюваному за останнім відомим місцем його проживання чи перебування та обов'язкове їх опублікування в ЗМІ загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному веб-сайті Офісу Генерального прокурора. З моменту опублікування повістки про виклик у ЗМІ загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному веб-сайті Офісу Генерального прокурора підозрюваний вважається належним чином ознайомленим з її змістом [1].

Наступною ознакою спеціального досудового розслідування є те, що його здійснення можливе стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук.

Міжнародний розшук є процесуальною формою міжнародного співробітництва, що реалізується в рамках функціонування Міжнародної організації кримінальної поліції (Інтерпол), основним завданням якої є пошук певного об'єкту чи людини [3].

Аналіз положень ч. 2 ст. 297-1 КПК України дозволяє виділити наступну ознаку спеціального досудового розслідування, а саме те, що спеціальне досудове розслідування не може здійснюватися щодо неповнолітньої особи.

Не поглиблюючись в аналіз правової природи кримінального провадження щодо неповнолітніх, при цьому зважаючи на зміст

положень глави 38 розділу VI «Особливі порядки кримінального провадження» КПК України, а також позиції науковців з цього питання [4], можна констатувати, що кримінальне провадження щодо неповнолітніх з позиції диференціації кримінальної процесуальної форми є прикладом її ускладнення, тобто відноситься до проваджень з посиленими процесуальними гарантіями.

Ще однією ознакою спеціального досудового розслідування є можливість його здійснення лише у кримінальних провадженнях щодо вичерпного переліку злочинів, визначеного в КПК України.

У ч. 2 ст. 297-1 КПК України зазначено 58 злочинів, у кримінальних провадженнях щодо яких можливе здійснення спеціального досудового розслідування. Здійснення спеціального досудового розслідування щодо інших злочинів не допускається, крім випадків, коли злочини вчинені особами, які переховуються від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошені у міжнародний розшук, та розслідуються в одному кримінальному провадженні із злочинами, зазначеними у ч. 2 ст. 297-1 КПК України, а виділення матеріалів щодо них може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду [1].

Серед інших ознак спеціального досудового розслідування є те, що його здійснення передбачає необхідність постановлення слідчим суддею окремого процесуального рішення (ухвали), без якого воно неможливе, а також обов'язковість участі захисника у кримінальному провадженні.

Запровадження спеціального кримінального провадження обумовлено необхідністю притягнення кожного, хто вчинив кримінальне правопорушення, до відповідальності в міру своєї вини.

На підставі аналізу висловлених науковцями поглядів і відповідних норм КПК України, встановлено, що здійснення спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень в Україні є винятковою процедурою досудового розслідування відносно підозрюваного, який умисно ухиляється від правосуддя.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

2. Татаров О. Ю. Заочне провадження в кримінальному судочинстві України: проблеми та перспективи реалізації. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Право. 2014. Вип. 29. Ч. 2. Т. 2. С. 125–130.

3. Статут Міжнародної організації кримінальної поліції – ІНТЕРПОЛ. Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_142
4. Трофименко В. Диференціація процесуальної форми як пріоритетний напрямок реформування кримінального судочинства України. Вісник Національної академії правових наук України. 2012. № 3. С. 242–250.

Свириденко Станіслав Володимирович,
старший викладач кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ВІДНОСНО ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ОСІБ

Певні особливості визначені для порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження стосовно Президента України. Так, з аналізу норм Конституції України та положень КПК України, вбачається, що в них не передбачено жодної особливості чи окремого порядку застосування таких заходів до Президента. Утім, порушене питання ускладнюється тією обставиною, що на законодавчому рівні не розкриваються зміст і обсяг президентської недоторканності. Лише у рішенні КСУ від 10 грудня 2003 р. № 19-рп/2003 зазначається, що на час виконання повноважень останній не несе кримінальної відповідальності та проти нього не може бути порушена кримінальна справа [1, с. 140]. Звідси, ми можемо дійти висновку, що до Президента зазначені заходи можуть бути застосовані тільки у випадку припинення повноважень та за умови підозри у вчинені злочину. Разом з тим, під час визначення питання про можливість застосування заходів забезпечення кримінального провадження (таких як накладання грошового стягнення та привід) до Президента України як до свідка слід виходи з того, що порядок здійснення кримінального провадження, встановлений відповідними положеннями КПК України, є єдиним для усіх учасників. Тож і слідувати загальному його порядку повинен кожен учасник, незалежно від його правового статусу, окрім тих випадків, коли певні особливості розслідування прямо передбачені нормами Конституції України, КПК та іншими спеціальними законами. З метою забезпечення належного здійснення кримінального провадження у КПК України закріплені заходи, які можуть бути застосовані до кожного учасника, зокрема до

них віднесені: виклик слідчим, прокурором (ст. 133 КПК); судовий виклик (ст. 134 КПК); привід (ст.ст. 140-143 КПК); накладення грошового стягнення (глава 12 КПК); тимчасовий доступ до речей і документів (глава 15 КПК); тимчасове вилучення майна (глава 16 КПК); арешт майна (глава 17 КПК). Тобто, це ті заходи, які безпосередньо спрямовані на забезпечення належної поведінки учасників кримінального провадження або збирання доказів, що мають значення для провадження. Таким чином, перераховані заходи можуть бути застосовані до Президента як до свідка, адже ніяких спеціальних вимог щодо їх застосування до нього чинним законодавством не передбачено. На нашу думку, можливість застосування наведених заходів забезпечення кримінального провадження до Президента зумовлена тим, що їх обрання жодним чином не перешкоджає виконанню останнім своїх посадових обов'язків.

Що стосується приводу, то даний захід, вочевидь, може бути застосований до Президента з певними обмеженнями, а саме в частині можливості застосування до нього правоохоронними органами фізичного впливу. Пояснюється це тим, що привід є заходом процесуального примусу, сутність якого полягає у затриманні та примусовому доставленні особи до суду задля забезпечення її участі у судовому засіданні у випадках, якщо цю особу було належним чином викликано, але вона не з'явилася до суду без поважних причин або без повідомлення про причини неприбуття [2, с. 741]. При цьому привід виступає засобом, який забезпечує не лише належну поведінку учасників кримінального провадження, але й сприяє формуванню доказової бази. Звідси наявність ухвали про здійснення приводу особи, у тому числі Президента, є свідченням того, що органи досудового розслідування, прокурор реалізували усі можливі заходи для отримання доказів.

Специфіка затримання без ухвали слідчого судді, суду полягає у тому, що відповідно до ст. 207 КПК України, кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу, крім осіб, зазначених у ст. 482 КПК. Однак у положеннях ст. 482 КПК України йдеться тільки про народних депутатів і суддів, у той час як згідно зі ст. 105 Конституції, Президент України користується правом недоторканності на час виконання повноважень. З огляду на це ст. 482 КПК слід доповнити положенням, у якому передбачити, що Президент України не може бути затриманий на підставах і в порядку, передбачених ст. 207, 208 КПК України.

Враховуючи специфіку правового статусу Глави держави, а також беручи до уваги вищенаведену позицію КСУ щодо змісту президентської недоторканності, очевидним є те, що затримання Президента в момент вчинення злочину або відразу після цього не

можливе. Однак, це у жодному разі не звільняє правоохоронців від обов`язку попереджати, припиняти злочинну діяльність, навіть якщо вона вчиняється вищою посадовою особою держави, а також фіксувати докази такої діяльності. Такий напрям кримінальної процесуальної діяльності правоохоронний органів потребує свого вдосконалення, що має здійснюватися із урахуванням специфіки правового статусу Президента як гаранта державного суверенітету та територіальної цілісності України. Відтак, на наш погляд, доцільно передбачити можливість затримання Президента під час або відразу після вчинення ним тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або проти основ національної безпеки України. На користь додаткової аргументації цього приведемо положення ст. 3 Конституції України, в якій задекларовано, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Тож, пропонуємо ст. 482 КПК України доповнити додатковим положенням 5, яке викласти у такій редакції:

«5. Притягнення до кримінальної відповідальності Президента України, його затримання або обрання стосовно нього запобіжного заходу не може бути здійснено без припинення ним повноважень у порядку, передбаченому Конституцією України.

Президент України, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком випадків :

1) якщо Верховна Рада України надала згоду на його усунення з поста в порядку імпічменту;

2) затримання Президента України під час або відразу після вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину проти основ національної безпеки України, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину. Президент України має бути негайно звільнений, якщо мета такого затримання (попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину) досягнута».

Список використаних джерел

1. Удалова Л. Д., Бабій І. В. Досудове провадження у кримінальних справах щодо окремих службових осіб, які обіймають особливо відповідальне становище: монографія. К.: КНТ, 2010. 192 с.

2. Науково–практичний коментар до кодексу адміністративного судочинства України / автор. колектив: керівник проекту О. А. Банчук. Київ. 2011. 753 с.

Фаринник Василь Іванович,
старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту публічного права, доктор юридичних наук, доцент

СУБ'ЄКТИВНИЙ ФАКТОР У ФУНКЦІОНУВАННІ АВТОМАТИЗОВАНОЇ СИСТЕМИ ДОКУМЕНТООБІГУ СУДУ ТА СПОСОБИ ЙОГО НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ

Отримання дозволів на проведення ряду процесуальних дій здійснюється шляхом подання клопотання слідчому судді. Після подачі клопотання, воно розглядається слідчим суддею, який визначається Автоматизованою системою документообігу суду (надалі – АСДС) в порядку, передбаченому частиною третьою ст. 35 Кримінального процесуального кодексу України. Практично визначення слідчого судді здійснюється АСДС під час реєстрації відповідного клопотання за принципом вірогідності, який враховує кількість проваджень, що знаходяться на розгляді у суддів, перебування суддів у відпустці, на лікарняному, у відрядженні, але незалежно від того, який слідчий суддя розглядав інші клопотання у цьому ж кримінальному провадженні раніше.

Тобто рішення є ефективним у рамках судової системи, адже таким чином усувається можливі прояви зацікавленості (у тому числі і такої, що має корупційний характер) окремих суддів у результатах розгляду, оскільки представники як захисту так і обвинувачення не мають можливості вплинути на конкретного суддю (не будучі обізнаними кого саме АСДС визначить для розгляду клопотання). Разом з тим, існує ряд чинників, які обумовлюють необхідність певного коригування такої системи розподілу, оскільки уводять у неї певний суб'єктивний фактор:

– така система дозволяє подання сторонами кримінального провадження (у межах одного кримінального провадження) великої кількості клопотань аналогічного змісту, які АСДС визначає до розгляду різним суддям, кожний з яких не обізнаний з особливостями та нюансами конкретного провадження, що необхідно для прийняття обґрунтованого рішення;

– оскільки АСДС не унеможливлює подання сторонами кримінального провадження великої кількості клопотань аналогічного змісту, і у залежності від того яка сторона подає клопотання (захисту або обвинувачення) матеріали щодо обґрунтування клопотання мають відповідний суб'єктивний ракурс, то внаслідок цього різними суддями приймаються діаметрально різні рішення з одних і тих же питань;

– цю особливість використовують певні недобросовісні суб'єкти, коли наприклад у результаті розгляду клопотань сторони захисту про скасування арешту на майно – отримавши одне рішення про відмову у задоволенні клопотання сторона захисту продовжує вносити ідентичні клопотання (у надії, що буде прийнято необхідне рішення), що потребують нового розгляду суддею, а, відповідно, й необґрунтованих затрат, пов'язаних із дослідженням обставин справи;

– суддя, який брав участь у кримінальному провадженні під час досудового розслідування, згідно з частиною першою ст. 76 КПК України не має права брати участь у цьому ж провадженні в суді як першої, так і апеляційної та касаційної інстанцій, а також при перегляді судових рішень ВСУ або за нововиявленими обставинами [1].

Будучі обізнаними з такою ситуацією, суди на підставі положення про автоматизовану систему документообігу суду, затвердженого Рішенням Ради суддів України від 26 листопаду 2010 року № 30 (зі змінами та доповненнями)) приймають власні «Засади використання АСДС» для певних судів, які затверджуються рішенням зборів суддів конкретного суду. Аналіз зазначених рішень різних судів дозволяє визначили важливі положення, які нормативно закріплені «Засадами використання АСДС» у практиці окремих судів (у діяльності відповідного суду):

– клопотання та скарги по одному кримінальному провадженню передаються раніше визначеному слідчому судді незалежно від графіку чергування слідчих суддів;

– клопотання щодо заходів забезпечення кримінального провадження по одному кримінальному провадженню або в межах однієї справи, які зареєстровані в АСДС, передаються раніше визначеному слідчому судді;

– у разі відсутності слідчого судді, який вже розглядав клопотання по одному кримінальному провадженні, здійснюється автоматичний розподіл такого клопотання;

– у разі, якщо клопотання та скарги по одному кримінальному провадженню розглядались декількома слідчими суддями, розподіляти справу необхідно судді, який розглядав справу з вищим рівнем складності по цьому кримінальному провадженню першим [2-4].

Такі положення, на наш погляд, є досить ефективними й потребують свого нормативного закріплення.

Список використаних джерел

1. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження: лист ВССУ від 5 квітня 2013 року № 223-559/0/4-13. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13.

2. Засади використання автоматизованої системи документообігу Залізничного районного суду м. Львова. URL: http://zl.lv.court.gov.ua/sud1309/zasadu/.
3. Засади використання автоматизованої системи документообігу Кобеляцького районного суду Полтавської області. URL: http://kb.pl.court.gov.ua/sud1610/zasad_sud/zasad1/.
4. Засади використання автоматизованої системи документообігу Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області. URL: http://sk.dp.court.gov.ua/sud0435/4/3232/.

Шумейко Дмитро Олександрович,
доцент кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ (ПЕРЕБУВАННЯ) ОСОБИ У КОНТЕКСТІ НЕОБХІДНОСТІ ВРУЧЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ

Незважаючи на регламентацію вимог Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку вручення процесуальних документів, правозастосовна практика з цього питання суперечлива та неоднозначна. Зважаючи на нагальність проблеми, своєчасним та очікуваним було б узагальнення відповідної практики та надання роз'яснення вищими судовими інстанціями щодо критеріїв оцінки таких обставин. На нашу думку, у цьому питанні потрібно виходити з формальної оцінки дій щодо виконання вимог ст. 297-5 КПК України та обставин провадження зокрема щодо активності сторони обвинувачення у вжитті заходів для вручення процесуальних документів підозрюваному, дій, що свідчать про намагання уповноважених органів з'ясувати або підтвердити місцезнаходження підозрюваного, пошук способу його повідомлення із урахуванням інформації, що міститься в матеріалах кримінального провадження та інших джерелах. Законодавець передбачає порядок вручення повісток про виклик підозрюваного шляхом надсилання їх за останнім відомим місцем проживання чи перебування (тобто лише за одним з таких місць). Вважаємо, що таке формулювання потребує корегування, що витікає із законодавчого визначення понять «місце проживання», «місце перебування».

Разом з тим, чинне законодавство не передбачає дозвільний порядок вибору місця проживання, що узгоджується з нормами

Конституції України (ст. 33), і, відповідно особа може мати кілька місць проживання, проте реєстрація можлива лише за однією адресою за вибором особи (для завдань щодо повідомлення підозрюваного тривалість перебування (мешкання) особи у певному місці не має значення, головним є вжиття заходів для забезпечення обізнаності особи про таке повідомлення).

Відповідно до ч. 1, 6 ст. 29 ЦК України місцем проживання фізичної особи є житло, в якому вона проживає постійно або тимчасово. Місцем проживання може бути житловий будинок, квартира, інше приміщення, придатне для проживання в ньому (гуртожиток, готель тощо) у відповідному населеному пункті, в якому фізична особа проживає постійно, переважно або тимчасово.

Відповідно до ст.3 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні»: місце проживання - житло, розташоване на території адміністративно - територіальної одиниці, в якому особа проживає постійно або тимчасово; місце перебування - адміністративно-територіальна одиниця, на території якої особа проживає строком менше шести місяців на рік; реєстрація - внесення інформації до реєстру територіальної громади, документів, до яких вносяться відомості про місце проживання/перебування особи, із зазначенням адреси житла/місця перебування із подальшим внесенням відповідної інформації до Єдиного державного демографічного реєстру в установленому Кабінетом Міністрів України порядку; документи, до яких вносяться відомості про місце проживання, – паспорт громадянина України, тимчасове посвідчення громадянина України, посвідка на постійне проживання, посвідка на тимчасове проживання, посвідчення біженця, посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту, посвідчення особи, якій надано тимчасовий захист (у окремих випадках може бути потрібно встановити чи не належить особа до зазначених категорій, зокрема чи не відбулось змін у її соціально-правовому статусі відтоді як уповноваженими органами направлялись повідомлення за останнім відомим місцем проживання або перебування особи).

Для громадян, які проживають на тимчасово окупованих територіях або переселилися з неї передбачений порядок отримання довідок, що підтверджують місце їх перебування. Так, відповідно Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» зазначено, що за зверненням громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території або переселилися з неї, за місцем їх перебування оформляються і видаються органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації

фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів, довідки, що підтверджують місце їх перебування. Такі довідки видаються громадянам у день звернення на підставі паспорта громадянина України чи іншого документа, до якого згідно із Законом України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» вносяться відомості про реєстрацію місця проживання, та письмової заяви, в якій зазначається адреса, за якою громадянину може бути вручена офіційна кореспонденція. При цьому відомості (відмітка) про місце перебування такої особи не вносяться до її паспорта. Порядок реєстрації внутрішньо переміщених осіб регламентується Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та рядом підзаконних нормативних актів, аналіз яких свідчить, що інформацію про місце проживання (перебування) такої особи можна визначити шляхом отримання інформації з Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб, реєстрів територіальних громад.

Особи, які не проживають за адресою, що зареєстрована як місце їх проживання, більше одного місяця і які мають невиконані майнові зобов'язання, накладені в адміністративному порядку чи за судовим рішенням, або призиваються на строкову військову службу і не мають відстрочки, або беруть участь у судовому процесі в будь-якій якості, зобов'язані письмово повідомити орган реєстрації про своє місце перебування.

Практично - реєстрація місця проживання або місця перебування особи – це внесення інформації до Єдиного державного демографічного реєстру про місце постійного проживання або місце фактичного перебування особи із зазначенням адреси, з метою ведення демографічного обліку населення, офіційного листування або вручення офіційної кореспонденції особі, а також здійснення інших юридично значущих дій, пов'язаних із місцем проживання й перебування особи. … Під час розмежування понять «місце проживання» та «місце перебування» ключовою ознакою є строк такого проживання: місцем проживання – житло, в якому особа проживає більше ніж шість місяців на рік, місцем перебування – житло, в якому особа проживає менше ніж шість місяців на рік. Під час реєстрації місця проживання та перебування особи необхідно підтвердити право на проживання або перебування цієї особи в відповідному житлі й надати перелік інших документів, що підтверджують особу, тощо.

Рудик Микола Миколайович,
здобувач кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх
справ кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах глобального розширення транспортної інфраструктури із щорічним збільшенням автотранспортних одиниць (марок, моделей) об'єктивно зростає кількість водіїв та обсягів автомобільних перевезень (станом на 2022 рік в Україні обліковано понад 10 млн транспортних засобів, зокрема 7 млн легкових автомобілів), актуалізується переосмислення засад державної політики у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху (БДР). Попри постійні технічні новації, автомобіль залишається і надалі буде джерелом підвищеної небезпеки. Слід зауважити, що за даними офіційної статистики, на жаль, Україна посідає перші позиції в рейтингу європейських країн за рівнем аварійності й ДТП з тяжкими наслідками: якщо 2014 року на українських дорогах сталося 153,2 тис. ДТП, унаслідок яких травмовано 32,4 тис. і загинуло 6,4 тис. осіб, то 2021 року – 196,4 тис. (+7,8 %), травмовано 39,8 тис. (+8,2 %), загинуло 9,3 тис. (+7,1 %) [1]. У структурі відповідної групи показників ключове місце посідають необережні кримінальні вияви – порушення правил БДР або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 Кримінального кодексу (КК) України), питома вага яких становить понад 4 % від усіх облікованих в Україні кримінальних правопорушень [2; 3].

У прийнятих у різні періоди державних цільових програмах і концепціях боротьби зі злочинністю (1993–2011) заходи впливу на рівень БДР мали переважно безсистемний і декларативний характер, з огляду на що здебільшого залишилися нереалізованими. Положення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року (2015), Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року (2017), Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року (2020) засвідчують, що саме на МВС і Національну поліцію України як найчисленніші правоохоронні інституції держави покладено комплекс завдань, спрямованих на запобігання дорожньо-транспортному травматизму як у масштабах країни, так і в розрізі окремих регіонів. У цих умовах необхідне переосмислення проблеми забезпечення БДР та експлуатації

автомобільного транспорту, розробка оптимальної кримінологічної моделі, яка здатна мінімізуати негативні процеси криміналізації суспільних відносин в межах наукової доктрини – кримінологічної політики, яка визначатиме правовий й організаційно-праксеологічний інструментарій запобіжних заходів впливу на злочинність у цій сфері.

Заходи здійснення контролю щодо забезпечення БДР у воєнний час здійснюються як на блокпостах, так і поза їх межами [4]. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1455 «Про затвердження Порядку встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан» блокпост – посилений контрольно- пропускний пункт, який за рішенням військового командування тимчасово встановлюється на вході/виході (в'їзді/виїзді) на територію/з території, де введено воєнний стан і встановлено особливий режим (за винятком державного кордону), на якому облаштовуються місця для перевірки осіб, транспортних засобів, багажу та вантажів, позиції вогневих засобів та бойової техніки, місця для відпочинку та забезпечення життєдіяльності особового складу, який виконує завдання на такому пункті, до складу якого можуть входити службові особи військових формувань та правоохоронних органів, які відповідно до закону залучені до здійснення заходів правового режиму воєнного стану [5].

Особливим питанням щодо керування транспортними засобами у воєнний період є можливість руху саме під час комендантської години, яка запроваджується лише за наявності реальної загрози життю і безпеці осіб, інтересам суспільства або держави, а також для забезпечення громадського порядку. Визначаються час, протягом якого діють комендантська година, межі території їх запровадження, способи здійснення заходів щодо підтримання правопорядку, порядок руху залізничного, автомобільного, морського, річкового, повітряного транспорту, порядок створення, функціювання і місцезнаходження комендатури та її склад [4]. На території, де запроваджено комендантську годину, забороняється перебувати у визначений період доби на вулицях та в інших громадських місцях осіб без виданих перепусток, а також рух транспортних засобів. Дозволяється перебування у визначений період доби на вулицях та в інших громадських місцях, де запроваджено комендантську годину, без виданих перепусток особам та рух транспортних засобів Збройних Сил, Держспецтрансслужби, Національної гвардії, Держприкордонслужби, НПУ, Служби безпеки України, Державної фіскальної служби,

Державної міграційної служби, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, які залучаються до здійснення заходів під час запровадження комендантської години, транспортним засобам спеціалізованого призначення, які виконують невідкладне службове завдання, за умови ввімкнення спеціальних світлових сигнальних пристроїв. Під час комендантської години в'їзд/виїзд (вхід/вихід) на територію/з території, де запроваджено комендантську годину, здійснюється лише через визначені комендатурою блокпости [4; 5].

Однак в нинішніх умовах актуалізується потреба у формуванні суттєво оновленої моделі забезпечення БДР та експлуатації автотранспорту в контексті реалізації державної безпекової політики, що має ґрунтуватися на апробованій вітчизняною та зарубіжною практикою системі скоординованих заходів кримінологічної і віктимологічної профілактики з використанням сучасних правових, організаційних, інформаційних, аналітичних і технічних можливостей держави.

Список використаних джерел

1. ДТП в Україні: скільки людей травмується і гине на дорогах. Слово і діло. 2021. URL: https://www.slovoidilo.ua/2021/07/21/infografika/suspilstvo/dtp-ukrayini-skilky-lyudej-travmuyetsya-hyne-dorohax.

2. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора України. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html.

3. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції. 2021 рік : монографія / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін.; за заг. ред. М. Г. Вербенського. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 340 с.

4. Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 08 лип. 2020 р. № 573. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#Text

5. Пилипенко Є.О. Окремі питання регулювання дорожнього руху в умовах воєнного стану в Україні. Безпека дорожнього руху в умовах воєнного стану : матеріали Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. (Кривий Ріг, 27 трав. 2022 р.). Кривий Ріг, 2022. С. 96–98.

Наукове видання

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Матеріали
науково-теоретичної конференції
(Київ, 26 травня 2022 року)

Відповідальні упорядники:
КОРОЛЬЧУК В. В., ФЕДОРЕНКО О. А.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції Дк № 4155 від 13.09.2011.
Підписано до друку 24.05.2022. Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 23,0. Ум. друк. арк. 21,39
Тираж 50 прим.